

ספר עצות לדינא

בו הובאו עצות נכונות לזכות בדינא דימים נוראים. ואגב גררא נלקטו בו עוד כמה וכמה דברים יקרים וידיעות חשובות, כגון עצות שיתקבלו התפילות, ועצות וסגולות לינצל מיצרא דערייות והרהורים רעים, וכהנה רבות בעז"ה כאשר תחזינה עיניך. וכל זה לאור דברי חכמינו ורבותינו ז"ל

ובסוף החיבור יש פירוש על הי"ג מדות של רחמים על דרך הפשט. וגם סדר עבודה לשלימות שחברתי בעזרי"ת ע"פ שיחות הגה"צ רבי אביגדור הכהן מיללער זצ"ל

מנחם אב ה'תשס"ג לפ"ג
פעיה"ק ירושלים תובב"א

מהדורה שניה עם הוספות – מנחם אב ה'תשס"ז

כל הזכויות שמורות להמחבר
ובכללן זכות העתקה, צילום וכו'

Copyright © by
Mordechai U. Golob

All rights reserved.

No part of this publication may be translated, reproduced (including photocopying), etc. without permission from the author.

אפשר להשיג אצל:

בארה"ב:	במודיעין עילית:	בבני ברק:	בירושלים:
Mordechai U. Golob	משפחת פישמן	משפחת ברמן	משפחת טלנט
423 Third St.	רח' רבי עקיבא 21	רח' רשב"ם 7	רח' קהילות שו"ם 333
Lakewood N.J. 08701	08-974-4692	03-570-5106	כניסה 8 דירה 54
732-363-0879			רמות ג'
			02-586-3213

עתה, לקראת ראש השנה תשפ"א הבעל"ט, זה כמה שנים שלא ניתן להשיג את הספר,

ולזיכוי הרבים בע"ה אנו מפיצים אותו בחנם באימייל

- נא ליקח חלק בזיכוי הרבים ולהעביר את הספר לאחרים -

ניתן להרשם לקבל באימייל עודד ליקוטים בעלי ערך רב שיצאו לאור על ידינו בע"ה

hht613@gmail.com

First Edition - Printed in E. Israel in 2003

Second Edition with additions - Printed in E. Israel in 2007

נדפס בארץ ישראל על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"ו

משה שמרנבוד

ישיבת קמניץ
כנסת-בית-יצחק
עיה"ק ירושלים תובב"א

ראשי הישיבה :
הרב יצחק שיינר
הרב חיים שלמה ליבוביץ
הרב ברוך דוב ליכטשטיין

רחוב יחזקאל 22, ת.ד. 5036, עיה"ק ירושלים 91050, טל: 582-3933, 581-8587 (02) מפקס: 582-5537 (02)
 22 Yehezkel Street, POB 5036, Jerusalem 91050, Israel. Tel: (972-2) 582-3933 Fax: (972-2) 582-5537
 עמותת מסי 580029239 – תרומות מוכות ממס חנוכה לפי מסי 55-00292923 Israel 0424143-23-08 Canada 13-5655185 240401 U.S.A. Tax exemption numbers:

ספר זה הונצח על ידי מרת גיטל גולוב שתחי'
לעילוי נשמתם של:

בעלה, מענדל יוסף בן יצחק ע"ה
נלב"ע בכ"ט שבט ה'תשנ"ה

אביה, אלחנן בן ביילא באלזאם ע"ה, מעיר סאסנאוויץ בפולין
אמה, איטא רבקה בת ר' משה דוד הכהן
זקניה, ר' משה דוד הכהן שווימער ז"ל, מעיר בענדין בפולין
ורעיתו מרת פעסל הי"ד

This *sefer* is dedicated by Mrs. Gertrude Golob
in loving memory of:

her husband, Milton J. Golob

A wonderful husband, father and grandfather.
A friend to all who knew him.

her parents, Mr. Chunah & Regina Balzam

Wonderful people who did everything for their family.

her grandparents, Reb Moshe Dovid & Pesel Schwimmer

Upstanding members and benefactors of the
pre-WWII Jewish community of Bendzin, Poland.

*The study of this work will surely be a great source of merit
and pleasure to them in the World of Truth.*

מפתח

הקדמה. חוב קדוש לחפש אחרי דברים שבהם אפשר להיטיב דיננו - פתיחה לענין העסק בדברים שסגולתן לכפר עוונות	1
סימן א'. להרבות במצוות - לעסוק במצוות שמשקלם רב - להתרחק מעבירות שמשקלם רב	6
עצות להרבות במצוות	8
עצות במה לזכות את הרבים, בהערה 21	13
דברים שיש להם שכר כנגד הרבה מצוות	15
דרכים להגיע לאהבת ה', בהערה 34	18
לא יחסר הונו של אדם ע"י הוצאותיו בקיום המצוות, דמן השמים מוסיפין לו כנגדן, בהערה 36	19
עצות וסגולות לינצל מהרהורים רעים ויצרא דעירות, בהערה 42	22
דברים שיש להם חוב כנגד הרבה עבירות	26
תיקונים לעון חילול ה', בהערה 59	33
סימן ב'. להעמיד עצמו על דרך שתביאהו לשלמות	37
דברים שמביאים את האדם לשלמות, בהערה 65	37
סימן ג'. לקבל על נפשו לעשות ע"פ התורה אשר יורוהו החכמים	40
סימן ד'. תשובה - וידוי ואמירת סליחות	41
סימן ה'. תפילה	44
עצות לקבלת התפילה, בהערה 76	45
סימן ו'. צדקה	49
סימן ז'. לימוד התורה - החזקת התורה	51
סימן ח'. גמילות חסדים - לרחם על הבריות	53
דברים שהם בכלל גמילות חסדים ואינם ידועים לזה כל כך	56
דברים שמועילים לקיום הברכות, בהערה 103	61
סימן ט'. תורה וחסד	64
סימן י'. חידושי תורה - כתיבת חידושי תורה	66
סימן י"א. אמירת הקרבנות - לימוד תורת הקרבנות	67
סימן י"ב. לדון אחרים לכף זכות	68
סימן י"ג. לעבור על מדותיו - חסד - למחול לחברו	69
סימן י"ד. להיות פועל לטובת אחרים - רבים צריכים לו	73
סימן ט"ו. להיות ירא וחרד מיום הדין - להיות נמוך הרוח לפני ה' - להתרחק מגאווה - להשתחוות בהכנעה לפני ה'	74
סוג גאווה רוחנית טובה מאד אשר ע"י ינצל מכל רע, בהערה 135	76
סימן ט"ז. שמירת שבת - עונג שבת - הכנה לשבת - לימוד עניני שבת	78
בענין מעלת סיפורי צדיקים, בהערה 146	80
סימן י"ז. עניית "אמן יהא שמיה רבה" בכל כחו	80
סימן י"ח. שיהנו תלמידי חכמים מנכסיו	81

81	סימן י"ט. להשתדל להחזיר אחרים בתשובה
82	סימן כ'. לשמוע דברי חכם שדורש יראת שמים ודברי אגדה
83	סימן כ"א. להיות נבדל וניכר בין העמים
85	סימן כ"ב. גלות - גלות לבית המדרש וכדומה
86	סימן כ"ג. שמירת הלשון
88	סימן כ"ד. להתיסר ברסן פיו - תענית דיבור
89	סימן כ"ה. תענית - למעט מתאוותיו
90	סימן כ"ו. אמירת שלש עשרה מדות
91	סימן כ"ז. כיבוד אב ואם
91	סימן כ"ח. אמירת "ויכולו" בליל שבת
92	סימן כ"ט. לכוון בשירת הים
92	סימן ל'. להצטער על מה שאינו יכול לעבוד את ה' כראוי או על מה שנכשל ח"ו באיזו חטא
93	סימן ל"א. להתבייש מעוונותיו
93	סימן ל"ב. קבלת עול תורה
94	סימן ל"ג. לקיים מצוות לשמה - לדקדק במצוות
94	סימן ל"ד. אם באו עליו יסורין, לקבלם מאהבה
96	סימן ל"ה. להקדים לבית הכנסת, ולהאריך שם
96	סימן ל"ו. הכנסת אורחים
96	סימן ל"ז. להצטער על יסוריהם ועל מיתתם של צדיקים
97	סיפור פטירת משה רבינו ע"ה, בהערה 183
99	סימן ל"ח. התבודדות
100	סימן ל"ט. להתרחק מניכול פה
100	סימן מ'. להתרחק ממידת הכעס
101	סימן מ"א. להתרחק מליצנות
102	סימן מ"ב. ללמוד ספר תהלים
103	סימן מ"ג. לעשות שלום בין אדם לחבירו - להתרחק ממחלוקת
104	סימן מ"ד. לא לבטוח בתפילתו - לא למסור דין לשמים על חברו
104	סימן מ"ה. לעשות מצוה אע"פ שמתבייש בעשייתה
104	סימן מ"ו. לשבח הקב"ה
105	סימן מ"ז. להתרחק מעוברי עבירה - להדבק בעושי מצוה
106	סדר עבודה לשלמות ע"פ דברי מוהר"ר אביגדור מיללער זצ"ל
111	ענין הי"ג מדות וביאורם ע"ד הפשט
112	ענין הי"ג מדות וביאורם עד הפשט - באנגלית

הקדמה

ישמחו הצדיקים ויודו האל בראותם כמה גדול רצונו של הבורא יתברך ורבה בקשתו שיצאו בניו זכאים בדינא דימים נוראים. וזה ברור בלי פקפוק ומוכח מאד מכל עניני הימים האלו. ואזכיר קצת מהענינים למען יתחזק בעינינו אמיתת הדבר הזה.

קודם כל, היה מחסדי ה' יתברך ויתעלה שהודיענו בתורתו הקדושה משפט ראש השנה, לבעבור נהיה זריזין בו ולמען הכין עצמנו ליום הזה. (כד הקמח לרדניו צחיי ז"ל - ערך "ראש השנה"). ועוד מחסדי המקום, שהוא דן את העולם כולו בשעת רצונו, בחודש תשרי, שיש בו מועדים ומצוות הרבה, שופר ויום כיפור וסוכה וארבעה מינים, ועל כן הוא נקרא "שביעי" (ויקרא כ"ג כ"ד), שהוא שבע במצוות. (אצורהס - גסס הרמז"ס). ועוד, הוא זמן שהוקבע לכפרה ולסליחה, דבאחד בתשרי היה אדם הראשון נידון ויצא זכאי, ואמר לו הקב"ה (פסיקתא דרב כהנא כ"ג) "זה סימן לבניך, כשם שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימוס, כך עתידין בניך להיות עומדים לפני בדין ביום זה ויוצאים בדימוס". על כן, כיון שרצה הקב"ה לזכות את ישראל בדינם, לכן הוא דן אותם ביום הזה שכבר הוקבע לכפרה ולסליחה. (ר"ן - ראש השנה ג. בדפי הרי"ף).

והנה בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון (ראש השנה טו.), ובו התקין לנו מצוות שבהם מתעוררים עבורינו רחמים גדולים בשמים, כגון שופר אשר עליו נאמרו דברים נפלאים במדרש (ויקרא רבה כ"ט ג'), שבשעה שישראל נומלים את שופריהם ותוקעים לפני הקב"ה, הוא עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים. ועי' עוד בזוהר הקדוש (ויקרא נט.) מה שכתוב בזה. ואיתא בגמרא (ראש השנה טו.) למה תוקעין בשופר של איל? אמר הקב"ה "תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם".

וגם העניק לנו הקב"ה עשרת ימי תשובה. ואיתא בחז"ל: אמר הקב"ה, "בראש השנה אני דן את עולמי, ובו ביום הייתי צריך לגמור הדין. ולמה אני תולה עד עשרה ימים? כדי שיעשו תשובה. ואם עשיתם תשובה באלו הימים, אפילו יש בכם כמה עוונות, אני מבערם ומזכה אתכם כו'". (פסיקתא רבתי מ', וכ"כ בלקוט שמעוני ישעיהו א' ס"ו שפ"ט). ובזה יכיר אדם רב טוב מהמקום לברואיו וחפץ חסד וטובת בראיו, כי ימים אלו מיוחדים לתשובה. ואשרי אדם הנותן ללב טובת ה' וכי הוא ממש מעורר ישנים ומקיץ רדומים לתשובתו. דלעולם הרוצה לחזור בתשובה צריך להתעורר מלמטה ולעשות מעט בתשובה, ואחר כך הקב"ה עוזרו. אבל בעשרת ימי תשובה הקב"ה מעורר אותנו בתשובה בלי התעוררות דלמטה כלל, רק

הוא מעורר אותנו. וזהו "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיה נ"ה ו', ועי' ר"ה יט.), שהוא ממציא עצמו לנו מרם קראינו אליו, רק אדרבה הוא נמצא מקודם לעורר לבנו לתשובה, ולכן אם אדם יתן ללבו ירגיש בלבו תמיד בעשרה ימים אלו רוח התעוררות לתשובה ויראת ה', אף שמפליג לדברים אחרים מכל מקום לבו דופק לתשובה, והוא כי הקב"ה מעורר אותנו בימים אלה לתשובה בלי הכנה דלמטה. (יערות דבש ס"א דרוש א'). ואם עושה תשובה בימים האלו, מתקבלת היא מיד, לא כשאר ימי השנה. (רמב"ם הלכות תשובה ב' ו').

ובתוב בזוהר הקדוש (זוהר ויקרא ס.). שמראש השנה הספרים פתוחים והדיינים דנים, בכל יום ויום בתי דינים נמסרים להפתח בדין, עד היום ההוא שנקרא תשיעי לחודש. ביום ההוא עולים הדיינים כולם לבעל הדין ומתקנים כסא עליון של רחמים למלך הקדוש. וביום ההוא צריכים ישראל למטה לשמוח בשמחה לפני אדונם, העתיד ביום השני (ביום כיפור) לשבת עליהם בכסא רחמים, בכסא של ויתור (דהיינו כפרת עונות (הסולס)).

ובבא יום הכפורים, שהוא היום של גמר הדין והחתימה, הבורא יתברך מונע את השמן מלקטרג, כמו שאמרו זכרונם לברכה (יומא ב.) השמן ביום כיפור, אין לו רשות לקטרג, דאמר רמי בר חמא "השמן" בגמטריא שלש מאות וששים וארבעה, שלש מאות וששים וארבעה ימים יש לו רשות לקטרג, ביום כיפור אין לו רשות לקטרג. ע"כ. וביום הכיפורים הקב"ה מוחל וסולח לנו על כל חטאינו, כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות (פרקי דרבי אליעזר מ"ו, וזשיר השירים רבה ו' י"ז, וזמנא דבי אליהו רבה י"ז). וזה חסד מופלג, שביום דין ומשפט הוא מוחל וסולח ומכפר.

המתבונן בכל זה,¹ יתברר ויתאמת אצלו רב טובו של יוצרנו ית"ש וגודל רצונו וחפצו שנצא זכאים בדינא דימים נוראים. ואין זה חידוש כלל, כי הקב"ה חפץ חסד הוא (מכאן ז' י"ח), וטוב הוא לכל ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמ"ה ט'), והוא רחום וחנון וגו' (שמות ל"ד ו'), ואפילו לרשעים אינו חפץ בעונשם, כי אם שישונו וחיה (עי' יחזקאל י"ח ל"ב), וכל שכן שהוא רוצה בטובת ישראל הנאמנים אשר הם חביבים לו ונקראים בנים למקום² (דברים י"ד א', ועי' אבות ג' י"ד) וכו'. ועל כן, חוץ מחוק הטבע שאדם מבקש שלום לנפשו, גם חוב קדוש הוא לחפש אחרי דברים שבהם אפשר להיטיב דינו, כי בזה חפץ ה', שיצא דינו

¹ ודע שלא הבאתי כאן רק חלק קטן מהענינים המורים כן, שלא רציתי להאריך יותר מדי.

² ואגב אעתיק פירוש נאה ב"אבינו מלכינו" מהמשגיח הרה"צ ר' משה אהרן שטערן ז"ל שהוא היה רגיל לומר בשיחתו בכל שנה לקראת ימי הדין: כל אב רוצה להיטיב לבנו, אבל אין ביד כל אב להיטיב. כל מלך יכול להיטיב, אבל אין כל מלך רוצה להיטיב. "אבינו מלכינו", אתה אבינו שאתה רוצה להיטיב - ואתה מלכינו, שאתה יכול להיטיב.

לטובה. ואני הקטן נתעוררתי בזה, ובעזרת השי"ת לקטתי בחיבור זה מגדולי חכמינו קדמאי ובתראי ז"ל, ועל פי דבריהם, עצות לזכות בדיון. וקראתי שמו "ספר עצות לדינא", וכשמו כן הוא, וכן הוא בגימטריא "[המלך] יושב על כסא מלכותו", שבימים האלו יושב מלך העולמים על כסא מלכותו של רחמים לדון כל באי עולם. ובלמוד זה על מנת לעשות ולקיים נזכה בע"ה ליכתב ולחתם בספרן של צדיקים גמורים. וזאת לידיעת הקורא, שלא באתי בחיבור זה כמגיד מישרים ואומר מוסר לרבים, רק אני מלקט ועורך לפניכם דברים יקרים ונחמדים, כי כולם מרז"ל ומצוה להודיעם בישראל.

והנה מצינו בדברי חז"ל כמה וכמה עצות לכפרת עוונות בדרך סגולה ובקלות, ולקטתי הדברים בתוך החיבור הזה כפי השגת ידי בעזה"ת. וחשוב מאד לכל אחד ואחד להשתדל בהם, כי עי"ז יתמעטו עוונותיו ומקטרגיו ויתרפה מדת הדין מעליו. וכמו"כ בכלוי עוונותיו יכבדו זכויותיו על חטאיו במאזני דין להטותם לטובה ולתחיה. ועתה אעתיק עוד דברי הקדמה לזה מבעל הפלא יועץ זצ"ל ומבעל החרדים זצ"ל.

איתא בספר פלא יועץ (פרק "סגולה") וז"ל: יש כמה דברים המועילים לכלא פשע ולהתם חטאת בדרך סגולה. והחי יתן אל לבו להזדרז בהם, כי בלא סיגופים ותעניות ומתן דמים יתכפרו עוונותיו, ובלבד שיעשה הדברים כהלכתם וכמשפטן ביראה ואהבה (כ"כ בספר עבודת הקודש להסיד"ר ז"ל - פסוק שמיר סי' י'). ואם לא ישמור לעשות, מה יענה ליום פקודה, וענוש יענש כפלי כפלים ממה נפשך, כי הכל הוא דברי רבותינו ז"ל הקדושים בש"ס ומדרשים, הם אמת ודבריהם אמת, ואם אינו מאמין, ומלעיג על דברי חכמים, נידון בצואה רותחת (גיטין נ.ו.), ואם מאמין ואינו מקיים הרי זה מתחייב בנפשו, שאינו חושש להחיש מפלט לו בקלים שבדא מאי, ואין לו מקום פטור. וגדול עונש האחרון מן הראשון, שלא חס על כבוד קונו ועל נפשו. לכן לו בכח יגבר איש לקיים כל דבר מדרכי התשובה, ובפרט הדברים הקלים המסוגלים לכפרה. עכ"ל.

ובספר חרדים (פרק ע"ג) כתוב וז"ל: אחר שכתבנו רפואת תעלה בדמים יקרים לנפש החוטאת שלא תמות, יש לנו לחקור ולבקש רפואה בדמים קלים, אחר שנמשלו חולי הנפש לחולי הגוף. ולפעמים רפואה שיעשה רופא חכם במאה פרחים הוצאה מכמה מיני רפואות יקרות הערך. ולפעמים ימצאו מיני רפואות בכסף אחד או בחצי כסף של מיני עשבים מרפאים בדרך סגולה. ושמעתי מפי מגידי אמת שאירע במלכות קאסטיליי"א באחד משרי המלך הפרתמים בלכתם לצוד ציד להביא, בא לרדוף אחר שועל לצודו, ועקץ

השועל את רגל השר עקיצה קטנה לא הרגיש בה. ביום השני התחילה רגלו לצבות. ביום שלישי צבתה מאד עד סוף הירך. ורופאי המלך נלאו לבקש מיני רפואות משונות בדמים יקרים מאד, ולא יכלו, ונואשו ממנו. והיה מצוה מחמת מיתה, וכל בני ביתו בוכים. והנה נכנס אחד ממשרתיו שהיה מביא לו דורון כמנהגו, וראה את הצרה הגדולה ואת החולי שחלה אדוניו. וישאל אליהם "מה החולי הרע הזה פתאום בא לאדוני. והיום שלשת ימים ראיתיו שאנן ושלם". ויאמרו לו "עקיצה קטנה של שועל הביאה עליו את המות הזה". ויען אליהם "אל תיראו, כי בעזר האל אני ארפא אותו". וילך במהירות אל השדה וילקט מיני עשבים ידועים לו. וירץ ויבא אל בית אדוניו ויכתוש את העשבים במכתש, וישם על רגל אדוניו פעמים שלש. מיד התחיל להרפא. ביום השלישי נתרפא והלך על רגליו. וישתוממו הרופאים ויהללו את האלקים אשר ברא מיני סגולות בעשבים. ובזה אנו מבינים מה שאמר רבי אליעזר בפרקי אבות (ב' י') עקיצתן עקיצת שועל. וכן שמענו כמה מיני חלאים שנמצא להם רפואת תעלה בדמים קלים בדרך סגולה. ועל דרך זה יש לנו לבקש בשדה אשר ברכו ה', היא הגמרא, מיני סגולות ורפואות קלות לרפאות חולי הנפש החלושים שאין בהם כח לסבול הרפואות הקשות. עכ"ל ספר חרדים. והחל שם לערוך כמה סגולות לכפרת עון, כגון העונה "אמן, יהא שמיא רבה" בכל כחו וכו'.

ובספר אורות אלים לבעל הפלא יועץ ז"ל (מסכת ראש השנה) כתב: ולדידן, יתמי דיתמי, כי דלוגו מאד וכשל בעוננו כחנו, ולא נעצר כח לענות נפש ולכון ביחודים וכדומה, כמה דברים שהם צורך לתיקון הנפש, ואנו בעניינו חסרנו כל טוב, צריכים אנו לדרוף אחר הדברים המועילים לכפרה באפס דמים ומבלי חלישות חיל כאשר ירדף הקורא בהרים. עכ"ל. וכן אמר הגאון בעל הנודע ביהודה ז"ל לקהל עדתו בדרשת שבת שובה (דרוש הצ"ח סוף דרוש ט"ו) שראוי לחזור אחד דברים שסגולתן לכפר עוונות.

לידיעת הקורא, כיון שאין החיבור הזה מקום להאריך ולעורר בדברים הנזכרים בו מכל הצדדים, כי אם הנוגע לדינא דימים נוראים, לכן ברוב הדברים לא הבאתי רק את הנוגע לענינו ממש, אף בדברים שהרבו רבותינו ז"ל לדבר בשאר ענינם. ומכל מקום בכמה וכמה מקומות הבאתי מאמרים וכו' שנוגעים לענינים המדוברים שם כאשר ראיתי לתועלת להביאם.

והנה, ידוע שאין כדאי לאדם לקבל עליו להשתדל בדברים הרבה יותר מכפי יכולתו, שהרי "תפסת מרובה לא תפסת" (וע"ע רמב"ן - דברים כ"ג כ"ג). אולם בימי רצון נראה די

לאדם להתיר לעצמו להשתדל בדברים קצת יותר מכפי יכלתו הרגילה, וכמו שכתב החיי אדם (כלל קמ"ג) שבאלול ועשרת ימי תשובה יוסיף לעשות מצוות ומעשים טובים ולעסוק בתורה יותר ממה שעושה בשאר ימים וירבה בצדקה יותר מכל השנה, כי העת עת רצון, ובעשרת ימי תשובה מהראוי שיתנהג האדם בדברים וחומרות, אף שאינו נזהר בהם כל השנה, כי גם הקב"ה מתנהג בחסידות עם בריותיו. עכ"ד. וכן יש בימים האלו סגולה מיוחדת, שהקב"ה מעורר אותנו, וכמו שהבאנו לעיל מהגר"י אייבשיץ ז"ל, ולכן יש סייעתא דשמיא לעשות יותר ממה שיכול בשאר הימים. ומכל מקום, כמובן, ראוי לבחור איזה דברים שיחזיק בהם לזמן ממושך.

כאן המקום להודות לאשתי שתחי', שהיא אשת חיל אשר עליה אמר שלמה המלך ע"ה (משלי י"ח כ"ז) "מצא אשה מצא טוב", ויש לה חלק בכל מעשי ידי, כמאמר חז"ל במסכת ברכות דף י"ז ע"א.

ואסיים בהודאה לה' יתברך, המסבב כל הסיבות ומקור החסד והטוב, על כל הסייעתא דשמיא שהיה לי בחיבור ועריכת הספר, ובפרט על אשר זימן לי כל המאמרים שהובאו בו, וראיתי בזה יד ה' בגלוי ממש. ויהי רצון מלפני ה' שתהיה עבודתי לתועלת הרבים. עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך. תולה ארץ על בלימה ייטיב לנו כתיבה וחתימה, ובא לציון גואל במהרה בימינו. אמן.

מרדכי אורי גולוב
מנחם אב ה'תשס"ג
פעיה"ק ירושלים תובב"א

למהדורה שניה

ברוך רחמנא דסייעא לן להוציא ספרנו זה במהדורה ראשונה, ונתקבל בעין יפה בקהלות היראים יצ"ו. ועתה שאנו מוציאים אותו במהדורה שניה עם הוספות, עינינו לה' שייסיענו כבראשונה וחפץ ה' בדינו יצליח ביתר שאת ויתר עוז. עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאותינו למען שמך. יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו.

מרדכי אורי גולוב
תמוז ה'תשס"ז
פה לייקוואוד יצ"ו

סימן א'

לה להרבות במצוות

לה לעסוק במצוות שמשקלם רב

לה להתרחק מעבירות שמשקלם רב

א. העולם נידון אחר רובו, והיחיד נידון אחר רובו.³ (קידושין מ.; וע"ע שם לט:).⁴ וכתב הרמב"ם (הל' משואה ג' ז') ששיקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעונות, אלא לפי גודלם; יש זכות שהיא כנגד כמה עונות, ויש עון שהוא כנגד כמה זכויות. ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות, והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות.⁵ עכ"ד. אולם מצינו בדברי חז"ל

³ כתב בספר חרדים (הקדמה) וז"ל: כתב הרב רבינו יצחק דמן עכו, מעשה היה ברב רבינו יוסף גיקטיליא שחלה עד קרוב למיתה, ונים ולא נים תיר ולא תיר, וראה שני אנשים שוקלין עונותיו וזכויותיו במאזנים, [והיו] שוקלין שוה בשוה. מיד נתעורר ונתחזק ושאל התפילין, ושם אותם. מיד התחיל להרפא ועלה ממות לחיים, כי הכריעה כף הזכויות. עכ"ל.

⁴ אם כי לפעמים גם צדיקים גמורים הן מתחייבין בדין מפני איזה עבירה קלה, וכן רשעים גמורים זוכין בדין בשביל איזה זכות, אכן זהו רק בתור יוצא מן הכלל. אולם בדרך כלל יש לנו להאמין כי יסוד הדין והמשפט בראש השנה הוא בודאי על פי רוב המעשה. וכן כתב הרמב"ם ז"ל (הלכות משואה ג' ג'). וכל הכתובים מלאים מזה. (ספר כוכבי אור להגר"י זלאזער ז"ל פרק ד', וע"ע עוד).

⁵ והיינו משום שהוא ית' היודע מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש והיאך נערכין העונות והזכויות. וכ"כ רבינו בחיי ז"ל (כד הקמח - ערך "לאש הסנה"), שאין הקב"ה דן את העולם במנין, שתאמר ראובן עשה מאה זכויות ומאה עבירות - ילכו אלו כנגד אלו. אבל דן הוא את העולם במשקל, שנושאים ונותנים בבית דין של מעלה בשיקול גודל המצוות והעבירות. לדוגמא, ראובן נתן פרומה לעני - הרי מצוה אחת, וגם גזל שתי פרומות - הרי שתי עבירות, הרי שלפי המנין רובו חייב. אבל אין ביד של מעלה דנין כן, אלא נושאים ונותנים, ואם ימצאו למשל שכשנתן פרומה לעני היה אותו עני מוטל ברעב, הוא ובניו, ונשמתם קרובה לצאת, ונמצא שהחיה כמה נפשות בפרומה זו, וכשגזל אותן שתי פרומות, הוא עצמו היה עני, וגזל אותם כדי להשיב את נפשו, לא לכוונת גזילה, ועוד, שגזלם לשני בני אדם עשירים מושפעים, נמצא זכות נתינת הפרומה האחת גדול מעון גזילת שתי הפרומות, ורובו זכיות. וכן הדין ג"כ במעשה העבירות, שני בני אדם אוכלים נבילה, זה ענשו יותר מזה, לפי שהאחד יאכלנה לתיאבון והשני יאכלנה להכעיס, ואע"פ שהכל עבירה אחת, העונש חלוק זה מזה. וכן שני בני אדם עוסקין בתורה, זה בחור וזה זקן, הזקן טרחו מרובה ולפיכך שכרו מרובה, ואע"פ שהכל מצוה אחת. סוף דבר, הענינים גדולים והדרכים רבים ואין סוף ותכלית כי מחשבות השי"ת עמוקות, ומשקל הפלם והמאזנים שהן לה' הכל בשקול יתברך והוא היודע היאך נערכין העונות עם הזכויות, ועל זה אמרו רז"ל (אבות ז' א') הוי זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה שאי אתה יודע מתן שכרן של מצוות.

פתחים להכיר ולדעת שיקולם של מצוות ועוונות, כגון מה שאמרו על איזה מצוות שמשקלם רב, וכמו"כ על איזה עבירות שמשקלם רב. ואציג כאן כמה מצוות כאלה, ויראה חכם להשתדל בהם וכיוצא בהם למען ירבו זכויותיו על עוונותיו ויכתב ויחתם לחיים טובים.⁶ (עי' בהערה⁸). אבל לפני כן אביא כמה עצות אחרות להרבות במצוות.

⁶ וכן שמעתי בשם הגה"צ ר' יחזקאל לעוונישטיין ז"ל שבימים אלו בקעלם היו משתדלים במצוות שיש להם משקל רב, כגון שמירת שבת שהיא כנגד כל מצוותיה של תורה. ע"כ.

ומ"מ אין להניח שום מצוה הבאה לידיך, וכמו שהזהירונו חז"ל (מכילתא - זא פרשה ט') ע"פ פסוק (שמות י"ז י"ז) "ושמרתם את המצוות", מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה. ובירושלמי קדושין (פרק א' הלכה ז', ו"כ נפסיקתא רבתי - פרק כ"ג) אמר ר' אחא בשם ר' יצחק, כתיב (משלי ד' כ"ג) "מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים", מכל מה שאמרת ליך בתורה תשמור, שאין אתה יודע מאיזה מהן יוצא לך חיים (באיו מהן אתה נוטל חיים (גירסת פסיקתא רבתי ס)). ועוד אמרו (דברים רנ"ב ו' ז', ו"כ נמנומא עקב ז', וכע"ז זירושלמי קדושין א' ז') שלא תהא אומר "הואיל והמצוה הזו גדולה אני עושה אותה, ששכרה מרובה, והואיל וזו מצוה קלה אני עושה אותה", ע"ש. ועוד, יודע (עי' של"ה - וואסמן מורה אור ז') שרמ"ח מצוות עשה הן כנגד הרמ"ח אברים ושם"ה מצוות לא תעשה הן כנגד השם"ה גידין, וע"י קיום כל המצוות האדם משלים את עצמו, דהיינו רמ"ח אבריו ושם"ה גידין ברמ"ח מצוות עשה ושם"ה לא תעשה. נמצא שאם יניח איזה מצוה מפני שקלה היא בעיניו, גם נפשו יהיה חסר באותו אבר או גיד, ח"ו.

⁷ ואולי יש בכל מצוות החמורות סגולת הארכת ימים ג"כ, שהרי אמרו ז"ל בתנא דבי אליהו (זוטא א') וז"ל: ומנין שהצדקה מארכת ימיו ושנותיו של אדם? שנאמר ב'. ועוד, שהרי קל וחומר היא, ומה מצוה הקלה שבקלות שבתורה מהו אומר בה, "למען ייטב לך והארכת ימים" (דברים כ"ז ז'), קל וחומר לצדקה שהיא מצוה חמורה שבתורה על אחת כמה וכמה. עכ"ל. ולכאורה ק"ו זה שייך בכל מצוות החמורות. ושוב מצאתי בחז"ל (נמנזר רנ"ב כ' כ"ה): אפילו דבר מצוה שאתה רואה אותה ריקה וקלה, בה חיים ואריכת ימים. ע"כ. אלא, כמובן, אין כל המצוות שוות בזה.

⁸ כיון שעתה החלנו לדבר אודות עשיית מצוות לתועלת האדם בעצמו בדינו ועוד אביא בהמשך החיבור הרבה מצוות שיש להתחזק בהם למען יכתב ויחתם לחיים טובים, לכן אעתיק מדברי החפץ חיים ז"ל בספרו אהבת חסד (מ"ז פרק כ"ג) מה שכתב בענין עשיית מצוות לשמה ושלא לשמה: ועתה נדבר מענין עשיית המצוה לשמה. הנה חז"ל אמרו (פסחים ט). האומר "סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני" או "שאהיה בן עולם הבא", הרי זה צדיק גמור (היינו בדבר זה, רש"י). והוא הדין כל כהאי גונא שמכוון שיהיה לו גם כן טובה מזה. והמעט בכל זה מפני שבעצם קיים מצות בוראו במה שאומר "סלע זו לצדקה", ולכן אף שכוון שיהיה לו גם כן הנאה מזה, לא נתבטל המצוה. ופשוט דהוא הדין בעניני החסד, אם מפריש מעות על גמילות חסדים או שמלוה איזה דינר לחבירו וחושב בנפשו שהוא עושה מצוה זו כדי שיחיו בניו או שיצליח בנכסיו או שיזכה לעולם הבא, אעפ"כ מקרי מצוה גמורה כיון שבאמת מכוון לעשות המצוה שכתובה בתורה, אך שהוא רוצה שייטיב לו ה' יתברך גם כן עבור זה בזה או בבא, מצוה גמורה היא. ואין סתירה לזה ממה דקיי"ל באורח חיים סימן ס' סעיף ד' מצוות צריכות כונה, והיינו שיכוון לשם מצוה, דהכא נמי קמכוין לשם מצוה, אך שהוא רוצה שייטיב לו ה' יתברך גם כן עבור זה, על כן מצוה שלימה היא. ויותר טוב אם הוא מכוון בהמצוה רק לשם השם שצוה על זה בתורה, כי אז על ידי כח קדושת המצוה שנעשית על אופן היותר נעלה נתעורר למעלה על ידי זה מידת החסד מאד ומאד ונמשך מידת החסד על כל מציאות הבריא. ומצוה שלא לשמה, היינו רק היכא שהוא מכוון רק לתועלת שכר או מיראת העונש, ולא לשם מצוה כלל. ודע דאפילו אם האדם רואה שלא יוכל לפעול בעצמו לחשוב לשם מצוה, ורצונו רק לתועלת עצמו כדי שיהיה לו הצלחה בעניניו או כדי שיהיה נחשב לאיש בין האנשים על ידי שהוא עושה צדקה וחסד, אעפ"כ אל ירפה ידיו מן המצוה מחמת זה, כדאמרינן בגמרא (פסחים נ:): לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אע"פ שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וכו'. עכ"ד. וכן מצאתי בספר בית הלוי

עצות להרבות במצוות

ב. **לחבב כל פרטי המצוה.** יחבב האדם תמיד כל פרטי המצוות, כדרך שעשה אברהם במעשה העקידה, שעל כל מעשה ומעשה התפלל "יהי רצון שתהא זו כאילו נעשה בבני, כאילו שחוט, כאילו דמו זרוק, כאילו הוא מופשט, כאילו הוא נקטר ונעשה דשן" (בראשית רבה נ"ו ט'), ואז מקבל האדם הרבה מיני שכר על מצוה אחת. (ספר החיים להגר"ח אמי המהר"ל - זכויות פרק ו').⁹

ג. **להשתוקק למצוות אף כשאין בידו לעשות.** חשב אדם לעשות מצוה, ונאנס ולא עשה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה (ברכות ו.). וכתוב בשל"ה הקדוש (מורה שכתב אור חדש ח') וז"ל: כל אחד יקיים מהתרי"ג [מצוות] בפועל מה שאפשר לו לקיים, ואז כשעושה בן ומקיים בפועל מה דאפשר לו, והוא שיש ושמה בעבודת השם יתברך ומוכן לקיים כל מה שאפשר לו לקיים, אז מה שאי אפשר לו לקיים הוא כאילו קיים, מאחר שהוא מוכן לקיים ואין המניעה מצדו רק מצד אחר. והנה על כל פנים נתקיימו התרי"ג בכל ישראל, דהיינו תורת כהנים נתקיימו בכהנים, וכן מצוות יבום למי שבא לידו היבום, וכן כולם. ומי שלא היה אפשר לו לקיים וקיים כל מה שאפשר והוא עוסק בתורה לשמה, ופירוש לשמה הוא כך, כשעוסק בתורה עוסק על מנת ללמוד וללמד לשמור ולעשות, כלומר שרוצה לקיים מה שימצא בתורה מה שגזר מלך מלכי המלכים הקב"ה לעשות, על בן אף שלא קיים מחמת שהיה בנמנע אצלו לקיים, אבל הוא היה מוכן לקיים, אז עולה לו כאילו קיים, כי הוציא לפועל מבח הכנה שלו. ועל זה רמזו רז"ל (ברכות ו.) חישב לעשות מצוה [ונאנס] ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה. עכ"ל. וע"ש שביאר על פי זה המשנה (אבות ו' ח') כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, דהיינו שהעוסק בתורה ללמוד ולקיים כל ציווי שימצא בתורה שיוכל לקיים, אזי הוא כאילו קיים אף מה שאי אפשר לו לקיים, מאחר שהבין עצמו לכל אשר ימצא כתוב ואין המניעה מצידו, וזוכה לדברים

על התורה (פרשת מרומה) שהסכים לפשט הפשוט בדברי הגמרא בהאומר "סלע זו לצדקה בשביל וכו'", וכמו שפירש החפץ חיים זצ"ל, וז"ל הבית הלוי: גם אם אין מכוין בהנתינה לשמה, רק כוונתו כדי שבזכות הנתינה יגיע לו טובה, היא מצוה גמורה, וקרי ליה הגמרא צדיק גמור. עכ"ל. וביאר שם עוד טעם למה זה מצוה גמורה, וז"ל: דישראל המאמין בה', כשנותן בשביל שיחיו בניו, הרי גם זה רצון ה' שיחיו מאמיניו ויהיה להם כל טוב, ונמצא דכוונתו הוא גם כן מצוה, וכו'. ע"כ, וע"ש עוד. והוא הדין הכא, רצון ה' שיצאו ישראל זכאים בימי הדין, ולכן פשוט שכל המצוות שעושים למען יזכה בדין הן מצוות גמורים.

⁹אגב אעתיק דבר חשוב מהאלישיך הקדוש ז"ל (דברים ח' ח'), כתיב (דברים סס) "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיו וגו'". ובמדרש (מנחם עקב ו') אמרו שהוא ללמד על כל המתחיל במצוה שאומרים לו גמור. וזהו אומרו "כל המצוה", כלומר כולה ולא מקצתה "תשמרון לעשות". ועל פי דרכם יתכן בא ללמדנו לגמור את המצוה. ולעומת זה שהוא גומר כל המצוה, ע"י בן "תחיו", שגם הוא יתברך כל מספר ימיו ימלא ויגמור. עכ"ד.

הרבה, כלומר זוכה לדברים הרבה שלא עשאו שיהיו כאילו עשאו. ע"כ. ובמקום אחר (של"ה פרשת ואתחנן תורה אור ז') כתב: וכלל הענין, כי צריך אדם להשלים את עצמו, דהיינו רמ"ח אבריו ושם"ה גידין ברמ"ח מצות עשה ושם"ה לא תעשה. והנה דבר זה אי אפשר, ואפילו משה רבינו ע"ה לא קיים כל התרי"ג מצות, כי לא קיים מצות כהונה כי לא היה כהן, ולא קיים מצות יבום כי לא בא מצוה זו לידו. וכן יש הרבה והרבה ממצות עשה וממצות לא תעשה שאי אפשר לקיימם. אלא הענין הוא, העוסק בתורה לשמה, דהיינו שלומד על מנת לעשות בכל מה דאפשר לו לעשות, אז אפילו מה שאי אפשר לו לעשות מעלה עליו כאילו עשה. וזהו שאמרו רז"ל (ברכות ו.) חישב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו כאילו עשאה, מאחר שלא היה המניעה מצדו רק מצד אחר. עכ"ל.¹⁰

וכשרבינו החתם סופר ז"ל הזכיר ענין זה (חמס סופר עה"ט וילא עמ' קנ"ו ד"ה הלן) כתב שבכל השתוקקות למצוה שאי אפשר לקיימה, על זה מקבלים שכר כאילו עשאה, וז"ל: ידוע בספרים דכל המשתוקקים למצות שאי אפשר לקיימן עתה, נותנין לו שכר כאילו עשאו בפועל, על דרך (ברכות ו.) חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלין עליו כאילו עשאה.¹¹ וע"ע בהערה.¹²

¹⁰ כתב האלשיך הקדוש ז"ל (נמדר ט"ו ל"ז-מ"א): אין ספק כי לא כל האדם זוכה לעשות כל תרי"ג מצוות ולקדש בם כל תרי"ג אבריו וגידיו. על כן מה עשה הוא יתברך? נתן לנו מצוה אחת (מצות ציצית), שבה בכל יום תמיד נזכור כל מצותיו ונקבל לעשותם (שנאמר (נמדר ט"ו ל"ט) "והיה לכם לציצית וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם וגו'). וידוע, כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ועי"ז שאנו זוכרים כל מצוות ה', שהיא זכירה לקבל לעשותם, מעלה עלינו כאילו עשינו את כולם יום יום. וזהו סוף דברי הכתובים כו' באומרו (נמדר ט"ז מ') "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם", שעל ידי מה שתזכרו יום יום נחשב לפני כאילו כבר "ועשיתם אותם", ועל ידי כן "והייתם קדושים", כל כלותכם אברים וגידים. עכ"ד, וע"ש עוד.

¹¹ שמעתי מעשה מפי מו"ר הרה"צ ר' אביגדור מיללער זצ"ל שפעם אחת ראו תלמידיו של רבינו ישראל סאלאנטער ז"ל שרבו דיבר עם זקן אחד והרבה להסביר לו גדולת וחשיבות הענין של החזקת כולל של לומדי תורה. ואח"כ שאלוהו תלמידיו מי הוא זה הזקן, בחשבם שבודאי הוא עשיר גדול אשר בידו לעשות. אמר להם ר' ישראל שהוא זקן עני. אמרו לו תלמידיו, אם כן למה הרבה הרב להגיד לו גדולת הענין של החזקת לומדי תורה אם אין בידו לעשות. השיב להם ר' ישראל "און ער דארפט נים וועלען אויסהאלטען א כולל?!" (וכי אינו צריך לרצות להחזיק כולל), כלומר אם עכ"פ ירצה להחזיק כולל, על זה יקבל שכר כאילו עשה. ועל זה השקיע ר' ישראל זמנו לדבר עם הזקן העני ההוא. עכ"ד. ובשל"ה הקדוש (שער האומיות - אות ט' טהרה) כתוב עוד ציור, וז"ל: מי שאין ידיו נקיות ואינו יכול לברך, יהרהר בלבו חיוב הברכה או התפילה שהוא מחויב לעשותה, ויצטער על שאין יכול לעשות מחמת שאין נקי, אז הקב"ה מקבל הרהור זה כאילו היה במקום נקי והיה מברך או מתפלל, ויהיה על דרך שאמרו רבותינו ז"ל במקום אחר (ברכות ו.) חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו כאילו עשאה, וק"ל.

¹² כתב ספר יערות דבש (מ"ז דרוש ז'): כללו של דבר, הכל תלוי בעשיית המצות, אם סיפק בדיניו. וזהו צרי ומזור לנו, כי בעו"ה אנחנו בגולה רובי מצוות אין לנו לקיים, ובמה יתכפר ויתרצה עבד אל אדוניו. ואפילו מצות ציצית אין בדיניו בשלימות בעו"ה, כי אין לנו תכלת. אבל זאת נחמתנו, כי הואיל ואין סיפק בדיניו לקיים

ד. כתוב בספר חסידים (סי' רכ"ז): הרבה יהודים נהרגו בשעת הגזירה, והרבה גמרו ליהרג ונצלו. ומעשה שראה יהודי אחד, שמו ר' שבת, בחלום הרוג אחד שהיה שמו ר' שבתאי. אמר ר' שבתאי ההרוג "כל אותם שגמרו בלבם ליהרג על קידוש ה', חלקם עמנו בגן עדן". ע"כ. וע"ע בזה הקדוש (השמות - נדפס בסוף פרשת האזינו דף טז:), ובשער הכוונות (דרושי כוונת קריאת שמע - דרוש ו') בענין שכר וזכות המכוון למסור נפשו על קידוש ה'.

ה. שכל מעשיו יהיו לשם שמים. בכל מה שיהנה בעולם הזה, לא יכוין להנאתו, אלא לעבודת הבורא יתברך, כדכתיב (משלי ג' ו') "בכל דרכיך דעהו", ואמרו חכמים (אבות דרבי נתן י"ז ו', וכ"כ באבות ז' י"ז) כל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה והקמה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך, יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו,¹³ שאפילו היה צמא ורעב, אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח, אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו.^{14 15 16} וכן אפילו לישב

המצוות, יש לנו שכר כעושה מצוה. רק זהו למי שלבו דוי וכואב על מניעת המצוה. אבל מי שאין משגיח בזה, הלא כל לבבות דורש ה', ואיך יש לו שכר כעושה מצוה, וקמיה שמיא גליא שאינו מקפיד בזה. ולכן חובה על כל איש בשומו ציצית בבגדו, לזכור במצות תכלת ולהתאנה בשכרון מתנים על אשר אי אפשר לקיים המצוה בשלימות. וכן הוא בקריאת פרשת קרבנות תמידין כסדרן. ומכל שכן בשבתות וחגים, קרבן פסח, עומר, וכדומה, יתן אל לבו להתעצב ולדאוג לקונן כמה שלימות חסרה לו מה שאין בידו לקיים מצוות כאלה. ואילו יחסר לאדם הון עתיק, הלא תמיד בזוכרו בו ישתנו פניו ובעצבון יאכל. ומכל שכן באיבוד מצוות כאלה אשר יקרים מפז ומפנינים, וכו'. עכ"ל.

¹³ כתב החתם סופר ז"ל (חמס סופר המדע עה"ט - פרשת שמות - דף ט'): "אהיה אשר אהיה" (שמות ג' י"ד), הראו לי בחלום ספר אחד שחיבר רמב"ן, וכתוב בו הפירוש הפשוט כאילו הקב"ה אומר אהיה עם מי שאהיה, רצונו, מי שמאחד כל מעשיו לשמי לבד, עם אותו אהיה, על דרך "אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ו' ג').

¹⁴ ראיתי אנשי מעשה שקודם אכילה היו אומרים "הנני רוצה לאכול ולשתות כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת השם יתברך". (מ"א - מוצא נמשנה נרדף ל"א ס"ק ה'). ומה טוב לבטא בשפתים קודם כל מעשה שיאמר שהוא עושה הכנה למצוה, כגון קודם השינה יאמר "הריני שוכב לישון כדי שתהא דעתי צלולה ומיושבת עלי לעבודת ה' יתברך". וקודם צאתו למשא ומתן יאמר "הריני הולך לשא ולתן ולהשתדל להרויח בסיעתא דשמיא כדי לפרנס את בני ביתי כמו שצוני בוראי וכדי שאוכל לעשות צדקה וגמילות חסדים וכל המצוות כתיקונן". וכן כשבונה בית או כשעושה מלבוש וכדומה, וכן על זה הדרך בכל המעשה אשר יעשה. ודבריו עושים פירות, ששורה רוחניות וקדושה על הדברים הגופניים, ולמצוה תחשב לו. ועוד, שנוטל שכר גם על הדיבורים האלה. ובלבד שיהיו מעשיו מסכימים עם דבריו, שלא יאכל וישתה יותר מדי לצבות במן, אלא צדיק אוכל לשובע נפשו, ולא יישן יותר מדי, ולא יהא להוט ויגע להעשיר יותר מדי, כי אין מעצור לה' להושיע ולהעשיר בין רב למעט. וכו'. (פלא יועץ - ערך "הכנה").

¹⁵ האכילה שאדם אוכל לחזק כחותיו ועי"ז יהיה בריא וחזק לעבודת ה', הוא חשוב כקרבן. (שו"ע או"ח סי' קס"ז, ומ"ז ס"ק ל"א).

¹⁶ גם כשעושה צרכיו בבית הכסא יכוון לשם שמים, לקיים מקרא שכתוב (ויקרא י"א מ"ג) "אל תשקצו את נפשותיכם", למען תהיה הנשמה שניתנה כך טהורה חלק אלוה ממעל במקום טהרה, ולא בין המשפתיים מקום

בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים, אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו, אינו משובח אלא אם כן עשה לשם שמים.¹⁷ וכן בשכיבה, אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו, אם עשה להנאת גופו, אינו משובח. אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה. וכן בשיחה, אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. [וכל שכן אם סיפורו הוא בעניני משא ומתן, צריך שתהיה כונתו לשם מצוה, דהיינו שיהיה לו במה להתפרנס כדי שלא יבוא ליד גזל. ואפילו אם הוא עשיר גדול שדי לו בממונו לפרנס עצמו ובני ביתו כל ימי חייו, גם כן יצויר לפעמים במה שמשתדל להרבות עסקיו דבר מצוה, כגון שכונתו להרבות בצדקה וגמילות חסדים על ידי זה, או שכונתו ליקח עסקים תחת רשותו כדי להמציא מלאכה לעניי ישראל שישתכרו להחיות נפשם, שכל זה הוא בכלל צדקה ומעולה ממנה וכו'. (משנה זרורה ס"ק ט'). כללו של דבר, חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו, וכשרואה דבר שיביא ליד עבודת הבורא יתברך, יעשהו. ואם לאו, לא יעשהו. ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד.¹⁸ (שו"ע או"ח סימן רל"א).¹⁹ וע"ע בספר מגיד מישרים פרשת בשלח (אור לוס שנת י"א לשצט).

המנופות, ותתפלל ותקרא ותשנה תורת ה' תמימה בכלי טהור מסולק כל טיגוף וחלאה, נמצא כי גם הנפש הקדושה תהיה לה מבוא לעבוד את ה' בכל ענייני תוכיות ביתך - הוא הגוף. (אלשיך - דברים כ"א ט"ו-י"ז).

¹⁷ ומכל מקום טובה הוא, דמתוך כך בא לשמה. (משנה זרורה רל"א ס"ק ו').

¹⁸ בדרשות הר"ן (דנו"ו) כשידיבר במעלת הצדיק, מה שהוא שקול כנגד כל העולם, וכל העולם לא נברא אלא לצות לזה וכו', כתב וז"ל: וכי יתפתה האדם ויאמר, לא יוכל להשיג זה השלמות כי אם בחכמה יתירה וידעת התורה על השלמות. נשיבה ונאמר, אין ספק שתלמוד תורה שכתוב גדול מאד, עד שאמרו רז"ל (ירושלמי מגילה א') ויתר הקב"ה על עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים ולא ויתר על תלמוד תורה וכו', ואעפ"כ רואה אני בדברי רז"ל שמי שמוסר גופו ונפשו להשם יתברך וחושק בעבודתו, ישיג מדרגה גדולה [יותר] ממי שיהיה בתכלית החכמה. אמרינן בברכות (כ). מאי שנא קמאי דמתרחיש להו ניסא ומאי שנא בתראי דלא מתרחיש להו ניסא, אי משום תנווי וכו', והיתה התשובה, אלא רחמנא ליבא בעי (ועי' סנהדרין קו:). הנה בארו כי אין עיקר המדרגה החכמה, אבל הכונה השלמה במעשים הטובים, כי המעשים הטובים אין תכלית כוונתם שיעשו האברים, אבל כוונת הלב בהם. וראו ענין הכוונה מהו, כי מי שכונותיו דבקות בהשם יתברך, גם כשהוא מתעסק בדברים המוניים, כעניי העסקים והקנינים, הוא עובד ה' יתברך עבודה גמורה. ומי שאין כוונתו דבקה בה' יתברך, גם כשהוא חושב לעבוד את השם הוא ממרה אותו. כיוצא בזה אמר הנביא (ישעיה כ"ט י"ג) "כפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני". ונאמר (ירמיה י"ז ז') "קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם". כי אין העיקר מעשה המצוות והקשת השפתיים, אבל אחרי כוונת הלב הן הם הדברים. וכו'. וזהו הדבר שמטעה ההמון, וזה המטעות הוא נמשך בכל הכוונות. כי ההמוני, כשרואה האנשים הטובים והחסידים מתעסקים בעניי העולם, כמו שאנו רואים האבות שהיו עושים עיקר מהזריעות והמקנה, ואמרו רז"ל (סולין 65). "ויותר יעקב לבדו" (נלאשית ל"ז כ"ד), שנשתייר על פכים קטנים, וכשההמוני רואה זה אומר בלבו "הנני רואה החסידים עם כל חסידותם משתדלים בעניי העולם, אעשה כן גם אני". ואוי להם לבריות, רואות ואינן יודעות מה רואות, כי הם אינן רואים רק חיצוניות הדברים, לא פנימיותם, כי הצדיקים עושים כל דבריהם לתכלית טובה וכראוי, ויתר האנשים תכליתם ללא דבר. עכ"ל.

והנה, מה שכתב שלא צריך חכמה יתירה וידעת התורה על השלימות להשיג את שלימות הצדיק שהוא שקול כנגד כל העולם וכו', יש להעיר בזה כי אחרי שאין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד (אבות ז' ט'),

פשוט שאין כוונת הר"ן ז"ל שע"י כוונות מהירות במעשיו בלבד האדם זוכה למדרגת הצדיק הג"ל, כי ללא ידיעת התורה עלול ליכשל בחטאים כל היום וכל הלילה ולעשות עבירות חמורות עם מחשבתו הטובה, וכלשון הפלא יועץ (ערך "דיינס"): "כי אשר אינם יודעים דינים, בחשכה יתהלכו ובכל צואה יתלכלכו, והיה העקב למישור הלך וחסור, ושגגת תלמוד למי שהיה יכול ללמוד עולה ודון". עכ"ד. וכתב רבינו בחיי ז"ל (נהקדמה לפירושו עה"ט), ידוע כי מבלתי לימוד התורה לא תתכן לאדם עבודתו, לא ישכיל את אדוניו ולא ידע מצותו. עכ"ד. וראה מאמר רבי עקיבא בירושלמי נזיר (ז' א'), וכ"כ במסכת שמונה סוף פרק ד', ובמסכת דרך ארץ זוטא פרק ט'), אמר רבי עקיבא, כך היתה תחילת תשמישי לפני חכמים. פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה, וניטפלתי בו בארבעת מיל עד שהבאתיו למקום הקברות, וקברתיו. וכשבאתי אצל רבי אליעזר ואצל רבי יהושע אמרתי להם את הדבר. אמרו לי "על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעליך עליך כאילו שפכת דמים!" (עי' תוס' כתובות יז. ד"ה מבטלין). אמרתי, אם בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי, בשעה שלא נתכוונתי לזכות על אחת כמה וכמה! באותה שעה לא זיתי מלשמש חכמים. הוא (ר"ע) היה אומר, דלא שימש חכימיא קמלא חייב. עכ"ד. ובפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ט) איתא, רבי שמעון בן יוחאי אומר, רצה הקב"ה להכרית ולהשמיד את כל זרע עמלק, ושאל והעם שמעו ולא חסו על אדם אלא על אגג כו'. שמע שמואל ויצא לקראתם ואמר להם "חמלתם בעמלק והבאתם שריד ממנו ומיטב הצאן והבקר!" אמרו "הצאן והבקר לעשות בו זבחים לאלהיך". אמר להם "אין חפץ למקום בעולות וזבחים, כי אם לשמוע בקולו ולעשות רצונו!" ע"כ. ובספר חת"ר ראש (הודפס צנז' סידור סג"ר) א - סימן קל"ג (כתב: עבירה לשמה, אמר רבינו (הגר"ח מוואלאזין ז"ל) שלא הותר מזמן מתן תורה כלום. להידועים אמר שהכל בכלל עבירה לשמה, ואמר אם כן למה כל התרי"ג מצוות; מה שלשמה יעשה, ושלא לשמה לא יעשה, אפילו מצוה. אבל באמת, אחר מתן תורה אין לזוז מכל תורה ומצוות ודברי רז"ל, ושלא להשען על דעת היצר, וכו'. לנו בני ישראל נתנה התורה גדר וגבול, וכל המעשה נכלל בציווי ואזהרה. בציווי נייחד כוונתנו להבורא יתברך שמו. וגדר החסידות, לדקדק בהן עד קצה האחרון ולפרוש מאחד משבעים משערי האיסור ולזהר בכל דקדוקי סופרים ואזהרות שאסור לנו מיום מתן תורה אשר צוה ה' והלאה. ואם יעקב לקח ב' אחיות ועמרם נשא דודתו, זה היה קודם מתן תורה. אבל מעת שקיבל משה התורה מסיני לא תתחלף ולא תסור ח"ו, אף שישגיג כי כן ראוי לו לפי תיקון נשמתו באיזו עבודה. וקל וחומר אנו, שהשגתנו הכלל והשקפתנו ג"כ הכלל. ומה שאחז"ל (מז"ר כג): גדולה עבירה לשמה, זהו כמו שבארנו גבי יעל אשת חבר הקיני כו', נמצא בכתבי האר"י ז"ל שהיתה גלגול, ועוד שכוונתה היה להציל כלל ישראל. וחלילה לדמות לזה שאר דברים כפי סברותינו, ואין דומה כו'. עכ"ד. וע"ע באלשיך (דברים ד' ז'-ד').

אלא כוונת הר"ן ז"ל הוא כמו שמדויק בדבריו, שלא צריך "חכמה יתירה וידעת התורה על השלימות" להגיע למעלה הנזכר, אבל מכל מקום בודאי צריך לזה איזה מעלה חשובה של חכמה וידעת התורה, דאם לא כן לא יוכל להבחין בין טוב לרע ולא ידע לאיזו פינה ליישר אורחותיו ומחשבותיו.

¹⁹ כיון שהוזכר עשיית מעשים לשם שמים, אעתיק חידוש נפלא שמצאתי לבעל השבט מוסר ז"ל בספרו מגלה צפונות (פרשת עקב) וז"ל: המוסר היוצא מזה לאדם, שבכל מה שאוכל ובונה בתים טובים ומרבה במקניה ובכסף ובוזהב, יכין בלבו שכל כונתו לשמים שהכל לעבוד להקב"ה ולקיים תורה ומצוות. וכונה זאת היא כסם הממית ליצר הרע, ומכניעו ומחלה אותו. ואף על פי שאחר כך יאכל לשובע וישב בבתים טובים ויתעדן בישיבתו וישמח בכספו וזהבו, כיון שכונתו לשמים, אינו יכול היצר הרע לערב שמחתו ולהוציא מיראתו יתברך ולהורידו לבאר שחת, כי כבר החליש כחו, ואדרבא עונה אחריו אמן בעל כרחו. ונמצא את זוכה לשתי שולחנות, בעולם הזה ובעולם הבא. עכ"ל. וכמוכן צריך לכוון באמת לשם שמים, ולא רק לומר בהערמה שהכל לשם שמים. ומה שאמר הגר"א ז"ל (הוצא צספר אגן שלמה ד' ד') שאין דרך היצר הרע מתחילה להפציר לעבירה, אלא מתחיל להראות לאדם אהבה, וכשרואה שאינו מתגבר עליו אלא הולך ומתדבק עמו אז מתחיל למשכו ברשתו ומסיתו לעשות מצוות שיש בהן הנאת הגוף, כגון אכילה ושמחה של מצוה, וכאשר הוא רגיל בתענוגי מצוה אז מתחיל להמשיכו אחר תאוות עולם הזה וכו' וכו', עכ"ד, פשוט דמיירי כשאין עיקר כונתו לשם שמים באותם התענוגי מצוה. ועל כל פנים, צריך לזהר בענינים אלו, דאין סגולת הכונה לשם שמים רק כשכוון באמת לשם שמים, ואם לא כיון לשם שמים באמת עלול הוא ליכשל.

ו. כתב רבינו החתם סופר ז"ל (חתם סופר על התורה - כי תלך - עמ' פ"ח ד"ה כי תלך) דבר נפלא בענין זה, וז"ל: באמת אי אפשר לאדם שיהיה כל מחשבותיו תמיד שוים. אך בשעה שיתלהב לבב אנוש לה' יתברך ומיוחד כל מחשבתו לה' כאשר חפץ ה', באותה שעה ימסור מודעא "שכל מעשי עבודת ה' אשר אעשה היום תהיה על כוונה זו שאני מחשב עתה, וכל התערובות ממחשבה שתתערב בו יהיה בטל ומבוטל, לא יקבלו ה' ממני ולא יעשה רצוני במחשבה ההיא, כ"א יקבל המצוה ההיא שאעשה אז על מחשבתי של עתה". עכ"ל.

ז. זיכוי הרבים. עצה גדולה להרבות בזכויות הוא זיכוי הרבים במצוות. ואמרו חז"ל כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן (אבות ה' י"ח, ויומא פו.). משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו (פי' זכות הרבים המקיימים אותה תלוי בו כאילו הוא עושה כל אותן מצוות, יתר על צדקותיו. וכן הדין לכל המזכה את הרבים, כל מה שעושים ישראל הרי הוא כאילו הוא עשאו (מגן אבות לרש"י על אבות שס)), שנאמר (דברים ל"ג כ"א) "צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל" (אבות ה' י"ח). ואמרו ז"ל בסנהדרין (ט:): כל המעשה את חבריו (היינו שכופה אותו ומזונו) (אבות מסד ח"צ פרק ט"ז) לדבר מצוה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו, שנאמר (שמות י"ז ה') "ומטח אשר הכית בו את היאור", וכי משה הכה את היאור, והלא אהרן הכהו, אלא לומר לך כל המעשה את חבריו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ע"כ. ואיתא בבבא בתרא (ט:): גדול המעשה יותר מן העושה. ופשוט שכפי מה שנכפלו העושים כן נכפלו זכויות המעשה. (עי' בהערה²⁰).²¹ וכתב רבינו ישראל סאלאנטער ז"ל (באגרת המוסר -

²⁰אעתיק מדברי החובות הלכות (י' ו') בזה: וראוי לך אחי לדעת כי זכויות המאמין, אפילו אם יהיה מגיע אל התכלית הרחוקה בתקון נפשו לאלהים יתברך ואילו היה קרוב לנביאים במידותם הטובות ומנהגיהם המשובחים והשתדלותם בעבודת הבורא ואהבתם הזכה בו, אינם כזכויות מי שמורה בני אדם אל הדרך הטובה ומישר הרשעים אל עבודת הבורא, שזכויותיו נכפלות בעבור זכויותם בכל הימים ובכל הזמנים. וכו'. וכן, אחי, מי שאין מתקן אלא נפשו בלבד, תהיה זכותו מעטה. ומי שמתקן נפשו ונפשות רבות, תכפל זכותו כפי זכויות כל מי שיתקן לאלהים.

²¹עצות כמה לזכות את הרבים: אביא כמה עצות לזכות את הרבים, וישמע חכם ויוסף לקח: (1) להתנהג במדה טובה שע"ז ילמדו אחרים ממנו. כתב החפץ חיים ז"ל (שמירת הלשון - חתימת הספר פרק א') וז"ל: עוד ידוע מה שכתבו הספרים דכשהאדם מתגל באיזה מדה רעה וחבריו לומדין הימנו ועושין ג"כ כמוהו, נענש עבורם. וידוע שמדה טובה מרובה ממדת פורעניות (סוטה יא.), ואם כן כל שכן באיזה מצוה או מדה טובה שאדם מרגיל עצמו וחבריו לומדין ממנו, יקבל שכר עבורם גם. (2) בעמדו בסעודה, יפתח פיו בדברי תורה. בעמדו בקהל אנשים או בסעודות, יפתח פיו בדברי תורה. ואף מי שלא ידע דבר דברי תורה, שאול ישאל האיש לתלמיד חכם שבתוכם, אפילו דבר קל בדברי תורה, ומתוך דפתח לה פתחא תורה אזלא ומרוחא, ונמצא גורם [לימוד התורה דרבים, וגם] שיקיימו דברי חכמים שאמרו (אבות ג' ג') שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משלחן של מקום ברוך הוא. (פלא יועץ - ערך "מוכסה"). (3) לנדב ספרים לבית המדרש או להשאל ספרים לאחרים. המנדב ספרים לבית מדרש והמשאל ספרים לאחרים, פשוט שע"ז יהיה לו חלק טוב בכל התורה שילמדו בהם, כי זכות הלומדים תלוי בו. (פשוט). ואיתא בחז"ל (כמוצא ג.) שהעושה כן, עליו נאמר (מסליס קי"ג ג') "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד". ובמדרש (צמדצר רצה י"ד ז')

צמק): נלאה שכל אנושי להקיף ולהכיר היטב כמות ואיכות מצות הרבים אשר תלוה להאדם מדבר הנקלה הלזה, העמל מעט והשכר הרבה באין ערך ושעור. לזאת ישים האדם עינו וכח שכלו להדבר הגדול הלזה אם בעל נפש הוא. עכ"ל.²²

ח. להיות נטפל לעושי מצוה. כתוב בתורה (דברים י"ז ו') "על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת". ודרש רבי עקיבא (מכות ה:), לא בא השלישי (פי' עד השלישי) להקל, אלא להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו (שיהרג עמהם אם הוזמו שלשתן, ושלא תאמר הואיל ובלא השלישי היתה העדות מתקיימת לא יעשו בו דין הזמה (רע"ז)). ואם כן ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, על אחת כמה וכמה שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה.

ט. לחשוב באיסורו של דבר אסור שנודמן לפניו, ולהתרחק ממנו. כתב רבינו החתם סופר ז"ל (תורת משה נסח דף כ"ג ע"ג ד"ה כי) עצה אשר עי"ז אפשר להרבות במצוות בנקל, וז"ל: איתא בספרים, כשרואה אדם דבר איסור, כגון בהמה אסורה, יהרהר "זה אסור לנו לאכול כדכתיב בקרא", והוה ליה כאילו קיים ועשה מצוה, ושעל זה נאמר (קדושין נט:): ישב ולא עשה עבירה, נותנים לו שכר כאילו עושה מצוה. עכ"ל.²³

אמרו שבזכות זה זוכה לבנים זכרים. וראויה היא שתגן שיהיה לו זרע אנשים חכמים וילמדו בהם. (פלא יועץ - ערך "ספר"). (4) ליתן עצות לאחרים שיעשו מצוות, כגון ליתן צדקה וכו'. ישית עצות לפני רבים לעשות צדקה וחסד, ויקבל שכר על הרבים אשר הצדיק ועל הנפשות אשר יעשה וישתכר על הצדקה אשר תעשה על ידו. (אגרת המסובה לרבינו יונה אורח ט"ז). (5) לעודד עושי מצוה במעשיהם. ישבח כל עושה הטוב וכל מיטיב צעד לחזק ידם למען יאחזו דרכם ויוסיפו אומץ, ובוה יש לו חלק במעשים ההם. (אגרת המסובה לרבינו יונה ז"ל אורח ט"ז). (6) בשיתעורר בתשובה, לכיוון שעמך ישובו כל זרע ישראל. כתוב בספר חרדים (פרק ס"ו) דהואיל נפש כל ישראל עצם אחד, בהצדיק אדם נפשו, בכל ישראל יעשה רושם, ובו יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל. וכן בהחטיא נפשו, בכל ישראל יעשה רושם. לכן תתעורר נפשך בכוונה גדולה לשוב בתשובה, ותכוון שעמך ישובו כל זרע ישראל, וגורם בוה שכולם יהרהרו בתשובה, נמצא מוכה אחרים. עכ"ל. וע"ע בספר בית הלוי עה"ת (פרשת נח) דברים נפלאים בענין השפעת האדם על חבריו ועל בני מדינתו. (7) לומר ברכות בקול רם. וגם בכלל מזכה, לומר ברכות בקול רם כדי שיענו אמן. כלל הדברים: כל אשר יוכל לומר "אל נא אחי תרעו", וכל אשר יוכל להיות מעשה את אחרים לדבר מצוה בדבריו או שממנו יראו וכן יעשו, זכות הרבים תלוי בו. (פלא יועץ - ערך "מוכה").

²² וזה תיקון למי שהכשיל אחרים במצוות, שילמד אותם דרך ישרה, כמו שכתוב בספר ברית אברהם לאבי השל"ה ז"ל (ט' א'), וז"ל: אמרו חז"ל (סנהדרין ע:): "כי טוב העץ למאכל" (צראשית ג' ו'), תאנה היתה. בדבר שקלקלו בו נתקנו, שנאמר (שם שם ו') "ויתפרו עלה תאנה". ע"כ. למדנו מכאן שלא יספיק לבעל תשובה עזיבת החטא בלבד, אלא שיעשה מעשים הפך עבירות שעשה, כו', ואם הורה לאנשים קלות במצוות, ילמד אותם דרך ישרה, לדקדק במצוות ולשוב אל השם יתברך. עכ"ל.

²³ ובספר יסוד יוסף (פרק ז') כתב: אם מסתכל בגנות הבתים, יחשוב מצות מעקה האמורה בתורה בבתיים (דברים כ"ז ח'). אם מסתכל במיני בהמה, יחשוב בהן המצוה השייכת בהן, כגון בשור וחמור "לא תחרוש בשור וחמור יחדיו" (דברים כ"ז י'); בסוס, זה אוהרת מלך ישראל "לא ירבה לו סוסים" (דברים י"ז ט"ז); בכלב, איסור מחיר כלב (דברים כ"ג י"ט) ואיסור מלגלג כלב רע (עי' כחצות מא:); ובשאר מינין, איסור אכילתם; ובמינין

דברים שיש להם שכר כנגד הרבה מצוות

י. **מצוה שעושה במורח או בצער.** לפום צערא אגרא. (מצות ה' כ"ג). ובשיר השירים רבה (מ' ב' [י']) כתוב: הלומד תורה בצער נוטל אלף, שלא בצער מאתים נוטל בשכרו. ע"כ. ובאבות דרבי נתן (ג' ו') איתא: טוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח. ובילקוט שמעוני (קהלת י"א ס' מתקפ"ט) הלשון: טוב לאדם שיעשה מעט בדוחק ממאה פעמים ברוחה.²⁴

יא. **מצוה לשמה.** מצוה אחת לשמה שווה יותר מאלף שלא לשמה.²⁵ (ספר חסידים ס' סס"ו, וספר יעלזו חסידים סס). וגם כשעושה שלא לשמה, לעולם יהא דעתו שהוא עושה שלא לשמה כדי שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה (עי' פסחים נ:)²⁶, וסוף הכבוד יבוא בסיעתא דשמיא. (יעלזו חסידים סס).

יב. **מצוה שעושה בשמחה.** ידוע כי השמחה במעשה המצות מצוה בפני עצמה, וכשם שהמצוה עבודה לשי"ת כך השמחה על המצוה נקראת עבודה. (רבינו זמ"י - הקדמה לפרשת נשא, ע"ש עוד). וחייב האדם על השמחה בהתעסקו במצות. ומלבד השכר שיש לו על המצוה יש לו שכר על השמחה. (רבינו זמ"י - דברים כ"ח מ"ז, ע"ש עוד). ובספר חרדים (פרק נ"ט) כתב: וידוע שעיקר שכר המצוה על השמחה הגדולה בה, כדכתיב (דברים כ"ח מ"ז) "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה". עכ"ל. ובמקום אחר (חרדים - הקדמה למנוח - ד') כתב דכל מצוה ומצוה שתזדמן לו, דורנא הוא דשדיר ליה קודשא בריך הוא, ולפי רוב השמחה

מהורים, מצות קרבנות. באומות העולם, איסור "לא תתחתן בהם" (דברים ז' ג'), ואזהרת "ובחקותיהם לא תלכו" (ויקרא י"ח ג'). וכל אדם יחשוב לפי ידיעתו. והוא ענין גדול מאד, וגורם שהוא מסובב בקדושה וקונה הויות קדושה מיניה בגוונים דעינין. עכ"ד.

²⁴ בספר מכתב מאלהיו להרא"א דסלר ז"ל (חלק ג' עמ' 57) כתב שפירש אביו ז"ל שאפילו הדרגה הקטנה שבצער מגדילה את ערך המצוה מאה פעמים, ובכל מדרגה נוספת של צער כל שהוא מוכפל השכר במאה פעמים נוספות, וכן לעולם.

²⁵ כל דבר מצוה שבועולם, אל יעשה אותה האדם בפתע פתאום בלי קדימת ציור במחשבה שכלית, רק קודם עשותו יעבד וישהה מעט כדי שיתישב בלבו להרהר לעשות מצוה לשם שמים. כגון אם מניח ציצית או תפילין או עושה סוכה ואוכל מצה או שאר כל דבר מצוה, לא די לו שיהא סור מרע לבד, שתהא דעתו פנויה ממחשבות רעות ומהרהור עסקיו, רק צריך לעשות טוב, לבנות בניני המצוה על יסודות הקדושה, דהיינו שמקודם יכין מחשבתו ויהרהר בלבו לעשות המצוה לקיים מצות בוראו שצונו בכך, כדי לעשות לפניו נחת רוח בהיות מכוון בעת עשייתה שעושה לשם שמים. (שנא מוסר - פרק מ').

²⁶ לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. (פסחים סס).

יגדל שכרו.²⁷ עכ"ל. וכתב החתם סופר ז"ל (מורם משה - פנחס דף נ"ו ד"ה ציוס, וכ"כ בספר עבודת הקודש להסיד"א ז"ל - נפוקן שמיר לוח קס"א): ידוע ששמחה שאדם שמח בעשיית המצוה הוא יותר ממצוה גופה, ויש שכר על השמחה יותר משכר של מצוה עצמה.²⁸ ע"כ.²⁹

יג. ובאמת, כשנתבונן בזה, ראוי לאדם לשמוח בכל מצוה, אפילו אם צריך לטרוח בו כמה טרחות, שהאדם, שהוא בריה קטנה וימיו קצובים וסופו להיות עפר, עומד על הארץ וזוכה לשרת לה' אלהי השמים כאחד מצבא המרום אשר במרום. (אהבה מסד ח"צ פרק ט').³¹

²⁷ גילה הרב החסיד המקובל מהר"ר יצחק אישכנזי (האר"י) זצ"ל לאיש סודו שכל מה שהשיג שנפתחו לו שערי החכמה ורוח הקודש, בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תכלית. (ספר מרדכי שס). ועי' בפירוש הרמח"ל ז"ל על הכתובים (מגילת אסתר) שע"י שמחה של תורה ושמחה של מצוה הנשמות מתלהבים ומתמלאים באור של קדושה וכו'. עכ"ד. וכבר אמרו חז"ל (שבת ל): שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות וכו', אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. ובפירוש הרמח"ל עה"ת (דברים) כתב, הס"א הוא עצבון, ובכח השמחה של מצוה היא נכנעת.

²⁸ וידוע שבכל מצוה ומצוה לפום צערא אגרא (אצות ה' כ"צ). כן לענין השמחה; האיש אשר הוא מר נפש מקורות הזמן, אם בעת עסקו בתורה ותפילות וברכות ומצוות ובשבת יפנה לבבו וישכח עצבו ורגזו וישמח בעושי, יגדל שכרו יותר ויותר ממי שהוא שקט ושאנן. (פלא יועץ - ערך "שמחה", וע"ש עוד).

²⁹ כתב היערות דבש (מ"א דרוש י"א): והנה, באמת כל תוקף קיום התורה אשר יזכה הנער את אורחו הוא בכלל אחד, שיעשה אדם המצוות בשמחה. זו תכלית שלימות האדם, כאשר יעשה עבודת ה' שיהיה בעיניו כמשוש להון רב, והוא המביא אדם ליראה ואהבה את ה'. וזהו ממש כלל כל תורת האדם השלם, כי בזה יתדבק בה' ויטה אהבתו ויתלהב בתורתו ללמוד תורה ויראת ה' כל הימים. וכן חילופו, מי שאינו עושה בשמחה ללמוד תורה ויראת ה' כל הימים, נענש הרבה, וירחק למאוד משלימות, בדכתיב (דברים כ"ח מ"ז) "תחת אשר לא עבדת וכו' בשמחה וטוב לבב". וכך כתב האר"י ז"ל דצריך לעשות כל המצוות בשמחה. עכ"ל.

ובדרשות חתם סופר (מ"א דף ל"ט טור א') ביאר מאמרם ז"ל (נרכות לז): שחסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת. והקשו, וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית. ומסיק, מתוך שחסידים הם תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת. עכ"ד הגמרא. וענין חסידים, אין הכוונה משום ששוהין בתפילתם, דאם כן כל אדם יעשה כן. אלא חסידים בלא הכי, ועיקר מה שזוכים לזה הוא על ידי שמחה בעשיית המצוה, שהרי כתיב (דברים כ"ח מ"ז-מ"ח) "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב וגו' ועבדת את אויבך וגו'". והוא הדין בהיפוך, העובד בשמחה ובטוב לבב יעבדוהו האויבים ועמדו זרים ורעו צאנו (ע"פ לשה"פ ישעיה ס"א ה'). וכן לענין שכחת התורה, לא ישליט בו שר של שכחה, כמו שכתוב שתסיר לב מיפשו וכו'. נמצא השמח בעבודת אלקים זוכה שיעמדו אחרים ורעו צאנו ותורתו משתמרת, ועי"ז נוכל לשהות שעה אחת קודם תפילתנו ושעה אחת אח"כ. עכ"ד.

וכתב הפלא יועץ (ערך "שמחה") וז"ל: אמרו רז"ל (קדושין לט): דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא. אבל בשכר השמחה אדם אוכל בעולם הזה. והשכר היותר גדול שיש על השמחה, שזוכה להשגת החכמה והשגת השלמות, שכן גילה סודו רבינו האר"י ז"ל וכו'.

³⁰ כתב החתם סופר ז"ל (דרשות - דף קנ"ו טור ד') שכשאנו מקיימים התורה באהבה ורצון, ואין זה לעול במשא כבוד ח"ו, אז הקב"ה פורק ממנו עול גלות. משא"כ אם חלילה אין אנו עובדים ה' בשמחה ושמירת התורה בעינינו כעבודת, חלילה. ע"ש.

³¹ שוב מצאתי כע"ז בספר יערות דבש (יערות דבש מ"א דרוש י"א) ובה דבריו: שמחת מצוה תהיה, בהתבונן אדם בתכלית שפלותו, טיפה סרוחה כלי מלא בושה, ומלך מלכי המלכים צוה לעשות דבר, ליקח ענף לולב

והחי יתן אל לבו מה יקר וגדולה נעשה לאיש אשר המלך חפץ בו והקים מעפר דל ורצה בו שישתתף לפניו, ישמח לבו ויגל כבודו וכל העם מקצה יאשרוהו ויאמרו "אשריו ואשרי חלקו שזכה לכבוד גדול כזה". וסוף המלך הוא בשר ודם כמותו, היום כאן ומחר בקבר, והוא ערל לב וערל בשר. על אחת כמה וכמה צריך שישמח איש אשר מלך העולם, אשר אין מספר לגדודיו מלאכים ושרפים עומדים ממעל לו ולגדולתו אין חקר ואין תכלית, ובחר ורצה בנו לעמוד לשרת לפניו ולברך בשמו ולדבר אליו פנים אל פנים בכל עת, מה שלא נתן רשות למלאכי השרת,³² ומשתעשע בנו ויש לו נחת רוח גדול במעשינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ובונה בשמים עליותיו, אף שאינו צריך לנו, רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות כדי ליתן להם שכר טוב בעמלם. ויאמר נא ישראל "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, וכו' כבוד והדר תעטרהו, תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו" (מסליס מ' ה' י'), אי אפשר שלא לשמוח. (פלא יועץ - ערך "שמחה").³³ וגם אפשר

ואתרוג, ובו יעשה רצונו ויהיה לרצון לה', איך לא ישמח?! ואילו יגיע לאיש אחד מכאן כתב מהמלך לילך בשליחותו איזה ימים ובזה ימצא חן בעיניו, הלא ידלג שור באהבת עשות רצון מושל ארץ, ואם ילך בדרך ויצטרך לפסוע עלי קמשונים ולדלג פחתים והרים אשר במעדר יעדרון, לא ידאג ולא יפסק חוכא מפומא, וכן יפה לעשות, כי כולנו חייבים בכבודה של מלכות. ואיך לא נשמח בשמחה שלימה שאין בה עצב בעשיית מצות ה' אשר לא נפלאה היא וקשה, ונוח לעשותה, כי לא הטריח ה' על בראיו בשום דבר, ובזה זכינו למצוא חן בעיני ה' ולהיות דבקים בו כל הימים, ואיך לא נגיל ולא נשמח בכל לבבנו, ובפרט כי ע"י מצוה בעשותה בשמחה נזכה להשגת חכמה והשגת רוח הקודש וכו'. עכ"ד.

³² איתא במדרש משלי (פרשה י"ד) על הפסוק (משלי י"ד כ"ח) "ברוב עם הדרת מלך", אמר ר' חמא בר חנינא, בא וראה שבחו של הקב"ה וקדושתו שהוא מחבב את ישראל, שאע"פ שיש לפניו אלף אלפי רבבות כתות של מלאכי השרת שישתתפו, אינו רוצה בשבחן של כולן, אלא בשבחן של ישראל, שנאמר "ברב עם הדרת מלך", ואין "עם" אלא ישראל, שנאמר (ישעיה מ"ג כ"א) "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו", בשביל שיספרו תהלתי בעולם. וכן הוא אומר (מסליס מ"ז י') "נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני ארץ מאוד נעלה", אמר רבי סימון, אמר הקב"ה "אימתי אני מתעלה בעולמי? בשעה שישאל נאספין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ונותנין לי שבח וקילום". עכ"ב.

³³ אעתיק מאמר מהחתם סופר ז"ל (דרכי מ"ד דף רפ"ג ד"ה יפה) שקשור לענינו, וז"ל: יפה שעה אחת בתורה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, ויפה שעה אחת קורת רוח בעולם הבא מכל עולם הזה (אבות ד' י"ז). יש להסביר על דרך משל, בית מלא נרות ותענוגים הרבה, שמן טוב ואפרסמון, ומוקף חומה סגור ומסוגר מכל צד, ואין אדם נפנה ולא יודע כלל מה שבתוכו. לימים נפלו חומות הבית, והאירה הארץ מכבוד הבית, ונהרי נחלי דבש וחלב יזובו ממנו, וריח אפרסמון מתפשט בכל איברים. והנה הרי לא נתחדש שום דבר, כי מה שהיה כבר הוא רק הוסר המונע, הם החומות של טיט, ועל ידי זה נהנים מאור הגנוז. וזהו כי בודאי על ידי מצוה אחת ושעה אחת עבודת ה' מאיר הנשמה הקדושה אור בלתי תכלית ונדבק בה' יתברך, והיא גופיה קורת רוח של עולם הבא שכל העולם כולו אינו כדאי לו, אך הנשמה מוקפת מגוש חומר עפר הגוף ואין ניכר האור הגדול ההוא. ולכשיגיע עת הפרד הנשמה מהגוף, או אפשר יזדכך הגוף כ"כ עד שאינו מורכב האור ההוא, כאלהו הנביא, אז יבקע כשחר אור המצוות שעשה. נמצא לא נחדש לו דבר, אלא מעשיו שבעולם הזה מאירים לו. נמצא שניהם אמת, יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה, ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא, והכל חד. עכ"ל.

לעבוד את ה' בשמחה מתוך אהבתו להבורא יתברך, שכן הוא אצל כל אהוב, ששמחים לעשות מעשים לכבודו.³⁴ (פשוט).

יד. מצוה הנעשית בהתחברות. אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה. (מורה נבוכים נקומי ז' ד', מוצא נרש"י ויקרא כ"ו ח'). וכתב החתם סופר ז"ל (ע"ת נהעלומך דף מ"ו ד"ה א"נ): מצוה הנעשית בהתחברות היא עולה רם ונישא עד למעלה. ע"כ. וכתב האלשיך ז"ל (דברים ח' א') דעל מה שתרכה עמך עושים את המצוה, גם ה' יגמור וירבה לך שנים. ועיין בהערה³⁵ דברים נפלאים.

³⁴דרכים להגיע לאהבת ה': יכול האדם לבוא לידי אהבת ה' ע"י התבוננות בטובו יתברך כמה הוא מטיב עמנו ונותן לנו חיים, וחוש הראות, וחוש הריח, והטעם וכו', ושכל לחשוב, ובריאות, ודי פרנסתנו, ועוד הרבה חסדים ומינות לרוב. (ועי' באור החיים הק' על הפסוק (דברים ח' י"ח) "וזכרת את ה' כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל וגו'", שפי' שצריך לתת לבו על טובתו כי מה' היתה לו, ודבר זה יעירנו תמיד להכיר בוראו והשגחתו עליו. ותחילת תחבולות יצר האדם הוא להשכיחו דבר זה, ודרך זה יכנס לאבדו. עכ"ד). ועי' בספר חסידים (סימן ל"א). וכתוב בפלא יועץ (ערך "אספה להקצ"ה"): וכל הטובות האלו (טובות גשמיות) הבל המה נגד טובת הנפש, אשר היא טובה גדולה באמת, אין ערוך אליה. על זאת ישמח ישראל בעושי, אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו וקדשנו במצוותיו ובחר בנו לשרתו ולכרך בשמו, אשר באמצעות דברים אלו נזכה ונחיה ונירש טובה וברכה לחיי העולם הבא וכו'. עכ"ד.

ועיין באלשיך על פסוק (דברים ו' ד') "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו'" דאף כי בנוהג שבעולם שהאהבה לא תהיה בעצם בכל לב ונפש כי אם בשנים בלבד; דרך משל, חושק את חשוקתו שאם הוא יאהב אלף או אלפים נשים, או היא אנשים רבים, לא תהיה אהבתם המתחלקת על רבים אהבת נפש. ואפילו איש אחד, אם יאהב לאלף או רבבות עם, לא תגדל האהבה למות איש בעד רעהו כאשר בהיות אחד אוהב את אחד שיהיו שניהם רעים אהובים זה עם זה ואין עוד אחר, כי ברבים לא תגדל אהבתם עזה כמות עד שים נפשו מנגד בעד רעהו. ואם כן איפה, אל תאמר נא איש ישראל, הלא ה' אלהינו של כל רבבות אלפי ישראל, ואהבתו יתברך המתחלקת לכל לא תתעצם, ויהיה כמלך אשר לו חיל כבוד ויאהבם, כי גם כי ימותו חציים לא ישית עליהם לב, כן הוא יתברך לא תגדל אהבתו אל כל יחיד מרבבות ישראל רק על הכלל, וגם אני אליו על הדרך הזה, אלא אלהי כל יחיד הוא ואוהבו מאוד! וגם אתה [יהיה אהבתך] אליו [כן], עם שאלהותו אל הכל הוא באמת. עכ"ד. ובמקום אחר כתב הפלא יועץ (ערך "ספר") וז"ל: כל אדם חייב כשיעורו לקנות ספרים הרבה מפירושי התורה וספרי מוסר השכל וספרי דינים, להיודעים בלשון הקודש וללועזים בלע"ז, וספרי תנ"ך ומשניות וזוהר הקדוש וכדומה, וראוי לרדוף אחריהם כאשר ירדף הקורא בהרים, ולא לחוש במעה, כי עזה כמות אהבת ה' יתברך ולא תושג אלא ע"י אהבה התורה וכו'. עכ"ל.

ובספר שפתי כהן עה"ת (ויקרא י"ט י"ח, וכע"ז נשל"ה - שער האומיות - אות ז' "צריזת") ביאר דברי הלל להגוי שבא לפניו וא"ל "גייירני על מנת שתלמדני תורה כשאני עומד על רגל אחת", ואמר לו "דעלך סני לחברך לא תעביד, זהו כל התורה כולה, ואידך פירושה זיל גמור" (שנת לא). דר"ל שאהבת אדם לחבירו כולל כל מצוות שבין אדם לחבירו, עשה ולא תעשה, ומאהבת חבירו יבוא לאהבת המקום. או משכלו, באומרו אם בשר ודם אני אוהב אותו, למי שבראו לא כל שכן. או מריבוי החברים יורוהו ויודיעוהו ומשם יבוא לדעת המצוות האלהיות. עכ"ד, וע"ש עוד. וע"ע באלשיך הק' על הפסוק (דברים י' י"ז) "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ב' ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו וגו'". ועי' עוד בספרי יראה ומוסר לעוד בדרכי אהבת ה'.

³⁵כתב הג"ר שלמה קלוגער ז"ל (מאמר אסתר על מגילת אסתר - ט' כ"ט), בדבר עבירה קיי"ל בשנים שעשאוה וזה יכול וזה יכול ועשאוה ב', פטורין (שנת לא). וכן בהכוהו עשרה בני אדם ומת, כולם פטורין (סנהדרין ע"א).

טו. מצוה שמוציא עליה מעות. מצוה שהאדם מוציא עליה מעות, ולא באה בחנם, שכרה הרבה יותר, כמו שכתב הזוהר הקדוש (שמות קמח): מי שרוצה להשתדל במצוה ולהשתדל בהקב"ה, צריך שלא ישתדל בו ריקם ובחנם, אלא האדם צריך להשתדל בו כראוי לפי כחו וכו', כמו שנאמר (דברים ט"ז י"ז) "איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך". ואם תאמר, הא כתיב "לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלוא מחיר יין וחלב" (ישעיה נ"ה א'), הרי שהוא בחנם, והוא השתדלות של הקב"ה (כי יין וחלב, פירושם התורה שמכונת בן (הסולס)). אלא השתדלות התורה, כל מי שרוצה זכה בה. השתדלות של הקב"ה לדעת אותו, כל מי שרוצה זכה בו בלא שכר כלל. אבל השתדלות הקב"ה העומדת במעשה, אסור לקחת אותו בחנם וריקם, משום שלא יזכה במעשה ההוא כלל להמשיך עליו רוח של הקדושה אלא בשכר שלם. עכ"ל. (אהבת מסד - ח"צ פרק ט"ז). ועי' בהערה³⁶.

וא"כ הוי סלקא דעתך דמצוה נמי הוי כן, שאם עשו בני אדם מצוה אחת, לא יחשב להם למצוה. אך במצוה אינו כן, כי במצוה אף שכל אחד יכול ועשאוהו הרבה, יש לכל אחד שכר כאילו עשה לבדו. ואדרבא, יותר שכר אם הם רבים, כמו"ש רש"י בפרשת בחוקותי בפסוק (ויקרא כ"ו ח') "ורדפו מכם חמשה מאה". והטעם הוא כי ידוע ד"ברוב עם הדרת מלך" (משלי י"ד כ"ח), ולכך בשלמא בעבירה דאינו לכבודו יתברך אזלינן בתר גוף הדבר והוי זה יכול וזה יכול לאו כלום הוא, אבל במצוה דהוי כבוד לו יתברך, ולא אזלינן בתר גוף המעשה, רק אחר בני אדם שעשו אותה והוי רבים עדיפי. עכ"ל, וע"ש.

ובספר שדי חמד (כללים מ' קצ"ח - ח"ה עמ' 115) כתב: ומצוה שעושים אותה הרבה בני אדם בשותפות, כל אחד נוטל שכר כאילו עשאה כולה לבדו. ומטעם זה נוהגים כל בית ישראל לעשות חברת ש"ס, ומחלקים הש"ס בין כמה בני אדם, שכל אחד לוקח מסכתא אחת ועושים סיום פעם אחת בשנה. ושורת הדין נותנת שיטול כל אחד שכר טוב כאילו למד כל הש"ס כולה. וכמו כן מה שנוהגים שעושים החברה לכתוב ספר תורה בשותפות, הדין נותן שכל אחד יקבל שכר כאילו כתב כל הספר תורה לעצמו. ולא כן הדין בענין עבירה ח"ו, כי מדה טובה מרובה. כן העלה ידידי הגאון אבד"ק ניונוב יצ"ו בספרו הבהיר נחלה לישראל בהתשובות סימן יו"ד אות ט"ז, לך נא ראה דברי קדשו. ועוד לו שם בסימן ט"ז אות ט' ואות ל"ז, ובסימן ל"ז אות כ"ד ואות מ"ד, ובספרו הבהיר שו"ת הד"ר סימן כ"ט אות קט"ב. עכ"ל שדי חמד.

³⁶לא יחסר הונו של אדם ע"י הוצאותיו בקיום המצוות, דמן השמים מוסיפין לו כנגדן: כתב בספר העיקרים (מאמר ג' פרק ל"ד) מי שהוא חפץ במצותיו [של הקב"ה], אע"פ שיוציא הוצאות בקיום המצוות, לא יחסר הונו, כי "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד" (מסילת קי"ג ג'). וזה להורות כי יראת השם אינה מקצרת הימים ואינה ממעטת הממון ואינה מסבבת המקרים הרעים כיראת בשר ודם, אמר שלמה (משלי י"ט כ"ג) "יראת ה' לחיים ושבע ילין בל יפקד רע", רוצה לומר יראת השם יתברך לא תסבב המות, אבל היא לחיים. וכן אין הירא חסר כל טוב, כי שבע ילין. וכן לא יירא מהמקרים, כי לא יפקד רע. עכ"ל.

וכתב רבינו יונה על הפסוק (משלי ג' ט') "כבוד את ה' מהונך וגו'", שבא להזהיר שלא תרע עינו בפזרו ממון למצוות ולצדקות, ולא ידאג פן יחסר הונו במתנת ידו, אבל יבטח בה' כי בגלל הדבר הזה יברכהו, וכאשר יחסר ממנו למצוה כן ירבה וכן יפרוץ, וכו'. עכ"ל, וע"ש עוד. וכע"ז ברבינו בחיי (הקדמה לפירוש כי מצוה). וכיון שכן, ראוי לו לאדם שיחסר מממנו לכל דבר מצוה וקניני המעלות. (רבינו נחמ"י שס).

ואיתא במסכת ביצה (טו.) כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו. ע"כ. וכתב הריטב"א ז"ל (הוצא נשיטה מקוצצת שס) דלאו דוקא הוצאת שבתות וימים טובים, דהוא הדין לכל הוצאה של מצוה, אלא נקט הגי דרגילי ושכיחי.

טז. תלמוד תורה. תלמוד תורה כנגד כל המצוות, ואפילו כל מצוותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה (עיין בהערה³⁷). (ירושלמי פאה א' א'). ואין קץ למתן שכרה, כי בכל תיבה שאדם לומד הוא מקיים מצוה בפני עצמה, כמו שכתב הגר"א בשנות אליהו מהירושלמי [וכשלומד למשל דף אחד, מקיים כמה מאות מצוות שכל אחת בפני עצמה שקולה כנגד שאר כל המצוות (אכן שלמה - ז' ט')]. וכמה צריך האדם לשמוח כשזכה לקבוע עתים לתורה, שעל ידי זה נתוספו לו כמה מאות מצוות בכל יום, וזה תביאהו לכף זכות. (אהבת חסד - חמימת הספר - השלמה). (עי' בהערה³⁸). ובפרט בזמננו, שבעונותינו הרבים נתמוטט עמוד התורה (רוב זרע ישראל ממש, מאד רחוקים הם מן התורה, ר"ל), כמה יש לאדם להתאמץ בלימוד התורה, כדאיתא בירושלמי (ברכות ט' ה') וז"ל: רבי שמעון בן יוחאי אומר, אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהן מן התורה, מאד עמוד והתחזק בה, ואתה מקבל שכר כולם. (שמירת הלשון - שער המורה א').

יז. קידוש ה'. כשם שעון חילול השם הוא גדול מכל העונות, כמבואר ביומא (פז.), כן לעומת זה המצוה של קידוש השם הוא גדול מכל המצוות. וכן כשם שהעונש על עון חילול השם עולה למעלה על כל ענשי העברות, כן שכר המצוה של קידוש השם עולה למעלה על כל שכר המצוות. והנה מאחר שגדר חילול השם הוא מי שיסובב על ידו שלמדן הימנו לזלזל באיזה מצוה, הנה מובן מאליו כי לעומת זה מי שהוא סיבה שלמדן הימנו להוקיר ולחבב איזה מצוה ביותר, זהו קידוש השם. ומכל שכן מי שהוא עמל במעשה לזכות את הרבים, למשוך את לבבם לעבודת ה' יתברך, לשמור ולקיים את התורה והמצוה בסוד מרע ועשה טוב, כי זהו קידוש השם גמור, הפוך העון של חילול השם. (ספר כוכבי אור להגר"י זלצער ז"ל - פרק

³⁷ אין למעות ולחשוב שהוא שווה לשאר המצוות אשר עליהם אמרו חז"ל שהם שקולות ככל מצוות שבתורה, שהרי כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ג מהל' ת"מ הלכה ג'): אין לך מצוה בכל המצוות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה, אלא תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן כו'. עכ"ל. ועיין במרכבת המשנה להג"ר אהרן אלפנדארי ז"ל שהביא בשם מהר"ח ז"ל שמדויק בלשון הרמב"ם שגם אותן המצוות הפרטיות שהוזכרו בדברי רז"ל שכל אחד מהם שקולה ככל המצוות, כגון שמירת שבת ומצות המילה ושלל לעבוד ע"ז, אפילו אלו אינן שוין לתלמוד תורה, אלא תלמוד תורה שקולה ממש ככולם יחד. עכ"ד. וכן מבואר בעוד הרבה מקומות בספרים הקדושים, ואין כאן מקום להאריך במפורסמים.

³⁸ כתב החפץ חיים ז"ל (אהבת חסד - חמימת הספר - השלמה) וז"ל: ובוזה מבואר מה שאמרו חז"ל בברכות (טז.). מאי דכתיב (נמזכר כ"ד ו') "כנחלים נמיו וגו' כאהלים נמץ ה'?" מה נחלים מעלים האדם ממזמא לטהרה, אף אהלים מעלים האדם מכף חובה לכף זכות. ולכאורה מאי דוקא "אהלים". ולפי זה ניחא, דידוע דעיקר הקלקול מה שמקלקל האדם ביותר מכל הוא על ידי כח הדיבור, שמה שיכול לקלקל בחצי שעה בפיו על ידי רבוי דבוריו שמעורבין בהן לשון הרע וליצנות ואונאת דברים ודברים בטלים וכדומה, לא יכול לקלקל בכל היום על ידי מעשה, כי למעשה צריך איזה שהו, ולשונו של האדם הוא כעט סופר מהיר. ואם כן על ידי הדיבור מכריע כף חוב, ואין לו תקנה לאדם כי אם שיכנס לאהלים ויעסוק בתורה, שלעומת רבוי העונות שבא לו על ידי דבוריו, לעומת זה יתקבצו אצלו חבילות חבילות של מצוות גם כן על ידי דבוריו ויכריע כף זכות, כי הקב"ה מטה כלפי חסד. וגם על ידי לימודו בתורה ממילא ישמור את פיו, דזכירה מביאה לידי עשיה (עי' מנחות מג:). עכ"ל.

ז', וע"ש עוד). וכתב רבינו יונה ז"ל (שערי תשובה ג' קמ"ח) וז"ל: חייב האדם לשום לבו בכל עת לכבד את ה' ולקדשו בכל דבריו ולרוממו, להודות לו ולברכו תמיד, כמו שנאמר (תהלים ל"ד ז') "אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי". וכאשר יתיצב בתוך העם וידבר עם חבריו, יתבונן בינה וידקדק וישגיח בכל מוצא שפתיו לקדש את ה' בדבריו ולדבר בשבח עבודתו ותהלת יראתו ולשבח עבדיו ויראיו.³⁹ ויזכה בזה בהגיון לבו ומבטא שפתיו, בלא יגיעה ופועל כפים, זכות גדולה עד לשמים, כי זה מעיקרי יצירת האדם. עכ"ל.⁴⁰ (ע"ע בהערה 59).

יח. שבת. מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים ששקולה שבת כנגד כל מצוותיה של תורה. (שמות כ"ה י"ג).

יט. צדקה וגמילות חסדים. שקולה צדקה כנגד כל המצוות. (צדא צמרא ט). ובירושלמי פאה (א' א') אמרו: צדקה וגמילות חסדים שקולות כנגד כל מצוותיה של תורה.

כ. חסד עם גדולי ישראל. כל מי שעושה חסד עם אחד מגדולי ישראל, מעלין עליו כאלו עושה חסד עם כל ישראל. (ויקרא כ"ד ח'). ועוד אמרו (צראשית כ"ה כ"ח ח', וכע"ז צמדרש שמואל - פרשה כ"ז) שכל מי שהוא מאכיל פרוסה לצדיק כאילו הוא מקיים חמשה ספרי תורה.

³⁹ ונאמר (משלי כ"ז כ"א) "מצרף לכסף ובור לזהב ואיש לפי מהללו", פירושו, מעלות האדם לפי מה שיהלל; אם הוא משבח המעשים הטובים והחכמים והצדיקים, תדע ובחנת כי איש טוב הוא ושרש הצדק נמצא בו, כי לא ימצא את לבו רק לשבח את הטוב והטובים תמיד בכל דבריו, ולגנות את העבירות ולהבוות בעליהן, מבלי מאוס ברע ובחור בטוב. ואם יתכן כי יש בידו עונות נסתרים, אבל מאוהבי הצדק הוא, ולו שרש בבחירה, והוא מעדת מכבדי ה'. והמשבח מעשים מגונים או מהלל רשעים, הוא הרשע הגמור והמחלל את עבודת השם יתברך. (שערי תשובה ט).

⁴⁰ קידוש ה' וחילול ה' במשא ומתן עם גויים: כתב בשו"ת בנימין זאב (סי' ת"ט) וז"ל: נראה לע"ד לומר דמשום קדוש ה' יש לכל אחד ואחד מישראל לחזור לגוי טעותו, אפילו דהוא עצמו טעה, משום ד"שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית". עכ"ל, וע"ש שהארץ בענין משא ומתן באמונה עם כל גויי הארץ. וכתב בבאר הגולה (סו"מ סי' שמ"ח ס"ק ה'): ואני כותב זאת לדורות, שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו העכו"ם, ולא הצליחו, וידרו נכסיהם לטמיון, ולא הניחו אחריהם ברכה, וכמ"ש בספר חסידים (סי' תמנ"ד) רבים אשר קדשו ה' והחזירו טעויות העכו"ם בדבר חשוב, גדלו והעשירו והצליחו והניחו יתרם לעולליהם. עכ"ל. וכתב בעל הסמ"ג ז"ל (סמ"ג - לא תעשה - מנזר ז'): ואני דרשתי לגלויות ישראל כי המשקרים לגוים וגונבים להם, הם בכלל מחללי השם, שגורמים שיאמרו הגוים "אין תורה לישראל". ואומר (אפניה ג' י"ג) "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית". ותנן במסכת אבות (ד' ד') כל המחלל שם שמים בסתר נפרעים ממנו בגלוי, אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם. ואין מקיפין בחלול השם (פי' אין עושין לו כחגוני המקיף לאדם פעמים רבות וגובה כל הקפותיו יחד; אין עושין כך מלמעלה למחללי השם, אלא נפרעין מיד (גמרא ורש"י טס)) (קידושין מ.). ובפרק קמא דקידושין (טס) אומר שאם היו עונותיו וחיותיו מחצה על מחצה וחלול השם בכלל, העבירות מכרעת. עכ"ל. וע"ע לקמן סעיף ל"ז.

כא. ברית מילה - להתגבר ביצר הרע של עריות. גדולה מילה ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה. (מדיס 3.). ואף שלנו אי אפשר להחזיק במעשה מילה תמיד, כי כבר מלנו אבותינו בקטנותנו, וגם באחרים כמעט אין לנו הזדמנויות למול, אולם מה שכן ביד כל אחד תמיד הוא להחזיק בקדושת המילה, דהיינו לשמור עצמו מכל סוגי חטאים שקשורים ליצרא דעריות, ומה יאכל פירות כפירות של מעשה מילה, שהרי גם שמירת קדושת המילה חשוב כמצות ברית מילה, כמו שכתוב בזוהר הקדוש (נראשית קסו). לגבי יוסף הצדיק על אשר התגבר ביצרא דעריות, וז"ל: ועל דא כל מאן דנטר ברית קדישא כאילו קיים אורייתא קדישא כולה, דהא ברית שקיל ככל אורייתא. עכ"ל.

כב. שני יצרים ברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, יצר עבודת כוכבים ויצר זנות. יצר עבודת כוכבים כבר נעקר, ויצר זנות הוא קיים. אמר הקב"ה "כל מי שהוא יכול לעמוד בזנות, מעלה אני עליו כאילו עומד בשתייהן". (שיר השירים רבה ז' א' [מ']).⁴¹ ועיין בהערה⁴² שליקטתי כמה עצות וסגולות להנצל מהרהורים רעים ויצרא דעריות.

⁴¹ וכתב במדרש תלפיות (ערך "אפוד") דכל מי שאינו פוגם בריתו, מועיל זה להגן לו משאר עוונות. ואפילו אם נכשל בשאר עוונות, זכות שלא פגם בריתו, בתשובה קלה מספיק לו, כנודע מחז"ל. עכ"ד.

⁴² עצות וסגולות להנצל מהרהורים רעים ויצרא דעריות: (1) לחשוב בדברי תורה. אמר הקב"ה לישראל "בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו. (קדושין ל:). וכתוב בזוהר (נראשית קסו). אמר ר' יוסי, כשאדם רואה שהרהורים רעים באים אליו, יעסוק בתורה, ואז יעברו ממנו. אמר ר' אלעזר, כשאתו צד הרע בא לפתות את האדם, ימשיך אותו אל התורה, ויפרד ממנו. עכ"ד. ואיתא באבות דרבי נתן (כ' א'): כל הנותן דברי תורה על לבו, מבטלין ממנו הרהורי חרב הרהורי רעב הרהורי שטות הרהורי זנות הרהורי יצר הרע הרהורי אשת איש הרהורי דברים בטלים הרהורי עול בשר ודם, שכן כתוב בספר תהלים כו'. וכל שאינו נותן דברי תורה על לבו, נותנין לו הרהורי חרב הרהורי רעב הרהורי שטות הרהורי זנות הרהורי יצר הרע הרהורי אשת איש הרהורי דברים בטלים וכו'. עכ"ד. וזה מה שכתב הרמב"ם ז"ל (הל' איסורי ביאה כ"ג כ"א) בענין כפיית היצר: יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה. עכ"ל. ובספר חסידים (כ"ח) כתוב שאפילו אם אדם במרחץ או במקום הטנופת ואהבת אשה נכנסת בלבו או עוברת לפניו, יהרהר בדברי תורה, כי דברי תורה יפים לטהר הלב מיצר הרע. ואע"פ שבכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ובית הכסא, להפריש אדם מן העבירה מותר. והעיר החיד"א על זה (נפירוש על ספר חסידים, הנקרא "צניח עולם"): ומכאן נראה תוקף חומר איסור ההרהור רע בעריות, עד שלבטל מתירין איסור חומר להרהר דברי תורה במקום הטנופת. עכ"ל. וכתוב בספר יעלזו חסידים לבעל הפלא יועץ ז"ל: ומ"מ הא ודאי פשיטא שלא ירוץ תיכף להרהר בדברי תורה [במקום הטנופת], אלא ישתדל לבטל ההרהורים בהיות חושב בעסקיו או בבנינים והבלים אחרים. אך אם יראה שההרהורים רעים גוברים, אז יהרהר בדברי תורה. ונמצינו למדים שההרהור בדברי תורה היא העולה לדחות ההרהורים. הנה כי כן ביד כל אדם יש להרהר בפסוקים השגורים בפיו, ויהרהר בפסוק "שמע וכו'", וכו'. עכ"ל, וע"ש. (2) לזיזת מהסתכלות בנשים או בבגדיהם. אמרו חז"ל (עבודה זרה כ-): "ונשמרת מכל דבר רע" (דברים כ"ג י'), שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפילו מכוערת, ולא בבגדי צבע של אשה, כו'. וכתב תוספות שם (ד"ה שלא ירהר) דהאי קרא דרשה גמורה היא, ולא אסמכתא. ע"כ. וכמו"כ יש בזה לאו ד"לא תתורו אחרי עיניכם" (נמלך ט"ו ל"ט), ואפילו אם לא מסתכל אלא באצבע קטנה (משנה נדרים ע"ה ס"ק ז'). ואם יסתכל באשה, עלול לבוא לידי הרהורים רעים ח"ו, כמו שכתוב בזוהר הקדוש (קדושים פד): וכל מי שמסתכל

ביופי האשה ביום, הוא בא להרהר בלילה וכו'. ע"ש עוד. וכל זה נאמר אפילו במי שעוסק בתורה, כמש"כ בעל האור החיים הק' בספר חפץ ה' (זרכות סא.), שהגם דאסיקנא (סוטה לא). תורה, בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה, מגנה ומצלה מיסורין ומעבירות, הני מילי אי קא יתיב ולא מהדר, אבל אי עביד מידי דמגרי ביה שטנא, לא מגני עלה להצילו מן העבירה, וסוף נפיל בעבירה, דאי בעי נטירותא דאורייתא לא יסתכל בעריות ואז היא תשמרהו. עכ"ד. ואם רגיל להסתכל בנשים, עלול לבוא לידי עבירה חמורה (נדרים כ.). ואמרו חז"ל (ילקוט ש"ס זרעית מ"ט סי' קס"א) כל מי שאינו מסתכל בנשים, אין יצר הרע שולט בו. ע"כ. וכל האיסור האמור הוא לענין הסתכלות, דהיינו שמסתכל בה להנות. אבל ראייה בעלמא לפי תומו בלא נהנה, באשה שמלובשת בצניעות, שרי, אם לא מצד המוסר. ובספר מנחת שמואל הוכיח דאדם חשוב יש לו לזוהר בכל גווניו. ובמקומות שדרך להיות מכוסה, כגון זרועותיה וכהאי גוונא שאר מקומות הגוף, אף ראייה בעלמא אסור מדינא. (משנה זרועה ע"ה ס"ק ז'). ואיתא בספר מחנה ישראל להחפץ חיים ז"ל, וז"ל: וכתבו בספרים הקדושים שיש כמה וכמה מכחות החיצונים שעומדים מסביב לעין האדם ומפתים אותו שיפתח עיניו ויסתכל במקום האסור כדי להכשילו אחר כך בעצם האיסור או להביאו על כל פנים לידי טומאה בלילה. ה' ישמרנו מכתותם הרעות. עכ"ל. וכתב החינוך במצוה דלא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם (מנזר שפ"ו) וז"ל: ודע בני ותהא מרגלא בפומך מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות ד' ז') עבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת מצוה, שאם תשית דעתך למלאות תאוותך הרעה פעם אחת, תמשך אחריה כמה פעמים, ואם תזכה להיות גבור בארץ לכבוש יצרך ולעצום עיניך מראות ברע פעם אחת, יקל בעיניך לעשות כן כמה פעמים, כי התאוה תמשוך הבשר כמשוך היין אל שותיו, כי הסובאים לא תשבע נפשם לעולם ביין, אבל יתאוו אליו תאוה גדולה, ולפי הרגלים נפשם בו תחזק עליהם תאותם, ולו ישתו שם כוס מים יפוג יקוד אש תאות היין ויערב להם. כן הדבר הזה, כל איש בהרגילו בתאוות ובהתמידו בהן יחזק עליו יצרו הרע יום יום, ובהמנעו מהם ישמח בחלקו תמיד כל היום, ויראה כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים ללא תועלת של כלום. עכ"ל. וכתב אור החיים הק' (ויקרא י"ח ז') וכה דבריו בקיצור: ידוע הוא כי כל מצוות אשר צוה ה' לעם קדושו הם מצוות שיכול האדם לעמוד בהם, ויטה עצמו אל הרצון לעשותם, וזולת מצות פרישת העריות - הוא דבר שנפשו של אדם מחמדתן ואונסתו עליהם לעשותם, וזולת בהתעצמות הרחקת ב' דברים מהאדם, והם: מרחק הרגש ראות העין, ומרחק בחינת החושב. ואם ב' אלו לא יעשה, אין אדם שליט ברוח זה לכלותה ממנו, כי כל שלא תהיה לו הרחקת הרגש הראות בדבר, הגם שירחיק בחינת החושב, לא ישלוט בעצמו לכלות ממנו הכרח החשק. גם אם יושלל מבחינת הראות, אם לא ירחיק בחינת החושב, מחשבותיו יחייבו לבקש ולהתלהט אחר המעשה. עכ"ד בקיצור. ובספר קב הישר (סוף פרק מ"א) כתב: כל המפקיר עיניו לראות בהסתכלות דברים האסורים, שואב ושואף הסטרא אחרא אליו, וגורם לו רעות הרבה וכו'. עכ"ל. ובספר יעלו חסידים (קע"א-ק"פ) כתב, והדוחק את עצמו ויושב ואינו מסתכל באיסור, יזכה לחזות בנעם ה' ולהנות מזיו השכינה. עכ"ד. והמקור הוא במדרש (ויקרא רנ"ג כ"ג י"ג), ר' מגשיה בר בריה דרבי יהושע בן לוי אמר, מצינו שכל מי שרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנה זוכה להקביל פני השכינה (בילקוט"ש (דברים כ"ז סי' תתקל"א) הגי' זוכה ונהנה מזיו השכינה). מאי טעמא? "ועוצם עיניו מראות ברע" (ישעיה ל"ג ט"ו), מה כתיב בתריה? "מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים". עכ"ל. ועיין בספר שמירת הלשון (ס"ז פרק ל') שאם לא היה האדם נזהר בעודו בחייו בזה העולם בכח הראייה שלו, והיה הפקר אצלו להביט במה שאסרה תורה (בנשים או בספרי אפיקורסים וליצינים), ידע בברור כי לעתיד לבוא יהיה כמו סומא ולא יוכל להביט באור ה'. וערך הקלקול בעיניו תלוי לפי ערך הפקרו. וכמה יתמרמר האדם על זה לבסוף, שתחת רגע אחד של הנאה בכל פעם שהלעיטו היצר בפתיון, השחית את עיניו והחשיכם במה שהמשיך בכל פעם את רוח הטומאה של רוח זנונים עליהם. עכ"ד, וע"ש עוד. ועי' בספר ראשית חכמה (שער הקדושה - סוף פרק מ') מש"כ בזה, ובסוף דבריו כתב, וז"ל: וראייה על הנדרש ממעלת השומר ראותו ששכינה עמו, העיד לי בעל תורה אחד כי ראה במלכות מערב חסיד אחד וחכם שאינו מגביה עיניו מהקרקע, שלעולם הוא שח עינים, ומרוב חסידותו כל מי שיקניטהו לא ישלים שנתו, ועוד מעשה נסים נעשו לו, ולא אאריך בזה. עכ"ל.

(3) תפילה. יתפלל בכל לבו לבוראו שיצילנו. ומה כשבאין יסורים על האדם לפי שעה יצום ויבכה ויתחנן ליוצרו, כל שכן שיתפלל אדם לבוראו להצילו מן העבירה. (ספר חסידים סימן כ"ח). וכתב האלשיך ז"ל (דברים כ"ו א'-י"א)

כי זה עיקר גדול לחומא ואינו יכול לכבוש את יצרו, שיצחק אל ה' שיצילתו מיצר הרע, וכעובדא דר' חייא בר אשי (קדושין פא:) שהיה אומר "ה' יצילני מיצר הרע", וכאשר לימד השמן עצמו לפלימו (קדושין טס). עכ"ד. ובספר חרדים (פרק ס"ז) כתב: כל אדם חייב להתפלל שיצילתו ה' מיצר הרע, כמו שמצינו בגמרא באמוראים הקדושים שהיו מתפללין רחמנא ליצלן מיצר הרע. וביערות דבש (מ"צ דרוש א') כתב: צריך מאד שמירות וזריות, ובפרט בחטאים שהם חוץ למטע ושכל מנגדנתם, וכבר אמרנו כי ההוגים בתורה לשמה נצולים מעבירות הרבה, אבל עם כל זה צריך תפילה ובקשה לה' שישמור אותו מכל חטא, ועל זה ירבה אדם להתפלל בימים אלו לה' ישפוך שיחו בדמע ולב נשבר שישמרהו ה' מיצר הרע ומטבע החומרי, כי צריך שמירה מה', כי הוא עומד לימין המכחי. עכ"ד. וכתוב בספר כתר ראש מהגר"ח וואלאזינער ז"ל (אור ע"ג) וז"ל: תרופה לכעס ודברים בטלים ולשון הרע והסתכלות עריות ושיחתן, שיקדים תפילה לצרה, וקודם לכתו בדרך או בבוקר השכם, יאמר "רבונו של עולם, הנני הולך בנאי צלמות ומקום מסוכן, הושיעני מיצר הרע ומחטאים ומעוונות, ובפרט מעבירה פלונית כו' וכו'", וירבה בזה מקירות לבבו, ויושיעהו ה'. עכ"ל. ושוב מצאתי בטור (אור"ח סימן א') שכתב, דוד המלך התפלל (מלכים קי"ט ל"ו-ל"ז) "הט לבי אל עדותיך וגו', העבר עיני מראות שוא וגו'", הזכיר בלב הטיה ובעין העברה, כי הלב הוא ברשותו להטותו בדרך הטובה או לרעה אף אחר שראה מעשה השוא, על כן התפלל שיעזרו להטותו לדרך הטובה. אבל ראות השוא, אינו ברשותו, כי אפשר שיפגע בו פתאום ויראנו, לכן התפלל שיעביר עיניו מראות שוא ולא יזמינהו לפניו כלל. עכ"ד. (4-5) לילך בחוץ או לדבר שאר דברים עם בני אדם. לנעוץ גודלי רגליו בארץ. מי שמהרהר באשה ואינו יכול למנוע הרהורים מלבו, יקום וילך בחוץ עד שיהיה בטל מלבו, או ידבר שאר דברים עם בני אדם, או ינעוץ גודלי רגליו בארץ ויתלה גופו עליהן ולא יסמוך ידיו לכותל, וזה יבטל כל מיני הרהורים של חימוד או שאר הרהורים. ואם יושב ואינו יכול לעמוד מפני שאר בני אדם, ינעוץ גודליו בארץ. (ספר חסידים - קע"ה). (6) לזכור גודל הזכות שיש להשיג ע"י התגברות בהיצר. גם תזכור בשעת תוקף התאוה גודל הזכות הנורא נוראות אשר [אפשר] להשיג על ידי התגברות התאוה הזאת (קריינא דאגמא מ"א סי' י"ז). וידוע דמדה טובה מרובה ממדת פורענות (סוטה יא.), ואם החטא כבד כ"כ, בידוע ששכרו גדול למאד. ועוד כתוב בספר קריינא דאגמא (ס"ס סי' י"ג) דאין לשער גודל רוממות קדושת זה האדם הכובש תאוותו בזמן תוקפו, והוא אז בכחית יוסף הצדיק שקידש שם שמים בסתר. ואז הוא ממשיך עליו אור קדושה נורא ואיום שאין לשער. (7) לקבוע בלבו יראת העונש. אפילו מי שבדרך כלל יודע ומכיר שהוא בריה שפלה ואין לו משלו כלום, כי כל כולו, גופו ונשמתו שכלו וכשרונותיו וכוחותיו אשר לו, הכל הוא אצלו מתנת חנם מאת הקב"ה רבון העולמים, והכל חייבים בכבודו ולעבדו בלבב שלם, ויודע ומכיר בדרך כלל כי עיקר ירידת נשמתו החצובה מתחת כסא הכבוד לעולם הזה הוא לעבודת הבורא ברוך הוא, ויודע ומכיר בדרך כלל שעל ידי העוונות פוגם נוראות בעולמות העליונים כו', ושאר עניני יראת שמים המבוארים בספרים הקדושים, מכל מקום בזמן התגברות יצרו כמעט והכל נשכח ממנו, וכמו שאמרו חז"ל בנדרים (לז:) דבעידנא דיצר הרע לית דמדבר ליה ליצר טוב, ונעשה כאיש מגושם אשר לא ירגיש על ענינים רוחניים. אבל יראת העונש, כשקבוע בלבו שעונש יענש ויהיה לו צרות גדולות ונוראות מחמת העון, אם בעולם הזה אם בעולם הבא אם בגלגול שני, מכל מקום הוא עצמו מקבל עונש רע ומר על כל דבר פשע, ידיעה זו בכוחה לעצור גם בהתגברות התאוה שאז הוא בגדר איש מגושם, דמכל מקום גם איש פשוט מאד מפקד מצרות נוראות ומכאובים רבים. (ספר קריינא דאגמא מ"א סי' י"ד). (8) למבול במים קרים - להשליך עליו מים קרים. מעשה שבאו בחורים מארץ מרחקים לפני רב אחד. נתן להם חדרים, וקבע להם כלי מלא מים אצל מטות של כל אחד מהם. אמרו התלמידים "מה טיבן של מים הללו?" אמר להם "אין אתם מלאכים. כשיגבר יצריכם עליכם, הרי יצר יכלה מכם, כי אין דבר שמבטל יצר כמו מים קרים, תשבו עד שיכלה יצריכם ויכבה. הרי תורתכם מהורה". (ספר חסידים - סי' תתקצ"ז). לכן, כשאדם מתגבר ביצרו בתוקף, ישב במים קרים, או ישליך עליו מים קרים. (מדע מלפיות - ענף "יצר הרע"). (9) לקרות קריאת שמע. (צרכות ה.). (10) לזכור יום המיתה. (צרכות ה.). (11) ציצית. כתב החתם סופר ז"ל (דרכי מ"א דף קנ"ג טור ז' ד"ה והנה) סגולה שיכול לקדש ברית קודש ולמעט הנאת גופו מבלי ללכת אחר עניו, הוא זהירות בחושי הציצית, כדאיתא במנחות (מד). באחד שבאו

ציציתיו וטפחו לו על פניו ופירש ולא עבר אותה עבירה. עכ"ד. וכתב החפץ חיים (שמינת הלשון ח"צ חמימת הספר פרק ג') וז"ל: מפשטות הכתוב משמע דראית הציצית תועלת היא להזדרז במצות ה' ולא לתור אחר עיניו. ואם כן, מה נכון הוא לראות אותם כמה פעמים ביום, ובפרט בעת שעולה איזה מחשבה שאינה מהורה על לבו או איזה כעס, טוב מאד להסתכל אז בציצית ואז יפקע היצר. עכ"ל. וע"ע באלשיך (צמדצר ט"ו ל"ז-מ"א). (12) לא להיות בבטלה. הבטלה מביאה לידי הרהורים רעים (ספר היכלא לרצינו יונה ז"ל) ולידי זימה (כמוצות נט:). (13) לזכור כי לעתיד הקב"ה לשחוט את היצר הרע. כתב בעל האור החיים הק' על הפסוק (דברים ד' ל"ט) "וידעת היום והשבות אל לבבך וגו'", אמרו חז"ל (סוכה נג:). שלעתיד לבא יביא הקב"ה את השטן ושוחטו לעיני כל ישראל. וצוה משה שיתן האדם בידעתו היום ההוא הגדול שבו ישלף ה' חרבו וישחט ס"מ הרשע, ובוה ישיב אל לבבו לדרך הישר, כי יכנע השטן לפניו. עכ"ד. ושוב מצאתי כע"ז בספר מזבח אליהו לבעל השבט מוסר ז"ל (פרשת האזינו - דף רכ"ד טור א'), שפי' מה שאמרו חז"ל (נרכות ה:). שבעת מלמחת היצר "יזכור לו יום המיתה", שאומרו "יזכור לו" חוזר ליצר הרע הוא השטן, "יום המיתה" שעתיד הקב"ה לשוחטו. (14) להניח ידו על שם שד-י שבמזוזה. שמעתי מהקדוש המקובל האלהי האר"י ז"ל שכל מי שיצרזו תקפו עליו בלילה, יקום ויניח ידו על שם שד-י שבמזוזה ויכוין שבסוף אותיות מילוי יצ"ר (יו"ד צד"י רי"ש) הם אותיות שד"י, וכשיכוין שבאותיות יצ"ר כלול שם שד"י, ינצל מהחטא. (מדרש האמרי לנעל השצט מוסר ז"ל - דרוש ג'). (15) שיחשוב בלבו כאילו עומד נגד קודש הקדשים. סגולה לבטל הרהורים רעים שיחשוב בלבו כאילו עומד נגד קודש הקדשים. (שצט מוסר פרק כ'). (16) שיחשוב בלבו כאילו עומד בגן עדן. סגולה לבטל הרהורים רעים שיחשוב בלבו כאילו עומד בגן עדן, ויעלה בזכרוננו אותם הצדיקים שהיה מכירן מחייהם יושבים שם, והוא עומד נגדם מרחוק. (שצט מוסר פרק כ' - צס ראשית חכמה). (17) לומר "אש תמיד וכו'". כשיבוא איזה הרהור פתאום, יגער בזריזות ויאמר "אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה (ויקרא ו' ו'), סעפים שנאתי ותורתך אהבתי" (מהלל קי"ט קי"ג). (שצט מוסר פרק כ'). ושוב מצאתי דברים האלו בספר של"ה הקדוש (שער האומות - אומ' ל' - לז טז) וז"ל: ומצאתי כתב יד של האלהי מהר"מ קורדוורא ז"ל שכתב וזה לשונו: למדני זקן אחד לבטל המחשבה, יאמר פסוק זה הרבה פעמים, "אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה". [עכ"ל הרמ"ק]. ובעיני פשוט שזה הזקן היה אליהו הנביא, ולרוב ענוותנותו של הרב לא רצה לגלות. על כן יהא נזהר בזה במי שנפל בלבו מחשבת און או מחשבת הבל שיאמר הפסוק הנ"ל הרבה פעמים. ונראה בעיני שיאמר גם כן הפסוק "סעפים שנאתי ותורתך אהבתי", ויאמר אותו בהתעוררות גדול ויהיה גבור כארי. עכ"ל של"ה. (18) לומר "הורני ה' דרך וגו'". אם יהרהר לבך דבר רע, אמור "הורני ה' דרך חוקיך" (מהלל קי"ט ל"ג) עד "בצדקתך חייני" (שס מ' מ'). (מדרש מלפיות - ענף "לר' הרע"). (19) לימוד מסכת מכות. טוב לעסוק במסכת מכות, שהוא גימטריא הרהורי"ם (466), לבטל הרהורים רעים. (ספר דצט לפי להמיד"א ז"ל - ק' ל"ט). (20) קר"ע שט"ן. כתב החיד"א (ספר דצט לפי ק' ל"ט) וז"ל: ואני בעניי שפר קדמי לכוון בשם קר"ע שט"ן. ושוב מצאתי בספר שושן סודות דאמר דלבטל הרהורים יזכיר שם קר"ע שט"ן, וינצל. ע"כ. וכ"כ בספר מגיד מישרים (פרשת צלאשית). ובספר עבודת הקודש להחיד"א ז"ל (פזון שמיר סימן י"א קס"צ) כתב: ואם בא לו מחשבה רעה, יעביר יד ימינו על מצחו שלש פעמים וישתוק מעט ויכוין בשם קר"ע שט"ן. עכ"ל. (21) לומר ג' פעמים הפסוקים "ה' צבאות עמנו וגו'" וכו'. כתב בספר מגיד מישרים (פרשת צלאשית) דלבטל הרהורים רעים יאמר ג' פעמים ג' פסוקים אלו: "ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה" (מהלל מ"ו מ'), "ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך" (מהלל פ"ד י"ג), "ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו" (מהלל כ' י'). (22) לכוון בר"ת של "שמע": שמעתי משם האר"י הקדוש זלה"ה שכדי להבריא האדם יצרו מעליו, יכוין בר"ת של "שמע" שר"ל ש'או מ'רום ע'יניכם (ישעיה מ' כ"ו), ובכוונה זאת נזכר מלמעלה ומכיר שפלותו ודקותו ואפלתו, בדרך (מהלל מ' ד'-ה') "כי אראה שמך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה, מה אנוש כי תזכרנו וכו'", ובוה מכניע יצרו הרע. (מזמא אליהו לנעל השצט מוסר ז"ל - וישלח - דף ל"ט טור א' ד"ה עי"ל). (23) כשרואה אשה לאונסו, ירוק. כתב החיד"א ז"ל (ספר דצט לפי ק' ל"ט) וז"ל: ראיתי בכתבי גורי האר"י ז"ל שאם ראה איזו אשה לאונסו, ירוק, וניצול מהרהורים. עכ"ל.

כג. **מצוה שאדם מתמיד בה.** כשם שמצוה שאדם דש בה בעקביו, ע"י התמדתו בה נעשה אפילו עבירה קלה שקולה כחמורה שבחמורות, כמש"כ בסעיף מ"ג, כן המתמיד במצוה אחת, אפילו מצוה קלה, עי"ז שמתמיד בה הוא מכבידה ומחזקה. (פשוט). וכתוב במדרש תלפיות (ערך "הנהגת העצור") שבהיות אחד מתמיד באיזה מצוה, הקב"ה משתעשע עמו יותר משל חבירו, ע"ש.

דברים שיש להם חוב כנגד הרבה עבירות

כד. ועתה אעתיק דברים שחובתם שקולות כנגד הרבה עבירות. וראוי לציין דכיון שלעולם מדה טובה מרובה ממדת פורענות (סוטה יא, וכו' צנעהדרין ק), לכן אם חובתן של אלו העוונות כל כך כבדה, בידוע ששכר המרחיק עצמו מהן גדול למאד. ואיתא בחז"ל (מכות כג:): כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה. ועוד איתא שם: ר"ש בר רבי אומר, הרי הוא אומר (דברים י"ג כ"ג) "רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש וגו'", ומה אם הדם, שנפשו של אדם קצה ממנו, הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של

וע"ש שביאר טעם לזה. 24) להתחתן בצעירותו. הגדר הגדול לינצל מהרהורים רעים, שישא אשה בילדותו, וישיא בניו סמוך לפרקן, שהרי אמרו (קדושין כט:): כיון שעבר אדם עשרים שנה ולא נשא אשה, כל ימיו בהרהור עבירה. ובודאי שרבותינו הקדושים הם אמת ודבריהם אמת, וזו רעה גדולה שאין כמוה. אי לזאת לו בכח יגבר איש לישא אשה בילדותו ולהשיא בניו סמוך לפרקן, ולא ישוב מפני כל. (פלא יועץ - ערך "מחשבה"). ובקובץ אגרות החזון איש ז"ל (מ"ג קל"ה) כתב: רצוני להעירך כי מן המשנה ומן הגמרא להקדים הפרק, ובי"ח שנה יש חיוב, וכן נהגו דורות הרבה. ויש מאחרין מפני עסק התורה, אבל אין דרך זו רק ליחידים. ולכן אם יודמן לך ענין הנותן אפשרות לקבוע על התורה בעתיד הקרוב, אל תזניחוהו, ועל העתיד הרחוק אין ראוי לחקור, שנאמר (דברים י"ח י"ג) "תמים תהיה". עכ"ל. וכל זה בסתמא, וכל שכן אצל מי שיצרו תקפו שצריך להקדים הפרק. ועוד יש הרבה לכתוב בענין זה, אך אין כאן מקום להאריך כ"כ. ולא באתי בזה לפסוק הלכה, רק להעיר כי דבר ברוך ומנוסה הוא להקדים להתחתן. וכל אחד יתעץ לעצמו אצל גדולי הדור שליט"א. 25) לצייר כאילו שם יהו"ה כתוב לפניו. כתוב בספר קב הישר (פרק ז'), וז"ל: כבר כתבו בעלי מוסר שיש סגולה נפלאה להנצל מעבירה זו: יצייר האדם תמיד כאלו שם יהו"ה כתוב לפניו בדיו שחור על גבי קלף. 26) לצייר כאילו דיוקנו של אביו עומדת לפניו. כתוב באור החיים פרשת קדושים (ויקרא י"ט ג' ד"ה א"ש) וז"ל: ושמעתי משם אנשי אמת כי דיוקן האב תגביר כח הקדושה בבן ותמנעהו מבוא אל התיעוב, והוא אומרו סמוך למצות העריות "אמו ואביו תיראו" (ויקרא י"ט ג'), ולזה מי שתקפו יצרו, יצייר בין עיניו יולדיו, ויהיה לו למשיב נפש. עכ"ד. ושוב מצאתי עצה זו בספר יסוד יוסף (פרק ז') וכתב שם שהמגיד נתן עצה זו להגאון בית יוסף ז"ל. 27) סגולה לילד שישמור בריתו ללמוד תורה בלילה שלפני המילה. מועיל התורה שעוסקין בלילה שלפני המילה שהילד ישמור בריתו שלא לפגמו חלילה. וגם הוא תיקון להמשיך חוט של חסד וקדושה רבה להרך הנימול ולכל המתעסקים במצוה קדושה זו. (ראיתי מונח צדק יסוד יוסף וסידור העצ"ז). ובקיצור שולחן ערוך (קיצור שולחן ערוך קנ"א ו') כתוב וז"ל: הרוצה לשמור את עצמו מחטא זה (עון קרי) ישמור את פיו מניבול פה, משקרים, מרכילות, מלשון הרע, ומליצנות, וכן ישמור את אזנו משמוע דברים כאלו. גם יהא זהיר לקיים נדריו. ולא ירבה בדאגה. וגם יהא זהיר מהרהורים רעים. וקודם שהולך לישן יעסוק בתורה או יאמר ד' מזמורי תהלים הראשונים. ויזהר שלא לישן בחדר יחיד. עכ"ל, וע"ש עוד.

אדם מתאוה להן ומחמדתן, הפורש מהן על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות.

כה. ביטול מצוה שנקל לקיימה - חטא שאין לאדם נמיה אליו בטבעו.
ידוע כי שכר המצוות נערכות לפי צער קיומם, וכמאמרם ז"ל (אבות ה' כ"ג) לפום צערא אגרא. וכן עונש של ביטול המצוות תתחשב גם כן לפי כובד העבודה של קיום המצוה, כי כל מה שנקל יותר לקיים כן תגדל עון ביטולה, וכמבואר במנחות (מג:): קשה עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת. והיינו משום שמצות לבן נקל יותר לקיים משל תכלת, לכך ענשה גדול. (ספר כוכבי אור - פרק ה'). וכמו כן, חטא שאין לאדם נמיה אליו בטבעו כבד כעבירה חמורה, כי מה שהאדם נוטה אליו בטבע יש לו קצת התנצלות, כמו שנאמר (מלכים ב' י"ז) "הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי", ואמרו רז"ל (יומא יט: ב.) והקב"ה מאי אמר? "לפתח חטאת רובץ" (בראשית ד' ז'). אבל במה שאין לו לאדם נמיה בטבע אין לו התנצלות. (דרכי משה - ד"ה ר"ן - דרוש י').

כו. עבירה הנעשית בהתחברות. כשם שמצוה הנעשית בהתחברות היא עולה רם ונישא עד למעלה, כמו כן עבירה הנעשית בחברים רעים הוא פוגמת במקום גבוה מאוד מאוד יותר מן הראויה ח"ו. (מסע סופר עה"ט דהעלותך דף מ"ו ד"ה א"נ).

כז. ביטול תורה. כתב רבינו יונה ז"ל (שערי תשובה ג' י"ד) וז"ל: ויש אנשים רבים בהמון העם חושבים כי אין עיקר האבדון והפסד הנפש זולתי בעבירות שיש בהן מעשה, וכי אין אבדן נפש אל האיש אשר הוא טהור מחטוא במעשה ובדרך העבירות לא הלך וחדל מעשות מצוות ומעשים טובים. על כן אנו חייבים להודיע תועי רוח בינה, כי אמרו זכרונם לברכה (ירושלמי חגיגה א' ז') ויתר הקב"ה על עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים ולא ויתר על עון בטול תורה. ואמרו (ספרי דברים - עקב) כשם ששכר תלמוד תורה גדול מכל המצוות, כך עונש המבטל גדול מכל העבירות. ואמרו (סנהדרין טז.) "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר" (צמדנר ט"ו ל"א) נאמר על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. עכ"ד. וכן אמרו בתנא דבי אליהו (זוטא פרק א'), לא חרבה ארץ ישראל אלא מפני פשעה של תורה, וכל הצרות הבאות על ישראל אינו אלא מפני פשעה של תורה, משום שגדולה ורבה היא לפני הקב"ה פשעה של תורה שהיא שקולה כנגד כל העבירות.

כח. עבודה זרה. עבודה זרה שקולה כנגד כל המצוות (מכילתא ב' מסכת דפסחא ה', וכו' כהוריות ט.). וכל הכופר בעבודה זרה כאילו מודה בכל התורה כולה, וכל המודה בעבודה זרה

ככופר בכל התורה כולה (סיפרי דברים נ"ד, ופע"ז צנדרים כה).⁴³ ואיתא בקדושין (מ.) שבעבודת כוכבים אפילו המחשבה הקב"ה מצרפה למעשה. ודע שעבודה זרה, אינו עבודת איזה צלם או מזל וכדומה בלבד, אלא כל ענין וענין הנראה לו לאדם כגורם בלתי תלוי בדעת השי"ת, ויכול להטיב או להרע, הרי הוא בכלל עבודה זרה. ואם יבטחו על איזו כחה ושיטה שהיא תעזרנו, עושים בזה את הכחה הזאת עבודה זרה. וכן אם יבטח האדם על כוחו ועוצם ידו, הרי הוא עושה את עצמו עבודה זרה. (מאמרי עיקר דמשיחא למחן ר' אלחנן וסרמן ז"ל הי"ד, וכ"כ הגר"י מליסא ז"ל בספר מילי דאגדתא - על מס' צ"מ ד"ה שם ורחצו רגליכם). ועיין עוד בהערה⁴⁴.

כט. להחטיא את הרבים - לעכב את הרבים מלעשות מצוה. כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה,⁴⁵ שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידיו בגיהנם. (אבות ה' י"ט, ויומא פו.). ירבעם חטא והחטיא את הרבים, חטא הרבים תלוי בו (פי' הכל תלוי בו כאילו כל מה שחטאו ישראל חטא הוא, ונוסף על חטאיו ונענש עליהם) (מגן אבות לרש"י ע"ס), שנאמר (מלכים א' ט"ו ל') "על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל". (אבות ה' י"ט). ובכלל עון זה, המעכב את הרבים מלעשות מצוה. (ספר חסידים סי' י"ט).⁴⁶ ועוד אמרו (ספרי - מוצא צדק"י צמדנר

⁴³ כתב רש"י על הפסוק (שמות כ"ג י"ג) "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו וגו'", ללמדך ששקולה עבודת אלילים כנגד כל המצוות כולן, והנזהר בה כשומר את כולן. עכ"ל. וכתב בדעת זקנים לבעלי התוספות, (ויקרא כ"ה נ"ה) "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם", "אני ה' אלהיכם", וכתב עוד (שם כ"ו א') "לא תעשו לכם אלילים". ומה שייך זה לכאן (הלא בפסוק הראשון בדיני יובל איירי). אלא אומר אני, שבא ליתן טעם על מה אנו נגאלין בלא קיום המצוות, שהרי מכל מקום קיימו דיבור (שמות כ' ג') "לא יהיה לך אלהים אחרים". עכ"ל.

⁴⁴ כתב רבינו החפץ חיים זצ"ל (נפטר צ"ה ישראל - פרק מ') וז"ל: והקורא בספרים שונים המלעיגים מהשם ותורתו וכופרים בהשגחתו, הרי הוא כאילו משהה עבודה זרה בתוך ביתו ועובדה. עכ"ל. ובאור החיים (שמות כ"ג כ"ד) כתוב וז"ל: כל מעשיהם [של גוים] יש בו עבודה זרה, כי ה' יודע מחשבות בני אדם ויסוד כל דבר. ואם כן כל העושה מעשה גוים, הרי זה טועם מעוון עבודה זרה. עכ"ל. ועיין עוד שם שכתב שמה שכתוב "ולא תעשה כמעשיהם (של עובדי עבודה זרה)" (שמות כ"ג כ"ד) הוא אפילו דבר שאינו ניכר שיש בו עבודה זרה, והוא שלא ידמה להם לא במלבושיהם ולא בתגלחתם כלל, ונכלל בזה כל שהוא מיוחד למעשה הגוים. ע"ש. ובספר החינוך, במצוה שלא ללכת בחוקות הגוים (מצוה קס"ג) כתב: והמתרחק מכל הנהגותיהם ומכל נמוסיהם [של גוים] וישים כל לבו ומחשבותיו אל השם ובמצוותיו היקרות, "נפשו בטוב תלין לעולם וזרעו יירש ארץ" (תהלים כ"ה י"ג). עכ"ל. וע"ע לקמן סימן כ"א.

⁴⁵ הרמב"ם פירש "אין מספיקין בידו לעשות תשובה", שימנעוהו מן התשובה, וכענין שנאמר בפרעה (שמות ט') "ויחזק ה' את לב פרעה". ובפרק ח' מהשמונה פרקים שהקדים למסכת אבות נתן טעם לדבר, שיש חטא שראוי להעניש עליו עכ"פ, ולפיכך ימנעוהו ה' יתברך מהתשובה כדי שיבא עליו עונשו הראוי לו. וכן כתב ג"כ ביד החזקה פ"ו מהלכות תשובה, והביא ראיות מן הכתובים. והתוספות יום טוב פירש ב"אין מספיקין בידו לעשות תשובה", שאין מסייעין לו, משא"כ לשאר עובדי עבירה כשיתן אל לבו לשוב ודאי דהוי בכלל הבא למהר מסייעין לו.

⁴⁶ וכתב החפץ חיים ז"ל (שמירת הלשון ח"צ חתימת הספר פרק א') בשם הספרים הקדושים (וכן מוכח ציומא פו., וצדק"י ד"ה כגון) שאפילו כשהאדם מתרגל באיזה מדה רעה וחבריו לומדין הימנו ועושין גם כן כמוהו, נענש

ל' ט"ז) שהגורם תקלה לחבירו, הוא נכנס תחתיו לכל עונשין. ובמדרש (צמדצד רצה כ"א ד') כתוב: המחטיא את האדם יותר מן ההורגו, שההורג הורג בעולם הזה ויש לו חלק לעולם הבא, והמחטיא הורגו בעולם הזה ובעולם הבא.⁴⁸

ל. דורשי חמורות אומרים, "ונתצתם את מזבחותם" (דברים י"ז ג'), מה חטאו עצים ואבנים, אלא לפי שבא לאדם תקלה על ידיהם אמר הכתוב "ונתצתם". והרי דברים קל וחומר, ומה אם עצים ואבנים, שאין בהן לא זכות ולא חובה ולא טובה ולא רעה, על שבאה תקלה על ידיהם לאדם אמרה תורה "ונתצתם", אדם שהוא גורם להחטיא את חבירו ומטהו מדרך חיים לדרך מות על אחת כמה וכמה. "והרגת את האשה ואת הבהמה" (ויקרא כ' ט"ז), אם אדם חטא, בהמה מה חטאה. [אלא לפי שבא לאדם רעה על ידו] שלא תהא הבהמה עוברת בשוק ואומרים זו בהמה שנסקל פלוני על ידיה. והרי דברים קל וחומר, ומה אם בהמה, שאין בה לא זכות ולא חובה לא טובה ולא רעה, ועל שבאה לאדם תקלה על ידה אמרה התורה תסקל, האדם שהוא גורם להחטיא את חבירו ומטהו מדרך חיים לדרך מות על אחת כמה וכמה. (מסכת אבול רבתי - פרק ט').

לא. עון הקרי. כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה, וכאילו שופך דמים, וכאילו עובד עבודת כוכבים. (מדה יג.). ועיין עוד בספר ראשית חכמה (פרק י"ז משער הקדושה) שהאריך בזה. וכתב יערות דבש (מ"א דרוש ט'), מי הוא זה ואיזה הוא, אשר בשם ישראל יכונה, אשר

עבורם. ושוב מצאתי בדברים האלו באלשיך על הפסוק (שמות כ"א ל"ג) "וכי יפתח איש בור וגו'", דמי שחטא בגלוי ואחרים למדו ממנו, יענש עבורם. ותקנתו הוא שיחזירם בתשובה על אותו עון.

⁴⁷ וע"ע ספר ראשית חכמה, שער האהבה י' מ"ב. וכתוב בספר מגורת המאור (נר צ' כלל א' חלק א' [אות ל"א], מוצא בספר ראשית חכמה - שער הקדושה י"ז צ"צ) וז"ל: גרסינן במסכת חגיגה, פרק אין דורשין (מגיגה יג:) ובפרק קמא דעבודה זרה (ג:) אמר רבי לוי, כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילין אותו גחלי רתמים, שנאמר כו'. ולא די לו שחוטא בנפשו ומאבד חיי העולם ויורש גיהנם, אלא שמחטיא את הרבים, כי בהתעסקו בדברי שיחה בטלה מושך לב הרבים שיתבטלו עמו, וחטאם תלוי בו. כמו ששינינו בפרק ה' דאבות וכו'. לפיכך יש לו לאדם להתרחק משיחה בטלה, ויהיה חפצו בתלמוד תורה ויהיה זוכה ומזכה וכל אשר יעשה יצליח. עכ"ל.

⁴⁸ ולפי זה נמצא שלכאורה דבר ברור הוא שהגיהנם של רשעי ישראל המחטיאים הידועים בדורות אלו חמור מהגיהנם של הנאציים ימ"ש, כי הגרמנים ימ"ש רצחו את גופם ואלו הרשעים רצחו את נשמתם, כידוע, כגון הריפורמים באשכנז, וכן ה"משכילים" למיניהם באירופא שתמיד היו רודפי דת ישראל לאבדה במזימות רעות למאד ובאכזריות נוראה, וכמו"כ היעווסקציה ברוסיה אשר כמעט לא היה גבול לרשעתם, וכמו"כ הציונים בארץ ישראל שהביאו בכח ובתחבולות רעות וברשע גדול למאד מליוני יהודים לידי שמד, וגם הצליחו ברכים מהם ללמדם לשנוא דת משה וישראל, רחמנא ליצלן. וכל אלו הרשעים הנזכרים, אף שרוב מעשיהם בלתי ידועים כהיום לרוב אינשי, מ"מ כך הוא האמת שאכן היו מבקשים תחבולות ועובדים במרץ גדול להרוג נשמות יהודים לא פחות ממה שהיה מעשי הנאציים להגופות של עם ישראל, והיה שנאה להקב"ה ויראיו בוערת בלבם כשמש בחזקו. ויכול האדם לתאר לעצמו איך אלו הרשעים עומדים במקומם בגיהנם ומבקשים "מי יתן ויהא חלקנו בגיהנם כחלקת הנאציים!"

לא יירא ויפחד ויסמר שערות ראשו מהעונשים הגדולים הקשים והמרים עד מאד האמורים בש"ס ובזוהר ובכל ספרי מוסר על עון מוציא זרע לבטלה ר"ל, כידוע לכל.

לב. והנה אעתיק מדברי רבינו יעקב ישראל קנייבסקי (ה"ס מייפלער") זצ"ל בספר קריינא דאגרתא⁴⁹ מה שכתב בענין זה: ועוד פרט צריך לדעת, כי הספרים הקדושים האריכו מאוד בגודל החטא הזה והפגם שהוא פוגם וכו', אבל קצרו מאוד לבאר את הצד השני, שבזמן שהאדם הוא בתוקף תאוותו ומתגבר עליו [לפי שהתורה אוסרתו], אז ממשיך עליו אור קדושה נורא ואיום שאין לשער,⁵⁰ והוא במדרגת יוסף הצדיק שקידש שם שמים בסתר. ובאמת מי שהרבה פעמים מתגבר על יצרו, שאף שכ"פ נכשל, מכל מקום בטוח שסופו יתקן הכל בתשובה בזכות אותן פעמים שהתגבר מאוד על יצרו. והדבר תלוי כפי הערך, וקצרתיו. (קריינא דאגרתא - חלק א' סימן י"ג). ועוד כתב: הספרים הקדושים מתוך כוונה לעצור בעד החוטא, כתבו בביאור עצום איך שע"י חטא זה נחטפים ר"ל זכויותיו כו',⁵¹ וקיצרו לבאר צד השני, דהיינו אע"פ שכמה פעמים נכשל ר"ל, מכל מקום אם לעומת זה הרבה פעמים מנצח ומתגבר על התאוה, אז באותו פעם שמתגבר על התאוה הבושרת בו באופן נורא, הרי הוא ממשיך אור הקדושה על עצמו ועל העולמות באופן קדוש מאד מאד, וחלק גדול מאד מהניצוצות הקדושות [מה שנחטף השפע להסמטרא אחר] הרי הוא מוציאם ומחזירם לקדושה, ואין לשער גודל רוממות קדושת זה האדם הכובש תאוותו בזמן תוקפו,

⁴⁹ה"ר אברהם ישעיה קנייבסקי נ"י, מו"ל ספרי קריינא דאגרתא, נתן לי רשות להדפיס כל הקטעים שהעתקתי בספר זה.

⁵⁰כתב בספר חרדים (פרק ג'), מר עוקבא היה בעל תשובה והיתה מאירה על ראשו, כדאיתא בסוף פרק חמישי דשבת (נו:) ובסוף פרק שלישי דסנהדרין (לא:): שלחו ליה למר עוקבא לדזיו ליה כבר בתיה שלם, וכתב שם רש"י ז"ל "לדזיו ליה כבר בתיה", כמשה שהוא בן בתיה, לפי שמקריין אור פניו כמשה רבינו שגידלתו בתיה בת פרעה. לשון אחר, "כבר ביתיה", כמשה שהוא בן בית, דכתיב (צמדזר י"ז ז') "בכל ביתי נאמן הוא". "לדזיו ליה", על שם שהיה חכם, וכתיב (קהלת מ' א') "חכמת אדם תאיר פניו". ומצאתי בספר הגדה (וכן הועמק נאליכות נספר מעיל נדקס - ס' תר"א) שהיה מר עוקבא בעל תשובה, שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו מינא ונפל בחולי, ואשת איש היתה. לימים נצרכה [אותה אשה] ללוות ממנו, ומתוך דוחקה נתרצית לו, וכבש יצרו ופמרה לשלום, ונתרפא. וכשהיה יוצא לשוק היה נר דולק בראשו מן השמים. ועל שם כך קרי ליה "נתן דצוציתא" במסכת שבת (נו:), [על שם נצוצין דנורא], הכא נמי להכי כתבי ליה הכי על שם האור שהיה זורח עליו. עכ"ל [רש"י] בסנהדרין. וכן כתבו נמי בתוספות במסכת שבת (נו: ד"ה דנלימא).

⁵¹ע"ש שביאר הגר"י ז"ל שהענין הוא שכל מצוה ומעשה טוב גורם השפעה מן השמים, ואותה השפעה טובה מסייעת להצלחה הן ברוחניות והן בגשמיות. וכשהאדם שקוע ר"ל בחטא הידוע, אזי אותה השפעה הבאה ע"י תורה ומצוות שלו נחטפת ע"י הס"א. אבל עצם המצוות והמעשים טובים אינם נגרעים מהאדם הזה כלל וכלל, רק ההשפעה המגיע לו מחמת התורה והמצוות היא נחטפת וכו"ל. וגם זה אינו אלא לפי שעה, כי אח"כ כשהאדם מתקן את החטא הזה, אזי מוציא הוא מהס"א כל מה שגולו מחלק הקדושה שהיא שייכת לו. עכ"ד. ועיין עוד בהקדמה לספר בית הלוי על התורה.

והוא אז בבחינת יוסף הצדיק. וכו'. עיקר התיקון לחטא זה הוא התורה (עי' בהערה⁵²), ובפרט יגיעת התורה, היינו שלומד גם בשעה שאין לו תענוג מהלימוד, ולומד רק משום שכן צוה השם יתברך, כגון שחוזר הסוגיא הרבה פעמים או שמייגע מוחו להבין היטב דברי תורה. (קריינא דאגרתא - חלק א' סימן י"ג). ועי' עוד שם ובסימן י"ג וי"ד וט"ו מה שכתב עוד בזה, ועי' לעיל (הערה 42) שלקטתי עצות להנצל מהרהורים רעים ויצרא דעריות.

לג. **שנאת חנם.** קשה היא שנאת חנם, שהיא שקולה כנגד עבודת אלילים וגלוי עריות ושפיכות דמים. (ירושלמי יומא א' א'). ושנינו באבות דרבי נתן (פרק ט"ז - לפי גירסת ספר ראשית חכמה - שער הענוה פרק ד') שכל מי שהוא שונא את חברו, הקב"ה עוקרו מן העולם, שכן מצינו באנשי סדום שלא נעקרו אלא על שהיו שונאים זה את זה, שנאמר (בראשית י"ג י"ג) "ואנשי סדום רעים וגו'", "רעים" זה לזה וכו'.

לד. **לשון הרע.** כל המספר לשון הרע מגדיל עוונות כנגד שלש עבירות, עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים. (ערכין טו:; וכע"ז בירושלמי פאה א' א'). ואמרו במדרש (ויקרא רבה ט"ז ו') כל האומר לשון הרע עובר (ר"ל בעובר (שמירת הלשון - שער הזכירה ד')) על חמשה חומשי תורה. ואיתא בערכין (טו:); כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר. וחזין מעצם החטא, מנה מרן החפץ חיים ז"ל י"ז לאוין וי"ד עשין שרגיל לעבור מי שאינו נזהר מאיסור לשון הרע ורכילות, וכתב (צפחיתא לספר חפץ חיים) וז"ל: אף שכל הי"ז לאוין וי"ד עשין אין יכול לבוא באיש אחד ובסיפור אחד כמבואר למעיין, אעפ"כ מי שרגיל במידה רעה זו יעבור על כולן בהרחב הזמן. ע"כ.

⁵² כתב בספר כתר ראש (נדפס בסוף סידור הגר"א - סימן קל"ג) וז"ל: תשובה להנכשל בעון קרי כמעט בפשע ר"ל, הוא כשעוסק בתורה אין צריך לדאוג כלל. וכזה שאל [הגר"ח מוואלאזין ז"ל] מרבו הגר"א ז"ל, והראה לו מאמר בתיקונים ובספרי מוסר המחמירים מאד בענין הזה, שצריך לסבול יסורים קשים ומרורים כמוות, ואין תקנה כי אם במיתה ממש, ע"ש, שנאמר (ויקרא י"ד מ"ג) "ועפר אחר יקח". אבל בסוף המאמר בתיקוני זוהר נמצא דבר טוב למבין, שכתב בתיקון כ"א וכ"ב: אבל אורייתא, "אורך ימים בימינה כו'" (משלי ג' ט"ז), פי' שמצלת מן המיתה. "ובשמאלה עושר וכבוד" (שם), שמצלת מן היסורים קשים כמיתה. והספרי מוסר לא הביאו זאת וכו'. עכ"ל.

ומדרש תלפיות (ענף "זרע לצטלה") כתב: בספר הזוהר משמע שאין תיקון לזרע לבטלה. אך אמנם עיין [בשני] לוחות הברית התיקון שנתן, וגם דקדקו מלשון הזוהר. ואלו החסידים המחמירים לומר אין תיקון לזרע לבטלה, כאשר שמעתי מפייהם, הם המרכיבים פושעים בישראל ומרחקים לבני אדם מתחת כנפי השכינה, שכל מי שיש בו עון זה ושומע מפייהם שאין לו תקנה, הולך ועושה מה שלבו חפץ באומרו וכאשר אבדתי אבדתי. ואלו הגורמים כך אינם חסידים, כי אם "חסרים", ועונשם כבד משלהם, שהדחו נפשות מהקדושה ונתנום מנחה לצד התמורות. עכ"ל מדרש תלפיות, וע"ש עוד.

לד. וכתבו הספרים הקדושים שמי שמדבר לשון הרע על חברו, הוא גורם שנוטלין ממנו זכויותיו שעשה עד עתה, ונותנין לחברו. (שמירת הלשון - שער הזכירה ז', מספר חובות הלצות - שער הכניעה ז', וכ"כ בספר מגיד משרים - פרשת ויקהל).⁵³ ועל ידי קיום מדת שמירת הלשון יגרע ממנו בכל שנה כמה מאות ואלפים עוונות ויתוסף לו תמורתם כמה מאות ואלפים מצוות, כי אפילו אם על ידי זה לא יתמעט לו בכל יום כי אם עשרה תבות של דבורים שלא כהוגן, שחסם את פיו מלדברם, גם כן עולה יותר משלשת אלפים לשנה.⁵⁴ (שמירת הלשון - ח"א חמימת הספר פרק ח'). ודע עוד דמלכד שעל ידי קבלת השמירה על עצמו ינצל מכמה דבורים אסורים, עוד יקבל שכר בפני עצמו על כל יום על מה שהכניס את נפשו בעסק השמירה, ככתוב (תהלים ל"ד י"ד) "נצור לשונך מרע", אפילו אם לא נזדמנו לו נסיונות. ודוגמת מי שממונה שומר על אוצרותיו, יקבל השומר שכר כל זמן שמירתו, אפילו אם לא נזדמנו לו גנבים באותה העת. (ספר חובות השמירה להפך חיים ז"ל פרק ח'). ועוד הרבה איכא בחז"ל ובספרים הקדושים בגודל העוון הזה ורעתו, ואין כאן מקום להאריך כ"כ, ועיין בספר שמירת הלשון ובשאר ספרי החפץ חיים ז"ל שהכל מלוקט ומבואר שם באריכות בטוב טעם ודעת. וע"ע לקמן סימן כ"ג.

לו. **הלבנת פני חברו.** כל המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים.⁵⁵ (צנא מלענא נח:).⁵⁶ ובמסכת כלה (פרק ח') איתא, רבי נהוראי אומר, כל המבייש פני חברו, סוף הוא

⁵³ בספר מגיד משרים שם כתוב: אילו היו בני אדם יודעים זה, כששומעים שמספרים עליהם רע, היו שמחים כאילו נותנים להם מתנת כסף או זהב. ע"כ. וכתב החתם סופר ז"ל (דרכות חתם סופר ח"א דף ק"ע עור ג') שכשיתכפר לו חטא לשון הרע, אז מחזירים לו מצוותיו.

⁵⁴ וזה אם לא יחשיב לשון הרע כי אם ללאו אחד, אבל באמת עוד עשין ולאווין גלויין אליו, כמש"כ בפתיחה לספר חפץ חיים, וכדהבאנו בסעיף ל"ד.

⁵⁵ כיון שאמר "חברו" הוה ליה למימר כאלו שופך "דמו", לשון יחיד, ולמה נקט "דמים" לשון רבים. ונ"ל דהמבייש חברו שופך דמו כמה פעמים, כי כל עת שזוכר המתבייש הוא בוש ונכלם מאיליו ומעצמו, וכן כל פעם שרואה אותם בני אדם אשר ביישו לפניהם הוא בוש ונכלם, ונמצא כמה דמים שופך לחברו באותו ביוש שביישו בדברים. (כן יהודע). ושוב מצאתי בעי"ז במדרש אליהו לבעל השבט מוסר ז"ל (דרוש שמיני) וז"ל: ודע חומר העבירה זאת שהיא יותר קשה מההורגו, שההורגו ממית אותו מיד, אבל המלבין פני חברו ממית אותו ממש ועומד ומתבייש וחוזר דמו בכל גופו ואינו מוציא מושב ועולה לפנים ומבעיר אותו וחוזר ויורד בתוך גופו ומתלכנים פניו כמת ומתקדר גופו. ונמצא שדונו באש ובמים. ובכל עת שרואה לאותם האנשים שהלכינו לפניהם, חוזר ומתבייש וחוזר ונשפך דמו. באופן שההורג איש הוא פעם אחד, והמלבין הורגו הרבה פעמים. ע"כ.

⁵⁶ הן בעון רבים מעם הארץ כי יהיה ריב בין אנשים, מחרפין ומגרפין זה את זה, וכל אחד מזכיר מומי חברו את אשר לא טוב עשה מימי קדם ובשנים קדמוניות. ולא עוד, אלא שאומר עליו את אשר איננו בו. ונהי דזה חמור מצד שהוא מוציא שם רע, אבל כשמחרפו במה שהיה בו הוא יותר חמור, דבמה שאין בו ליכא כל כך הלבנה כמו שמזכיר לו עוונות ראשונים, אזל סומקא ואתי חורא, והרי זה כשופך דמים. והעושה זה אינו שב בתשובה, שדומה לו שאין בידו עון, ואומר "מה בכך, האמת אמרתי", ואינו שם על לב כי גדול עונו מצד חומר איסור הלבנת פנים, כאמור. (פלא יועץ - "הלצות").

מתבייש. ולא עוד, אלא שמלאכי חבלה דוחפין אותו וטורדין אותו מן העולם ומראין קלונו לכל באי עולם.

לז. חילול ה'. חילול השם, ידוע שהוא חמור מכל עבירות שבתורה, עד שאמרו רז"ל (יומא פו.) שאינו מתכפר אלא עם תשובה ויסורין ויום הכפורים ויום המות. (פלא יועץ - "חלול השם", וכ"כ בספר כוכבי אור - פרק ז', ע"ש). ומצינו שיותר הקב"ה על עבודה זרה, ולא ויתר על חילול השם. (ויקרא רבה כ"ז ו').⁵⁸ (ועי' בהערה⁵⁹ תיקונים לעון חלול ה').

⁵⁷ כתב החיד"א ז"ל (בספרו דגש לפי ז' ט') מליקוטי הרמ"ע ז"ל כ"י: המזלזל חברו והוא שותק נגדו, לוקח כל מצוותיו. ובשמת, מראים לו כל מצוות האחר מפני ששתק.

⁵⁸ אי לזאת יחרד האיש וילפת ויזהר וישמר מכל שהוא חילול השם. והדבר הקשה, שחילול השם הוא הכל לפי מה שהוא אדם ולפי מה שמחזיקין אותו העולם, אם גורם שידברו עליו תועה הוי חילול השם. וכו'. על זה ידעו כל הדוים, כי מי הוא זה נקי. או לנו מיום הדין. אבל כל אדם אינו חייב אלא כשיעורו ואשר בכחו לעשות יעשה וישמר ויזהר עד מקום שידו מגעת, וישתדל בכל עוז להשמר מן הכעור ומן הדומה לו ושלא ימצאו מקום לדבר עליו. וכו'. ובפרט בדורות הללו צריך זהירות גדולה ושמירה יתירה, כי הן בעוון רבו המתפרצים שנפשם שוקקה לדבר תועה על התלמודי חכמים ועל יראי השם וחושבי שמו. וכו'. ואפילו על הקטנים המתחילין ללמוד, אם יעשו מילי דינקותא, תכף נושאים התורה על פיהם ואומרים "ראו בן שלומד גמרא" או "חזו גברא שהוא תלמיד חכם" או "חזו גברא שמחזיקין אותו לחסיד או לירא שמים, כך וכך מעשיו", ואין מכריע לכף זכות, רק פותחים כולם לחובה. והאנשים השלמים, אין להם אלא להשתדל בכל עוז לעשות הטוב והישר בעיני אלקים ואדם ולשפוך נפשם לפני ה' שיתקנם בעצה טובה ושיניחם במעגלי צדק. ואם בכל זאת ירצו לדבר עליו תועה, אפשר שלא יהיה בו חטא, והם ישאו את עוונם, כי מי יוכל ליצאת ידי חובת כל אדם וכל הדעות. וגם על משה רבינו ע"ה דברו, דכתיב (נמזכר כ"א ה') "וידבר העם באלקים ובמשה". ואף אם הישר בעיניו יעשה בחשבו כי זוהי דרך ישרה, ותצא תקלה וימצאו מקום לדבר, אפשר שה' הטוב יכפר בעדו, כי לא נתנה תורה למלאכי השרת. רק שיהא מתון מתון ויתן לב לחשוב מחשבות ולשקול בפלס אחרית דבר מראשיתו ולשמוע לעצה. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. (פלא יועץ - "חלול השם"). ועי' לעיל הערה 40 בענין קידוש ה' וחילול ה' במשא ומתן עם גויים.

⁵⁹ תיקונים לעון חילול ה': כתוב בספר שערי תשובה (ד' ה') כשריבר על גודל העון של חילול ה', וז"ל: וגם לחולי הזה, אף על פי שאין לו מרפא על דרך שאר העונות, ימצא לו מרפא אם יעזרהו השם יתברך לקדש תורתו נגד בני אדם ולהודיע לבני אדם גבורת השם וכבוד הדר מלכותו, וסר עונו ברוב גודל כשרון המעשה שהוא בהפך מן המעשה אשר נואל ואשר חטא בו. עכ"ל. ועוד כתב רבינו יונה בזה (שערי תשובה א' מ"ז): והנה כאשר האדם משתדל לתמוך ביד האמת, ויעזור אחריה ויתעורר בדבריה, והופיע אורו לעיני בני עמו, ויחזק ידי אנשי האמת ונשא ראשם, וכתות השקר ישפילם יגיעם עד עפר, הנה אלה דרכי קידוש ה' והוד והדר לאמונתו ועבודתו בעולם, ועזו ותפארת במקדש תורתו, על כן בהרבות פעליו לקדש את ה' ולעודד האמת להכין אותו ולסעדו, ונסלח לו מעון החילול עם התשובה בשומו האמת לעומת אשמת החילול, מדת תשובתו נגד מדת משובתו. עכ"ל. וכן בעוד הרבה דרכים אפשר לקדש שם שמים לבעבור יתוקן עון חילול ה', כגון בעניית "אמן יהא שמיה רבה מברך" בכל כחו (מס סופר השלם - שנת קט: ד"ה ונמיצ), וכן בקיבוץ עם לשמוע חכם שדורש או שאר כל קיבוץ עם לעבודת ה' (דרכי מוסר סופר מ"ז דף ש"ע טור א'), וכן בכל דבר שיש בו קידוש ה'. עוד תמצא כפרה לעון חילול ה', בהגיונו תמיד בתורה ויגיעתו בה, כאשר אמרו חז"ל (ר"ה יט., וכ"כ צינמות קה.) גבי בני עלי שהיה בידם חילול השם, אמר רבא, בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה. אביי אמר, בזבח ומנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים, ע"ש. (שערי תשובה ד' ט"ז). ובספר פלא יועץ (ערך

לח. גזל - גזל בדברי תורה. גזל שקול כנגד עבודה זרה גילוי עריות ושפיכת דמים. (ויקרא כג ג'). וכתוב בספר שערי תשובה (ג' כ"ד): אמרו חז"ל (ויקרא כג ג'): סאה מלאה מעוונות, אין מקטרג בכולם כמו הגזל. ואמר שלמה ע"ה על אוצרות המרמה והאונאה (משלי כ"א ו') "פועל אוצרות בלשון שקר הבל נדף מבקשי מות", פירוש, אוצרות המרמה והאונאה הבל נדף הם, כי אחריתם לכליון, ועודם ברשותו צוררים הם לו ומבקשים נפש בעליהם ומסבבים למותו. (שערי תשובה ג' כ"ד).

לט. ויש לזהר בדברי תורה לומר דבר בשם אומרו, ולא יתלבש האדם בטלית שאינו שלו, ואפילו אם הוא הוסיף נופך או גרגר, לא יקרא אותם על שמו, כי רבה רעת המתלבש בטלית שאינו שלו. והאומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם (מגילה טו.). (פלא יועץ - ערך "דרושים"). וכשרבינו שלמה אלקבץ ז"ל (נפטר מנחם הלוי ז' כ"ג) הזכיר מאמר זה (דמסכת מגילה סס), כתב וז"ל: וכמה רחקה עצה זו מדורות האחרונים הללו, כי נמצאו בענינו מגנבי דברים אלו מאלו. והמהדרים שבהם מכסים שם אומרו ואומר סתם. והמכוערים שבהם מייחסים אותם לעצמם, תמוכים בטוחים על מאמר (סנהדרין פט.). סגנון אחד עולה לכמה נביאים. ועל זה סמכו מגנבי דברים, כנביאי השקר. ומהם מגנבי ספרים. וחוששני להם מחטאת חוסר אמונה, שאם היו מאמינים באמת שיש דין ויש דיין ויש עולם אחר עתידים ליתן בו דין וחשבון ומשפט על כל נעלם, היו מפחדים מאשר יבושו לפני קונם בהמצאם גזלנים שם. ומי גדול ממנו יתברך, וכשעלה משה רבינו ע"ה למרום, מצאו דורש בשם ר' אליעזר, פרה בת שנתים ועגלה בת שלש, כדאיתא בפסיקתא (פסיקתא דרז כהנא ד', וכן מוצא דילקוט שמעוני שמות י"ח ס"י רס"ט). וחכמים הללו ראו ולא לקחו מוסר. ובמר נפשי כתבתי זה, כי הייתי עשוק וגזול מדברי תורה כל הימים. עכ"ל, וע"ש עוד.⁶⁰

"חלול השם" כתב: ותקנה שמענו למי שנתחייב מיתה לשמים בעוון חילול השם וכדומה, שיכוון למסור נפשו למיתה בלב שלם בכל פעם שאומר קריאת שמע ובאמירת נפילת אפים, ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. עכ"ל.

⁶⁰ ואגב אעתיק דברים אלו מהחיד"א ז"ל (נפטר שס הגדולים - מערכת ספרים ה' נ"ה): ראיתי במכתב לאחד חכם שהיו תלמידי חכמים יושבים ללמוד, ונמשכו הדברים שאחד מהחבורה דיבר קצת שלא כהוגן על ספר הנזכר (ספר היכל קדש), ותיכף נתנמנם והענישו אותו בחלום על דבריו. וייקץ ויגד לחבריו להזהירם על כבוד הספר הנזכר ומחברו. וכיוצא בזה כתבתי לעיל מערכת דל"ת אות יו"ד (עיין "דברי נבא"). וגם באזנינו שמענו מפום רבנן שיש שנענשו על זלזול הספרים והמחברים. והירא לנפשו יכלכל דבריו ביום הלחמו מלחמתה של תורה וזהר בכתיבתו. וכבר אמרו בירושלמי (שבת א' ז') יראה אדם בעל שמועה כנגדו, ויצויר שאם היה מקשה להרב הזה בפניו במה הלשון אומרת ברוח נמוכה במתק ודשן עדיו. וכה יעשה עתה, כי גדולים צדיקים במיתתן, וזהר שלא יכזה בגחלתו, וישים בעיניו כי כמה גדולים חשבו שהשיגו על הראשונים ובסוף נתגלה שלא ירדו לעומק דברי הראשונים. ומי לנו גדול מר' יהושע בן חנניא אר"י דבי עילאי במעונות אריות משתו יגורו אליהם, כמפורסם בבבלי וירושלמי, ואמר "בושני מדבריכם בית שמאי". ותלמיד אחד אסברה ניהליה והושחרו שניו מפני התעניות, כמו שכתוב בחגיגה דף כ"ב. ושמעתי דכיוצא בזה אירע להגאון המפורסם רבינו העשל, שהשיג

מז. וכתב השל"ה הקדוש (שזועות - נר מנחה) כי גזילה זו יותר גזילה מגזילת ממון, כי נפש הוא חובל, ר"ל הנשמה, כי נשמות של ישראל והתורה הן אחת, וכו'. ומה מאוד גדול עבירה זו בעיני, האומר פשט הכתוב בספר או אשר שמע ולא מזכיר שם האומר או הכותב. עכ"ל. ובמגן אברהם (סימן קנ"ו) כתב, כל שאינו אומר דבר בשם אמרו, עובר בלאו. עכ"ל. יש שפירשו (שו"ת נודע ביהודה - מהדורה תנינא - ח"א סי' כ', ע"ש) על לאו של "אל תגזול דל" (משלי כ"ג כ"ג) הנדרש בתנחומא (צמדכר כ"ג) וז"ל: אמר הקב"ה "אל תגזול דל כי דל הוא" (משלי כ"ג כ"ג), אמר רבי חזקיה אמר רבי ירמיה בר אבא בשם רבי יוחנן, כל שאינו אומר דבר בשם אמרו, עליו הכתוב אומר "אל תגזול דל כי דל הוא", וכו', ע"ש. וי"א שכוונת המג"א להספרי בפרשת שופטים (הוצא צילקו"ש שופטים סי' תתקכ"א) דאיתא שם, מנין למחליף דברי רבי אליעזר בדברי רבי יהושע ודברי רבי יהושע בדברי רבי אליעזר וכו' שהוא עובר בלא תעשה, תלמוד לומר (דברים י"ט י"ד) "לא תסיג גבול רעך". ע"כ.⁶¹ ועי' באבות (ו' ו') שאמירת דבר בשם אמרו הוא אחד מקניני התורה.

מא. גאולה. כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים, כאילו כפר בעיקר, כאילו בא על כל העריות, כאילו בנה במה. (סוטה ד:). והוא מורד בהקב"ה, כי לו לבדו נאה הגאולה, שנאמר "ה' מלך גאות לבש לבש" (תהלים ס"ג א'), ולא לאחר. (ספר יש נחמין לר' אברהם הורוויץ ז"ל אפי' השל"ה הק' - י' ג'). (ועיין עוד לקמן סימן ט"ו).⁶²

על מהרש"א ביד חזקה, ונודמן שם תלמיד אחד ופירש דברי מהרש"א. ואם אירע ככה לאיתני עולם, ישאו קל וחומר בדור הזה דבצר לבא ונחנו מה באמת. ודי בזה. ועי' בפתח עינים שם. עכ"ל. וכיון דאתא לידן ענין זה, אעתיק עוד דבר חשוב מספר שם הגדולים (חלק ספרים - ה' פ"ג) השייך לענינו, וז"ל בקיצור: השגות הראב"ד על הרי"ף וכו', ועל הכל השיב הרמב"ן וחיבר ספר השגות ע"ז וכו'. והרואה יראה שמדבר הרמב"ן להראב"ד בכבוד גדול מאד, כי מלבד גדולת הראב"ד בתלמוד, עוד בה שזכה לגלוי אליהו הנביא זכור לטוב, וידע הרמב"ן רום מעלת קדושת הראב"ד. נמשך לזה אומר כי הנה היו מן הגדולים שעלה על דעתם לנטות קצת מדברי רז"ל בצד מה, והיה זה שהם היו חכמים בלימודיות וטבעיות ודעתם רחבה, וסברו כי רז"ל היו חכמים לכד. וזה טעם שאמרו הלא גם בנו חכמה ודעת עם שהם חכמים יותר. אבל היה להם לשום לבכם כי רז"ל היה להם רוח הקודש ואליהו זכור לטוב שכיח גביהו וגשמתם ממקום עליון והיא נקיה ואין יחס ביניהם לבין רז"ל. וצריכים אנו לכופ ראשנו לקבל האמת מבעלי האמת. וזה אמרתי שאפשר עד"ז כוונת הפסוק (צדקת מ"א ל"ח) "הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו", כי הנה בכ"ף הדמיון אפשר שלא ישוה לגמרי, כמ"ש הרשב"א בתשובה, ובמקום אחר רמזתי על תשובת הרב משאת משה בשניות, וא"כ באמרו "הנמצא כזה" ר"ל אעפ"י שאינו שוה אך פירש דבריו "איש אשר רוח אלהים בו" דזה ודאי מעכב שיהיה חכם, והנה צורף רוח אלהים שהחכמה עם רוח הקדש היא תקום מאד נעלה. ודוק כי קצרתי מאד. וזה הערה קטנה, אבל היא פנת יקרת נגד החושבים לפקפק על דברי רז"ל. ודי בזה. עכ"ד.

⁶¹ בספר שם הגדולים (חלק ספרים ד' ס"ג) כתב החיד"א ז"ל: ויש דורש שגונב פשמים ואומרים על שמו, ואחר ימלא פיהו חציץ. ויש משתבח להזכיר מס' מ"ה. ושמעתי דורש אחד שלא הזכיר כ"א ספרי חדושים, וגשמתם. וכשסיים אמרתי בקול "זכות מי שזכר יגן עליו!" עכ"ל.

⁶² אגב אעתיק מה שכתב החיד"א ז"ל בספר שם הגדולים (א' ע"ו) וז"ל: שמעתי מרב אחד זקן שקיבל כי בימי מהרש"ל, תחת בית מדרשו היה חנות לאיש אחד שהיה מוכר ירקות, ושם היה ישן בחנות, וקורין לו ר' אברהם

מב. עבירות שמיגיעים בהם או מפזרים ממון בעדם יותר ממה שעושים בעד מצוות שדומים להם. כתב החתם סופר ז"ל (דרכות ח"א דף ל"ו טור ד'): ידוע שאין החשבון שוה, שיש שני בני אדם עוברים עבירה אחת ולכל אחד נשתנה דינו משל חבירו. על דרך משל, אדם המפזר מהונו למצוות ה', אם יארע לו תקלה ונכשל בעבירה שיש בה פיזור הון, אין לו כל כך עון אשר חטא כמו מי שמקמץ בעבודת ה' ומפזר לעבור על מצות ה'. עכ"ל. וכמוכן, כמה שייגיעתו בעבירה גדולה מייגיעתו במצוות שדומים לה, כן גדולת העבירה. וכמו כן אם האדם מפזר ממונו במצוות, ואינו מפזר ממונו בעבירות כל כך, אם כן יותר פחותים עוונותיו.

מג. מצוה שאדם דש בעקביו. איתא בחז"ל (עבודה זרה יט.) אמר רבי שמעון בן לקיש, מאי דכתיב (מלכים מ"ט ו') "למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני"? עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה (פירש"י שאדם דורסן ברגליו, שאין חשובין בעיניו כלום) מסובין לו ליום הדין. ע"כ. וכתב הר"ן ז"ל (דרכות ח"א - דרוש י') שכשהאדם נכשל באיזה עבירה תמיד, בזה הוא מכביד העבירה ועושה אותה חמורה, וז"ל: אני מוצא שאחד משלשה דברים הללו מכביד העבירה ועושה אותה חמורה: אחת מהם, שהעבירה בעצמה חמורה מצד טבעה וענינה, כעבודה זרה ורציחה ונאוף. והשני, כשאדם שונה ונכשל בה תמיד, לפי שהדבר היותר קל שבעולם משיכפל הרבה פעמים נעשה חזק ביותר,⁶³ כאשר נראה בחוט אחד של פשתן שאם

מוכר ירקות, והיה צנוע ודבר אין לו עם אדם. ולילה אחד קם מהרש"ל ושמע שר' אברהם היה לומד סוגיא עמוקה מאד ומפרשה פירוש רחב, והיה נותן דעתו לכל דבריו. ושלח אחריו, ושאל לו שאלה עמוקה בש"ס, והוא השיב כי הוא עם הארץ ולא ידע מאי קאמרי רבנן. ועל ידי הפצרות וגזרות פתח פיו והאירו דבריו בחכמה ובקיאיות הפלא ופלא. ונתחנן לו שיהיה בסוד ולא יודיע הדבר. ונמשך כמה זמן שמהרש"ל מפלפל עמו, והיה מוצא קורת רוח שהוא גברא רבה. וכשנתבקש בשיבה של מעלה, מהרש"ל צוה לקהל שיקחו לרב לר' אברהם מוכר ירקות, כי אין כמוהו. ואחר כך בהפצרות ותנאים רבים נתקיימה צוואת הרב ז"ל. ומי שיש לב, יקח מוסר השכל עד כמה הוא גדר תורה לשמה ואת צנועים חכמה והתורה מכרזת עליו ירום ונשא וגבה, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. עכ"ל. ועוד כתוב בספר שם הגדולים (מערכת ספרים ז' נ"ט): ודע שקבלתי מאדם גדול בחכמה ויראה שקיבל מרב גדול שקיבל מזקנים שנתגלה בדור מרן ז"ל שהיו הרמ"ק והאר"י וכל קדושים עמהם סיעת"א דשמיא שישראל לפי הדור היו צריכים לספר זה (בית יוסף) שיקבץ כל הדינים ויגלה שרשיהם לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, ובאותו הדור היו נמצאים שלשה רבנים ראויים לזה, והם הרב מהר"ר יוסף מאיטצק והרב מרן והרב מהריב"ל, וכל אחד מהם היה ראוי למלאכה זו, והסכימו מן השמים ונתתן דת על ידי מרן הקדוש מפני ענותנותו היתרה, וכאשר נראה מספריו הקדושים החוש"ה אל העי"ן, וכו'. ועוד שמעתי שכאשר יצא לאור ספר בית יוסף, אמר הרב מהריב"ל שספר זה ממעט הבקיאיות, וגור על תלמידיו שלא ילמדו בו. והם היו לומדים לפניו ספרי הטורים, והוא היה אומר מקור נפתח לכל דין מהש"ס, ומאז הימים לא אירע שנעלם מהרב מהריב"ל שום מקור דין ברוב בקיאיותו. ואחר הגזירה הנזכרת, יום אחד למדו דין אחד, והרב לא מצא ידי ורגליו בבית המדרש, ונעלם ממנו הבקיאיות, וטרח בחיפוש אחר חיפוש, פשפש ולא מצא. אז אמר הרב מהריב"ל, נראה שמן השמים רוצים שספר בית יוסף יתפשט בעולם, לכו חזי. ובפתחם מצאו איה מקום הדין בש"ס. והתיר להם הגזירה, כי ראה כי הסוגיא היא היתה ידועה אצלו ונעלמה ונסתרה ממנו, ודן בדעתו ששמים לו זכ"ו למרן ז"ל. עכ"ל.

⁶³ עיי' בשו"ת אגרות משה (או"ח ס"ז סי' נ"א ד"ה ואף שלענין) שהביא סברה זו להלכה, ע"ש.

נכפילוהו פעמים הרבה יהיו כפליז חזקים יותר מחוט ברזל אחד. וכמו שהתחיל בפרשה הזאת (דברים ז' י"ג) "והיה עקב תשמעון", ופירשו חכמינו ז"ל (רש"י ע"פ תנחומא עקב א') אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון. וזהו מה שאמר הכתוב (תהלים מ"ט ו') "למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני", כלומר איני ירא מן העבירות החמורות, שאיני נכשל בהם, אבל אני ירא מן העבירות הקלות שמתוך שאדם תופש אותם לקלות, נכשל בהם תמיד, והם שבות עבירה חמורה שבחמורות. הנה אם כן ההשנות בחטא מכבירו ומחזקו. עכ"ל. (עי' בהערה⁶⁴ עצה להנצל מעבירות שאדם דש בעקביו).

סימן ב'

להעמיד עצמו על דרך שתביאהו לשלמות

מר. אם אדם עתיד להיות צדיק, הקב"ה מסתכל בעתיד ומטיב עמו. אבל אם הקב"ה רואה שעתיד לחטוא, אינו דן אותו אלא בשעתו. ועוד הפליא חסדו יתברך שאם רואה שעתיד להרע ולהטיב, מטיב עמו בשביל מה שעתיד להטיב, ואינו נמנע מלהטיב בשביל מה שעתיד להרע, מאחר שעתיד גם כן להטיב. (ספר פרשת דרכים לנצל המשנה למלך ז"ל - דרך מנחם דרוש רביעי, וע"ש ראיותיו). וכ"כ מוהר"ר שלמה אלקבץ זיע"א (מנוח הלוי ג' ז', וכע"ז ציפה ענף [המקורי] על אסתר ז' י"א, וזרש"ש שם ס"ק ד', וצאלשיך - דברים ח' א') שהקב"ה יודע מצוות שעתידין לעשות ומקדים זכות לעושיהן, ע"ש. נמצאנו למדים שעצה גדולה לזכות בדין הוא שיעמיד האדם את עצמו על דרך שתביאהו לשלמות או עכ"פ לאיזה מעלה טובה (עי' בהערה⁶⁵), כי בזה הוא נדון על שם סופו לטובה.

⁶⁴עצה להנצל מעבירות שאדם דש בעקביו: כתב החיד"א ז"ל (דגש לפי ע' ט"ו) דמי שנעשה "עקב" - שמחשיב עצמו שפל כעקב, זה גורם להנצל מעבירות שאדם דש בעקביו. ע"ש.

⁶⁵דברים שמביאים את האדם לשלמות: כל אדם צריך לחשוב בנפשו במה הוא יבוא לשלמות. ומ"מ אזכיר כמה עצות ששמעתי ושראיתי לרבותינו ז"ל שמועילים לכל אחד להביאו לשלמות: (1) לימוד התורה. גדולה מעלת התורה להביא את האדם לשלמות, עד שאמרו חז"ל (איכה רבה פסוקא ז') שאפילו חוטאים שעזבו את ה', אם יתעסקו בתורה, המאור שבה יחזירם למוטב. והתורה, היא הכח העיקרי נגד היצר הרע, כדאיתא בחז"ל (קדושין ל'): "בראתי יצר הרע, ובראתי לו תורה תבלין". ועוד הרבה איכא בזה בחז"ל ובספרים הקדושים, ואין צורך להאריך כאן במפורסמים. (2) לימוד המוסר. ובפרט בימינו. וז"ל החפץ חיים וצוק"ל בספרו בית ישראל (פרק ט' סימן ד'): וכן הפליגו הספרים הקדושים בשם האר"ז"ל, וכן במשלי של הגר"א ז"ל בכמה מקומות, בחיוב לימוד ספרי מוסר בכל יום. וכו'. וכן דברתי עם גדולים שהתנגדו מלפנים ללימוד המוסר בשיבות, ועתה הודו הכל כי כהיום נחוץ מאד לימוד המוסר ובלא לימוד המוסר אין אנו בטוחים שתתקיים תורת השם ויראתו בדינו. והן בני הישיבות והן סתם בעלי בתים, צריכים לקבוע איזה זמן בכל יום ללימוד ספרי יראה, כו'. עכ"ל. וכן מצאתי בצוואתו של ר' יעקב מליסא זצ"ל בעמח"ס נתיבות המשפט שכתב: הנני מזהיר אתכם שתקבעו שיעור בכל יום בספרי מוסר, כי בעונותינו הרבים נעשה לבנו כלב האבן, ומחמת ספרי מוסר יתרכך לב האבן. עכ"ל. ועוד כתב החפץ חיים ז"ל: תבלין היצר הרע הוא תוכחת מאמרי חז"ל (משנה גרורה א') ס"ק י"ג). ואיתא בספר פלא יועץ (ענף "מוסר"): על הרוב, מי שאינו מתמיד ללימוד מוסר, לא טעם טעם יראת חטא. עכ"ל. והגאון בעל חיי אדם (כלל קמ"ג סעיף א') כתב, וז"ל: ופשיטא שהוא חוב גמור על כל אדם שילמוד

בכל יום בספרי היראה, אם מעט ואם הרבה, שהוא יותר חיוב מכל לימודו, ואפילו אם יתבטל על ידי זה מלימוד פרק משניות או שאר לימוד, כי מה ה' אלקיך מבקש ממך כי אם ליראה אותו, וכו'. עכ"ל. ומי לנו גדול מהחתם סופר ז"ל שאמר על עצמו (מונח נספר מוט המסולס): תאמינו לי שביום שאין אני לומד מספר מוסר מרגיש אני בעצמי הצטננות ביראת ה'. ע"כ. ובספר שם הגדולים (מערכת ספרים ר' ז') כתוב: שמעתי מרב אחד שקיבל דהגאון מהרש"ל, בשבתו על כסא ההוראה לרב ואב בית דין, צוה למוכיח אחד שיבוא בכל יום שעה אחת ויוכיחו ויזהירו כאילו הוא אחד מהמון, כי כך רצונו, והרשות נתונה לו, ובעת בא המוכיח תיכף מהרש"ל מתעטף ויושב לשמוע תוכחות מוסר ביראה ורעדה לפני ה'. עכ"ל. והנה, ידוע שכל ההתחלות קשות, ויקשה בעיניו ללמוד או לשמוע דברי מוסר, ולא יכנסו הדברים באזניו, לא חלי ולא מרגיש, אבל סוף שיכנע לבבו ויערב לו ויבוסם לו (פלא יועץ - ערך "מוסר", וע"ש עוד). (3) סביבה טובה - חברים טובים. אמרו חז"ל באבות (א' ז') הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע. ועוד אמרו (סוכה נ:), אוי לרשע, אוי לשכינו; טוב לצדיק, טוב לשכינו. וכן אמרו בתנחומא (וירא ט') ווי להן לרשעים, ווי להן לדובקיהן, [שהם מחייבים עצמם ולדבקהם כו'], ואשריהם לצדיקים ולדבקהם (ילקו"ש ירמיה י"ג ס' ר"א). ובתנחומא פרשת במדבר (פרשה י"ז) איתא, שלשת השבטים שהיו סמוכים למשה ואהרן - יהודה ויששכר וזבולון, על שהיו שכניו נעשו גדולים בתורה. מכאן אמרו אשרי לצדיק ואשרי לשכניו. ושלשת השבטים שהיו שכנים לקרח ועדתו - ראובן ושמעון וגד, נאבדו עמו במחלוקתו. מכאן אמרו אוי לרשע ואוי לשכנו. עכ"ד בקיצור. וכ"כ רבינו בחיי ז"ל (הקדמה לפרשת לך לך), כשם שחברת גדולה וסיבה לביטולה. עכ"ל, וע"ש עוד. והענין מבואר ברמב"ם (הלכות דעות ו' א') ז"ל: דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמוד ממעשיהם. הוא ששלמה אומר (משלי י"ג כ') "הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע", ואומר (תהלים א' א') "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך רשעים לא עמד ובמושב לצים לא ישב". עכ"ל. וגם מאלו אינשי שהם ביני וביני (ר"ל אינם צדיקים גדולים ואינם רשעים ממש) נמי צריך להתחבר למי שיותר טוב ללמוד ממנו דברים טובים ולהתרחק ממי שאפשר ח"ו ללמוד דברים רעים אף אם אינם רשעים ממש. (שו"ת אגרות משה - או"ח ד' ס' ל"ג). ועיין בצוואתו של הגאון בעל חיי אדם ז"ל (הנקרא "צית אצרהס" - סימן כ"א) דברים חריפים בענין התחברות עם רשעים ואפיקורסים, ובין הדברים כתב: ואפילו אם אתה רואה ש[הרשע] מניח תפילין ומקיים כל המצוות, אל תתחבר לו כלל, כי אין זה אלא מעשה אבותיו בידו, והבושה עדיין על פניו מלכפור בעיקר. אבל זה גרוע מהמשומד, כי זה כבר נתגלה קלונו ובודאי לא יתחברו עמו, וזה חורש הרעה בלב. וגם התחברות אל רשעים פועלי און, אף שהם מאמינים, עכ"פ משחית העבודה שאנו מחוייבים לעבוד את ה'. ואפילו אם יהיה מי ששלם בדעתו ובעבודתו, אם יתחבר עם אנשי רשע, ישחית עבודתו. וכל שכן בעלי משא ומתן וסוחרים [שהתחברות עם רשעים ישחית עבודת ה' שלהם]. עכ"ד. ובפרט על השכונה צריך לזהר, ששכונת הרעים גונבת טבעו של אדם, כי ההתמדה רבה אל השכן. (פירוש היעצ"ץ על אבות א' ז'). וכתוב בספר יעלזו חסידים (והוא מספר חסידים - ס' תרל"ו): העומדים במקום רשעים, לבם מסתתם, חדל להשכיל להיטיב, "כי מרשעים יצא רשע" (שמואל א' כ"ד י"ג). עכ"כ. ואיתא במסכת כתובות (ק"א). אמר רב יהודה אמר שמואל, כשם שאסור לצאת מארץ ישראל לבלל, כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות. ופירש המאירי ז"ל שכל מקום שחכמה ויראת חטא מצויין שם, דינו כארץ ישראל, וכמו שאמרו (כמוצות שס) כל הדר בבבל כאילו דר בארץ ישראל, שכל מה שאמרו לא אמרו אלא מפני שסתם חוצה לארץ אין חכמה ויראת חטא מצויין בה לישראל לרוב הצרות ועול הגלויות שסובלים שם וכו'. עכ"ד. וכתב הרמב"ם (נאגרת השמד) שאפילו אם יש שתי מדינות מישראל, אחת מהן יותר טובה במעשיה ובמנהגותיה ויותר מדקדקת ונכנעת למצוות מן האחרת, חייב ירא ה' לצאת מאותה שמעשיה אינם כל כך נכונים לאותה מדינה טובה. עכ"ד. ובספר הישר לרבינו תם ז"ל (שער ד') מנה ששה דברים שהם אופני העבודה לאדם להכניס בלבו אהבת ה' ולידבק בעבודתו, והראשון הוא שיתחבר לאנשים שיעירוהו לעבודה, כגון החכמים והחסידים וכו'. והאופן השני, הוא לרחוק מהפך אלה הנזכרים, והם אנשי התענוג והעשירים והרשעים והכסילים ונעדרי השכל והאפיקורסים וכו', כי חברת כל אלה ישחיתו

האמונה ולא תתקיים עמהם עבודה. עכ"ד. ויתחבר תמיד לחכמים, ויתאבק בעפר רגליהם. ולא יהיה בחברת עם הארץ אף שהוא חסיד, כדאיתא בפרק במה אשה (שנ"ג סג). אמר ר' אבא אמר רשב"ל, אם תלמיד חכם נוקם ונוטר כנחש הוא, חוגרהו על מתנגד. אם עם הארץ הוא חסיד, אל תדור בשכונתו, ע"כ. פירש רש"י, "חוגרהו", הדבק בו, שסופך להנות מתלמודו. "אל תדור בשכונתו", שאינו יודע בדקדוקי מצות ואין חסידותו שלם ללמוד ממנו, עכ"ל. (של"ה - שער האומיות - אות ט' ד'). ועיין עוד באוסף מאמרי מוסר וחכמה להגר"י מאלצאן זצ"ל - מאמר "דקדוק חברים", שהרחיב הדיבור בענין זה וליקט דברים רבים מגדולי ישראל זיע"א, ע"ש ותחי נפשך. וע"ע לקמן הערה 156 מה שהעתקנו מהגאון הבן איש חי ז"ל. (4) לעשות לו רב חגון שידריכו. כן שמעתי מפי מו"ר הגה"צ ר' אביגדור הכהן מיללער זצ"ל, והוא ז"ל האריך לדבר בהמעלות הגדולות והמרוכות דאיכא למי שיש לו רב שמדריכו, ובהחסרונות שיש למי שאין לו רב שמדריכו. ואיתא במסכת אבות (א' ט"ז) רבן גמליאל היה אומר, עשה לך רב והסתלק מן הספק. ומצאתי שכתב החתם סופר (לקוטי משניות [לונדון] - חלק המכתבים סי' ט'): אמרו חז"ל (ירושלמי קדושין ד' י"ג) אסור לדור בעיר שאין בה רופא. והדבר כולל לרופא גוף ונפש וכו'. עכ"ל, וע"ש. ואיתא במסכת ברכות (ח). לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה. ובפרט כשצריך איזה עצה, צריך לשאול פי תלמיד חכם. ועיין בספר ולא עוד אלא לבעל השבט מוסר ז"ל (דף ע"א טור א'-ב' - מוסר על מאמר צמדש אומיות דרנ"י עקינא) שכתב, אל יפתה יצרך להניח התלמיד חכם וליקח עצה מעם הארץ בעבור תבונתו; דע שתלכד ותפול בעצתו, כי הבל הוא, אע"פ שהדברים לשעה יהיו ערבים לך ודברי התלמיד חכם נראים קשים והפך כוונתך, שהחכם רואה את הנולד (עי' תמיד לז). ויועצך עצה שלא ימשך ממנה רע לעולם, אף שלשעה חרה יחרה לך. עכ"ד, וע"ש עוד. ובמסכת מגילה (לא): תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר, אם יאמרו לך זקנים "סתור" וילדים "בנה", סתור ואל תבנה, מפני שסתירת זקנים בנין, ובנין נערים סתירה. ובשמות רבה (ג' ח') איתא שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל. (5) תפילה בעניני רוחניות. אם שואל דבר שהוא שבח לבורא, כגון על לימוד התורה או על דבר אחר מחפצי שמים, ושופך את נפשו עליו, הקב"ה שומע תפילתו אע"פ שאין בידו מעשים טובים. (ספר חסידים סי' קל"א). (6) ליוהר במילי דנויקין. אמרו חז"ל (נצח קמ"ג). "האי מאן דבעי למהוי חסידא" - שהוא בכל כללות התורה - "ליקיים מילי דנויקין", כי הוא נסיון גדול מאוד שיכזב כסף יכזב זהב לקיים כל דיני ממונות. והנה, מאמרו "מאן דבעי למהוי חסידא" נראה שבכל שאר התורה יהיה זהיר וחסיד על ידי קיום מילי דנויקין, כי יתלמד להיות זהיר בכל התורה. (אלשיך - שמות כ"א א', ע"ש עוד). (7) עצה לכלל מצוות שבין אדם לחבירו: לימוד הלכות לשון הרע. כתב החפץ חיים ז"ל, וז"ל: ודבר פשוט הוא כי כשירגיל עצמו להיות זהיר בלשונו שלא לספר לעולם בגנות חבירו, אפילו אם לא יגרום לו הזק בזה, וכל שכן מלגרום לו שיאבד מחיתו עי"ז, וגם שלא להלכין פניו ע"י דיבוריו הרעים, וגם מלהחזיק במחלוקת על ידי סיפוריו, שכל זה הוא רע בלשון, וכיוצא בזה שארי לאוין ועשיין שיש בענינים אלו, וכנ"ל בפתיחה, בודאי יזהר את עצמו ממילא מגול וגניבה גם כן, כי הלוא כבר קיבל על עצמו להיות זהיר אפילו שלא לגרום לו שום רעותא וגנות על ידי דיבורו, וכל שכן בפועל ממש. ואם כן בהרחב הזמן יהיה נקי מכל העונות שבין אדם לחבירו. ולהפך ח"ו, כשלא ינצור לשונו מרע, יתרבה עליו עונות מרובים וחמאים עצומים למאד שמשתלשל על ידי העון הזה, כמבואר בפתיחה. והענין הזה של נצירת הלשון הוא שורש ועיקר לרוב עונות שבין אדם לחבירו, וגם לאיזה עונות שבין אדם למקום, כמבואר למעין שם. (שמירת הלשון - שער הזכירה פרק א', ע"ש עוד). ודבר זה ידוע בעונותינו הרבים כי כמעט כולנו נכשלים בלשון הרע, ובפרט בקבלת לשון הרע (חפץ חיים - הלכות לשון הרע כלל י' סעיף ו'). ועיקר השמירה לא נעשית בקבלת הלב בלבד, כי אם שיהיה לו עת קבוע בכל יום, אם מעט ואם הרבה, ללמוד ההלכות והמוסר השייכים לענין החלק הדיבור (מוסר השמירה להספך חיים ז"ל - פרק ג', וגם צעוד כמה מקומות הרחיצ הדיבור הזה). (8) להנצל מעבירות שאדם דש בעקביו: ענוה. כתב החיד"א ז"ל (דצט לפי ע' ט"ו) דמי שנעשה "עקב" - שמחשיב עצמו שפל כעקב, זה גורם להנצל מעבירות שאדם דש בעקביו. ע"ש. והנה יש סדר עבודה של עשרה פרטים ממו"ר הגה"צ ר' אביגדור הכהן מיללער זצ"ל שמועיל מאד בעבודת האדם לשלמות בכמה ענינים, ואעתיק הדברים בסוף הספר בעזרת ה'.

מה. ונראה דחוי' מהשתדלות בדרכי העבודה שמביאים האדם לידי מעלות ושלמות לבעבור יזכה בדין על דרך הנ"ל, גם ראוי להשתדל בזיכוי הרבים, שהרי אמרו חז"ל (אבות ה' י"ט, וכ"כ ציומא פז.) כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו (פי' הקב"ה מרחם מפניו את העבירה שלא תבוא לידו (רש"י ציומא)),⁶⁶ דהיינו שעל ידי זיכוי הרבים הוא גורם שעתידו יהיה בפחות חטאים, וממילא ייטיב דינו על דרך הנ"ל.⁶⁷

סימן ג'

לקבל על נפשו לעשות ע"פ התורה אשר יורוהו החכמים⁶⁸ מו. האיש אשר קיבל על נפשו בלב נאמן לשמור ולעשות על פי התורה אשר יורוהו תופשי התורה מן היום הזה ומעלה, להזהר באשר יזהירוהו יודעי בינה לעתים, מעת אשר

⁶⁶כתוב בשו"ת שאילת יעב"ץ (מלק ז' סימן ט"ו) וז"ל: מובטח אני שלא [תצא] תקלה מתחת ידי, כמזכה את הרבים שאין חטא בא על ידו, ות"ל וכו' רבים על ידי בכמה גופי תורה ושמירות וסייגות לתורה ע"י חיבורי, שכל מגמתי בהם לזכות את ישראל ולשפות שלום ביניהם לאביהם שבשמים וכו'. עכ"ל. ומצאתי שביאר החתם סופר ז"ל (מורת משה פרשת פנחס עמ' קכ"ז) מה שאמרו חז"ל (צמדזר רנ"ה כ"א א') בפסוק (צמדזר כ"ה י') "פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם וגו'", אמר הקב"ה "בדין הוא שיטול שכרו וכו'". הקב"ה אין משלם שכר בעולם הזה פן יקלקל דרכיו וישמן ישורון ויבעט. אלא חכמינו ז"ל אמרו (אבות ה' י"ט) המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ופנחס קידש שם שמים וזיכה רבים, ויוכל להנתן לו שכר מיד, ובטוח בו שאל יקלקל דרכיו. והיינו "פינחס בן אלעזר גו' השיב את חמתי בקנאו את קנאתי בתוכם" דייקא, ולכן בדין הוא שיטול שכרו מיד. עכ"ד. ואיתא בחז"ל (מסכת שמונה ט' י"ג): נתקבצו קהל גדול לקבור את [ר"ש] בנו של רבי עקיבא. אמר להם [רבי עקיבא] "הוציאו לי ספסל לבית הקברות". ישב ודרש ואמר "אחינו ישראל שמעו, לא שאני חכם ויש כאן חכמים ממני, לא שאני עשיר ויש עשירים ממני. אנשי דרום מכירין את רבי עקיבא, אנשי גליל מאין מכירין? האנשים מכירין את רבי עקיבא, הנשים והטף מאין? אלא יודע אני ששכרם מרובה, שלא נצטערתם ובאתם אלא לכבוד תורה ולשם מצוה. מנחם אני, שאילו היה לי שבעה בנים קברתיים; ולא שאדם רוצה לקבור את בנו, אלא יודע אני שהוא בן העולם הבא, שזיכה את הרבים, שכל המזכה את הרבים אין חטא בא לידו! כו'".

ובספר דבש לבי להחיד"א ז"ל (מ' מ"ו) כתב: מזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, נראה דזכות זה מצינו מחטא בשוגג, אך יכול לעבור במזיד, כי לא נסתלק מהבחירה. וכן מה שאמרו (יומא לז:) כיון שעברו רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא, הוא על דרך זה דוקא בשוגג, אבל הוא בחירי ויכול לעבור במזיד. ועל פי זה מתישבים כמה ענינים. עכ"ד, וע"ש עוד. וע"ע לעיל הערה 42 מספר 2 מה שהבאנו מספר חפץ ה'. ועכ"פ אשרי איש הניצול מן השגגות, כי כל העם בשגגה.

⁶⁷ועוד עצה לינצל מחטאים מצאתי בספר חיי אדם (כלל קמ"ג סעיף א') וז"ל: וראוי לאדם שירגיל את עצמו בכל ימי השנה שיהיה רגיל בפיו בכל שעה התפילה שהתפלל דוד המלך ע"ה "הורני ה' דרכך, [אהלך] (הדריכני) באמתך, יחד לבבי ליראה (את) שמך" (תהלים פ"ו י"א), וכו', וכיוצא באלו פסוקי יראה, מובטח לו שינצל מכל חטא.

⁶⁸לידיעת הקורא, עצה זו אינה שווה לעצה הקודמת, דשם מיירי אף כשעדיין לא קיבל עליו כלום, רק שמתחיל לילך בדרך שתביאנהו לשלמות לבסוף, ובגלל זה הוא נדון על שם סופו לטובה. משא"כ בעצה זו שהוא לקבל על נפשו לעשות, אשר עי"ז כבר מעתה מקבלים הזכויות של המצוות שיעשה לעתיד.

קיבל כזאת במחשבתו וגמר עליו ככה בלבבו, יש בידו מן היום הזה זכות ושכר על כל המצוות והמוסרים אשר שמעה אזנו מדברי התורה ותבן להם ועל הדברים אשר לא גלו אזנו עליהם עדנה, וצדק לבש וקנה זכות על הנגלות אליו ועל כל נעלם מעיניו. ואשריהו כי צדק נפשו בשעה קלה. וכן אמרו חז"ל (מכילתא דא"ל) "וילכו ויעשו בני ישראל" (שמות י"ז כ"ט), וכי מיד עשו, והלוא לא עשו עד ארבעה עשר לחודש? אלא כיון שקבלו עליהם לעשות, מעלה עליהם כאילו עשו מיד. ואחרי זאת (אחר הקבלה בלב), יום יום ידרוש וישקוד על דלתות מוכיחיו וישכיל מכל מלמדיו. ונמצא האיש הזה מעשיו מרובין מחכמתו, כי לא ידע את הדבר, והנה שכרו אתו עליו. (שערי תשובה ד' י', וע"ע צפנת צדק עינים למוהר"ש יפה אשכנזי ז"ל - פרשת

לוי ד').

סימן ד'

תשובה - וידוי ואמירת סליחות

מז. אמר ר' יונתן, גדולה תשובה שמארכת שנותיו של אדם. (יומא פו:). תניא היה ר"מ אומר, גדולה תשובה, שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו, שנאמר "ארפא משובתם אלהם נדבה כי שב אפי ממנו" (הושע י"ד ה'), "מהם" לא נאמר, אלא "ממנו". (יומא פו:). ובמסכת ראש השנה (יז:) כתוב, גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם.⁶⁹ ואיתא בויקרא רבה (י"ה ה'), גדול הוא כחה של תשובה שמבטלת גזירה ומבטלת שבועה. וכן כתוב במכילתא (צגלח מס' דשירה ד') כשאין ישראל עושין רצונו כביכול גזרה יוצאה מלפניו; עשו תשובה, מיד הוא מחזירה. ועל מי הוא מחזירה, על אומות העולם. ואיתא בתנא דבי אליהו (זוטא כ"ג) תשובה שקולה כנגד כל הקרבנות שבתורה. ובזוהר (שמות קו). כתוב, אין דבר בעולם ואין מפתח בעולם שלא ישבור, אותו השב בתשובה. ובתורת כהנים (צחוקמי ט' ו') כתוב שמיד כשישראל מכניעים לבן בתשובה, מיד הקב"ה חוזר ומרחם עליהן. וכתוב באבות (ד' י"א), וע"ע שבת לז:), תשובה ומעשים טובים כתרין בפני הפרענות. ובתנא דבי אליהו (רצ"ה י"ח) כתוב, בא וראה כמה גדול כחה של תשובה, שהיא ממלכת את בני אדם בעולם וקושרת לבני אדם קשרים (נ"א: כתרין) בראשיהם ומרפא את החלי מאליו ומצלת אותו מכל יגון ואנחה וצער וממלט אותו מדינה של גיהנם.

מח. אמר ריש לקיש, גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר כו'. איני, והאמר ריש לקיש, גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות, שנאמר כו'. לא קשיא, כאן מאהבה⁷⁰

⁶⁹ ויש ללמוד קל וחומר, ומה זה מועיל לבטל גזירות שכבר נגזרו, כל שכן שמועיל למנוע גזירות שעדיין לא נגזרו. וכן בכל כיוצא בזה, דברים שמועילים לבטל גזירות רעות.

⁷⁰ כתב החתם סופר ז"ל (דרשות ס"א דף י"ט טור א' ד"ה הוא) וז"ל: השב מאהבה נעשים לו זדונות זכויות, וכל זית נבלה שאכל הוה ליה כאילו אכל קרבן פסח בירושלם וכדומה.

כאן מיראה. (יומא פו:). וכתב החתם סופר ז"ל (דרכי משה דף כ"ז טור א' ד"ה וזהפטר) שאע"ג דחז"ל אמרו שבתשובה מיראה נעשים מעוונות שגגות, מכל מקום בהצטרף לזה גם תפילה וצדקה, שיהיה תשובה ותפילה וצדקה, נעשים מהם זכויות. ובדרושי הצ"ח (דנוס ז') כתב שזה שחילקו בין תשובה מאהבה לתשובה מיראה, היינו באמצע השנה, אבל בעשרת ימי תשובה אז מצוי הקב"ה לכל יחיד ויחיד, א"כ אפילו ע"י תשובה מיראה ג"כ יכול להיות שזדונות נעשו בזכויות, ע"ש.

מ. בעת התשובה יתכפרו העוונות ותתעורר זכות המצוה ויאיר נרה, אחרי אשר לא הגיה אורה לפני התשובה וכו'. עתה אחרי התשובה שעשית, יעיר עליך כל הצדקות שעשית מלפנים וכו'. וקודם התשובה לא היו צדקותיך מגינות עליך, ואחרי שובך וסר עוונך יעיר זכותך ושלם נות צדקך. (שערי משנה - א' מ"א).

נ. אמרו חז"ל (נרכות ה:), רב הונא, תקיפו ליה ארבע מאה דני דחמרא (פי' החמיצו ד' מאות חביות של יין שהיה לו). נכנסו רבנן אצלו, ואמרו לו "לעיין מר במיליה (פירש"י יפשפש מר במעשיו)". אמר להם "וכי חשוד אני בעיניכם?!" אמרו לו "וכי חשוד הקב"ה לעשות דין בלא דין?!" אמר להם "אם יש בכם [מי] ששמע עלי דבר [שאני צריך לחזור בי], יאמר לי [ויודיעני מהו]!" אמרו לו "כך שמענו, שמר אינו נותן שבישא לאריסו" ("שבישא" היינו חלקו בזמורות הגפן שחותרין מהן בשעת הזמיר, ותנן (נבא מליעא קג.) כשם שחולקין ביין [עם ארים] כך חולקין בזמורות ובקנים (רש"י)). אמר להם "מי קא שביק לי מידי מיניה?!" (פי' וכי אינו חשוד בעיניכם שהוא גונב לי הרבה יותר מחלקו (רש"י)). אמרו ליה "היינו דאמרי אינשי 'בתר גנבא גנוב וטעמא טעים'!" (פי' הגנוב מן הגנוב, אף הוא טועם טעים גניבה (רש"י)). אמר להם "אני מקבל עלי לתת לו". איכא דאמרי שחזר החומץ ונעשה יין, ואיכא דאמרי שהתייקר החומץ ונמכר במחיר של יין. ע"כ. וכתב רבינו בחיי ז"ל (כל הקמח - ערך "כפוריס ז"), מכאן שכל המקבל על עצמו לעשות דבר, אע"פ שלא השלימו עדיין, הרי הוא נמחל לו משעה שקיבל על עצמו. והוא שקיבל בלב שלם על מנת לשלם. ופסוק מלא הוא, (דניאל י' ז') "מן היום אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך". עכ"ד.

נא. היה דוד יודע שעתיד בית המקדש להיות חרב והקרבת יהיו בטלין בעונותיהן של ישראל, והיה דוד מצטער על ישראל, במה יהיה כפרה לעונותיהן. ואמר הקב"ה לדוד "בשעה שהצרות באות על ישראל בעונותיהן, יעמדו לפני יחד באגודה אחת, ויתודו על עונותיהם לפני (עיין בהערה ⁷¹ ותחי נפשך), ויאמרו לפני סדר סליחה, ואני אענה אותה". (תנא דבי אליהו זוטא סוף כ"ג). ⁷²

⁷¹ כתב הגאון בעל הנודע ביהודה זצ"ל (דרכי משה - דנוס ה'), התחלת ועיקר התשובה על כל חטא ועון ואשמה ופשע מכל חטאת האדם אשר יעשה לאשמה בה, התחלת כל התיקון הוא הוידוי. והוא מצות עשה

בתורה (ויקרא ט' ה') "והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה". וכבר מפורסם מעלת הוידוי בכל ספרי התשובה, ומורה ועוזב ירוחם. ומעם הוידוי על דרך הפשוט, כי עיקר התשובה הוא החרטה ועזיבת החטא, והא בהא תליא, שאם אינו מתחרט אי אפשר שיעזוב החטא, ואם אינו עוזב החטא מה בצע בתשובתו כו', הא למה זו דומה? לטובל ושרץ בידו, שהרי הוא טמא כבראשונה ולא עלתה לו טבילה. והחרטה אי אפשר אם לא שיכיר גנות המעשה, ולפי עוצם ההכרה בגנות הוא פרי החרטה. אבל מי שכבר טחו עיניו מראות, וכבר עיור היצה"ר עיניו, עד שאינו רואה חוב לעצמו, ומחפש אחרי שערי הזכות ליתן אמתלא על מעשיו ולהצדיק נפשו ולומר לא חטאתי, אי אפשר לו החרטה. וזה פרי הוידוי, שבזה מכיר ומודה בגנות מעשיו, ולבו נשבר בקרבו, ויוכל להתחרט. והנה, אם האדם מתודה על מעשיו, אין הקב"ה צריך לפשפש ולחפך במעשיו, ולחפש מהגנות שבהם, שהרי הוא בעצמו מודה. ואז כתיב (מסלס ל"ג ה') "חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי, אמרתי אודה עלי פשעי לה', ואתה נשאת עון חטאתי סלה וגו'". אבל אם האדם מקשה ערפו ואומר לנפשו, וכי מה עשיתי, ומחפש אחר זכות להצדיק מעשיו, ואז הקב"ה בעצמו צריך להפך במעשיו אם יש בהם זכות, ואז אין לו תקומה, כי הוא חסר מחסה ומסתור התשובה, ואז באין מחסה ומסתור זרם הפשעים ישטפוהו ויאבד לנצח. ולזה כיון המדרש כל זמן שהקב"ה מהפך במעשיהם של רשעים, שהקב"ה צריך להפוך בהם והוא אינו מודה ומתודה, אז אין להם תקומה, וכו'. וגודע שאדם עובר עבירה קונה לו קטיגור (אבות ד' י"א), והוא העבירה בעצמו, על דרך (איוז ל"ד י"א) "פועל אדם ישלם לו". ועל ידי הוידוי תיכף סר עונו ואין בו כח לעמוד ולקטרג. ואף כי לא נמחל לגמרי, כי אם עם גמר הכפרה ביום הכפורים או במירוק יסורים או במיתה, כל חלק וחלק לפי מדרגתו, אבל עכ"פ שוב אין בו כח לעמוד ולקטרג. ואם תאמר ומה פעולה בדחיית המקטרג אם עון עצמו אכתי לא נמחל. הנה ההפרש הוא, וכיתרון האור מן החושך, שכל זמן שהמקטרג עומד הוא מסך מבדיל ואין תפילתו נשמעת. אבל תיכף בהתחרטו ומתודה וישב, תכף נקרע המסך המבדיל, ונתקרב לאביו שבשמים ותפילתו נשמעת. וכן הוא לשון הרמב"ם בהלכות תשובה (ו' ז'), כמה מעולה מעלת התשובה, אמש הי' זה מובדל מאלהי ישראל, שנאמר (ישעיה נ"ט ז') "ועונותיכם היו מבדלים וגו'", צועק ואינו נענה שנאמר (ישעיה א' ט"ו) "גם כי תרבו תפילה וגו'", עושה מצוות ומורפין בפניו, והיום הוא מודבק בשכינה צועק ונענה, עושה מצוות ומקבלין בשמחה וכו'. והיינו שכל זמן שהמקטרג עומד הוא ניהו המסך המבדיל, אבל כאשר יסור המקטרג אין כאן מסך מבדיל והוא דבוק בשכינה. עכ"ד.

ישוב מצאתי במדרש (נמדנר רצה כ' ט"ו), "ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי" (נמדנר כ"ז ל"ד) שהיה רשע ערום שאין עומד מפני הפורעניות אלא תשובה, שכל מי שחוטא ואומר "חטאתי" אין רשות למלאך ליגע בו. ובשפתי כהן עה"ת (נמדנר כ"ז ל"ד) הזכיר מאמר זה וכתב: "שכל מי וכו' ליגע בו", זהו סוד הוידוי. עכ"ל. ובירושלמי מסכת תענית (ז' ז') איתא: א"ר שמואל בר רב יצחק, לבש שמואל חלוקן של כל ישראל, אמר לפניו "רבון העולמים, כלום אתה דן את האדם אלא על שהוא אומר לפניך 'לא חטאתי' הנני נשפט אותך על אומריך לא חטאתי, ואלו אומרים לפניך 'חטאתי'!"

ובאלשיך (שמות ל"ז כ"ה) כתב, ידענו מרבתינו ז"ל (שמות רצה מ"ז ט') כי דרך המקטרגים למעלה, שבראותם את החוטא מקטין אשמתו, אז יתרצו לקטרג עליו, אך בראותם שמגדיל חטאו, אז יבדלו. ע"ש.

⁷² כתוב בספר מטה אפרים (מקפ"ז סעיף כ"ח): נוהגין לבכות ולהוריד דמעות בתפילת ראש השנה ויום הכפורים, אף כשחל בשבת. ובאלף המגן (שס ס"ק מ"ד): כי אמרו רז"ל (ר"ה טז): שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים כו'. ואמרו הראשונים ז"ל כי אף מי שנכתב ונחתם ביום ראש השנה בין הרשעים ח"ו, מכל מקום אם יבכה ויעשה תשובה באותו יום, יתקדש גור דינו ויכתב בספר חיים טובים בין הצדיקים. ואשרי הגבר השב אל ה' בכל לבו ועושה חסד עם נפשו וגופו שלא יכרת חס ושלום במיטב ימיו. ובספר הבהיר אמרו כי הנפטר מעולם הזה בקצרות שנים, תובעים ממנו בבית דין של מעשה "מדוע לא תקנת מעשיך ולא היית משיג שלימות לנפשך?!", יע"ש. ומה גם כי בהכרת הגוף בקצרות הימים יצטרך להתגלגל בכמה גלגולים לתקן את אשר פגם בעולם הזה. וידוע כי הגלגול הוא רע ומר מאד לגשמה הקדושה. ולכן בכח יגבר בימים האדירים האלה בתפילתו לבכות ולהתחנן בתפלתו שלא יכרת במיטב ימיו למען יתקן את כל אשר פגם. ע"כ.

נב. כתב הר"ן ז"ל (דרשות הר"ן - דרוש י'): ומי שמשלים חק תשובתו, הרי זה משובח. ומי שאינו משלים בה, אלא שהתחיל בה ולא גמרה, הרי הקל מחטאתו, שאפילו מי שמשלים אל לבו דעת לשוב בתשובה, מקל ענשו. עכ"ל, וע"ש.

סימן ה'

תפילה

נג. אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל, הוו זהירין בתפלה, שאין מדה אחרת יפה הימנה. והיא גדולה מכל הקרבנות, שנאמר וכו'. ואפילו אין אדם כדאי לענות בתפלתו ולעשות חסד עמו, כיון שמתפלל ומרבה בתחנונים אני עושה חסד עמו. (תנחומא וירא א', וע"ע ספורנו צלאשית י"ט כ"ז). ובמדרש תהילים (פרק כ"ז) אמר ר' חייא בר אבא, אם נתפללת וחזרת ונתפללת, תהא מבושר שנשמעת תפלתך והוא עתיד לעשות רצונך. ומה טעם? "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'" (תהלים כ"ז י"ד). ובגמרא (צרכות לז): אמרו, גדולה תפילה יותר ממעשים טובים, שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשנה רבינו, אף על פי כן לא נענה אלא בתפילה.⁷³ ובמסכת ראש השנה (יז), רבי יצחק אומר, יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין, בין לאחר גזר דין.⁷⁴ וכן איתא במדרש (צלאשית צבא מ"ד י"ג), שתפילה מבטלת גזירות רעות. ובתנחומא (וישלח ט') אין הקב"ה חפץ לחייב בריה, אלא מבקש שיתפללו בריות לפניו

⁷³ כתב הגר"י אייבשיץ ז"ל (יערות דשא ח"א דרוש ד') דבר חשוב ונורא, וז"ל: כל מה שקרה לאיש ישראלי הוא בהשגחה פרטית מכוון לגמול מעשיו, וכפי הנהגתו יום ביומו כן ימצא במקרים המתחדשים לו. ובדוק ומנוסה, אם יתפלל אדם שחרית וקריאת שמע בכוונה שבו ביום יזכה לדבר מצוה ויצליח בעסקיו, ואף שלשעה יחשוב שאינו, בסופו ימצא שכן הוא, ואין צריך לומר שיצליח בו ביום בתורה, ומצוה גוררת מצוה. וכן להיפך. אוי לי על שברי! בעת שאני מתפלל בכוונה כראוי, כל היום אין שמועתי בתורה מכוונת וקרעים אלביש. ולהיפך, אם אזעק ואשוע לה' מקירות לבבי בתפילה לחונני דעה כי דלותי עד מאוד בעו"ה, אף הוא ירחם עלי להאיר עיני בתורתו. ולכן, עם נבון וחכם, אל תאמרו הא דעדיף זה מחבירו לרוב שכלו ועוצם חכמתו ובינתו. לא כן הוא! שקר נחלתם! רק מתת ה' הוא כאשר נוחיל טובו וחסדו הגדול ברוב תפילה ותחנונים. ואין לך דבר שמוכה לאדם להשיג ישרות התורה ולפענח מצפונים בדרכי יושר ואמת אלא להתפלל לה' בדמע שישוב וירחמהו כי אל שומע תפילה הוא וקרוב לכל קוראיו באמת. עכ"ל. וע"ע לקמן הערה 76 מספר 2 מה שהעתקנו מספר חסידים סימן קל"א.

⁷⁴ דבר נפלא כתב רש"י ז"ל (סוזה נשיטה מקוצת - כמוצות קד). על הא דאיתא (כמוצות סס), ההוא יומא דנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי ואמרי "כל מאן דאמר נח נפשיה דרבי ידקר בחרב!" פירש"י במהדורא קמא: "ידקר בחרב", דאילו הו ידעי בבירור דמית לא הוו בעו רחמי עליה דלחיי, דאתחית המתים לא הוה בעו למבעי רחמי, ואהכי אמר דאפילו הו מית ואינהו לא ידעי דלהו בעו רחמי עליה בחזקת שהוא חי כי היכי דלחיי בתפילתם. עכ"ל. הרי שלדעת רש"י ז"ל תפילה מועלת אפילו להחיות מתים. ועי' כתובות (סג): שרבי חנניה בן חכנאי התפלל על אשתו שמתה, וחיתה.

ויקבלם. ובברכות (נד:) אמרו שהמאריך בתפילתו, מאריכין ימיו ושנותיו⁷⁵ (והוא כשמרבה בבקשת רחמים, ואינו אומר בלבו שתיעשה בקשתו לפי שהתפלל בכונה (גמרא עס, ורש"י)).

נד. ודע כי בעשרת ימי תשובה אפשר לפעול הרבה מאד בתפילתו, כמש"כ רבינו החתם סופר ז"ל (דרכות ח"ג דף ט"ז ע"ב טור א'), וז"ל: כתבו הקדמונים שכל התפילות של כל השנה שנפסלו מחמת מחשבת חוץ ונדרחו כפסולי מוקדשים, הם תלויים ועומדים עד עשרת ימי תשובה, ואז כשמתפלל בלב שלם אז כל יום מעלה עמו תפילת יומו, כגון יום א' מעלה עמו כל תפילת יום א' בשבת של כל השנה, וכן כולם. עכ"ל.

נה. עיין בהערה⁷⁶ כמה עצות נכונות לקבלת התפילה.

⁷⁵ כל הדברים שאמרו חז"ל שמאריכין ימיו של אדם, ישמע חכם ויבן מתוך השכר דאיכא נייח רוחא קדם אבונא דבשמיא, ויהיו כל מעשיו לשם שמים, לעשות נחת רוח ליוצרנו. (אורות אלים - מסכת מגילה).

⁷⁶ עצות לקבלת התפילה: (1) לכוון בתפילתו. אמר רבי שמואל בר נחמני, אם כוונת את לבך בתפילה תהא מבושר שנשמעה תפילתך. (ירושלמי נרכות ה' ה'). ומדרש (ויקרא רבה ט"ז ט') הגירסא: אם כוון לבו בתפילה הוא מובטח שנשמעת תפילתו. ע"כ. ובמסכת תענית (ס). איתא, אמר רב אמי, אין תפילתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו (כלומר שנפשו מכוונת בכפו (רש"י ד"ה ולעפ"כ)). וזה ביחוד, אבל בציבור התפילה נשמעת אפילו אם אין לב כולם שלם (תענית עס). (בזמן שתפילתו של אדם בכונה היא עת רצון ותפילתו נשמעת, ובזמן שאדם קורא באמת לפני הקב"ה תפילתו נשמעת. (מגורם המאור - נר ג' ח"א פרק י"ג). ומ"מ ואל יחשוב ראוי הוא שיעשה הקב"ה את בקשתי כיון שכונתי בתפילתי, דאדרבה זהו המזכיר עוונותיו, שעל ידי כך מפשפשין במעשיו לומר בטוה הוא בזכותו. אלא יחשוב שיעשה הקב"ה בקשתו בחסדו, ויאמר בלבו, מי אני דל ונזבה בא לבקש מאת מלך מלכי המלכים הקב"ה, אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו. (טור ושו"ע לו"ס ח"א ה' ורמ"א). ובשו"ת יוסף אומץ להחיד"א (סי' ע') כתב, שמעתי משם הרב הגדול ח"ק מהר"ר יוסף קוב"ץ ז"ל אב"ד מק"ק שלוניקי בדור שלפני פנינו, שהרוצה לינצל ממחשבות [זרות בשעת התפילה] יאמר כל ברכה בנשימה אחת. עכ"ל, וע"ש שהביא כע"ז גם בשם הרב עיר וקדיש מהר"ר אליעזר נחמן פואה ז"ל. (2) להאריך בתפילה. כל המאריך בתפילתו, אין תפילתו חוזרת ריקם. והא דמאריך ולא מעיין בה. אבל אם מאריך בתפילתו ומעיין בה (פי' שמצפה שתעשה בקשתו על ידי הארכתו (רש"י)), סוף בא לידי כאב לב (פי' סוף שאינה נעשית, ונמצאת תוחלת ממושכת חנם, והיא כאב לב כשאדם מצפה ואין תאוותו באה (רש"י)). ועי' לעיל בפרט הראשון מה שהעתיקנו מטור ושו"ע או"ח סי' צ"ח). (נרכות לז:). וכן אמרו בתנחומא (וירא א') שאפילו אם אין אדם כדאי לענות בתפילתו ולעשות חסד עמו, כיון שמתפלל ומרבה בתחנונים הקב"ה עושה חסד עמו. ובפרט אם בקשתו הוא על דבר מחפצי שמים ומרבה להתפלל עליו, קרוב תפילתו להיות מקובלת, דכתב בספר חסידים (סימן קל"א): אם שואל אדם דבר שהוא שבח לבוראו, כגון על לימוד תורה או דבר אחר מחפצי שמים, ושופך את נפשו עליו, הקב"ה שומע תפילתו אע"פ שאין בידו מעשים טובים. ע"כ. ועי' לעיל הערה 73 בדברי הגר"י אייבשיץ ז"ל. (3) להתמיד בתפילה. איתא בירושלמי תענית (ד' א') שכל המרבה בתפילה נענה. ובמדרש תהלים (פרק כ"ז) איתא, אמר ר' חייא בר אבא, אם נתפללת וחזרת ונתפללת, תהא מבושר שנשמעת תפילתך והוא עתיד לעשות רצונך. ומה טעם? "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'" (תהלים כ"ז י"ד). ע"כ. ובמדרש רבה (דברים רבה ז' י"ג) הגירסא: כתיב (תהלים כ"ז י"ד) "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'", הוי מתפלל וחוזר ומתפלל ויש שעה שיתנו לך. (ועיין בספר בית אלקים (שער התפילה פרק ה')) דמי שמתפלל על דבר אחד וחוזר להתפלל על אותו דבר עצמו, ראוי שישתדל שיהיה במקומו הראשון, והוא סיבה לשמיעת תפילתו. וגם לפעמים בעמדו במקום שהתפלל בראשונה, גם כי לא יתפלל עתה, הוא נענה בהיותו עומד במקום שהתפלל בו, דמיון השואל שאלה ממלך בשר ודם והולך לו, ואח"כ לימים חוזר לאותו מקום ששאל שאלתו כדי

שיראנו המלך ויזכור למלאת חפצו, והוא אינו חוזר לדבר עוד אל המלך, כן המתפלל לאל יתברך על דבר פרטי במקום מיוחד, כשהחזר לאותו המקום בכוונת התפילה שהתפלל, הקב"ה שומע תפילתו שהתפלל קודם). ועוד איתא במדרש (דברים רצה ז' י"ז, וע"ע מדרש שמואל ד') אמרו רבנן, יש תפילה שנענית לארבעים יום כו', ויש תפילה שנענית לעשרים יום כו', ויש תפילה שנענית לשלשה ימים כו', ויש תפילה שנענית ליום אחד כו', ויש תפילה שנענית לעונה כו', ויש תפילה שעד שלא יתפלל אותה מפיו הקב"ה יענה כו'. (4) להתפלל בציבור. תפילת הציבור נשמעת [תמיד (רמז"ס הל' תפילה ס' א'')] אף על פי שאין לב כולם שלם. (מענית ט. ורש"י, וכע"ז דברים רצה ז' ז'). ואפילו היו בהן חוטאים, אין הקב"ה מואם בתפלתן של רבים. לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור (רמז"ס סס). ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לבית הכנסת, יכול להתפלל בשעה שהציבור מתפללים כדי שתהא תפילתו נשמעת (טור ושו"ע או"ח ז' ט', ומ"ז סס ס"ק ז').

(5) שישים לבו כבשר - שיתפלל מתוך כבוד ראש. אין תפילתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים לבו כבשר (שהוא רך. ולא כאבן שהוא קשה, וזה בגסי הרוח (רש"י)), שנאמר (ישעיה ס"ו כ"ג) "והיה מדוי חדש בחדשו יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה'" ("להשתחוות" פי' להתפלל. אותם שהם כבשר יבואו ויתפללו, כי הם נשמעים לפני. אבל גסי הרוח לא יבואו. (רש"י)). (סוטה ה. וכע"ז דברים רצה ז' ט', ומ"ז סס ס"ק ז'). ועוד אמרו (סוטה ה:), מי שדעתו שפלה, מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם כו', ולא עוד אלא שאין תפילתו נמאסת, שנאמר (מלכים י"א י"ט) "לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה". ובמסכת ברכות (ברכות ז') אמרו, אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש (פי' הכנעה (רש"י)). דהיינו שהמתפלל צריך שישב באימה ובהכנעה כדי שתהא תפילתו רצויה ומקובלת (רצונו יונה על הרי"ף - ברכות נא). וכתב רבינו בחיי ז"ל (כל הקמט - ערך "הכנעה"), הבטיח הקב"ה לשלמה (דברים י"א י"ג-י"ד) שעם ההכנעה תהיה תפילתו של ישראל נשמעת ועוונותיהם מתכפרים, ע"ש. (6) לכלול בתפילתו תפילה עבור הרבים. רבי יוסי אומר, שכשבא לברך את החולה, יש לומר "המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל" (שבת יז:). ביאר רש"י (ד"ה נמוך) שמתוך שכולל עם האחרים, תפילתו נשמעת בזכותן של רבים. עכ"ד. הגה מצינו עצה שיתקבלו התפילות, שיתפלל עבור הרבים בתוך התפילה. וכן מוכח ממאמר אב"י בברכות (כט: ז') ורש"י (ז' ד"ה לשתף נפשיה). וע"ע בספר כף החיים או"ח סימן א' אות כ"ח. (7) להתפלל בדמעה או לבה"פ בקול בבי. אמרו חז"ל (ברכות ז'): כל השערים נעלו חוץ משערי דמעה. על כן יעורר אדם עצמו ויראה שתפילתו תהיה בדמעה, וביודיו והזכרת עונותיו ובקשת הסליחה והמחילה פשיטא ופשיטא שיהיה בבכי ותחנונים. ואף אם לפעמים אינו בוכה ממש, יהיה קול דברים שמדבר בתפילתו יהיה בקול נמוך ומשבר כאילו היה בוכה. ועל זה רמז דוד המלך ע"ה (מלכים ו' ט') "כי שמע ה' קול בכי", לא אמר "בבכיי" רק "קול בכי", כלומר שעושה קול כאילו היה בוכה. ויאמר הכל בקול תחנונים בקול עני ואביון המתחנן. (של"ה - מסכת תמיד - פרק נר מנא מ"ז). וכע"ז בספר פלא יועץ (ערך "צדיק"): לפי גודל סגולת הדמעות ראוי להתחזק להוציאן בשעתן. ואם לא יכול בשום אופן להוציא דמעה, יתן את קולו בבכי, שגם הוא חשוב לפני ה' ומבריא את המקטרגים, כדכתיב (מלכים ו' ט') "סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכי". אך במסחרים תבכה נפשו בינו לבין קונו באופן שלא יבואו להלעיג עליו ושלא יהא מחזי כיוהרא. והכל לפי מה שהוא אדם ולפי המקום ולפי הזמן. עכ"ד, וע"ש עוד. (8) לשבח הקב"ה. על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב"ה (אפילו בכל שבח בעלמא (יפה מואר)), משרה שכינתו עליהם [לשמוע בקולם ולהגן בעדם (יפה מואר)], (וכל מה שמוסיפין לשבח, מוסיף הקב"ה להשרות שכינתו ביניהם (מהר"ו)). (צראשית רצה מ"ח ז'). ואיתא בתנא דבי אליהו (זוטא ו'), א"ל הקב"ה למשה "משה, אין אתה יכול לעמוד על כל מדותי, אלא הריני מודיעך מקצת מדותי; כשאני רואה בני אדם, אע"פ שאין בהם תהלה ושבח של תורה ומעשים טובים, לא במעשה ידיהן ולא במעשה אבותיהן, אלא רק בשביל שהן עומדין ומודין ומברכין ומשבחין ומרכין תחנונים לפני, אני נזקק להם וכופל להם מזונותיהן, שנאמר (מלכים ק"ז י"ח) "פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפלתם", וכתב (שמות ל"ג י"ט) "ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך". ע"כ. וכתב רלב"ג על הפסוק (שמואל ז' כ"ז ד', וכ"כ סס כ"ד כ"ה) "מהולל אקרא ה'", ר"ל כשאקרא לשם יתעלה ואתפלל לו, הגה יהיה קודם זה מהולל, ר"ל שאסדר שבחיו תחילה, כי בזה יתכן שתהיה התפילה נשמעת, כי בסיפור השבחים ישלם לאדם הדבקות עם הש"י ואז יתכן

שתהיה תפילתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה בו. 9) להתפלל עבור אחרים שצרכיהם דומים לצרכיו. כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה. (נצח קמא נצ). ופשוט שגם אם מברך אחד מישראל, עי"ז יתברך המברך מן השמים, כמו שאמר הקב"ה לאברהם אבינו (נראשית י"ג ג') "ואברכה מברכך", וזה נאמר גם על זרעו (עי' ספר צית אלקים - שער היסודות פרק כ"ח, ונספח פלא יועץ - ערך "נצחיות").

10) להיות גומל חסדים. הגומל חסד, תפילתו נשמעת (אחצת מסד - פרק ה' נהגה). ומקורו במדרש תהלים (פרק ס"ה): מי שהוא גומל חסדים יהא מבושר שנשמעת תפילתו. 11) צדקה. כל המרחם על העניים הקב"ה מרחם עליו (עי' שבת קנ"א). ויתן האדם אל לבו שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקב"ה, וכמו שהוא מבקש שהקב"ה ישמע שועתו, כך הוא ישמע שועת עניים. (טור וש"ע יו"ד רמ"ז ז'). וכתב בעל הטורים על הפסוק (דברים ט"ז ס') "כי פתוח תפתח את ירך לו וגו'", שאם תפתח לו ירך, יפתחו לך שער שמים כדי לקבל תפילתך; ואם לאו לא יפתחו לך, שנאמר (משלי כ"א י"ג) "אומם אזנו מזעקת דל וגו'", גם הוא יקרא ולא יענה. ע"כ. וכ"כ בספר חסידים (סימן מר"צ) בשם ספר התשובה של רב סעדיה גאון, דמי שאינו משיב לדברי העני ואומם אזנו מזעקתו, גם הוא יקרא ולא יענה. ע"כ. ועוד כתוב בטור (או"ח סימן נ"צ) ושלחן ערוך (יו"ד רמ"ט י"ד) שטוב ליתן צדקה קודם כל תפילה, דר"א הוה יהיב פרומה לעני ומצלי, דכתיב (מלכים י"ז ט"ו) "אני בצדק אחזה פניך" (נצח נמל י').

12) להיות מעביר על מדותיו. איתא במסכת תענית (כ"ה): מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה להתפלל [על עצירת גשמים], ואמר עשרים וארבע ברכות, ולא נענה. ירד רבי עקיבא אחריו ואמר "אבינו מלכנו, אין לנו מלך אלא אתה. אבינו מלכנו, למענך רחם עלינו". וירדו גשמים. הוה מרנני רבנן. יצתה בת קול ואמרה "לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו. ע"כ. הרי שתפילת המעביר על מדותיו קרובה להיות נשמעת. וע"ע לקמן סימן י"ג. 13) להתפלל בבית הכנסת. אין תפילה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. (נצח ו'). 14) לקבוע מקום לתפילתו. כל הקובע מקום לתפילתו אלהי אברהם בעזרו. (נצח ו'; ועי' צען יוסף וענף יוסף שם, ונספח צית אלקים - שער המפילה פרק ה'). 15) להתפלל תיבה אחרי קריאת שמע. אם קרא קריאת שמע ומתפלל מיד, יהא מובטח שתפילתו נשמעת. (דברים נ"ב ז' י').

16) להתחזק במדת האמת: גדול כח האמת. וכל המחזיק במדת אמת, תפילתו נשמעת. וכן אמר דוד ע"ה (מלכים קמ"ה י"ח) "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת". כל המכוין את פעולותיו אל האמת, הוא המתקרב אל בוראו יתברך שהוא אחד אמת. (כד הקמט - ערך "אמונה"). וכתוב בספר חסידים (סימן מ"ז) כל הדובר אמת ואינו דובר שקר, אף להעלותו על לבו, כל דבריו מתקיימים, וגזור גזירה מלמטה והקב"ה מקיימה מלמעלה, ועל זה נאמר (איוב כ"ז כ"ח) "ותגזר אומר ויקם לך". 17) להתפלל שיתן ה' למענו בשביל חסדי ה' המרובים וכו'. אם יתפלל שיתן הקב"ה למענו, יהיה הרבה מקטרגים. ולכן אין להתפלל שיתן בשביל מעשיו, רק בשביל חסדי ה' המרובים, ועי"ז לא יהיה מקום למקטרגים לקטרג כלל, כי אינו מקבש לפי מעשיו כלל. (פירוש הגר"א על משלי כ"ה ט"ו, ע"ש). וכע"ז כתב המאירי (נצח י'), המתפלל אל יחזיק עצמו כחסיד כל כך עד שיתלה בקשתו בשביל עצמו, אלא יחזיק עצמו כחוטא ויתלה בקשתו ברחמי השם או בזכות אבות. עכ"ד. וכ"כ באור החיים הק' (דברים ג' כ"ג) שזה אחד מתנאים הצריכין לקבלת תפלה, שיתפלל בעני הדופק על הפתח, בדרך אומרו (משלי י"ח כ"ג) "תחנונים ידבר רש". 18) לא להשמיע קולו בתפילתו. איתא בזהר הק' (ויגש - מ"א ט: - רי'). מי שמתפלל תפילתו לפני אדונו, צריך שלא ישמע קולו בתפילתו. ומי ששמיע קולו בתפילתו, תפילתו אינה מתקבלת, וכו'. עכ"ד, וע"ש עוד. וכן הובא בשמו בספר חרדים (מ"ז ט"ו): אסור ליחיד המתפלל תפילת העמידה להגביה קולו שיעור שיוכל חבירו לשמוע. ואם הגביה, אין תפילתו מקובלת לפני ה' ב"ה. עכ"ל. וכן הובא להלכה בספר חיי אדם (מ"צ כלל קל"ט): אע"ג שכתבו הפוסקים דבראש השנה ויום כיפור מותר להתפלל בקול מעט, מ"מ כל ירא לדבר ה' יתפלל בלחש כמו בכל השנה, כי איתא בזהר שאם מגביה קולו כ"כ עד שחבירו יכול לשמוע תפילתו אזי אין תפילתו נשמעת למעלה, ולכן כל א' זוהר בזה. עכ"ל. וע"ע במשנה ברורה (סימן ק"א ס"ק ו' ואלף) וביאור הלכה (ד"ה ואם אינו) שהחמיר בזה ג"כ, ע"ש. 19) להתעורר בזהירות קיום המצוות. אמר להם הקב"ה (שיר השירים ז' י"ד) "השמיעני את קולך". למה? "כי קולך ערב" (שם). וכתוב (שיר השירים ח' י"ג) "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני", שהוא מתאוה לתפלתן של

ישראל. אמר להם הקב"ה, אתם מתאווים שאשמע תפילתכם, ואף אני מבקש שתשמעו לי. "והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך" (דברים כ"ט א') - אם שמעת, תהיה נשמעת, שנאמר (ישעיה נ"ט ט') "אז תקרא וה' יענה". (מדרש מהלים - פרק קט"ז). וכן איתא במדרש רבה (דברים רנ"ה ז' ד'), "והיה אם שמוע וגו'" (דברים כ"ט א'), אמר ר"י דסיכנין בשם רבי לוי, אמר הקב"ה "אם שמעת למצוותי, אף אני שומע תפילתך". (20) להתחזק בתלמוד תורה. מאן דבעי דקב"ה יקבל צלותיה, ישתדל באוריינתא, דאיהי עין חיים (עי' משלי ג' י"ט). (זוהר ס"א רנ:). ובמדרש (מדרש משלי כ"ט) דרשו, "מסיר אזנו משמוע תורה גם תפילתו תועבה" (משלי כ"ט ט'), "מסיר אזנו משמוע תורה", כל מי שאין חביבין עליו דברי תורה, "גם תפילתו תועבה" (שאינו נענה בה (מהר"י כהן)). וכע"ז כתב מהרש"א (נרכות לז: ד"ה יעסוק צמורה), שביטול תורה הוא המונע מלקבל תפילת המתפלל, ע"ש. ובמסכת סוטה (מט). איתא, כל תלמיד חכם העוסק בתורה מתוך הדחק, תפילתו נשמעת. (21) שתהיה תפילתו מפורשת וכו'. אחד מתנאים הצריכין לקבלת תפילה, שתהיה תפילתו מפורשת, ולא תהיה סובלת פירוש בלתי הגון, וכמעשה שהובא במדרש (אסתר רנ"ה ז' כ"ד) בההוא גוי וישראל וכו' וילדה בהמתו של גוי ואנס ישראל להרכיבו על כתפו וכו'. (אור החיים - דברים ג' כ"ג). (22) להתפלל בשעה שעושה מצוה. התפילה יותר נשמעת בשעת עשיית המצוות. ולכך ראוייה האשה להתפלל לה' יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת, שהיא מצוה מוטלת עליה, שיתן לה ה' בנים מאירים בתורה. (רצנו צמ"י - שמו"ט ג'). וכן כשהיא נותנת צדקה, תתפלל באותה שעה בידים נקיות שיהיו בניה יראי שמים ומצליחים בתורה ובמצות, מטעם הנ"ל, שתפלתו של אדם נשמעת בשעה שהוא עושה מצוה. (ראשית חכמה - דרך ארץ שער ד'). (23) לבוון באמירת "אדון עולם". כתוב בספר מטה משה (ס"א סי' ל"א), אדון עולם, הוא שיר נאה ומעולה. ומצאתי כתוב, כל מי שמכוון בעת התחלת ארון עולם, כתב רבי יהודה החסיד ורב האי גאון ורב שרירא גאון, ערב אני בדבר שתפילתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפילתו, ואין לו שטן ופגע רע בראש השנה וביום הכפורים בתפילתו, ואויביו נופלים לפניו, וי"א אף יצר הרע משלים אתו, ועליו אמר שלמה המלך ע"ה (משלי ט"ז ז') "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו". עכ"ד. (24) להתפלל סמוך לצדיק. כתב החתם סופר ז"ל (הגהות חסם סופר על שו"ע אור"ח סי' ק"ב, וכ"כ בדרכי משה ח"ג דף שני"ז ד"ה לו נאמר) וז"ל: שזה סגולה נפלאה להתפלל בצד הצדיק. מכל מקום לא נכון לעמוד בתוך ד' אמותיו של יושב [שבוה יהיה צריך לעמוד]. (25) להפריש פרוטה לצדקה כשאומר "פותח את ידך וגו'". מה טוב ומה נעים שיפריש פרוטה לצדקה בכל בוקר כשאומר "פותח את ידך", והם שתי פרוטות כנגד שתי יודיין, ו"צדק לפניו יהלך" (מהלים פ"ה י"ד) ראשי תיבות צ"ל, ובוה תפרה תפילתו מכל צד ומקטרג ותעלה במעלות בדרך ישר אין מעכב לו. (סדר היום - סדר ציון שאמר ופסוקי דזמרה). (26) ליזהר מחנופה. כל אדם שיש בו חנופה, אין תפילתו נשמעת. (סוטה מא:). (27) ליזהר מגזל. כל זמן שגזל בידו, אין תפילתו נשמעת. וכל מי שמרחיק עצמו מן הגזל, תפילתו זכה. (שמו"ט רנ"ה כ"ג ג'). וכן מצינו בירושלמי תענית (א' ד'), אדם אחד בא אצל אחד הקרובים של ר' ינאי, וא"ל "רבי, זכה עמי" (פי' תן לי צדקה שתזכה על ידי (קרבן העדה)). א"ל "והלא היה לאביך פרוטות [להניח לך (פנ"מ)]?!" (כלומר, והלא אביך עשיר היה, ולמה אתה רוצה ליהנות מן הצדקה (קס"ע)). א"ל "לא". א"ל "אצלי הם מופקדין (מעות של אביך); [טול אותן!]" (קס"ע) א"ל "[ידעתי מהן, אבל (פנ"מ)] שמעתי עליהן שהן ממעות גזל, [ואינני רוצה ליהנות מהן (קס"ע)]" א"ל (קרובו של ר' ינאי לאיש זה שלא רצה ליהנות ממעות אביו משום חשש ספק גזל, ואע"פ שלא היה לו תובעין (קס"ע)) "כדאי אתה שתהיה מתפלל ותהיה נענה מן השמים!" (28) ליזהר מלשון הרע. מי שיש בו לשון הרע, תפילתו אינה עולה לפני הקב"ה, שהרי התעורר עליו רוח טומאה. וכיון שחזר בתשובה מה כתיב, "ביום טהרתו והובא אל הכהן וגו'" (ויקרא י"ד ב'). (זוהר מנורע ח"ג נג, מוצא נשמה"ל שער הזכירה ז'). (29) ליזהר משעמנו. הלוּבש שעמנו בתפילתו, סנדלפון המלאך הקושר כתרין להקב"ה מתפילתן של ישראל, אינו מקבל תפילתו עם שאר תפילות. (שפמי כהן עה"ט - ויקרא י"ט י"ט - נשם הריקאנטי פרשת קדושים).

סימן ו'

צדקה⁷⁷ חפ

נו. "עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח" (משלי כ"א ג'). "כזבח" אין כתיב כאן, אלא "מזבח". כיצד? הקרבנות לא היו קריבין נוהגות אלא בפני הבית, אבל הצדקה והדינים נוהגות בפני הבית ושלא בפני הבית. דבר אחר, הקרבנות אין מכפרין אלא לשוגג, והצדקה והדינים מכפרים בין לשוגג בין למזיד. (דברים כ"ג ה' ג').

נז. א"ר אלעזר, בזמן שבית המקדש קיים, אדם שוקל שקלו ומתכפר לו. עכשיו שאין בית המקדש קיים, אם עושין צדקה מוטב, כו'. (נצח נצח ט.). ועוד אמרו ז"ל (ר"ה טז.), וכ"כ צ"ח מ"ד י"ג) שצדקה מקרע דינו של אדם, דכתיב (משלי י' ג') "וצדקה תציל ממות". ואיתא במסכת סוכה (מט:), גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות, שנאמר (משלי כ"א ג') "עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח". ובמדרש משלי (פרק י"ד) אמרו: גדולה צדקה שמנחלת כבוד וחיים לעושה, שנאמר (משלי כ"א כ"א) "רודף צדקה וחסד" בעולם הזה "ימצא חיים צדקה וכבוד" ליום הדין. ואיתא בבבא בתרא (י.) כל צדקה וחסד שישראל עושין בעולם הזה, שלום גדול ופרקליטין (פי' מליצי יושר של מלאכי השרת (רש"י)) גדולין בין ישראל לאביהן שבשמים. ובתנא דבי אליהו (זוטא כ') איתא: גדולה צדקה שמצלת את האדם מדרך המיתה. גדולה צדקה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם. גדולה צדקה ששוותה לתורה. גדולה צדקה שהתורה שוותה לה. גדולה צדקה שהיא ממהרת יום בן דוד וימות גאולתנו. בוא וראה שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו, אדם נותן צדקה בעולם הזה ומתכוין עליו שיחיה העני ולא ימות, אף הקב"ה מתכוין על הנותנה שיחיה ולא ימות. ומעשה איתא במדרש (בראשית כ"ג ט"ו כ') ר' מאיר הלך לממלא (שם מקום (רש"י)). ראה אותן כולן שחורי ראש (פי' שכולם בחורים שלא היה להם זקן (רש"י)). אמר להם "תאמר ממשפחת בית עלי אתם, דכתיב (שמואל א' ג' ל"ג) 'וכל מרבית ביתך ימותו אנשים'". אמרו ליה "רבי, התפלל עלינו". אמר להם "לכו וטפלו בצדקה, ואתם זוכים לזקנה". מה טעמיה, "עטרת תפארת שיבה", והיכן היא מצויה, "בדרך צדקה תמצא" (משלי ט"ז ל"א). ממי אתה למד? מאברהם, שכתוב בו (בראשית י"ח ט"ו) "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", זכה לזקנה, "ואברהם זקן בא בימים" (בראשית כ"ד כ'). ע"כ. ואיתא בבבא בתרא (י"א) תניא, אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של

⁷⁷ אעתיק כאן דבר חשוב שכתב רבינו החפץ חיים ז"ל (אהבת מוסד ח"צ פרק ט"ז נהגה) בענין אמירה או הבטחה לעשות צדקה וחסד, וז"ל: ומה (מוספתא דפסא פרק ד' הלכה י"ז: אמר ליתן ולא הספיק צידו ליתן, נותנין לו סכר אמירה כסדר מעשה) אנו רואין שהאמירה שהישראל אומר ומבטיח שיעשה צדקה וחסד, והוא הדין לכל מצוה כיוצא בזה, הוא גם כן פועל קדושה למעלה, ומקבל שכר על זה בפני עצמו, ועי' בנדרים ח'. ויש אנשים שמנהגן כשפוסקין רבים מבני ישראל צדקה וחסד על איזה דבר, הם אינם רוצים לומר בפיהם כלל, ואומרים שיתנו לבסוף מעצמם בלי הבטחה. ומתוספתא זו אנו רואין כי לא יפה דברו בזה, כי האמירה בפני עצמה היא גם כן מצוה. גם שעל ידי זה שהאחד יסג אחור מלהבטיח גם השני כמוהו, ונמצא ח"ו המצוה בטלה. ומה שחוששין שהוא נדר, יאמר בפירוש "בלי נדר". עכ"ל.

צדקה. פעם אחת באתה אשה לפניו בשני בצורת, אמרה לו "רבי, פרנסני!" אמר לה "העבודה, שאין בקופה של צדקה כלום!" אמרה לו "רבי, אם אין אתה מפרנסני, הרי אשה ושבעה בניה מתים!" עמד ופרנסה משלו. לימים חלה ונטה למות, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה "רבנו של עולם, אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, ובנימין הצדיק שהחיה אשה ושבעה בניה ימות בשנים מועטות הללו?" "מיד קרעו לו גזר דינו. תנא, הוסיפו לו עשרים ושתים שנה על שנותיו. ע"כ. ובזוהר (פרשת קדושים - ט"ג פד: - פה). כתוב, מי שממלא נפש העני, הנה אפילו כשמגיעים ימיו להסתלק מן העולם הקב"ה ממלא את נפשו ונותן לו יותר חיים. ועיין עוד בהערה⁷⁸.

נח. ודע שאין אדם מעני מן הצדקה,⁷⁹ וכדאיתא במדרש משלי (פרק י"א): אמר רבי אבהו, אם ראית אדם מפזר מעותיו לצדקה, הוי יודע שהוא מוסיף, שנאמר (משלי י"א כ"ד) "יש מפזר ונוסף עוד וכו'", עיין שם. כי הצדקה נחשבת לזריעה, וכדכתיב (ישעיה י"ג) "זרעו לכם לצדקה וגו'", וכל אשר יוסף בזריעה יוסף בקצירה. ואמרו בגמרא (צנא צמרא ט:) כל הרודף אחר צדקה, הקב"ה ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה. (אהבה חסד - ט"ז פרק י"ז). וכתב הטור (יורה דעה סימן רכ"ז) כי הדבר בדוק ומנוסה, שבשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו, אלא אדרבה תוסיף לו עושר וכבוד, ע"ש.⁸⁰ וע"ע לעיל הערה 36 וברבינו בחיי (הקדמה לפרשת כי תצא).⁸¹

⁷⁸ ודע שהמתנה במקום שהיא ראויה, כגון צדקה לעניים יראי שמים, אותה המתנה היא מטמון ספון שאינה נאבדת באריכת הימים, אך היא עומדת כל הימים. ומי שיש בו המדה הזאת הוא מתעשר. והמדה החשובה הזאת הלואה היא אצל הבורא יתברך, שנאמר (משלי י"ט י"ז) "מלוה ה' חונן דל". ודע עוד שהנותן צדקה לעניים בסבר פנים רעות, אבד זכותו, ואפילו נתן הרבה וטוב ממנו פרוטה בסבר פנים יפות (עי' אדר"נ פרק י"ג). וטוב שיתן קודם שישאל. וטוב שיתן בסתר, דכתיב (משלי כ"א י"ד) "מתן בסתר יכפה אף". (אורחות נדיקים שס). ולענין עצה לזכות לתת צדקה לבני אדם מהוגנים, ולא ליכשל בנתניית צדקה למי שאינו ראוי, הוא להיות רודף צדקה, כמבואר במדרש משלי (פרק י"ד ו"כ צנא צמרא ט:) שהרודף צדקה, הקב"ה ממציא לו מעות כדי לעשות מהן צדקה לבני אדם מהוגנים כדי לקבל מהן שכר. ושוב מצאתי אלו הדברים בספר אהבת חסד (ט"ג פרק ז' נהגה) וזה לשונו: היוצא מדברינו, דמי שהורגל לעשות טוב וחסד בעולם, הקב"ה מזמין לו בתוך פעולותיו ענינים נשגבים אשר על ידם יזכה לכל טוב בעולם הזה ובעולם הבא. וכל זה נכלל במה שאמר הכתוב (משלי כ"א כ"א) "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד", היינו שעל ידה יזכה למדת הצדקה בשלמות, כי ה' יתברך יזמין לו עניים מהוגנים שיזכה בהן, כמו שאמרו חז"ל (מדרש משלי י"ד, ו"כ צנא צמרא ט:), ועל ידי זה יהיה לו חיים וכבוד. עכ"ל.

⁷⁹ כן נפסק ברמב"ם (הל' מתנות עניים י' ז') ובטור ושלחן ערוך (יורה דעה רמ"ז ז') דלעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ולא דבר רע ולא הזיק מתגלגל על ידה, שנאמר (ישעיה ל"ז י"ז) "והיה מעשה הצדקה שלום".

⁸⁰ כתב בעל הטורים על הפסוק (שמות ל' י"ג) "ונתנו איש כופר נפשו וגו'", "ונתנו" אם תקראנה למפרע יהיה גם כן "ונתנו", לומר לך מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו, ולא יחסר לו בשביל זה כלום.

⁸¹ כתב הבית הלוי ז"ל (פרשת תרומה): דקדק הכתוב ואמר "ויקחו לי תרומה" (שמות כ"ה ז'), ולא אמר "ויתנו לי תרומה", דעיקר מה שיש לו להאדם בממונו הוא מה שנותן לצדקה, דגם מי שיש לו ממון הרבה אין הממון שלו, רק הממון מונח אצלו. והוא דומה ממש לחתיכה גדולה הרבה של צוקר המונח בארגז סגור וטוב אחד גם כן בתיבה הולך עליו וגם אוכל ממנה כמו שירצה, היוכל הזכוב להתפאר שהוא עשיר ויש לו הרבה אחרי כי גם

עצות סימן ז' לדינא

סימן ז'

לימוד התורה - החזקת התורה

נ. גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה⁸² ולעולם הבא. (אבות ו' ז').⁸³ ואיתא במדרש תהלים (פרק ט"ז) אמר דוד "רבון העולמים, תודיעני אורח חיים" (תהלים ט"ז י"א). אמר לו "חיים את בעי? צפה לתורה", שנאמר (משלי ג' י"ח) "עץ חיים היא למחזיקים בה". וכתוב בתנחומא (אמרי מוס' י') צפה הקב"ה שבית המקדש עתיד ליחרב, ואמר הקב"ה לישראל "כל זמן שבית המקדש קיים ואתם מקריבין קרבנות לתוכו, מתכפר עליכם. ובזמן שאין בית המקדש קיים, במה מתכפר עליכם? התעסקו בדברי תורה, שהן משולין כקרבנות,⁸⁴ והן מתכפרין עליכם". ואיתא בזהר הקדוש (צמדצ' קנט.): כל מי שעוסק בתורה כאילו מקריב כל הקרבנות שבעולם לפני הקב"ה. ולא עוד, אלא שהקב"ה מכפר לו על כל עונותיו, ומתקנים לו כמה כסאות לעולם הבא. ועוד כתוב בזהר (ויקרא פ'): שדברי תורה עולים על כל קרבנות העולם, וכל מי שעוסק בתורה, אף על פי שגזר עליו עונש מלמעלה,

הוא סגור וגם דאין בכחו לשלול כולו לעצמו. כן העשירות לגבי האדם, דהוא רק מונח אצלו, ולא שהם שלו. ורק הסך שנותן לצדקה הוא שלו ממש. וזהו דאיתא במסכת בבא בתרא (יא.) גבי מונכו המלך שבזבו אוצרותיו לצדקה ואמר "אבותי גנזו לאחרים, ואני גנזתי לעצמי". וזהו גם כן מה שאמרו חז"ל בעירובין (נד.) "אם יש לך היטיב לך", דמה שנותן לצדקה הוא מטיב לו. ונמצא דהנתינה לצדקה הוא לקיחה לעצמו, דרך זה הוא שלו. עכ"ל.

⁸²יש מעלה מיוחדת בתלמוד תורה בקול לענין זה, כדאיתא במסכת עירובין (נד.) אמר ליה שמואל לרב יהודה "שיננא, פתח פומיך קרי, פתח פומיך תני, כי היכי דתתקיים בך ותוריך חיי, שנאמר (משלי ד' כ"ז) 'כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא', אל תקרי 'למצאיהם' אלא 'למוציאיהם' בפה". ע"כ. ובספר דברים אחרים להחיד"א ז"ל (ריש דרוש י"ג) כתב שאדם הראשון, ע"י אכילתו מעץ הדעת פגם בכל איבריו שנהנו ממנו, אך הקנה לא נהנה, כי הוא להוציא קול, ואפשר שזהו טעם תוקף מעלת תלמוד תורה בקול שמאריך ימים, שהוא ע"י הקנה שלא פגם אדם הראשון בו, ובא ממקום שלא נפגם ולכן מתקן כל גופו ומאריך ימים. עכ"ד, וע"ש.

⁸³מצאתי בספר פלא יועץ (ערך "חיים") עצה נפלאה לניצול הזמן בלימוד התורה: לא לפסוק פומיה מגירסא בשבת ובלכת במקום נקי, וילמד מה שהוא בקי ושגור בפיו בעל פה, כגון פרשת התמיד, פרשת שמע, וכדומה, וכן איזו משניות שגורות, כגון יהודה בן תימא (אבות ה' כ'), רבי חנניא בן עקשיה (מכות ג' ט"ז) וכדומה, חוזר אפילו אלף אלפים פעמים. והכי אמרו רבנן (מנא דזי אליהו - זוטא ז') שאפילו אדם לומד כל היום כולו פסוק "ואחות לזמן תמנע" (צראשית ל"א כ"ז), הקב"ה קובע לו שכר כעוסק בנגעים ואהלות. וכל אדם אינו חייב אלא כפי יכולתו, כך היא חובתו ואין פוטר אותו. ואם כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בענין זה, על כל פנים אשר בכחו לעשות יעשה, ויזכור צור קדושו ויבחר הרע במיעוטו, ואל יפנה אל מדעתו, והבא לטהר מסייעין אותו. עכ"ד.

⁸⁴בכל הקרבנות נמשלו דברי תורה: מקריבין יין נסך על גבי המזבח, שנאמר (צמדצ' ט"ו ה') "ויין לנסך רביעית ההין"; נמשלו דברי תורה ליין, שנאמר (משלי ט' ה') "ושתו ביין מסכתי". מקריבים לחם על גבי המזבח, שנאמר "את קרבני לחמי לאש"י" (צמדצ' כ"ח ז'), וכן הוא אומר (שמות כ"ה ז') "ונתת על השולחן לחם פנים לפני תמיד"; נמשלה תורה ללחם, שנאמר (משלי ט' ה') "לכו לחמו בלחמי". מקריבים על גבי המזבח שמן, שנאמר (ויקרא ז' ה') "סולת בלולה בשמן"; נמשלה תורה לשמן, שנאמר (קהלת ט' ח') "בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר". (מנחומא סס).

הוא יפה לו מכל הקרבנות והעולות, והעונש ההוא נקרא⁸⁵ ובמנחות (ק.): אמר ריש לקיש, מאי דכתיב (ויקרא ז' ל"ז) "זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם"? כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה מנחה חטאת ואשם. אמר רבא, האי "לעולה למנחה", "עולה ומנחה" מיבעי ליה? אלא אמר רבא, כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא חטאת ולא מנחה ולא אשם. וכתוב במדרש נעלם (מ"א ק.) בטלו הקרבנות, לא בטלה התורה; מי שאינו עוסק בקרבנות יעסוק בתורה, ויתהני (פי' יועיל) לו יותר. ובתנא דבי אליהו (רצ"ה י"ח ד"ה ז' ור"ה) איתא: בוא וראה כמה גדולה כחה של התורה, שמטהרת את פושעי ישראל בזמן שעושין תשובה, אפילו מעבודה זרה שבידם. ועוד איתא בתנא דבי אליהו (רצ"ה י"ד): דברי תורה מכריעין את ישראל לכף זכות. ועוד איתא שם (תנא דבי אליהו רצ"ה י"ג - הוצא צילקו"ש כי משא ל"צ סי' שצ"ה), כדי שימלא את ימיו, ירבה אדם דברי תורה, שאין לך שכר גדול יותר ממנו. ובסנהדרין (ט"ז ע"ג) אמרו, כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, והו"ל כאילו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה,⁸⁶ ואף מגן על כל העולם כולו.

ס. "ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה" (מלאכי א' י"ב), אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן, אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה, [אמר הקב"ה] "בכל מקום מעלה אני עליהן כאילו מקטירין ומגישין לשמי". (מנחות ק.).

סא. כשם שלימוד התורה קודם למעשה כך דינו קודם למעשה. כדרכ המנוגא, דאמר רב המנוגא, אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה, שנאמר (משלי י"ז ד') "פוטור מים ראשית מדון". וכשם שדינו (פי' דין פורענות תורה) קודם למעשה (פי' דין פורענות מעשה), כך שכרו [אם עסק בתורה] קודם לשכר מעשה, שנאמר (ספרי ק"ה מ"ד-מ"ה) "ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו, בעבור ישמרו חקיו ותורותיו יצורו". (קדושין מ: - ע"פ רש"י ז"ל).

סב. והנה מה דאיתא בחז"ל בכמה מקומות שזכות לימוד התורה עולה לו לאדם לכפר על כל עוונותיו, כן כזה ממש על ידי מצות החזקת התורה, ממה דאיתא בסנהדרין (קצ.). אחאב שקול היה כו' ומתוך שההנהגה לתלמידי חכמים מנכסיו כיפרו לו מחצה, ופירש שם

⁸⁵ סופר מאדונינו דוד הגאון בעל הט"ז שאשה אחת צעקה אליו "אהה, אדוני, והנה בני נחלש למות!" ויאמר לה "התחת אלקים אני?!" ותאמר "אל התורה שבאדוני אני צועקת, כי קודשא בריך הוא ואורייתא חד הוא". ויאמר לה "הלא זאת אעשה לך, הדברי תורה שאני עוסק כעת עם תלמידי אני נותן במתנה להילד, אולי בזכותו יחיה, כי בדבר הזה תאריכו ימים כתיב". ובאותה שעה חלצתו חמה. (רוח חיים על מסכת אצות להגר"ם מוואלאזין - ח' א').

⁸⁶ ע"י בספר שמירת הלשון (שער המורה ז') ביאור נעים על זה המאמר.

המהרש"א הענין דכיפרו לו מחצה כי המהנה תלמיד חכם מנכסיו כאילו דבוק בשכינה, כמו שכתוב (דברים ד' ד') "ואתם הדבקים וכו'", וזהו שאמר שכיפרו לו מחצה, הגם שהיה אדוק ודבוק בעבודה זרה, הרי ממה שהיה מהנה לתלמידי חכמים היה דבוק גם לשכינה. עכ"ל המהרש"א. אם כן ממילא מוכח להדיא דמי שאינו עובד כוכבים אז גדולה מעלת מהנה תלמידי חכמים שמכפרת על כל עוונותיו, שנדבק כולו בשכינה. וגם לענין תחית המתים שאמרו חז"ל (נכמזות קיא:): דכל מי שיש בידו אור תורה, אור תורה מחייהו, וכל מי שאין בידו אור תורה, אין אור תורה מחייהו, אמרו שם במסקנא גם כן בהדיא דאם הוא מהנה תלמיד חכם מנכסיו עליהם נאמר "ואתם הדבקים" (דברים ד' ד') וזוכה גם כן לתחית.⁸⁷ והכל משום דכל הזכות והמעלה שיש לתלמיד חכם עצמו, כמו כן יש להמחזיקים בידו לומדי התורה.⁸⁸ (ספר שם עולם לנעל החפץ חיים ז"ל - ח"א פרק ט"ו, וע"ש עוד, ונכמזות חסד ח"א פרק כ').

סימן ח'

גמילות חסדים - לרחם על הבריות

סג. פעם אחת היה רבי יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים והיה רבי יהושע הולך אחריו, וראה בית המקדש חרב. אמר רבי יהושע "אוי לנו על זה שהוא חרב, מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל". אמר ליה "בני, אל ירע לך, יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה. ואיזה? זה גמילות חסדים, שנאמר (יהושע ו' ו') 'כי חסד חפצתי ולא זבח'". (אבות דרבי נתן ד' ה').⁸⁹

סד. רבי יודן בר חנן בשם ר' ברכיה, אמר הקב"ה לישראל "בני, אם ראיתם זכות אבות שמטה, וזכות אמהות שנתמוטטה, לכו והדבקו בחסד". מאי טעמא? "כי ההרים ימוש" - זה זכות אבות, "והגבעות תמוטנה" - זו זכות אמהות, מכאן ואילך "וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'" (ישעיה נ"ד י'). (ירושלמי סנהדרין י' א'). פירוש, יעצנו הכתוב שכאשר נראה שנתמוטט זכותם של האבות והאמהות, אנו בעצמינו נתעורר את

⁸⁷ וכתב הגאון המופלא מוהר"ר חיים אבואלעפיא ז"ל בעין החיים (פרשת ויקהל - דף פ"ד טור ד' דפוס ישן, הוצא נספר להצט דוד להסיד"א ז"ל - דרוש י' לשנת תשנ"ד) דגם העשיר המחזיק לתלמיד חכם וזוכה שבעבורו לומד, אהני עסק התורה לעשיר דניצול מיצר הרע, ע"ש.

⁸⁸ ואף על פי שהוא מחזיק ביד לומדי התורה, אין פוטר אותו מלעסוק בתורה כפי כחו לעתות הפנאי, שאף התלמיד חכם שתורתו אומנותו ולמד כל התורה כולה, לא נתנה לו רשות לעסוק בדברים בטלים. רק זה כל פרי המחזיק, שנחשב לו בשעה שהוא עוסק בפרקמטיא כאילו עוסק בתורה. (פלא יועץ - ערך "חזוק").

⁸⁹ ועל כן כיון שהם מכפרים עוונות כמו הקרבנות, מוכרח האדם להתדבק בהן תמיד, כי העוונות מצויות תמיד, וכמו המזבח שלא היה בטל אפילו יום אחד מהקרבנות הקרבנות. (להצט חסד ח"א פרק י"ג).

מדת טובו וחסדו של הקב"ה עלינו במה שנתדבק במעשינו במדת החסד, ואז מדה במדה יתדבק חסדו עמנו, ולא ימוש מאתנו כלל.⁹⁰ (אהבת חסד ח"צ ה', ע"ט).

סד. "ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלהיך" (דברים כ"ח ז'). אימתי יבוא עליך כל הברכות האלה? אם "תשמע בקול ה' אלהיך" ותלך בדרכיו שהם דרכי שמים. ומה הם דרכי שמים? שהוא רחמן ומרחם אפילו על הרשעים ומקבל אותן בתשובה שלימה וזן ומפרנס את כל הבריות, כך תהיו רחמנים זה על זה לפרנס זה לזה ותאריכו פנים זה לזה בטובה. (מנחם דבי אליהו רצה כ"ו).

סו. בא וראה כמה גדול כחן של צדיקים, וכמה גדול כחה של צדקה, וכמה גדול כחן של גומלי חסדים, שאין חסין לא בצל שחר, ולא בצל כנפי ארץ, ולא בצל כנפי שמש, ולא בצל כנפי חיות, ולא בצל כנפי כרובים, ולא בצל כנפי שרפים, אלא בצל מי שאמר והיה העולם. (רות רבא ה' ד'). והכונה הוא, דידוע שכשהבית דין של מעלה דנין את הדין, אף שגם בהם יש מלאכי רחמים מרובים, אפילו הכי יש בהם ג"כ דין. מה שאין כן כשהקב"ה לבדו דן, הוא רחמים מרובים. ואימתי הקב"ה בעצמו הוא הדיין בדבר הזה? כשהאדם הוא בעל חסד ומעורר בזה למעלה שורש החסד. (אהבת חסד ח"צ פרק ד', ע"ט).

סז. כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים. (שבת קנא:). וכן איתא בירושלמי (בבא קמא ח' ז'): סימן זה יהא בידך, כל זמן שאתה רחמן, המקום מרחם עליך; אינך מרחם, אין המקום מרחם לך. עכ"ל.⁹¹ ולא די לאדם לעסוק בתורה, ולא במידת החסד כלל, שכבר אמרו חז"ל (יבמות קט:). האומר "אין לי אלא תורה", אפילו תורה אין לו. וצריך לעסוק גם בחסד ולרחם על הבריות. ועבור זה

⁹⁰דלשון "לא ימוש" מונח שלא ימוש כלל, כמה דאמר (שמות י"ג כ"ז) "לא ימוש עמוד הענן וגו'". (אהבת חסד ע"ט).

⁹¹ובפסיקתא רבתי (ל"ח) מוסיף כאן, וז"ל: אברהם מפני שביקש רחמים על אבימלך ונתפלל בעדו, מיד נטל שכרו, שנאמר (נחמיה כ' י"ז) "ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו". ומה שכר נטל? שנפקדה אשתו וילדה לו בן, שנאמר (נחמיה כ"א א') "וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר". עכ"ל. ובמדרש (נחמיה רבא ל"ג ג') מסופר שבימי ר' תנחומא היו צריכין ישראל תענית. באו אצלו ואמרו ליה "רבי, גזור תענית". גזר תענית יום ראשון, יום ב', יום ג', ולא ירד מטר. בא ודרש להם, אמר להם "בני, התמלאו רחמים אלו על אלו והקב"ה מתמלא עליכם רחמים". עד שהן מחלקין צדקה לעניים ראו אדם אחד נותן מעות לגרושתו. באו אצלו ואמרו ליה "רבי, מה אנו יושבים כאן ועבירה כאן". אמר להן "מה ראיתם?" אמרו לו "ראינו אדם פלוני נותן מעות לגרושתו". שלח אחריהם והביאום לתוך הציבור. אמר לו "מה היא לך זו?" אמר לו "גרושתי היא". אמר לו "מפני מה נתת לה מעות?" אמר לו "רבי, ראיתי אותה בצרה והתמלאתי עליה רחמים". באותה שעה הגביה רבי תנחומא פניו כלפי מעלה ואמר "רבון כל העולמים, מה אם זה, שאין לה עליו מזונות, ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים, אתה שכתוב בך (שמות ל"ד ו') 'חנון ורחום', ואנו בני ידידיך, בני אברהם יצחק ויעקב, על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים!" מיד ירדו גשמים ונתרוה העולם.

יכופר עונותיו, כדכתיב (משלי ט"ז ו') "בחסד ואמת יכופר עון", וירחמו עליו מן השמים להוסיף לו חיים. (שער הליון מרמ"ו ס"ק ו').

סח. למעלה יש שני הנהגות שה' יתברך מנהיג בהן את עולמו, אחד מדת הדין, ואחד מדת החסד והרחמים. וידוע דחובתו של אדם וזכותו לעתיד לבוא תלוי לפי רוב המצוות והעוונות שיש בידו, כמו שאמרו חז"ל (קדושין מ:): דאם הוא רוב מצוות הוא בגדר צדיק, ואם רוב עוונות הוא בגדר רשע. וזהו ממילא מובן לכל משכיל דאם ה' יתברך ישב בעת המשפט על כסא הדין, אז אפילו אם יהיו זכויותיו מרובין מאד, יצא חייב מבית דין של מעלה, אם לא שהתחזק עצמו בכל כחו לעשות המצוה כדין בכל פרטיה, דבודאי ידקדקו אחר כל מצוה לראות אם נעשתה המצוה בכל פרטיה כדין. וגם את חלק הנעלם שבכל מצוה ומצוה, דהיינו את כח המחשבה שהיה לו אז, אם היה כדין באהבה וביראה ובשמחת המצוה ועוד כמה פרטים שצריך לכל מצוה, וכמו שכתוב בספר חרדים (הקדמה למצוות - פרק ד'), וכמו שכתוב (קהלת י"ג י"ד) "כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע". ובודאי ימצא הרבה והרבה מצוות שלא השלימן כדין בכל פרטיהן ולא יעלו לחשבון, וממילא יהיו העונות רבים עליהם ויהיה נתפש למעלה בשם רשע ח"ו. ואפילו אם עשה תשובה על איזה עוונות, כשידקדקו אחר התשובה ימצא בודאי שלא היתה תשובה כראוי. ואם הקב"ה יתנהג אז עם האדם במדת החסד והרחמים, הגם דבודאי יש נפקא מינה גדולה אם הוא עושה מצוה כמאמרה או שחסר בה איזה פרט, מכל מקום בודאי יחפשו זכות על שלא עשה אותן כראוי, וישארו זכויותיו על מקומן. ולפעמים יצויר שאפילו אם לפי חשבון פעולותיו עוונותיו מרובין מזכויותיו, אם הקב"ה יתנהג עמו ברחמים גמורים, יתמעטו מחשבונם, כי בודאי ימצא כמה מהעוונות שנוכל לתלות עליהן שעשה אותן בשגגה או בסיבה אחרת, וממילא אם ינטלו אותן העוונות מן הכף יתרבו הזכויות על העוונות ויקרא עליו שם צדיק לעולם. ובפרט אם עשה תשובה על איזה עוונות, בודאי תתקבל התשובה ההיא אף שלא היתה תשובה שלימה כראוי. והנה באמת כל אדם רוצה שיתנהג ה' יתברך עמו במדת החסד והרחמים, אבל זה גופא הולך גם כן בדרך האמת והצדק, דידוע הוא דלפי מה שהאדם מתנהג עצמו במדותיו בעולם הזה הוא מעורר כנגדו למעלה בשרשים העליונים; אם דרכו להתנהג עם אנשים במדת החסד והרחמים, הוא מעורר כנגדו למעלה את מדת הרחמים, ומרחם הי"ת על העולם בשבילו, וזוכה גם כן שיתנהג עמו ה' יתברך במדה הזו בשעה שהוא צריך לרחמים, וכמאמרם (קנ"ט:) כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, וכן איתא בזהר הקדוש (ויקרא 35). ואם דרכו היה בימי חייו שלא לותר לזולתו כלום משלו ושלא לרחם עליהם, הוא מגביר למעלה בזה את מדת הדין. ועל כן כשהוא צריך אחר כך לאותו דבר, גמול ידיו יעשה לו שמתנהג עמו ה' יתברך גם כן במדה הזו. וכו'. (אסתר מסד ח"צ פרק ג', וע"ש עוד).

ס"ט. והנה, כתב רבינו יונה ז"ל (צפירושו לספר משלי ג' ג') שענין החסד הוא שישים חפצו והשתדלותו לגמול חסד לבני אדם ולהטיב להם בממונו ובמורח גופו, ולעשות להם נחת רוח, ולהשתדל בתקנת חבריו ותועלתם, ולדרוש שלומם וטובתם, ולחפון ביקרם וטובם. עכ"ד. ולתועלת הענין לקטתי כמה דברים שהם בכלל גמילות חסדים ואינם ידועים לזה כל כך:

❧ דברים שהם בכלל גמילות חסדים ואינם ידועים לזה כל כך ❧

ע. ללמד תורה לאחרים. ללמד תורה לאחרים הוא בכלל חסד, ותורה שאדם לומר לעצמו אינו בכלל חסד, וכדאיתא בסוכה (מ"ט:) מאי דכתיב (משלי ל"א כ"ו) "פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה", וכי יש תורה שהיא של חסד ותורה שאינה של חסד? אלא תורה שהיא ללמד היא תורה של חסד, ותורה שאינה ללמד זו היא תורה שאינה של חסד. (אהבת חסד - ח"ג פרק ח').⁹² ועיין בהערה⁹³.

עא. לעזור לעני בתורה בלימודו - לעזור בתורה ובמצוות וביראת שמים. יש עני בדעת, שהוא עני בתורה, וצריך להשכיל ולהתבונן איך להמשיך לבו לתורה. והוא דבר גדול מאד. (אהבת חסד ח"ג פרק ז', ע"י"ט). וכתוב בספר חסידים (סי' מתקמ"ו): טוב שילמד ההלכה עם אותם שאינם יודעים כל כך כמותו, כדי שלא ילכו בטלים, משיחזור עם חבריו הדומים לו, כמו שאמרו חכמים (צנעא מניעא פה). המלמד עם הארץ תורה מבטל גזירות רעות, ורבי פרידא שהיה אומר ארבע מאות פעמים ההלכה לתלמיד אחד (עירובין נ"ד:), כי זה דומה למת מצוה שאין לו עוסקים לחזור עמו. אבל אם יש לו חבר אחר שיחזור עמו, אינו זקוק לו. ואם הוא עשיר, יאמר לו "קנה לך חבר". ואם אינו מוצא כחפצו, ילמד עמו. ואע"פ שמפסיד מעט מתורתו, תורתו מתקיימת בידו. עכ"ד.

⁹² וכתב החפץ חיים (אהבת חסד ח"ג פרק ח' צהגה) וז"ל: ומכל מקום צריך שידע האדם שמה שמצינו בכמה מאמרי חז"ל שהאדם צריך לעסוק בגמילות חסדים, אינו יוצא בזה כל זמן שלא עסק בגמילות חסדים ממש להטיב לו גם בגופו. עכ"ל, וע"ש ראיותיו.

⁹³ אמר החתם סופר ז"ל (הקדמה לשו"ת יורה דעה - "פתוחי חותם" ד"ה ודנר), אם אמר המלמד תורה לאחרים "חשקה נפשי בה" וחפץ אני להתקרב אליו. ואיך אעשה זאת, למעט בלימודי ומשכלות שלימות נפשי כדי להשלים נפש חברי?!" התשובה אליו דברי חז"ל (תענית ז.). הרבה למדתי מרבותי, ויותר מחבירי, ומתלמידי יותר מכולם. היפלא מה' דבר למלאות לך שלימות נפשך מה שהחסרת לכבוד שמו? אתה עשה את אשר צווך לעשות ללמוד דעת את העם, וה' יעשה את שלו. עשה רצונו כרצונך, והוא יעשה רצונך כרצונו (ע"פ אבות ז' ד') למלאות נפשך מידעת השלימות, ויספיק לך זמן המועט להשיג השגות רבות ונשגבות עוד יותר מכדי יכולת שכלך. ועל זה וכיוצא בזה אמרו חז"ל (ז"צ יב.). אע"פ שנמלה הנבואה מן הנביאים, מן החכמים לא נמלה. כוונתם, כי סוד ה' ליראיו (ע"פ מהלס כ"ה י"ד) לגלות להם מצפוני ספוני תורתו כרצונם וחפצם ותשוקתם אליה. עכ"ד, וע"ש שהוכיח כן מאברהם אבינו ע"ה.

עב. כתב רבינו ישראל סאלאנטער ז"ל (צאנזער המוסר) ישים אדם לבו ונפשו להדריך בני אדם ללימוד המוסר,⁹⁴ להציל נפשם משאול תחתית. שאין לך רחמנות גדולה מלהזכיר ולעורר לבב בני אדם ללימוד היראה, כי אז בעיניהם יראו ואזניהם ישמעו ולבבם יבינו גודל המכשלה אשר לפניהם, וינהמו על אחריתם לשוב אל ה' יתברך להיות סור מרע ועשה טוב, אם מעט ואם הרבה. והאדם המעורר לזה, יהיה לו חלק נכון בכל אשר יולד מזה להתערך בעדן נצחי אשר עין לא ראתהו. עכ"ל. והוא הדין לענין הלכה, כי בעו"ה שפיר מצוי חסרונות ביריעת "דבר ה', זו הלכה" (כרימות יג:).⁹⁵ ושוב מצאתי שכתב רבינו חיים בן

⁹⁴ אמר ריש לקיש (צ"מ קז:), קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים. ועוד אמרו חז"ל (נרכות ו:): כל אדם שיש בו יראת שמים, דבריו נשמעין. ומרגלא בפומי דאינשי "דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב". הרי שצריך המעורר להתעורר בדבר לפני כן, דבלאו הכי לא יוכל לפעול כל כך. (פשוט).

ושוב מצאתי בדברים האלו בספר הישר לרבינו תם ז"ל (שער י"ג), וז"ל: וכאשר ילמד לזולתו או ייסר לתלמידיו, אל ישכח ליסר נפשו עמו וללמדה, כי לא נכון לאדם ליסר לזולתו במה שאינו עושה, וללמד מה שאינו מאמין בו. כי כל דבר שיצא מן הלב יכנס בלב. וכל אשר לא יצא כי אם מן הפה, לא יעבור האוזן. והיה החכם אומר, כשייסרני אדם וארצה להכיר אם המוסר ההוא יבוא מן הלב, אראה, אם נכנס מוסרו בלבי והתעוררה נפשי לדבריו, אכיר כי בכל לבו ובכל מאודו הוא מדבר. ואם נפשי לא תשית לבה לדבריו ולא התעוררה להחזיק בהם, אדע כי מוסרו אינו כי אם דבר שפתים. עכ"ל.

⁹⁵ עיין בהקדמה לספר זכרו תורת משה לבעל החיי אדם ז"ל שהאריך קצת בענין זה. ואעתיק מקצת מדבריו: ראיתי בעיני באחד שלמד פרק משניות בכל יום, ונודמנו שנינו ללון בפונדק אחד של נכרים בשבת. וראיתי שיושב אצל מטויה וטוה. גערתיו בו "הלא שבת היום!" ותמה "מה מלאכה זו?" כי סבר דלא מקרי טויה רק כמו במדינותינו שטוין ביד על פלך. ואמרתי לו "הלא אתה שונה במשנה (שנא ז' ז'): והטוה, ומלאכת הטוה תהיה מה שתהיה". ויאמר "וכי כשאני שונה אני משים על לב מה לעשות או לא? רק לקיים לימוד התורה". ואמרתי לו "יפה אמרו חז"ל (יצמות קט:): האומר אין לי אלא תורה, אף תורה אין לו. כי אם הלימוד אינו כדי לידע דיני התורה ומצוותיה, מה נפקא מינה בלימודו!" וכי אפשר להיות עבד למלך אם לא ידע כל חקותיו וגזירותיו. עכ"ד שם, ועי' שם עוד. ובהקדמתו לספר חיי אדם כתב: עיקר לימוד התורה הוא כדי לידע דיניה בפרטיות ודקדוקיהן. ואמרו חז"ל (קדושין מ:): גדול הלימוד, שמביא לידי מעשה. כו'. וביותר דעה סימן רמ"ו כתב הש"ך ס"ק ה' שכלימוד גמרא פירש"י תוספות אינם יוצאים ידי לימוד, כי עיקר הלימוד הוא הלכות פסוקות, וכו'. וצא וראה מה שכתב הטור באורח חיים סימן ש"א, וז"ל: אם באתי לכתוב הלכות שבת, תרבה עלי המלאכה כו' וגם ל"ט מלאכות ותולדותיהן ידועים ואין צריך להאריך בהם כו', על כן לא אכתוב אלא דברים הצריכין. עכ"ל. על זה ידעו כל הלבבות, כי איך נהפך הדבר בזמננו שאחד מאלף היודע פרטי ל"ט מלאכות ותולדותיהם דאורייתא ודרבנן (זולת המופלגים, והם מעטים מאד), ומי האיש הבקי בדיני ברכות בפרט, ואפילו בדיני תפילה, וכל שכן בהלכות ערובין ותחומין שאחד מאלף שילמוד אותם, וכל שכן הדינים הנכתבים בחלק יורה דעה, כמעט אין אחד הלומד אותם אף שהם חובת הגוף, כיצר מולחין הבשר ונדרים וריבית ועבודה זרה ויין נסך ונדה ומעונן ולא ילבש וכו'. וכל שכן הדינים שבין אדם לחבירו ואיסור יחוד וכו' המפוזרים בחושן משפט ואבן העזר. וכו'. ומה נדבר ונצטרך ולמה נעשה שקר בנפשינו לומר שאנו יודעים דיני השלחן ערוך, ולמה אקלקל הנייר לפרט דברים המקולקלים שראיתי ושמעתי מאותן שמחזיקים עצמם כיודעים. וכו'. עכ"ד. ובהקדמה שניה שם כתב: ידוע שעיקר לימוד התורה הוא לידע מצוותיה בכל פרטיה, כי אמת שהקב"ה שמח בפלפולא, אבל אין זה רק כמו שהאב משתעשע ושמה כשמדבר בנו איזה דבר חכמה, אבל אין זה תכלית אהבתו לבנו, רק כשרואה שבנו הולך בדרך הישר ומקיים כל מצוות אביו. כן רצונו יתברך וכו'. עכ"ד. ועוד הרבה כתב בענין זה בהקדמותיו הנ"ל. וגם הרבה לדבר שם בנחיצות הלימוד בספרי קיצור דינים, ע"ש. ולענין קיצור דינים, כתוב בספר פלא יועץ (ערך "אספה") וז"ל: הבעלי אסופות שמאספים קיצורי דינים צריכים לזהר הרבה שלא יכנסו למלאכה זו

בצלאל ז"ל (ספר החיים - פרנסה וכלכלה ה'), וז"ל: הצדקה כוללת כל המצוות, כענין שנאמר (דברים ו' כ"ה) "וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות". והמעם, לפי שעיקר הצדקה הוא מה שירחם האדם על נפשו עלובתא דא ושיזון אותה על ידי עשיתו הישר והטוב. וכן מי שיורה חטאים בדרך התשובה, הוא בכלל הצדקה, שאם חייב האדם לעשות חסד עם חברו כדי להחיות את גופו, עם נפש עצמו לא כל שכן. עכ"ל. ומעין זה כתוב גם במדרש שמואל על אבות (ה' כ' - נסס הר"מ אלשקאר ז"ל).

עג. להראות פנים שוחקות לחבירו. אמר רבי יוחנן, טוב המלכין שינים לחבירו (השוחק, שיניו [הלכנים] נגלין (כש"י)) יותר ממשקו חלב, שנאמר (צדאשית מ"ט י"ז) "ולבן שינים מחלב", אל תקרי "לבן שינים" אלא "לבון שינים". (כמוצת קיא:). ובאבות דרבי נתן (פרק י"ג) איתא, שמאי אומר כו' והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות" כיצד? מלמד שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעולם ופניו [זעומות] [כבושים] בארץ, מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום. אבל המקבל את חבירו בסבר פנים יפות, אפילו לא נתן לו כלום, מעלה עליו הכתוב כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם.⁹⁶

עד. להסיר כעס שיש לאחד על חבירו. אם יש על חבירו כעס מאיזה אדם ויכול בדיבורו להסירו מעליו, הוא בכלל חסד, וכדכתיב אצל יוסף (צדאשית מ' י"ד) "כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה". (אהבת חסד ח"ג פרק ח').

עה. לסבב שלא יבוא רעה על חבירו. אם בדיבורו יכול לסבב שלא יבוא רעה על חבירו, גם זה הוא בכלל חסד. הדמיון: אם באיזה מקרה נזדמן בין האנשים החשודים על הגניבה, והם חשודים בעיניו שילכו ויגנבו לאיש אחד, ושומע שמספרים אודות מצבו, מצוה שיכחד להם ויאמר כי הוא עני, אף שהוא יודע בעצמו שאינו כן. וכל זה הוא בכלל חסד, וכמו שמצינו שאמר אברהם לשרה (צדאשית כ' י"ג) "זה חסדך אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא". וכל שכן אם יכול להודיע באיזה עצה שישמר מהם, בודאי מחויב בדבר מצד הדין, כדאיתא בחושן משפט (תכ"ו א'). (אהבת חסד ח"ג פרק ח').

אלא אם כן יכולים לעשות אותה על מתכונתה כי היכי דלא תפוק מינה חרבה, דהיינו שיהא להם ספרים הרבה מהראשונים ואחרונים ותשלום עיניהם בכולם בעיון יפה יפה, ולא יסמכו על הכלל העולה, כי יש פתח טועה, ולא יטעו לרשום הפך ממה שכתוב בספר, כאשר נמצא לפעמים באלו הקצורים. עכ"ל, וע"ש עוד.

⁹⁶ כתב החתם סופר ז"ל (לקוטי תשובות [לונדון] - סימן ע"ז פרק ג' אות ג') כי חיים וזן אדוקים זה בזה, כי מי שאין לו חן לא יתאוה לחיי עולם הזה. ועל זה אמרו חז"ל (מענית כג.) או חברותא או מיתותא, וע"כ התפלל חוני המעגל על עצמו שימות על שלא נשאו פניו בני דורו.

עו. לחפזות על קלונו של חברו. בפרשת נח ספרה לנו התורה "וישת מן היין וישכר ויתגל וגו' וירא חם וגו', ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וגו' ויכסו את ערות אביהם וגו'" (בראשית ט' כ"א-כ"ג), שלא היו מצווים על זה, כי אין זה משבע מצוות בני נח, ורק מצד מדת החסד, וגם ספרה לנו את הברכה שברכם נח ונתקיים לבסוף, להראות לנו את גדולת המדה שצריך האדם להתחסד עם חברו ולחפזות על קלונו בכל כחו כמו שהוא חס על כבוד עצמו. (אהבת חסד - פתיחה).

עז. לסבב שאחד ייטיב לחבירו. אם מסבב בדיבורו שאיש אחד ייטיב לחבירו באיזה טובה, זה בכלל חסד. (אהבת חסד ח"ג פרק ח', ע"ט). ואפילו להזכיר איש לטובה ולשבחו לפני מי אשר היכולת בידו להיטיב לו, הוא בכלל גמילות חסדים. (אהבת חסד - פתיחה).

עח. ליעץ עצה טובה לחבירו. ליעץ לחבירו עצה ההוגנת לו בעניניו, חסד הוא, וכדאיתא בחושן משפט (ט"ז א'), וזה נוהג אף לעשירים, לתת להם עצה הוגנת. (אהבת חסד ח"ג פרק ט').

עט. ללמד דרך ארץ למי שצריך. יש שהוא אינו חכם בעניני דרך ארץ, ועל ידי זה הוא מקלקל עסקו, וגם לפעמים נתבזה בעיני הכל בשביל זה, וגם בזה מצוה להשכילו וללמדו דעת כדי שלא יקלקל עניניו וגם כדי שלא יתבזה. ויתבונן בעצמו, אילו היה לו בן בעיר אחרת באופן זה, כמה היה רוצה שימצא שם אדם ישר וטוב שילמד לבנו דעת ויתבונה איך להתנהג. ככה יעשה הוא לחבירו. (אהבת חסד ח"ג פרק י').

פ. להפיג חבירו מדאגתו. אם רואה בחבירו שהוא עצב מפני דלותו או איזה צרה ח"ו, ואינו יכול לעזור לו, על כל פנים מצוה לדבר על לבו ולהפיגו מדאגתו, וזהו הכל בכלל גמילות חסדים, וכמו שכתב רבינו יונה באגרת התשובה שלו (אות ט"ז) שאפילו אם דל הוא ואין ידו משגת לעסוק בגמילות חסדים ממש, מכל מקום יוכל להשיג המדה טובה ההיא בלא כסף ובלא מחיר. וזה מעשה גמילות חסדים: ידבר על לב העני, ויהיו דבריו נחת רוח לאביון וינחמנו ממעשיו ומעצבון ידיו ויכבדהו. ואמרו רז"ל (נדרים נ"ג א') הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות כו', והוא ענין פיוס דברים והראות לו רצון טוב בלב שלם ובנפש חפצה. הלא תראה מה שכתוב באר היטב כי שכרו הרבה מאד מן עושה צדקות וברכותיו רבות ונכבדות ממנו. עכ"ל. (אהבת חסד - ח"ג פרק

ח'). הנה, זה הענין אשר ישיג כל איש להקימו בלא עמל, ושכרו הרבה מאד. (רצינו יונה - משלי ג' ג'). (עי' בהערה⁹⁷)

פא. לנחם אבלים - לנחם שאר כל אדם שבא עליו איזה צרה ח"ו. ידוע שבכלל מצות גמילות חסדים הוא תנחומי אבלים (כ"כ רצינו יונה - משלי ג' ג'). ולא דוקא אבלים, אלא על כל מין צרה שלא תבוא על האדם מצוה לנוד לו ולנחמו בדברים הנכנסים ללב לפי הצרה. (עי' בהערה⁹⁸). (פלא יועץ - ערך "נחמה").⁹⁹

פב. שמחת חתן וכלה. לשמח חתן וכלה ענין גדול, כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות, וגם זה נכלל בכלל גמילות חסדים, כדאיתא בפרקי דרבי אליעזר פרק ט"ז.¹⁰⁰ (אהצט חסד ח"ג

⁹⁷ כתב בעל השבט מוסר ז"ל (נפטר מעיל דקדק - סימן תתש"מ): יש נדיבות קל במעשה וגדול בשכר, והוא נדיבות הדיבור, שייגביר לשונו לפיכך לעניים ולשומח למי שהוא דואג ולהשיג שלום, שכל זה תלוי ברוב דברים. ואל יקפיד בדיבורו, וירבה דברים על דברים אלו, כי רוב הדברים מושכים לבו של אדם וגורמים לקבל נחמה הצריך לה, וכו'. עכ"ד, וע"ש עוד.

וכתב הגה"צ ר' יצחק בלאזער זצ"ל בספר אור ישראל (נתיבות אור) מעשה ברכינו ישראל סאלאנטער זצ"ל, וז"ל: פעם אחת הסיח אדמו"ר עם איש אחד ממקורביו במילי דעלמא ובפנים שוחקות. תלמיד אחד ירא אלקים שמע את תהלוכות הדיבורים נדמה לו כשפת יתר. פעם אחת דיבר התלמיד עם אדמו"ר על אודות גדר דברים במלים. הרהיב בנפשו עוז לשאול את אדמו"ר על משפט הדברים אשר דיבר אז עם האיש. אדמו"ר בענותו לא הקפיד על שאלתו, והשיב לו, "זה האיש היה מר נפש מאד, והיה גמילות חסד גדול לשמח את נפשו העגומה ולהסיח ממנו דאגתו ועצבונו. עתה, במה אוכל להרנין את לבבו? האם לטכס עמו בעניני יראה ומוסר? הלא אך במתק שפתים מעניני התבל". עכ"ל.

⁹⁸ אחד מן התנחומים הוא שלכל צרה יש רעה הימנה, ויש לו לתת הודאות לאל ולבקש מלפניו שיצילהו מיותר גרוע. ובכן אם קרה לו מקרה בלתי טהור בממונו, יתנחם ויתן הודאות שלא ארע חולי או מכאוב בגופו. ואם ארע בגופו, יתן הודאות כי אכן סר מר המות. ואם מת לו מת, בר מינן, יתנחם על שלא נשתמד ולא יצא לתרבות רעה ושלא מת במיתה רעה ומיתה משונה ר"ל ושנשאר ממנו זרע של קיימא. ועל כל מין מקרה, בין בגופו בין בממונו בין שמת לו מת, יתנחם ויתן הודאה על שארית הפליטה, ויבקש רחמים שיתקיים בידו. ויש עוד מין נחמה אחרת, כי יאמין באמונה שלמה שאין דבר רע יורד מן השמים, רק כל דעבר רחמנא לטב עבד, ואפילו אם פוגע בנפשות, הוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות, ולו נתכנו עלילות, ועל כן צריך לברך על הרעה מעין הטובה, כי בודאי הגמור אלקים חשבה לטובה, שהרי משה רבינו ע"ה לא הרג את המצרי עד שנסתכל עד סוף כל הדורות (שמות כ"ג א' כ"ט), והקב"ה האריך אפו עם עמון ומואב בשביל שתי פרידות טובות (צא קמא למ:). (פלא יועץ - ערך "נחמה").

⁹⁹ וכשם שמצוה לנחם, כך מצוה להתנחם ולקבל דין שמים באהבה, כי מיד מי באה עליו הצרה, שהוא אדון עולם שליט בעולמו לעשות בו כרצונו, ואנחנו עבדיו וצאן ידו, ועל הכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו. והמקבל תנחומים מאחרים, וביותר מיניה וביה, מורה ובא שיש בו שכל ישר ודעת נכונה ואמונה שלמה. (פלא יועץ - ערך "נחמה").

¹⁰⁰ חתן וכלה צריכים לאנשים שישמחו עמהם, דכשארם מתבודד לא יוכל להיות בשמחה. (אהצט חסד - ח"ג פרק ז').

פרק ו'). וכל אדם אינו חייב אלא כשיעורו, וטוב מעט בכוונת לשם שמים. (פלא יועץ - ערך "שמחה").

פג. ביקור חולים. ביקור חולים, הוא גם כן בכלל גמילות חסדים. (רבינו יונה - משלי ג' ג', ו"כ בספר אהבת חסד ח"ג פרק ג').¹⁰¹

פד. להתפלל על חולה או מי שמצוי בצער. להתפלל על החולה שירפאהו ה', זהו בכלל ביקור חולים שהוא גמילות חסדים. והוא הדין להתפלל על צער אחר שיש לאדם שהוא בתוך צרה ומצוקה, ואפילו אם אותו פלוני בעצמו אינו יודע מזה, וכענין שמצינו שאברהם התפלל על אנשי סדום שלא יהפכו, וכל שכן על ישראל. (אהבת חסד ח"ג פרק ח').

פה. לברך אחרים. בהיות דכתיב (משלי ג' כ"ז) "אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות", ראוי להשתדל לעולם לברך את ישראל, אולי יהיה בעת רצון ויעשו דבריו פירות.¹⁰² ולכן גם המתברך הוא יברך ויאמר "וכן למר", כידוע מעשה דמייתי בש"ס (מגילה מ:): דרב ברך את רב הונא ואקים ביה, ואיקפד רב על שלא אמר לו "וכן למר". ונמצא שאם ברכתו עשתה פרות הרי הוא גומל חסד עם חבריו.¹⁰³ וגם כשנותן שלום לחבירו, יכוין

¹⁰¹ אחד מענפי המצוה לדבר עם החולה, ולשון רבינו שלמה נ' גבירול "והחולים תשיחם", וכתב רשב"ץ דכתב הרב בן מפני שהדיבור יפה לחולים. (ספר חרדים - פרק י"ז אות מ"ז). וע"ע בספר פלא יועץ (ערך "חולה") שכתב עוד הנהגות במצות ביקור חולים, ע"ש.

¹⁰² מי שהוא צדיק, קרוב הדבר שדבריו יעשו פירות, כמש"כ רבינו בחיי ז"ל (הקדמה לפרשת ואלת הצרכה) שכשעמד אברהם שהיה ראש האמונה, הקב"ה מסר הברכות בידו ואמר לו (צרכה י"ז צ') "והיה ברכה", ולא אמר "והיה ברוך" או "מבורך", אלא "והיה ברכה"; אמר לו "אתה מקור הברכה לברך לכל מי שתדע" (ע"פ צרכה י"ז ע"א). וממנו ואילך היו הברכות מסורות ביד הצדיקים. עכ"ד, וע"ש. (ואף שאמרו חז"ל (צמ"ד צ"ה י"א צ') שאח"כ מסר הקב"ה את הברכות להכהנים שיהיו מברכים את בני ישראל, י"ל דסבר רבינו בחיי ז"ל דמה שמסר הברכות לידי הכהנים, אין הכוונה שלקחום מידי הצדיקים ומסרם לידי הכהנים, אלא שמכאן ואילך אלו ואלו מברכים את בני ישראל, שהרי כתב רבינו בחיי שם שמושה רבינו ברך את בני ישראל מפני שנמסרו הברכות לצדיקים כנ"ל, וזה היה לאחר שכבר מסר את הברכות לכהנים. (נלענ"ד)). ועי' במועד קטן (ט.). שרבי שמעון בר יוחאי שלח את בנו לקבל ברכה מרבי יונתן בן עסמי ורבי יהודה בן גרים מפני שהם היו אנשים של צורה (כלומר, חכמים (רש"י)). והנה, כיון שנמסרו הברכות לידי הצדיקים לברך את בני ישראל וקרוב הדבר שדבריהם יעשו פירות, א"כ נמצא שבקל יכולים לקיים מצות גמילות חסדים ע"י ברכתם. (נלענ"ד).

¹⁰³ וגם אם לא עשתה פירות, נראה פשוט דיקבל עליו שכר מצות גמילות חסדים, כי עשה מה שבידו לעשות, ואמרו חז"ל (צרכה ו'). חישב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה. (פשוט). ועל כל פנים, עושה נחת רוח ליוצרו, כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל ולמצוה תחשב לו (פלא יועץ - ערך "צרכה"). והנה לתועלת הענין אעתיק כמה דברים שמועילים לקיום ברכות: 1) לברך בתחילה להקב"ה. כשאדם רוצה לברך לחבירו או לבנו וכיוצא, צריך לברך בתחילה להקב"ה, ואי לא מברך תחילה להקב"ה אנון ברכן לא אתקיימו. וכן היה מנהג הרב מוה"ר חזק ז"ל, דכשבא אליו אדם אחד לברכו, משים ידו על ראשו

לברכו ושרוצה לומר "שלום יהיה לך". וכן כשאומר "שבת שלום", יכוין שרוצה לומר "בזכות שבת שלום יהיה לך". (פלא יועץ - ערך "זכרות").

פו. השאלת כלים וספרים. שאילת בהמה או כלים בכלל מצות גמילות חסדים. וכל שכן שמצוה להשאיל ספר לחבירו ללמוד בו, שמיטיב עמו בזה לנצח, וזכותו וצדקתו יהיה גם כן עבור זה לנצח. ודבר זה הוא בכלל מצות החזקת התורה גם כן, ומקבל עבור מצות החזקה ברכה מאת ה"ת, כמו שאמרו חז"ל. (אסנת מסד ח"צ פרק כ"ג).

פז. לבשר בשורה טובה לחבירו. אם יודע בשורה טובה לחבירו, מהר ימהרנה לו, וחיתה נפשו בגללו, ולמצוה תחשב לו. ומה גם לאיש צדיק, שהגורם שתחיה רוחו, חיים יוסיפו לו; צא ולמד משרח בת אשר, שעל שבשרה ליעקב על יוסף שהיה חי, זכתה ליכנס בחיים לגן עדן (תרגום יונתן בראשית מ"ו י"ז). וזה נכלל בכלל גמילות חסדים. (פלא יועץ - ערך "זשורה").

פח. בנסעו בדרך, להיות בקשר עם קרוביו - מי שהגיע אגרת לידו, ימריח להגיעה ליד הבעלים. כשם שלענין צדקה אמרו (בבא מציעא ע"א). עניין קודמין, כן הדבר לענין גמילות חסדים. ואשר לא טוב עשו העצלנים, שבנסעם לדרכים אין כותבים לקרוביהם ולאנשי ביתם להודיעם את שלומם. והאיש אשר הוא טוב, ידיו רב לו לכתוב בכל מעבר ובהרבה דרכים כדי שיגיעו לידם אגרותיו, אם לא כולם, מקצתם.¹⁰⁴ ומצוה על כל מי שיגיע אגרת לידו שיטרח בגופו וממונו לשלחה ולהריצה ולהגיעה ליד הבעלים, ולמצוה רבה תחשב לו, כי לפעמים נפש הוא משיב. ובזה הוא מקיים מצות גמילות חסדים ומצות ואהבת לרעך כמוך. (פלא יועץ - ערך "זשורה").

פט. חסד עם המתים. ענין קבורת מתים, מלבד שהיא מצות עשה דאורייתא, כמו שנאמר (דברים כ"א כ"ג) "כי קבור תקברנו", גם הוא בכלל גמילות חסדים, ויפה ממנה,

---

ואומר "יתברך שמו של הקדוש ברוך הוא", ואחר כך מברכו לאיש החוץ. (פלא יועץ שם - מהזוהר הקדוש, וע"ש שכתב נוסח זכרתו שהיה נוהג לזכר את צניו ואת כל המצוות זכרות). (2) לקרב או לידבק בהמתברך. כתוב בדרשות הר"ן (ד"ה א') שהשפע בא למתברך באמצעות המברך והמתפלל, ולזה ראוי שיקרב אליו במקום או שידבק בו, אם אפשר. עכ"ד. (3) לברך פנים בפנים. ידוע שכשם שבלק הקפיד ליקח בלעם ולהוליכו אל מקום שיראה משם העם כדי שעל ידי הראיית פנים בפנים ידבק בהם קללתו יותר מאשר לא ראה אותם, הכי נמי הענין בברכה, פנים בפנים יותר תחול מאשר תחול כשאינו בפנינו, ולכן מצוה על הכהנים לברך פנים בפנים. (חם סופר עה"ת - פרשת צלק דף קכ"ג טור א').

¹⁰⁴ פשוט דמיירי במצב שהיה בימים ההם, שלא יכלו לסמוך על ה"פאוסט" (דואר). וע"כ כהיום לא צריך לכתוב כ"כ הרבה, כי כל המכתבים בחזקה שיגיעו למחוז חפצם.

ונקראת "חסד של אמת", שאינו מצפה לתשלום גמול ממנו. וכן הוצאתו לקבורה, ונשיאת מטתו, והלויתו, והספדו, ושאר צרכי המת, כולם בכלל גמילות חסדים למתים הן. (אבהנת חסד ח"ג פרק ה', ע"ש ע"ד). ומצאתי בספר פלא יועץ (ערך "חסד") שכתב וז"ל: ועיקר גמילות חסד שיעשה עם חבירו הוא שיעשה חסד עם נפש חבירו וישתדל לזכותו וללמדו להועיל ולהדריכו בדרך ישרה אשר ילך ויוכיחו על פניו וכו'. והן בכלל שישתדל בכל כחו למעבד ליה ניה נפשא, כגון להתפלל עליו אחר מותו שיהיה לו מנוחה נכונה. ומאחר שלא יוכל לעשות כן לכל פרטי מישראל, לא יבצר מלומר תפילה בפעם בפעם תפילה כוללת על כל נפשות ישראל ויתן צדקה למנוחתם. וישתדל על ידי ישראל לגדלם על התורה כאשר יוכל שאת, כי אז הם מצילין את אביהם מדינה של גיהנום, ואין לך חסד גדול מזה. וכן כשלומד דברי חכמים ונושא שמותם על שפתיו, יכוון שיהיו שפתותיהם דובבות בקבר (ע"י יצמות 15), כי גם זה חסד גדול,¹⁰⁵ [וזכותם תהא למגן וצנה עליהם.¹⁰⁶ ומה גם אם יטרח לתרץ דבריהם, שזה חשוב מאד אצלם. ועיין בספר מגיד מישרים שגלו למרן בית יוסף ז"ל שהרמב"ם היה מליץ בעדו בשמים ממעל על שטרח לפרש ולתרץ דבריו, ובעת פקודתו היה נפק לאפיה. וכבר הובא בהקדמת ספר מגני שלמה שעל שטרח לתרץ דברי רש"י מקושיות התוספות וזה שבשעת פטירתו בא רש"י ללוותו. הנה כי כן מה טוב ללמוד דברי התנאים ואמוראים ורבנים הקדמונים ולתרץ דבריהם, שזכותם בוקעת ועולה. וחובה זו ביתר מוטלת על יוצאי חלציו של מחבר ספר לדור דורים, ללמוד ספרי זקנים ולתרץ דבריו, כי נאה לבנים לחוס על הוריהם ולהטעים מטעמים, והם יחוסו עליהם וימליצו טובה בעדם כרחם אב על בנים. וכן המצוה הזאת על קהל עדתו של התלמיד חכם, ללמוד דבריו ולחזור זמירותיו וכדומה, ובכך זכותו יגן עליהם ויהיה חופף עליהם כל היום. (פלא יועץ - ערך "דוצצ שפתי ישנים")].

צ. לעשות חסד עם עצמו. כתוב בספר פלא יועץ (ערך "חסד") שכמו שיגדל החיוב לעשות חסד עם הוריו ועם יוצאי חלציו ועם קרוביו הקרוב קודם, ביותר ויותר יגדל החיוב לעשות חסד עם עצמו וגופו,¹⁰⁷ ו"גומל נפשו איש חסד" (משלי י"א י"ז), וכמו שאמרו (ויקרא רבה ל"ד ג') על הלל הזקן שכשהיה הולך לאכול היה אומר "אלך ואגמול חסד עם

¹⁰⁵ כתב הבית הלוי ז"ל בהקדמתו לספרו על התורה, וז"ל: ויען כי אנכי לא זכיתי ללשון למודים לדעת לעות את יעף ולעורר לב השומעים, [דזה עיקר התכלית היוצא מדברים כאלה], על כן הנני מבקש את המטיפים המה הדורשים לעם ה' אשר ברכם ה' בלשון מדברת תוכחה ויראת ה', שימו נא עיניכם בספר הקטן הזה או אולי תמצאו בו איזו דברים מועילים למלאכתכם מלאכת ה'. ואיני מקפיד גם אם לא תזכירום בשמי. ולהמוכיחים יונעם ויבא עליהם ברכות טוב, ומברכותם יבורך גם אנכי הצעיר. עכ"ל.

¹⁰⁶ פעם אחת בצרות פולין, נגלה מהר"ר משה אלשיך ז"ל בהקיץ לחכם אחד שהיה רגיל לומר דרשותיו, והצילו מתוך ההפכה. (ספר שם הגדולים להמ"ד ז"ל - מערכת גדולים מ' ק"א).

¹⁰⁷ וגם כי ירבה כבוד ביתו, זו אשתו, חסד הוא, ומה גם כי הדברים עתיקים. (פלא יועץ שם).

אכסניא שיש לי", דהיינו נשמתו, דכתיב (משלי י"א י"ז) "גומל נפשו איש חסד". וידוע מאמר חז"ל (נצח מניעא סג.) חייך קודמין.¹⁰⁸ וכו'. הן בכלל גמילות חסד אל עצמו ואל בשרו אם הוא נגש והוא נהנה מן העולם הזה, כי תאוה נפשו חסד הוא עושה. ובלבד שיכון לבו לשמים ויברך כהוגן ולא ירבה לו יותר מן הראוי. וכל שכן אם עושה מצוות ומעשים טובים או מזכה את הרבים שהוא גומל חסד לנפשו ולנפש אביו ואמו וגומל חסד עם קודשא בריך הוא ועם כל ישראל ועם כל העולמות העליונים והתחתונים, ועל הכל הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו מלבד המצוה עצמו בדין הוא שיטול שכרו על חסדו ועל אמתו.¹⁰⁹ וכו'. ואם גדול החסד הנעשה עם היחיד, על אחת כמה וכמה המרים מכשול מדרך רבים או עושה צרכי רבים, יגדל שכרו לפי רב הטובה, ולפי מה שרבו אוכליה נוטל שכר עליה. עכ"ד, וע"ש עוד.

סימן ט'

תורה וחסד

צא. אם נכשל אדם בעבירה וחייב מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה? אם היה למוד לקרות דף אחד, קורא שני דפים. ואם היה למוד לשנות פרק אחד, ישנה שנים. (עי' בהערה¹¹⁰). (ויקרא רבה כ"ה א'). וכל זה הוא לאחר שישב מדרכו הרעה (שאז מועיל לכפר על העוונות), דאי לאו הכי הרי הוא כטובל ושרץ בידו¹¹¹. (משנה ברורה מקע"א ד'). ועיקר לימוד התורה יהיה על מנת לקיים, דהלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא (ויקרא רבה ל"ה ו'), וגם לא יהיה בכחה להגין עליו ח"ו. (משנה ברורה מר"ו ס"ק ג'). ואם אינו למוד לקרות ולשנות (פי' אם אינו יודע ללמוד

¹⁰⁸שוב מצאתי כע"ז בספר מזבח אליהו לבעל השבט מוסר ז"ל (נראה ש - דף ו' טור ג' ד"ה אמנס): החכם שבחכמים שלמה המלך ע"ה אמר "גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי", כלומר גם מי שעושה חסד לעצמו עם נפשו נקרא איש חסד אע"פ שהשכל מחייב שלא יקרא חסיד כי אם המחסיד עם הזולת, בא ללמדנו שגומל נפשו נקרא איש חסד, כדרז"ל גבי הלל החסיד שהיה אומר שהיה עושה גמילות חסדים בנפשו. עכ"ל.

¹⁰⁹ועי' במדרש רות רבה (פמימא א') שלעתיד שרי אומות העולם יקטרגו על ישראל וכו', והקב"ה ידבר בצדקה ויושיע את ישראל. ובאיו צדקה ידבר? ר' אלעזר ור' יוחנן, חד אמר בצדקה שעשיתם את עולמי על שקבלתם את תורתי, שאילו לא קבלתם את תורתי הייתי מחזיר אותו לתהו ובהו וכו'. וחד אמר, בצדקה שעשיתם את עצמכם על שקבלתם את תורתי, שאילו כן הייתי מכלה אתכם מן העמים. ע"כ. הרי שצדקה שהאדם עושה עם עצמו חשוב לצדקה. וע"ע בדברים רבה (ס' ה'). ודו"ק.

¹¹⁰אין כונת ר' הונא באמרו שיוסיף על לימודו, שבתורה לבד יוצא, אפילו בלא מידת החסד כלל, דהלא כבר אמרו חז"ל (יבמות קט:) דהאומר "אין לי אלא תורה" אפילו תורה אין לו. אלא רצונו לומר דעיקר התיקון הוא ע"י התורה למי שיכולת בידו להבין דברי תורה. אבל מ"מ צריך לעסוק גם בחסד ולרחם על הבריות, ועבור זה יכופרו עונותיו, וכדכתיב (משלי ט"ז ו') "בחסד ואמת יכופר עון", וירחמו עליו מן השמים להוסיף לו חיים, שכל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן שמים (שבת קנא:). (שער הצינ מר"ו ס"ק ו').

¹¹¹אולם אף אם לימודו לא יכפר לו, מ"מ בודאי יעמוד לו לזכותו, ויעלה במאזני צדק בעת שיקול מצוותיו ועוונותיו. (פשוט).

(משנה ברורה מרמ"ו ס"ק ג'), מה יעשה ויחיה? ילך ויעשה פרנס על הצבור וגבאי של צדקה, והוא חי (פי' אם אינו יודע ללמוד, יתעסק עב"פ במידת הצדקה והחסד, ויחיה, כמו שנאמר (משלי כ"א כ"א) "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד". (משנה ברורה שם)). (ויקרא רצה שם).¹¹²

צב. עיקר תיקון לאדם שיתכפרו עוונותיו, הוא על ידי תורה וחסד, בדכתיב (משלי ט"ז ו') "בחסד ואמת יכופר עון", ואמרו חז"ל (ברכות ה:): "חסד" זו גמילות חסדים, שנאמר (משלי כ"א כ"א) "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד", "אמת" זו תורה, שנאמר (משלי כ"ג כ"ג) "אמת קנה ואל תמכור". (שמירת הלשון - ח"צ חתומת הספר פרק א').

צג. אמר רב שמואל בר אמי, ואמרי לה אמר רב שמואל בר נחמני אמר רב יונתן, מגין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע? שנאמר (שמואל א' ג' י"ד) "לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה". אמר רבה, בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה. אביי אמר, בזבח ומנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים. רבה ואביי, מדבית עלי באו. רבה שעסק בתורה חי ארבעים שנה. אביי שעסק בתורה ובגמילות חסדים חי ששים שנה. תנו רבנן, משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתיה מתים בני י"ח שנה. באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי "שמא ממשפחת עלי אתם, דכתיב ביה (שמואל א' ג' ז') "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים". לכו ועסקו בתורה, וחיו". הלכו ועסקו בתורה, וחיו. והיו קורין אותה "משפחת רבן יוחנן", על שמו של רבי יוחנן בן זכאי. (ראש השנה יח.).

¹¹² כתוב בשערי תשובה (ד' י"א): ואם עבר אדם על כריתות ועל מיתות בית דין ועשה תשובה, אחרי כי לא נרצה העון בלי יסורים, כי התשובה תולא ויסורים ממרקים, יכין לבו לעשות מצוות המגנינות מן היסורים, כמו מצוות הצדקה, כי היא מצלת גם מן המות, שנאמר (משלי י' ז') "וצדקה תציל ממות". ומי שאין לו ממון לעשות צדקה, ידבר טוב על העני, ויהיה לו לפה לבקש מאחרים להיטיב עמו. ואמרו רבותינו ז"ל (צצא צמרא ט.). גדול המעשה יותר מן העושה. וכן יעסוק במצוות גמילות חסדים לעזור את חבריו בעצתו והשתדלותו, כמו שאמרו רז"ל (סוכה מט:): גדולה גמילות חסדים מן הצדקה, שהצדקה בממונו וגמילות חסדים בין בגופו ובין בממונו, והצדקה לעניים בלבד וגמילות חסדים בין לעניים ובין לעשירים. וכן ידבר על לב העני וינחמהו מצרתו, כענין שנאמר (ישעיה נ"ח י') "ותפק לרעב נפשך", ואמרו רבותינו ז"ל (צצא צמרא ט:): כי המפייסו בדברים גדול מן הנותן צדקה. וכן יעסוק במצוות ביקור חולים וקבורת מתים ותנחומי אבלים ולשמח חתן וכלה, כי כל אלה מדרכי החסד. וכנגד כולן מצוות תלמוד תורה לשם שמים. וכל המועצות שזכרנו הן בכלל מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי ט"ז ו') "בחסד ואמת יכופר עון". וכו'.

חידושי תורה - כתיבת חידושי תורה

צד. אשרי מי שמתחדש דברי תורה על פיו. וכל מי שמתחדש דברי תורה על פיו, דומה כמי שמשמיעין אותו מן השמים ואומר לו "כך אמר הקב"ה, בני בנה לי בית המדרש, ששכר הגדול שיש לי באוצרי שלך הוא, ובשבילך אני מציל את ישראל", שנאמר אחר כך (שופטים ה' ח') "יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים". (מגד דני אליהו רצה י'). וכתוב בספר פלא יועץ (ערך "חדוש") דלחדש חידושי תורה תיקון גדול לכל עון ולכל חטאת.¹¹³ וכל אדם אינו חייב אלא כשיעורו, רק שיעמול בכל כחו לחדש חידושי תורה, דהיינו להקשות ולתרץ בתנ"ך ובש"ס או לפרש פירושים בפרד"ס על תנ"ך וש"ס. ולמי שאין ידו משגת לחדש חידושי תורה מדעתו, כבר יש תקנה, שילמד חידושי תורה את אשר כבר עשוהו ונכתב בספר, כל אשר ילמד וידע את אשר לא ידעו חשוב כאילו חדשו. ואם אינו יודע ספר, ישתדל לשמוע בלמודים מפי סופרים דבר חדש אשר לא ידעו. ואחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוון לבו לשמים. עכ"ד.¹¹⁴

צד. מובא במדרש תלפיות (ענף "כתיבת חדוש", וכ"כ בספר פלא יועץ - ערך "חדוש") בשם זהר באדרא: בזמן שבית המקדש קיים, כשאדם מקריב קרבן, מתכפר לו. וכשאדם כותב בספר מה שלמד איזה חידוש, הכתיבה הזו היא עולה לו במקום קרבן וכו'. עכ"ל. ועל כן, כל אשר יחדש, יכתוב ידו בספר, ואל יהי בז להן, וכן יכתוב ידו כל אשר ישמע דבר חדש, וזה מכפר עליו כאילו הקריב קרבנות.¹¹⁵ (פלא יועץ - ערך "חדוש").¹¹⁶

¹¹³ כה דברי הוזהר הק' (מ"ג דף רב). על הפסוק (דברים כ' י"ט) "כי תצור אל עיר ימים רבים כו' לא תשחית את עצה לגדל עליו גרון כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות וגו'", מיום שחרב בית המקדש ובמלוא הקרבנות אין להקב"ה אלא דברי תורה והתורה המתחדשת מפיו [של ת"ח (פי' הסולס)], משום זה [כתוב] "כי ממנו תאכל", כי אין לה מזונות בעולם הזה אלא ממנו ומאלו שכמוהו, וכיון שממנו תאכל והוא מזין אותה, [ע"כ] אותו "לא תכרות", הוי נזהר בו שלא תקרב אליו. עכ"ב.

¹¹⁴ שוב מצאתי במדרש תלפיות (ענף "חדושים") בשם הרב אבן עזרא ז"ל בספר תהלות: הדברים יקראו מחודשים על שלשה פנים, אם שנתחדשו עתה לאדם זה והם ישנים אצל אחר, ואם שהם מחודשים אצל העולם, ואם שהיו ונאבדו וחזרו ונתחדשו. עכ"ד. ובספר כתר ראש (נדפס צקוף סידור הגר"א - ס' נ"ו) כתב: חידושי תורה נקרא כל מה שלומד יותר ומתבררים הדברים מחוורים אצלו כל זמן שאתה ממשמש בהם כו' אתה מוצא בה טעם וכשמרבה לחזור נתבאר בזה טעמים ופירושים שנתחדשו, וזה נקרא חידושי תורה, בין שהוא מחדש או אחר, רק שיצא הדבר לאור. עכ"ל.

¹¹⁵ ועוד ממעלות כתיבת חידושי תורה איתא בבבא בתרא (י'): דיוסף בריה דר' יהושע שמע בעולם האמת שהיו אומרים "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו". וכתב מהרש"א דיש לפרש כי עיקר הלימוד ושנעשה בו רושם הוא הלימוד הבא מכתיבת יד, אשר על כן נקראו החכמים "סופרים".

¹¹⁶ וע"ש בהמשך דבריו מה שכתב בחריפות נגד האוהבים לשמוע חידושי והבלי העולם הזה.

¹¹⁷ כתב בספר חסידים (סימן מק"ל) כי הקב"ה גוזר מי יהיה חכם, ומה חכמתו, וכו'. וכל מי שגילה לו הקב"ה דבר ואינו כותבה ויכול לכתוב, הרי גזול מי שגילה לו, כי לא גלה לו אלא לכתוב, דכתיב (מלכים כ"ה י"ד) "סוד

סימן י"א

אמירת הקרבנות - לימוד תורת הקרבנות

צו. אמר אברהם "רבנו של עולם, שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה?" אמר לו "לאו". אמר לפניו "רבנו של עולם, הודיעני במה אירשנה (בראשית ט"ו ט')". אמר לו "קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת וגו' (בראשית ט"ו ט')". אמר לפניו "רבנו של עולם, תינח בזמן שבית המקדש קיים; בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם?" אמר לו "כבר תקנתי להם סדר קרבנות; בזמן שקוראין בהן לפני, מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, ואני מוחל להם על כל עונותיהם". (מעניית מ:). והכונה שיתבונן בפירושם ובאופני הקרבנות, וכמו שכתב רבינו בחיי ז"ל (ויקרא ז' ל"ז) דאין לומר שתהיה הכונה שיהגה ויגרום לשון הפרשה בפסוקיה הערומים בלבד מבלי שיתבונן בפירושם, עכ"ל. ואיתא בזוהר הקדוש (מדרש הנעלם - פרשת וירא דף ק.ק), מי שמזכיר בפיו בבתי כנסיות ובבתי מדרשים עניני הקרבנות והקרבנות [דהיינו כל קרבן וקרבן למה הוא בא ומעשה העבודה והקרבה ממש בכל קרבן וקרבן] ומכוין בו [ר"ל שתהא זה במקום עסק הקרבה לכפר על ידי זה אותו החטא שבא עליו אותו הקרבן, אם הוא על חילול שבת או שאר חטא, וכידוע שחטאת חלב ששחטה לשם חטאת דם פסולה (זבחים ט:)], ברית כרותה שאותן המלאכים הממונים להזכיר חטאותיהן של בני אדם, שאין יכולין לעשות לו אלא טוב. (הקדמת הספן חיים ז"ל לספר עבודת הקרבנות).¹¹⁸ ואמרו במגחות (ק:). אמר רבי יצחק, מאי דכתיב "זאת תורת החטאת" (ויקרא ו' י"ט) "וזאת תורת האשם" (ויקרא ז' א')? כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם.

ה' ליראיו ובריתו להודיעם", וכתיב (משלי ה' ט"ז) "יפוצו מעינותיך חוצה". וזה שכתוב (קהלמ י"ז ד') "יביא במשפט על כל נעלם", שגורם שנעלם, "אם טוב" שגילה לו, "אם רע" שאינה כותבה. עכ"ל. ובספר מזבח אליהו לבעל השבט מוסר ז"ל (פרשת אמור - דף קל"ה טור א' - הוצא צפירוש שצט מוסר על מסכת אצות ג' ט') כתב במאמר רבי מאיר (אצות ג' ט') כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, שאין דברי התנא נופלים על הלומד ושוכח, שהרי כך גזר הקב"ה שימצא שכחה באדם, כדי שתמיד יחזור על תלמודו, שאם לא היה אדם שוכח, היה לומד ואומר כבר למדתי כל התורה ומה לי לתלמוד עוד, אמנם כיון שהשכחה מצויה זהו גורם שילמוד תמיד (קהלמ רצה א' ל"ז). ואם אדם שכח מה שלמד בספר, יכול לחזור אותו ספר שלמד ויזכור. אך החיוב נופל על ה"שוכח דבר אחד ממשנתו" דייקא, ששוכח דבר שחידש בתורה מסיבת שנתעצל ולא כתב הענין על הספר בדיו, כשם שאינו מתעצל לכתוב חשבונותיו בענין הממון כדי שלא יאבד דבר מה, שאם ישכח ימצאנו כתוב בספר. על זה נופל החיוב. וזהו "כל השוכח דבר אחד ממשנתו", ממה ששנה וחידש, משום שאם ישכח, כיון שהוא דבר שלו, מי יזכור לו. עכ"ד, וע"ש עוד, ובספר שבט מוסר פרק כ"ב.

¹¹⁸ זה לשון החיד"א זצ"ל (עבודת הקודש - צפון שמיר אות קנ"א): כל העוסק בסדר קרבנות, כאילו הקריבם, ומוחלין לו על כל עונותיו, ומליצי יושר מלמדיו עליו זכות בשמים. עכ"ל.

סימן י"ב

לדון אחרים לבף זכות

צו. הדין חבירו לכף זכות, דנין אותו לזכות (שנ"ק קמ"ז), ואוכלין הפירות בעולם הזה, והקדן קיימת לו לעולם הבא (שנ"ק קמ"ז). והענין של כף זכות הוא בין אם יש לצדד בעצם הענין שנשמע עליו שעשה או שדיבר, לומר שהדין עמו, או שבשגגה בא הענין לידו, או שלא ידע את חומר איסורו. ואפילו אם נתברר שכל הסברות לא שייכות בזה המעשה, יחשוב אולי חיסר המספר פרט אחד, או שהוסיף עוד פרט אחד קטן שעי"ז נשתנה הענין לגנות עליו. וכלל אמרו חכמינו ז"ל באבות (ב' ד'), אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו. (שמירת הלשון - שער המצוה ד').

צח. והנה מה מאד צריך האדם לחזק את עצמו במידה זו, לדון את כל אדם לכף זכות, כי על ידי מדה זו דכף זכות, וכן להפך ח"ו, נקל לאדם להעלות על עצמו שם צדיק או רשע. כי ידוע הוא דחובתו של האדם וזכותו תלויים לפי רוב המצוות והעוונות שיש בידו, כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות (קדושין מ:), אם רוב מצוות הוא בגדר צדיק, ואם רוב עוונות הוא בגדר רשע. ואמרו חז"ל (ר"ה טז:), שלשה ספרים נפתחין ליום הדין. צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי עולם. רשעים גמורין (היינו רוב עוונות, כפי רש"י) נכתבין ונחתמין לגיהנם וכו'. והנה ידוע הוא דבענין הזכויות שיש ביד האדם, אף אם כחול ירבון, אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הדין הגמורה לא ישארו בידו כי אם מעט מזער, כי כמה וכמה מהן לא השלים לעשות אותן בכל פרטיהם ואפניהן הנאותין לאותה מצוה. ואפילו אותן שהשלימן כדין, לא היו באהבה וביראה ובשמחה הראוי לעשיית המצוה. כללו של דבר, אם ידקדק הקב"ה ח"ו אחר עשיית מצותיו, ימצאו רובן בעלי מומין. והמצוות שישארו לו יהיו מעוטא דמעוטא נגד העוונות שיש לו, ויקרא על האדם עבור זה שם רשע לעולם. אבל אם הקב"ה יתנהג עמו במידת הרחמים, ויחפש עליו זכות בכל ענינו, ישארו זכויותיו על מכוון. ויותר מזה, שאפילו אם נמנו מעשיו ונמצא שיש לו רוב עוונות, אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הרחמים הגמורה יתמעטו מנין, כי בודאי ימצאו כמה וכמה מהעוונות שיש לחפות עליו שעשה אותן בשגגה, או בסיבה אחרת. כללו של דבר, אם ירצה הקב"ה לחפש זכות על האדם, לא יבצר ממנו. והנה כל זה תלוי לפי ההנהגה שהנהיג את עצמו בימי חייו עם הבריות. על כן צריך שידע האדם בנפשו בעודו בחיים כי בעת שהוא דן את חבירו, בין לטב בין למוטב, אז בדיבוריו ממש הוא מסדר דין לעצמו. (שמירת הלשון שער המצוה ד', ע"ט).

לעבור על מדותיו - חסד - למחול לחברו

צט. שלשה הקדוש ברוך הוא אוהב, ואחד מהן מי שאינו מעמיד על מדותיו. (פסחים ק"ג:).
ועוד אמרו, כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו [ומכל שכן עוונות וחטאות
(שערי קדושה להרמ"ו ז"ל - ח"א שער ו') (ראש השנה י'), ואין מדת הדין מדקדקת אחריו, אלא מנחת
אותו והולכת (רש"י שם ד"ה מעבירין).¹¹⁹ וזה פשוט, כי הקדוש ברוך הוא מודד מדה כנגד מדה
(עי' צנען ד"ה 5), ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות, גם הוא בדינו ירחמנו וימחלו לו
עונותיו בחסד, שהרי מחילה זו דין הוא כיון שהיא מדה כנגד מדתו.¹²⁰ והוא מה שאמרו
זכרונם לברכה (ראש השנה י'). למי נושא עון? למי שעובר על פשע. ומי שאינו רוצה להעביר
על מדותיו, או אינו רוצה לגמול חסד, הנה הדין נותן שגם עמו לא יעשו אלא שורת הדין

¹¹⁹ וזה פתח תקוה נכבד מאד. (ספר שערי משנה - א' כ"ח). ובספר אורות אלים להגאון בעל הפלא יועץ ז"ל
(על דרך ארץ זוטא פרק ח') כתב: זה לשון מהרי"א, מוסר רבינו מהר"ם קורדובירו ז"ל: כל אדם יודע בעצמו
שחטא איזה חטא, ופרט בדור יתום הזה ידע איניש בנפשיה כמה חטא בתפילות שלא בכוונה, וברכות, וחטאות
נעורים חדשים עם ישנים. ואם יאמרו לו שצריך הפסקות ותעניות הרבה, הוא יענה דכשל כחו ואינו יכול לסבול.
ואם יאמרו לו שיענש במיתת בנים, כה יאמר "אתה ה' תשמרם". ואם יאמרו לו שיענש שלא יהיה לו פרנסה
וצרה דעניות רדיף אבתריה, שאג ישאג כי חסרון כים קשה מכולם. והנה מצינו כפרה בזול, בלי כל זה, והוא
להעביר על מדותיו שמעבירין על כל פשעיו. וכמה יבוש ויכלם מי שיש לו לב כי אלהינו מרחם הורה לנו כפרה
בזול, ואין מקיץ ואין שומע, ומה יענה האדם בזה! עכ"ל. ועי' לקמן הערה 125 שהעתקנו דבריו בספר תומר
דבורה. ורבינו חיים ויטאל ז"ל (שערי קדושה ח"א שער ו') כשהזכיר מאמר "כל המעביר וכו'", כתב: ואם עיני שכל
לך, היה לך לחפש מי שיצערך, כי חיים אתה מבקש לך. עכ"ל.

¹²⁰ בספר דבש לפי להחיד"א ז"ל (מ' כ"ג, וכ"כ צספרו כנר לאדן - דרך ארץ זוטא ח') כתב: מעביר על מדותיו
מעבירין לו על כל פשעיו, מלבד הפשט דהקב"ה דן את האדם על פי מדותיו, עוד אפשר לומר במה ששמעתי
מהרב המופלא עיר וקדיש כמהר"ח נ' עמר זלה"ה כי הוה עובדא דעשיר אחד תקיף ולול בתלמיד חכם אחד,
והרב הנזכר אמר לתלמיד חכם שימחול לעשיר ויעשה שלום. והשיבו החכם כי תכף מחל לעשיר, דאמרו בזה
הקדוש (ח"ג נח): דחטאים של ישראל מכבידין גדפוי דשכינתא ח"ו, ואם לא היה מוחל היה נחשב עון לעשיר
והיה צער כביכול לשכינה, ולכן תיכף מחל לו, כי בזה אין צער לשכינה ח"ו מחמת אותו עון. והנאהו להרב ז"ל
[והרב ז"ל קרא עליו (קהלת י' י"ג) "דברי פי חכם חן ושפתים ישק" (כנר לאדן שס)]. ובאמת שהוא סעיף גדול
ועיקר ליראת שמים. ואפשר שזהו טעם סגולת מעביר על מדותיו, כי בזה כביכול מעביר העון שלא יהיה צער
לשכינה, ועל פי דרכו מעבירין על פשעיו, דכיון שהוא גורם לשכינה נחת רוח, על פי מדותיו מעבירין לו על כל
פשעיו שלא יהיה צער לשכינה מסיבת עוונותיו. וזהו מדה כנגד מדה. ודוק היטב, וק"ל. עכ"ד החיד"א שם.

ובספר אורות אלים להרב פלא יועץ ז"ל (על דרך ארץ זוטא פרק ח') כתב: אני שמעתי מפה קדוש, אלופי
כתר לראשי כמהר"ר משה הלוי זצ"ל, חין ערכו מי ימלל, אשר היה ביתו פתוח לרווחה ובית ועד לחכמים, והיה
אומר "הנה ספרי מונחים בקרן זוית, כל הרצצה ליטול יבוא ויטול, בין ברשות בין שלא ברשות, בין בפני בין שלא
בפני". ולפעמים כשהיינו שנינו יחד לומדים, היינו מבקשים איזה ספר, ואחר העמל והטורח לא היינו מוצאים
אותו. ואמרתי לו, למה מרשה כל כך לאחרים ואינו חושש על מרחו וצרכו. והיה כמשיב "אם אומר להם שלא
יקחו אלא ברשות, אפשר יעברו על דעתי ויהיה להם עון ויהיה צער לשכינה, לכן אני בוחר לטרוח בעצמי כמה
מרחות וכמה יגיעות, ולא יהא צער לשכינה". אלו דבריו. ישמע חכם ויוסף לקח. עכ"ד.

(עיין בהערה¹²¹). ראה עתה, מי הוא זה ואיזה הוא שיוכל לעמוד אם הקדוש ברוך הוא עושה עמו שורת הדין?¹²² (מסילת ישרים י"ט). ומבואר במסכת ראש השנה (יז.) שמדה זו מועלת לאדם גם כן לפעמים להוסיף לו ימים, אפילו אם כבר נגזר עליו שימות. (שמירת הלשון - שער התבונה פרק ט').

ק. רב הונא בריה דרב יהושע חלש. נכנס רב פפא לשאול בו (מה שלומי), וראה דחליש ליה עלמא (פי' עומד הוא למות). אמר להם "הכינו לו צידה לדרך (פי' תכריכין (רש"י))." לבסוף נתרפא. רב פפא היה מתבייש לראותו (מפני שהוכיח עליו צורכי המתים (רבינו מנחם)). אמרו לו "מה ראית?" אמר להם "כן, כך היה (מיתה נקנסה עלי (רש"י)), ואמר להם הקדוש ברוך הוא, 'הואיל שאינו מעמיד על מדותיו לא תקומו (פי' לא תדקדקו אחריו (רש"י))." (ראש השנה יז.).

קא. מלאך המות היה מצוי אצל רב ביבי בר אביי. אמר מלאך המות לשלוחו "לך הבא לי מרים קולעת שער נשים". הלך השליח, והביא מרים מגדלת תינוקות. אמר לו מלאך המות "אני אמרתי לך [להביא] מרים קולעת שער נשים!" אמר לו השליח "אם כן אחזיר אותה (פי' אחזיר מרים מגדלת תינוקות לעולם הזה ותחיה)". אמר לו "הואיל ש[כבר] הבאתה, תהיה למנין. אלא איך יכלת [להמית] לה?" אמר לו "היתה אוחות אוד בידה, והיתה מסיקה וגורפת התנור. והיא לקחה [את האוד] והניחה אותה על גבי רגלה, ונכותה, והורע מזלה, והבאתי אותה". א"ל רב ביבי בר אביי למלאך המות "יש לך רשות לעשות את זה?" א"ל "ולא כתיב (משלי י"ג כ"ג) 'ויש נספה בלא משפט'?" א"ל "והכתיב (קהל מ' ד') 'דור הולך ודור בא'?" אמר "דרעינא להו אנא עד דמלו להו לדרא, והדר משלימנא ליה לדומה (פי' איני מוסרן לשומר המתים ששמו "דומה", אלא מתגלגלין עמי ושטין בעולם עד שיתמלאו שנותיו, והוא קרוי "דור" (רש"י))." א"ל "סוף סוף מה עשית עם שנותיה?" אמר "אם יש צורבא מרבנן שמעביר על מדותיו, אני מוסיפם אליו, והוא חלופיה". (סגיגה ד: ה.).

¹²¹ במדה שאדם מודד, בה מודדין לו (סוטה ט:). ולפי מה שהאדם מנהיג את עצמו במדותיו בעולם הזה, הוא מעורר כנגדו למעלה בעולם העליון, כל מדה לפי ענינה. אם דרכו להעביר על מדותיו, ומתנהג עם אנשים במדת החסד והרחמים, הוא מעורר כנגדו למעלה את מדת הרחמים, ומרחם הקב"ה על העולם בשבילו, וזוכה הוא ג"כ שירחם הקב"ה עליו, ויעבירו על פשעיו. ואם מדתו להתנהג עם אנשים שלא לותר להם כלום משלו, ולא לרחם עליהם, הוא מגביר בזה למעלה את מדת הדין על העולם, וגם לעצמו. (שמירת הלשון ט"א שער הזכירה ז').

¹²² על כן הירא את דבר ה' יקבל עליו מעתה בלב שלם "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ט י"ח) ולדון את כל האדם לכף זכות, ואז יזכה שיעבירו לו על כל פשעיו, ואין צריך לא סגופים ולא תעניות, כי המעביר על מדותיו מעבירין לו כל פשעיו. (דרושי ה"ל"ח - דרוש ד').

קב. נכלל במדה זו, שאם אדם מבקש מחילה, שלא יהא המוחל אכזרי מלמחול, דאם הוא לא ירצה למחול, גם לא ימחלו לו (עיין בהערה ¹²³) (רמ"א תר"ו א', ומ"צ ס"ק ט'), דלמעלה דנין מדה כמגד מדה. וצריך למחול לחבירו אפילו אם עיות כנגדו במזיד ובמרד, ואז מוחלין לו גם כן אפילו על המזידות. (שער הנזין שם אות ט'). ¹²⁴

¹²³אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה, כדי שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך. והוא הדין אם מכיון לטובת עצמו, שמתירא שיוגיע לו הוזהר בשימחול, דאינו צריך למחול. ומ"מ נראה שבאופנים האלו צריך להסיר מלבו השנאה ממנו אחרי דבאמת ביקש ממנו מחילה. (א"מ תר"ו א' ומשנה ברורה ס"ק ט' ו' ושע"ל אות י'). ואם הוציא עליו שם רע, אין צריך למחול לו (א"מ שם), דאיכא דשמע בחשדא ולא שמע בפיו, ונשאר השם רע. ומ"מ מידת ענוה למחול גם בזה. (מ"צ שם ס"ק י"א).

¹²⁴אעתיק משל ומוסר יפה מהגאון הבן איש חי ז"ל (בן איש חי - פרשת קדושים) בענין זה, והמתבונן בדבריו יקל מעליו קושי נתינת מחילה למי שעשה לו עולה: מעשה במלך אחד שגזר על גנב אחד לתלותו על עץ. ויאמר הגנב שהוא מקבל גזירת המלך על עונו, אך צריך שימתינו לו עד שיעשה לפני המלך חכמה נפלאה שהוא לבדו יודע אותה וכשימות גם היא תמות עמו, לכך רוצה שילמדנה למלך כדי שתשאר בעולם ולא תאבד. ויאמר לו המלך "מה זאת?" ויאמר שהוא יודע להביא גרעין אחד של תפוחים או פרי אחר ויתקן אותו בסימנים ידועים לו, ויתחבנו תוך הקרקע, ואחר חצי שעה יהיה הגרעין הזה אילן ויבקע הארץ ויצא אילן גדול מלא פירות. ויתפלא המלך על זאת. וקם ובא לגינה שלו, ויבוא עם המלך המשנה שלו וגם שר האוצר לראות מעשיו של זה. ויבאו לגנב גרעין של פרי. וישרה אותו תוך הסימנים אשר צוה להביא לו ערך חצי שעה. ויאמר הגנב, עתה נגמר ביטול הגרעין, וצריך לתחבו בקרקע כדי שאחר חצי שעה יהיה אילן גדול. אך צריך שזה התוחב את הגרעין בקרקע יהיו ידיו נקיות מן גניבה וגזל, ואם מימיו גנב איזה דבר, אפילו פעם אחת, תפסד הסגולה של הגרעין, ולא יצא. והנה הוא אי אפשר לתחוב אותו בידו, כי הוא היה גנב כל ימיו. על כן החזיר הגנב פניו אל המשנה ויאמר לו "בכבוד תתחוב זה הגרעין בידך". ויאמר המשנה "לא אכחד כי בהיותי קמן הייתי עושה הוצאות הבית של אבי ביד, והייתי מרויח בהוצאות שאחשוב על אבי יותר ממה שהוצאתי, ואע"פ שהייתי עדיין קמן בשנים חושש אני פן תפסיד הסגולה, כי אין הידים נקיות לגמרי". אח"כ פנה אל שר האוצר ויאמר "בכבוד תתחוב אתה הגרעין בקרקע". ויאמר "אני שר האוצר, שכל חשבון ממון אוצר המלך ביד, ושגיאות מי יבין שמה טעיתי בחשבון וכתבתי יותר על חשבון המלך שלא כדתי". אז פנה הגנב אל המלך ויאמר "בכבוד אדוני המלך אתה תתחוב הגרעין". ויאמר המלך "זוכר אני בהיות קמן ראיתי אצל אבי המלך חוט מרגליות חשוב מאד, וגנבתי אותו ממנו. לכן גם ידי אינם נקיות. נביא אדם אחר". אז הגנב הכה הכאה גדולה על פנים של עצמו ויפול על רגלי המלך ויאמר לו "אדוני המלך, הנה שר האוצר שלך טען על עצמו שידיו אינם נקיות, וגם המשנה הודה שגנב מאביו בחשבון הוצאות הבית, וגם אתה אדוני המלך אמרת שגנבת מאביך. אם כן למה תתלני על גנבתי אשר העניות לחצה אותי וגנבתי למלאות נפשי כי תרעב?! ויבוש המלך, ויבן כי בחכמה עשה כל זאת המעשה, ויפטרנו.

הנה כי כן גם האדם, אם יחטא לו חבירו, יחרה אפו עליו ואומר, זה ראוי לענשו כך וכך או להרגו על אשר נגע בכבודי בכך וכך. ולמה לא יביט על עצמו אשר הוא חוטא כך וכך בכבודו יתברך, וצריך שיבוש מאליו כאשר בוש אותו המלך במעשה הנזכר. וזהו שכתוב (ויקרא י"ט י"ז-י"ח) "הוכח תוכיח את עמיתך [לא תשא עליו חטא, לא תקם ולא תמור וגו']", ר"ל כשתבוא להוכיח את עמיתך שחטא לך ויחרה אפך בו, הנה תחילה "הוכח" לעצמך בדברים שבינך למקום, כך וכך חטאת, ואחר כך "תוכיח את עמיתך", ואז ודאי "לא תשא עליו חטא", אלא תמחול לו, כי תאמר בלבבך, אם אני אפליג עליו בעונש על חטאו לי, אם כן כך וכך אהיה חייב עונשין להקב"ה בחטאו בכבודו כך וכך. ועל כן ודאי "לא תקום ולא תמור את בני עמך", אע"פ שחטאו לך לא תעשה להם נקימה ונמירה, אלא "ואהבת לרעך" (ויקרא ט"ז) בודאי, יען שאם הוא חטא לך הנה הוא עשה כמך, כי גם אתה חטאת בכבוד ה' יתברך. או הכונה, אם הוא חטא לך, הנה הוא אדם כמך, אבל אתה תבין כי "אני ה'"

קג. וכשירצה האדם להתדבק במדת הסבלנות, יתבונן תמיד בגוף עונש העוונות בגיהנם ובגלגול. וידוע דאש של מדור ראשון שבגיהנם היא ששים פעמים יותר מהאש שלנו. ושל מדור ב', היא ששים פעמים ממדור א'. וכן כהאי גונא יכפל העונש בכל המדורות. וכבר כתב הרמב"ן בספרו שער הגמול ששעה אחת בגיהנם היא קשה יותר מיסורי איוב כל ימיו. וגם ידוע דעונש הגלגול הוא קשה יותר מעונש הגיהנם. (שמירת הלשון - שער המצוה פרק ח', וע"ש עוד). לכן יוכיח האדם את נפשו ויאמר לו "למה תסבול יסורים בעולם הזה ובגיהנם על עוונותיך?! הלא טוב לך לסבול חרפת אנוש וגדופיו ולא תענה. ותשמח ביסורים אלו, כי תעלת רפואה הם לנפשך". (ספר חרדים - פרק ע"ג). ואפילו אחד יחרפנו בפניו, לא ישיב לו כלל, וידע כי הכל מאת ה' הוא, עבור עוונותיו, ועוונותיו הם המחרפין אותו. וכשיהיה מקבל את הדין על עצמו באמת, בודאי הקב"ה ירומם קרנו למעלה עבור זה בעולם הזה ובעולם הבא, כמו שמצינו אצל דוד המלך ע"ה בשעה שקלל אותו שמעי בן גרא ועפר אותו בעפר, ורצו עבדי דוד לקנאות לכבודו עבור זה, לא הניח להם, וקיבל על עצמו הדין באמרו (שמואל ב' ט"ז) "ה' אמר לו קלל". ואמרו רז"ל שבאותו שעה זכה דוד להיות הרביעי לרגלי מרכבה. (שמירת הלשון - שער המצוה פרק ח').

קד. ושוב מצאתי עוד דברים נפלאים בזה הענין בספר עבודת הקודש להחיד"א ז"ל (מורה צדקת ה' י') וז"ל: ישתדל להעביר על מדותיו, כי זה כל האדם. וישים אל לבו כי הרבה לחטוא, וכמה פעמים לאלפים עשה נגד רצונו יתברך, והכל עליו לתקן ומידו יבוקש, ומה יספיק לעשות סיגופים או מה כחו לקבל יסורין. וזאת העצה מפום ממלל רברבן רבינו משה קורדוביר"ו זצ"ל¹²⁵ פנת יקרת להעביר על מדותיו, ובזה מתכפרין פשעיו, וטוב לו יותר מן הסיגופים ותעניות. ויש בזה להאריך, אבל לקצר אני צריך. וזו היא מרגלית שאין להעריך, סמא דכלא ואריך. עכ"ל.

(ויקרא טז) ואתה בשר ודם חוטא לו כך וכך, צריך אתה לקבל נקמה ועונשים כפי ערך העונש שאתה תרצה לעשות לחברך בנקמתך בחטאו לך. עכ"ל.

¹²⁵ ז"ל רבינו משה קורדוביר"ו ז"ל בספר תומר דבורה (פרק ז'): [כדי ליכנס בשערי ענוה], יחשוב על עוונותיו תמיד וירצה בטהרה ותוכחת ויסורים, ויאמר, מה הם היסורין היותר טובים שבעולם שלא יטרידוני מעבודת השם? אין חביב בעולם מאלו שיחרפוהו ויבזוהו ויגדפוהו, שהרי לא ימנעו ממנו כחו ואונו בחלאים ולא ימנעו אכילתו ומלבושו ולא ימנעו חייו וחיי בניו במיתה, אם כן ממש יחפוץ בהם, ויאמר, מה לי להתענות ולהסתגף בשקים ומלקיות, המחלישים כחי מעבודת ה', ואני לוקח אותם בידים, יותר טוב אסתגף בבזיון בני אדם וחרפתם לי ולא יסור כחי ולא יחלש. ובזה כשיבואו העלבונות עליו, ישמח בהם, ואדרבה יחפוץ בהם. עכ"ל. ועי' לעיל בהערה 119.

סימן י"ד

לה להיות פועל לטובת אחרים - רבים צריכים לו חל

קה. כתב החתם סופר ז"ל (תורת משה - כי מצא דף מ"ז ד"ה והותירך) "והותירך ה' לטובה בפרי בטןך" (דברים כ"ט י"א). יש לפרש על פי דברי הרמב"ם שכתב לבנו אשרי אדם שחתם ימיו במהרה, שלכל אדם קצבה מה הוא צריך לתקן בתורה ובמצוות, ומי שגמר הקצבה ההיא, השלים ימיו. אמנם היינו אם הוא לעצמו, אבל אם יש לו בנים או אחרים הפועל עליהם להטיבם, אז אין קצבה לזה. ועל זה אמר "והותירך ה'", שיתן לך מותרות חיים לטובה "בפרי בטןך" כדי שתוכל לפעול עליהם. עכ"ל.¹²⁶ וכן כתוב בספר חסידים (סימן קפ"ז) דיש אדם שאינו חי אלא בשביל אחרים שנהנים ממנו. ע"כ. ופשוט שכמה יותר שהאדם פועל לטובת אחרים לפי"ז ראוי ומוכן לו הארכת ימיו.¹²⁷

קו. הגאון ר' ישראל סאלאנטער ז"ל (ספר אור ישראל - ג') כשדיבר בשפלות מצבינו במצוות ורוחניות, כתב וז"ל: כמה נמצא תרופה לתאונתנו הלזו, היא תאות החיים הנוערת בקרבנו כאש בוערת לעורר רחמי שמים, אם לא שנמסור עצמינו לציבור, אם מעט ואם הרבה. ואל כביר לא ימאם ובצלם נחיה, ובזכותם נעמוד לאורך ימים. עכ"ל.

קז. בספר כתבי הסבא מקעלם (פנקס הקצלות סי' כ"ה, וגם צסי' ז'), הקשה הסבא ז"ל על מה שכתוב בטור (סימן תקפ"א) מהמדרש שישראל לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בראש השנה לפי שיוודעין שהקב"ה יעשה להם נס. דלכאורה זה סותר להגמרא (ראש השנה טז:) שלשה ספרים נפתחין בראש השנה וכו'. וביאר שהענין הוא כי הכלל מובטח לו שיצא הדין לאור.¹²⁸ ועל כן יש להשתדל בכל עוז

¹²⁶ ועי' בוזהר הקדוש (נמדצר נד: -רה). שרבי יוסי דפקיעין נפטר מן העולם, ושוב החייהו והוסיפו לו עשרים ושנים שנה עד שלמד תורה לבנו הקטן.

¹²⁷ ואגב אזכיר דבר ששמעתי מפי הר"ר יונה בראמברג שליט"א בהספרו על הג"ר לוי קראפעניא ז"ל בשיבת קאמעניץ בעיה"ק ירושלים ת"ו: אם אין בני אדם חושקים לתלמידי חכמים וצדיקים ומבקשים ליהנות מאורם, אזי הקב"ה אומר "אינכם חפצים בו?! אני חפץ בו!" כי הוא יתברך שש ושמה בבא אליו נפש נקי וצדיק (מועד קטן כה:), ולכן הוא לוקחם ממנו. עכ"ד. [ושוב מצאתי דומה לזה בספר יערות דבש (מ"א דרוש י"ב, וכע"ז) שס"א דרוש ט"ז], שצדיק ותלמיד חכם הוא משולח מהקב"ה והוא חביב לפני ה', ובבואו לארץ חפץ ה' שיהגו בו כבוד, וכבר נודע (זוהר מ"ג נג). כי בכל יום כרוז קאי לפני תלמיד חכם וצדיק "הבו יקרא לדיוקנא דמלכא קדישא", וכאשר ה' רואה שאינם מכבדים אותו, לא יכול לסבול בזיון התורה, ויצו לעלותו למקום אשר היה מתחילה, [ששם יכבדוהו כראוי ויתנו לו יקר]. וא"כ כל בזיון התורה ולומדיה סיבת מיתת צדיקים ותלמידי חכמים. עכ"ד]. ועל כל פנים, לפי דברי החתם סופר ז"ל שהעתקנו, אפשר להאריך ימיהם של תלמידי חכמים וצדיקים עי"ז שהולכים אצלם ללמוד תורה ודרך ארץ. ואשרי איש שאריכת ימי תלמיד חכם באה על ידו.

¹²⁸ כתב האלשיך הק' ז"ל (דברים כ"א מ'), ענין לעולם ישתף אדם עצמו עם הצבור כו' (צרכים ז'), כי זכות דרכים עדיף. והוא מאמר האשה גדולה אל אלישע (מלכים ג' ד' י"ג) "בתוך עמי אנכי יושבת", לומר אל תזכרני יחידית אל המלך הקדוש או לפני שר הצבא של מעלה שיליץ בעדי, כי טוב לי מה שבתוך עמי אנכי יושבת

לעשות לרבים כל מה שיוכל, אם בגופו אם בממונו, או לזכות את הרבים בתורה ומוסר, ועל ידי זה, אף שעדיין לא זכה לכל מעלות הכנסת ישראל, ע"י הדברים הללו לאט לאט יתקרב להכנס בשם כנסת ישראל, וראוי לנס מהקב"ה שיעשה עמו בימי הדין. עכ"ד. ובסימן ל' כתב: מי שמכנים עצמו שלא יחיה לעצמו, רק שיהיו רבים צריכים לו, נמצא כי הכלל צריך לו ויזכה בתוך הכלל. וע"ע בספר חכמה ומוסר (ח"א עמ' י"ט) שהגר"י סאלאנטער ז"ל היה אומר תמיד באלה הימים כי האדם צריך להיות איש שרבים צריכים לו, ע"ש.

סימן ט"ו

להיות ירא וחרד מיום הדין

להיות נמוך הרוח לפני ה' - להתרחק מגאווה

להשתחוות בהכנעה לפני ה'

קח. אמר ר' יצחק, כל שנה שרשה בתחלתה (פי' שישראל עושין עצמן רשין בראש השנה, לדבר תחנונים ותפילה (רש"י)), מתעשרת בסופה (שמתוך שישראלים רשים, לבם נשבר, ומרחמים עליהם מן השמים (מוס' ד"ה שרשה)). (ראש השנה טו:).¹²⁹ וכתוב במשנה ברורה (סימן תקפ"ד ס"ק א'): ואף על גב שאנו בטוחים שנצא זכאים בדין, מכל מקום צריך להיות ירא וחרד מאימת הדין, ועל ידי כן נזכר לזכות. עכ"ל.

קט. כתוב בספר החיים להגר"ח אחי המהר"ל (סליחה ומחילה - פרק ג') וז"ל: אין טוב לו לאדם בימים אלו, רק להעלות על ראשו תמיד אימת יום הדין ולהאיר ולהדליק את נר אלהים נשמת אדם בתוך הגוף האפל, ואז ידע כי בודאי יהא מסיק שתא. וזהו כונת רבותינו ז"ל (סוריות יב). האי מאן דבעי למידע אי מסיק שתא כו', אי משיך נהורא ידע וכו'. וכו'. עיקרו של יום זה (ראש השנה) ויסודו הוא מה שיהא אדם ממוצע בין השמחה ובין הדאגה, דהיינו שיהא שרוי קצת בדאגה ובצער, ויהיה גם כן בטוח בהקב"ה. כו'. כל מי שעומד בדאגה ובצער בימים אלו, הקב"ה עושה לו נס ומהפכו לטובה ומוחל לו עוונותיו. עכ"ל, וע"ש עוד (ע"י בהערה¹³⁰).

ומתקיימת בתוכה בהבלעה, ואם תזכירני יחידית יבוקר פנקסי (זוהר ח"א כט:), וכענין מאמר ספר הזוהר (שס לז). על פסוק (תהלים ק"ז י"ח) "פנה אל תפלת הערער כו'". עכ"ד, וע"ש עוד.

¹²⁹ כתב רבינו ישראל סאלאנטער ז"ל (ספר אור ישראל ז'): ומה יחרד לב האדם האוהב את עצמו ואת בני ביתו התלויים עליו להיטיב דרכו, ולכל הפחות לשבור רוחו בשברון לבב, אשר הוא יסוד הראשי להיות מגן על הסכנה הגדולה המרחפת, כמאמר חז"ל ראש השנה, כל שנה שרשה בתחילתה כו'. עכ"ל.

¹³⁰ אעתיק חלק ממה שכתב שם, וז"ל: והרבה בני אדם עושין אותו (ראש השנה) ימי משתה ושמחה, ואומרים שהם בטוחים בהקב"ה על פי המדרש שמביא הטור אורח חיים. וקורא אני עליהם "וכסיל בוטח ומתעבר" (משלי י"ד ט"ז), דחלילה לעשות כן, כמו שאכתוב בסמוך. וגם רוב פעמים שהן משתכרין בו ואין פחד אלהים לנגד

ק'. ובספר כוכבי אור להגר"י בלאזער זצ"ל (פרק ד') כתב שכמו שהוא בנוהג שבעולם כי מי שהוא נאחז בסבך איזה משפט אף משל עניני ממון, ומה גם של דיני נפשות, הנה לפי יראתו ופחדו כן מימים רבים קודם יתחיל לדאוג להחיש מפלט לו מפח יוקשים כי יצדק בהשפטו. לזאת מה מאד נחוץ לפני האדם להקדים את עצמו מראש חודש אלול כשמוע קול השופר לעשות איזה הכנה.¹³¹ וכל אחד לפי ערכו ישתדל בכשרון המעשה ולשנות דרכי הנהגתו לטוב. וכן בקשת רחמים בתפילה ותחנונים. וההכנה הזאת, מה שהאדם מקדים את עצמו לדאוג ימים רבים לפני בוא יום הדין כי ירך לבבו ויכנע רוחו ולהכניס בקרבו פחד וחרדת הדין ולעשות איזה רושם בנפשו להתעסק בכשרון המעשה ובקשת רחמים, אף אם לא יספיק להכריע כף הזכויות על העונות ולזכות מצד שורת הדין, בכל זאת יש בכחה לעורר רחמים ממקור הרחמים ולהטות דינו כלפי חסד לתחיה. מה שאין כן אם האדם בעצמו ישכח רישו ויסח דעתו בכל החודש והוא בעצמו לא יחוש ולא ידאג כלל מפני יום הדין. עכ"ד, וע"ש עוד.

קיא. אמר ר' יהושע בן לוי, בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה, שבשעה שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה, שכר עולה בידו (ולא שכר קרבן אחר (רש"י)); מנחה, שכר מנחה בידו. אבל מי שדעתו שפלה, מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם, שנאמר (מלכים ב' י"ט) "זבחי אלהים רוח נשברה".¹³² ולא עוד אלא שאין תפילתו נמאסת, שנאמר (מלכים ב' ס"ט) "לב נשבר ונדרכה אלהים לא תבזה". (סוטה ה:). וכתוב במדרש (צמדנר נזה ד' כ') "שיר המעלות לדוד ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות

עיניהם. ואז מדת הפחד הנוהגת ביום זה פוגעת בהם ח"ו, ודינא דמלכותא דינא (גיטין י:), והבן אותיות "דינא", כי השם של אדנות ומלכותו אשר בכל משלה, ואשר היא כלולה ברחמים, יתהפך ח"ו לכולא דינא. ולפי דעתי שזהו פשוטו של (משלי י"ג כ"ג) "ויש נספה בלא משפט", שאינו רוצה לומר שנספה בלא חטא חלילה, אבל נספה הוא על שאינו נותן על הלב כי יום משפט הוא, שאלמלא היה נותן זה אל לבו היה חסד אל יסובבנהו. וכו'. עכ"ל.

¹³¹ וכאשר בעונותינו הרבים הלב מטומטם ונעשה כאבן וקשה כצור החלמיש, על כן ישתדל לקבוע עתים לקרות ולחגות בספרי יראה ומוסר בהתפעלות הנפש, למען ירך לבבו וישבור רוחו מאימת יום הדין. (ספר כוכבי אור ס:).

¹³² הרי שהמשפיל עצמו, נמחלין לו על כל עוונותיו. (מזמח אליהו לזעל השצט מוסר ז"ל - מקץ - דף מ"ה טור ג' ד"ה ולי).

¹³³ כתב החיד"א ז"ל (דצט לפי ט' ז'): טעמי המצוות, מתוכן נלמוד לקיים שורש המצוות שאין יכולות להתקיים בגלות, כגון מצות הקרבנות שעיקר הכוונה לפי הפשט שיחשוב כי על פשעו היה הוא עצמו חייב ליעקב ולישחט ולישרף, והקב"ה ברחמיו פטרו בקרבן, אך צריך ליכנע מאד, וכמו שפירשו הראשון (ויקרא א' ז') "אדם כי יקריב מכם קרבן לה'", שראוי היה שיתקרבו החוטאים עצמם, וז"ש "מכם קרבן לה'", אך ברחמיו יתברך צוה כי "מן הבחמה וכו' תקריבו וכו'" (שס). ובהיות זה עיקר טעמי המצוה, א"כ גם עתה שלא יש קרבן, האדם בעצמו יכנע ויעלה על לב כל זה, ואז יקיים מצות קרבנות, כמו שאמר הכתוב (מלכים ב' י"ט) "זבחי אלהים רוח נשברה". עכ"ד, וע"ש עוד.

ובנפלאות ממני, אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו כגמל עלי נפשי" (תהלים קל"א א'- ב'). א"ר אדא ב"ר חנינא, אמר לו הקדוש ברוך הוא "אתה שוית עצמך לגמול; חייך, כשם שאין לתינוק הזה עונות, כך אין לך עונות", שנאמר (שמואל ב' י"ג י"ג) "גם ה' העביר חטאתך לא תמות". מכאן את למד שאין אדם רשאי לנהוג גאווה לפני המקום, אלא צריך אדם להתבונן על כבודו. ובתנחומא (עקב ג') איתא, "והיה עקב תשמעון" (דברים י"ז י"ג), מה כתיב למעלה מן הענין, "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט מכל העמים" (דברים י"ז י"ז), לא ממה שאתם מרובין מכל האומות ולא ממה שאתם עושין מצוה יותר מהם, שהאומות עושין מצוה שלא נצטוו יותר מכם והם מגדילים שמי יותר מכם, שנאמר ב'. אלא בזכות שאתם ממעטין את עצמכם לפני, לפיכך אני אוהב אתכם, שנאמר (מלאכי א' ב') "אהבתי אתכם אמר ה' וגו' ואת עשו שנאתי וגו'", ואומר (הושע י"ד ה') "ארפא משובתם אוהבם נדבה וגו'", נדבה נפשי לאהבתן אע"פ שאינן הגונים.¹³⁴ עכ"ד. ובמסכת סוטה (ה.) אמרו, כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה "אין אני והוא יכולין לדור בעולם".¹³⁵

ק"ב. כתב רבינו בחיי (בספרו כל הקמח - ערך "הכנעה") וז"ל: ועם ההכנעה רחוק הוא שיחטא, ועמה כל עוונותיו נמחלים, וכענין שכתוב "או אז יכנע לבכם הערל וכו'" (ויקרא כ"ו מ"א),

¹³⁴ בספר כסא דוד להחיד"א ז"ל (סוף דרוש י"ט) העתיק מאמר זה, וכתב: וכבר כמה פעמים המדב"ר הייתי לישראל כי מאמר זה מוכיח שהכל תלוי בענוה ובלעדה אינו עושה כהוגן והמצוות שעושה אינן חשובות כל וכך, והוא יתד שהכל נסמך עליו.

¹³⁵ אבל דע כי יש גאווה אחרת רוחנית טובה מאד, כי כל המדות יבחנו לפי הנושא והענין, ויש להם מציאות בטוב ובהפכו וכו'. ומאחר שכל תכלית האדם ללכת בדרכי ה' ולדבקה בו, גם בזו ידמה לעליון, מה הוא הבורא יתברך גאה גאות לבש (תהלים ס"ג א') אינו מתערב בעלוליו שכולם למטה ממדרגתו ולא ישתווה להם, כך אנו, עם היותנו שוכני בתי חומר, יש לנו לילך אחר מדותיו יתברך כל האפשרות גם בזה להתגאות על מה שלמטה ממעלתנו, ר"ל שנדע ונכיר ערך צורת הנפש הקדושה שהיא עצמותינו האמיתית, היותה חלק אלוה ממעל, כנודע, ולא נשעבדנה לפחות וגרוע, שהוא החומר הגס ותכונותיו המקיפים אותה לנסותה ומטים אותה אליהם להשמע להם להשחית צורתה ולהפסיד מעלתה הנכבדת. וכל מה שהאדם נלכד במצודת יצר הרע, בא לו מחמת ששוכח יחושו הנורא ונפלא כי בן מלך הוא, וחושב שהוא ממשפחת הכפריים עובדי האדמה וכו'. לפיכך עצה טובה גדולה וחשובה היא, מי לה' אלי ידע ישראל כי ה' הוא מתגאה בו, ככתוב (דברים ל"ג כ"ו) "אין כאל ישרון רוכב שמים ובגאותו", וכתוב (ישעיה מ"ט ג') "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר כך אתפאר", וה' יתברך הוא גאותן של ישראל, כאמרו (דברים ל"ג כ"ט) "ואשר חרב גאותך". וכי אין לנו להתגאות בזאת גאווה גדולה ונפלאה שאין למעלה הימנה בערכנו! ובמכילתא (בשלח פרשת השירה פרשה ב', וכ"כ בתנחומא בשלח י"ג) גיאנו וגאיתנו ב'. ואם ישים האדם אל לבו שהמלאכים מלוין אותו לשמרו, ככתוב (תהלים ס"א א'), יראה בעין שכלו מעלתו וגדולתו. וכשיזכור זה הלא תיקר נפשו בעיניו ותצלח עליו רוח אלהים שלא יתפעל משום התפעלות שאינו לפי כבודו, ומכל דבר מגונה ורע ישמור ידו. אז ודאי לא יהא ליצר הרע מבוא אליו. אבל חבל על אדם קל שאינו חושב עצמו מאומה. והוא שהכתוב משבח יהושפט "ויגבה לבו בדרכי ה'" (דברי הימים ב' י"ז ו'), שאם ישים זאת נגד עיניו תמיד, ינצל מכל רע, וכו'. (סידור צית יעקב ליעקב ז"ל - הקדמה סולם צית אל - ד"ה אי לזאת). ושוב מצאתי שהגאון המופלא מוהר"ר שמואל יפה אשכנזי זללה"ה בעל היפה תואר (בספרו יפה עינים - דרוש לפרשת וישב - דף כ"ז טור ג') כבר כתב כע"ז, ע"ש. וע"ע בספר מזבח אליהו עה"ת (פרשת צהר - דף קל"ט טור א'- ב').

הזכיר בפרוש כי ההכנעה היא כפרה לעוונותיו. וכן הבטיח הקב"ה לשלמה שעם ההכנעה תהיה תפלתן של ישראל נשמעת ועוונותיהם מתכפרים, והוא שכתוב בדברי הימים (ג' ז' י"ג-י"ד) "הן אעצר השמים ולא יהיה מטר והן אצוה על חגב לאכול הארץ ואם אשלח דבר בעמי, ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישבו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם".

ק"ג. כתב החתם סופר ז"ל (מורם משה - נשא דף י"ד ע"א ד"ה ישא): האדם המקבל הכל באהבה, הוא אות וסימן שמכיר כי טוב ה' וכל מה דעבד לטב עבד וגם הרע יש לו תכלית טוב. וגם זה הוא אות דמכיר את עצמו דבוודאי הוא חוטא, וזה לו לכפרה, או לכל הפחות מכיר עצמו שהוא קל לחטא ואם יהיה לו טוב מרובה אפשר שיחטא, ולכך הוא משליך יהבו על ה', ורק כאשר הוא טוב בעיני ה' יעשה. וכיון שהוא פחות בעיני עצמו, גם ה' יתברך אינו מדקדק עמו, וכמו שדרשו (שיר השירים רבה ח' ט' [ח' ט']) על "אחות לנו קטנה" (שיר השירים ח' ט'), מה קטן אין מדקדקין על מעשיו. עכ"ל. וע"ש שביאר עם זה הא דאיתא בברכות (כ'): אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה "מדוע אתה נושא פנים לישראל?" אמר להם הקב"ה "איך לא אשא להם פנים, בתורה כתוב (דברים ח' י') 'ואכלת ושבעת וברכת', והם מדקדקים על עצמם בכזית וכביצה". פירוש, על שהם מדקדקים לברך ה' אפילו על כזית, שהוא דבר מועט, ומכיר ה' ומכיר עצמו וחולשתו, לכך ה' נושא פנים.

ק"ד. כתוב במדרש שמואל (ג' ד') שהגלויות אינם מתכנסות אלא בזכות ההשתחויה, חנה לא נפקדה אלא בזכות ההשתחויה, בית המקדש לא נבנה אלא בזכות ההשתחויה, המתים אינם חיים אלא בזכות ההשתחויה. וכתב השבט מוסר ז"ל (מדרש סליחות - ענף "השתחויה", וע"ע ציפה נוף למוהר"ש יפה אשכנזי ז"ל על מדרש שמואל): כל הישועות באים בזכות ההשתחויה משום דהמשתחוה מורה כאילו מסתופף בצלו ואומר נענתי עשה בקשתי אע"פ שאינו ראוי. כל שכן וק"ו אם המשתחוה ראוי. וזהו ק"ו מבשר ודם, שאדם המכניע עצמו ומשתחוה לחברו, כיון שנכנע לפניו בהשתחויה, שהוא נענוע כל גופו, מתרכך לבו ועושה בקשתו בראותו גודל שפלותו. כל שכן וקל וחומר בהקב"ה שהוא מלא רחמים, דכתיב בו (ישעיה כ"ו ט"ו) "ואת דכא" - אתי דכא (סוטה ה.), שבהשפיל זה גופו בהשתחויה לפניו שימלא רצונו ומושיעו מכל צרה.¹³⁶

¹³⁶ וזה ממש בדברי הגמרא במסכת סוטה (ה.): אין תפילתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים לבו כבשר, שנאמר (ישעיה ס"ו כ"ג) "והיה מדי חדש בחדשו יבא כל בשר להשתחוות לפני אומר ה'".

סימן ט"ז

שמירת שבת - עונג שבת - הכנה לשבת - לימוד עניני שבת ¹³⁷ קטן. אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, כל המשמר שבת כהלכתו, ¹³⁸ אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש, מוחלין לו ¹³⁹ (ע"י בהערה ¹⁴⁰). (שנת קיס'; ונ"כ צפרקי דר"א סוף פרק י"ט). וכתוב במסכת שבת (קיס'): רב נחמן בר יצחק אמר, כל המענג את השבת ¹⁴¹ ניצול משיעבוד מלכיות. אמר רב יהודה אמר רב, נותנין לו משאלות לבו. ואיתא בספר עבודת הקודש להחיד"א ז"ל (נפוקן שמיר אות קכ"ו) שעונג שבת מועיל לכפר עוונות ג"כ. ¹⁴² ובפרקי דרבי אליעזר (י"ט) אמרו, כל המקדש על היין בלילי שבתות, מאריכין לו ימיו ושנותיו בעולם הזה ויוסיפו לו שנות חיים לעולם הבא. ע"כ. ובפסיקתא רבתי (פרשה כ"ז) כתוב: "שמעו דבר ה' בית יעקב וכל משפחות בית ישראל" (ירמיה ז' ד'), בטלתם כל הדברות; אמרתי "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ' ז'), "כחשו בה' ויאמרו לא הוא" (ירמיה ה' י"ז); אמרתי "לא יהיה לך אלהים אחרים" (שמות כ' ג'), "כי מספר עריך היו אלהיך יהודה" (ירמיה ז' כ"ט), וכו' וכו'. הרי בטלתם כל הדברות! אפילו דבר אחד אם קיימתם ואני סולח לכם. ואיזה הדבר הזה? זה יום השבת, שכן הוא אומר לירמיה וכו'. עכ"ל.

¹³⁷ כתוב במשנה ברורה (הקדמה להלכות שבת) וז"ל: אך באיזה ענין נוכל לבוא לזו המדרגה שישמור שבת בכל פרטיו? העצה היעוצה לזה שיראה לזרז את עצמו ללמוד הלכות שבת ולחזור עליה תמיד כדי שידע האסור והמותר, דאי לאו הכי אפילו אם ילמוד כל ענינים המוסרים המזרזים לשמירת שבת כראוי, לא יועיל לו, כדאיתא במדרש משלי וכו', והכי נמי בעניננו, אם הוא חושב על איזה דבר שאין זה בכלל מלאכה או שבות, לא יועיל לו שום מוסר. עכ"ל.

¹³⁸ וכיון שכן, הנשמה מרגשת בעצמה שניצלה מכמה עבירות שנמחלו לה, ומגיע לה מזה שמחה גדולה, ומשם נולד לאדם שמחה, וזהו שכל אשר בשם ישראל יכונה שמח הוא ביום השבת. (מזמנא אליהו לזעל השגט מוסר ז"ל - ויקהל - דף ק"ד טור ד' ד"ה וזוהי).

¹³⁹ והטעם, כי שמירת השבת תעיד על אמונת החידוש וההשגחה, ומכחיש את עבודת אלילים. (מלצ"ס ירמיה י"ז י"ט). וע"ע בחידושי אגדות למהר"ל ז"ל (שנת קיס'). וע"ע בבית יוסף (או"ח ריש סימן רמ"ז) ובספר חיי עולם להגרי"י קנייבסקי ז"ל (ח"צ פרק ט').

¹⁴⁰ איכא למידק, אי לא עשה תשובה, מאי מהני? ואי עשה תשובה, שבת למה לי? ונראה דמיירי שעשה תשובה, אלא דתשובה לא מהני שיהא מוחלין לו, כדאיתא ביומא (פו). שאם עבר על כריתות ומיתות בית דין, תשובה תולה ומיתה ממרקת. וקמ"ל כאן דאם בעשותו תשובה שומר שבת כהלכתו, מהני תשובה שיהא נמחל לו. (ט"ז או"ח ריש רמ"ז).

¹⁴¹ בספר בית הלוי על התורה (פרשת מרומה) הוכיח דאף אם האדם מכוון באכילתו בשבת סתם לשם תענוג, גם זה למצוה יחשב, דבשבת כתיב (ישעיה נ"ט י"ג) "וקראת לשבת עונג", דמצוה להתענג בשבת, ואם כן כוונתו הוא למצוה. ורק אם ח"ו האדם מכוון להדיא שתענוגיו שלא לשם מצוה הם, אזי לא יחשב למצוה.

¹⁴² ועוד כתב החיד"א ז"ל, בספרו דבש לפי (ר' י') בשם הרב תורת חיים, וז"ל: רחיצה בחמין בערב שבת דוגמת הטבילה שטובלין הנשמה בנהר די נור להסיר ממנה כתמי העוונות, כי על ידי רחיצה זו בחמין בערב שבת יוסר מהאדם כתמי עוונותיו. עכ"ל.

קטז. ואיתא במדרש (שמות רבה כ"ה י"ג), בעת שאדם שומר את השבת, גזור גזירה והקב"ה מקיימה (ר"ל שהקב"ה יתן לו משאלות לבו (ע"פ המשך דברי המדרש, ע"ש)). ולא עוד, אלא כל מה שאתה אוכל בעולם הזה אינו אלא מן הפירות, אבל הקרן קיימת לך לעולם הבא.¹⁴³

קיז. כתב החיד"א ז"ל (עבודת הקודש - מורה צדק לאות קל"ד): ישתדל להכין בעצמו איזה דבר מצרכי שבת, לקנות איזה דבר על ידו וכיוצא, ויכוין לקיים מצות עשה "והיה ביום הששי והבינו את אשר יביאו" (שמות ט"ז ה').¹⁴⁴ וכתבו גורי האר"י זצ"ל כי הטורח בצרכי שבת בעצמו בשמחה, מתכפרין לו עוונותיו. עכ"ל.¹⁴⁵

קיח. כתב החתם סופר ז"ל (מורה משה - נשלח דף כ"ח ע"א ד"ה הוא): איתא בספרים כשם שההכנה לשבת מביא ברכה והשפעה, כך הלימוד בעניני שבת ובמסכת שבת מביא השפעה יתירה. עכ"ל, וע"ש עוד.

קיט. והנה שבת שובה מעולה יותר משאר שבתות, שבו אפשר להשיג מחילה על כל מה שחטא בכל השבתות מיום הולדו, כמו שכתוב בספר יסוד ושורש העבודה (שער י"א פרק ה') וז"ל: הנה יום גאולה מחטאיו ומפשעיו יום שבת אם תשמורו בכל פרטיה ודקדוקיה, בדיבור ובמעשה ובמחשבה, כי עיקר ושורש גדול ויסוד מוסד אל התשובה היא שמירת שבת כהלכתו גם בכל השנה, כמאמר רבותינו ז"ל (שבת קמ"ט): כל השומר שבת כהלכתו, אפילו עבד עבודה זרה רחמנא לצלן כדור אנוש, מוחלין לו. ולכן זה שמו אשר יקראו לו לשבת שבין כסה לעשות, "שבת תשובה", כי שמירתו כהלכתו הוא יסוד ועיקר לתשובה. לכן יזהר בו האדם מאד ומאד לשמור ולעשות אותו כהלכתו בכל פרטיו ודקדוקיו, וגם מלדבר בו שיחת חולין ח"ו, וגם לטהר רעיוניו ומחשבותיו שלא יחשוב בעניני עולם הזה

¹⁴³ וכתב הרמב"ם (הל' שבת ל' ט"ו) שכל השומר את השבת כהלכתה ומכבדה ומענגה כפי כחו, כבר מפורש בקבלה שכרו בעולם הזה יתר על השכר הצפון לעולם הבא. ע"כ.

¹⁴⁴ כתוב במשנה ברורה (סי' ר"ג ס"ק ז'): וטוב שיאמר על כל דבר שקונה "זהו לכבוד שבת", כי הדיבור הוא פועל הרבה בקדושה. עכ"ל.

¹⁴⁵ כתב החפץ חיים ז"ל (סע' עולם מ"א פרק ד'), שמעתי בשם גדול אחד, שאמר, לפי מה שידוע מחז"ל (וזהו פרשת מרומה - דף קנ:) דמי ששומר שבת בעולם הזה אז גם שם אפילו אם נתחייב ח"ו עונש גהנום עבור עוונותיו אינו נענש ביום השבת, דנחשב לאיש ההוא זמן שבת מעת שהתחיל בערב שבת להתעסק בצרכי שבת, ומגינה עליו זכות השבת. ועל כן מאד צריך להשתדל בענין צרכי שבת, ויטב לו בזה ובבא.

כלל וכלל, רק ביראת השם כל היום,¹⁴⁶ ואז מוחלין לו על כל מה שחטא בכל שבתות השנה מיום הולדו ועד עתה, כנ"ל בשם האר"י ז"ל. עכ"ל.

סימן י"ז

עניית "אמן יהא שמיה רבה" בכל כחו

קב. אמר רבי יהושע בן לוי, כל העונה "אמן יהא שמיה רבא מברך" בכל כחו (ר"ל בכל כוונתו)¹⁴⁷ (רש"י, טור אור"ח נ"ו, ר' יונה), קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה (עיין בהערה¹⁴⁸).¹⁴⁹ רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן, אפילו יש בו שמץ של עבודה זרה, מוחלין לו. (שנת קט"ז, וטור אור"ח נ"ו).¹⁵⁰ על כן יש לכוין בעניית הקדיש שיאמרנה בלב ונפש, ולא רק כמוציא שפתיו ולבו בל עמו. וגם יכוין לשמוע הקדיש מפי השליח ציבור כדי שידע על מה הוא עונה "אמן יהא שמיה רבה". וכל שכן שצריך לזוהר מאד ומאד שלא להשיח באמצע קדיש או קדושה,

¹⁴⁶ ועצה טובה למי שאינו יכול ללמוד תורה כל יום השבת, שבעתות שאינו לומד עכ"פ יקרא סיפורי צדיקים, שבוה נתעורר הלב ליראת שמים ומידות טובות וכו'. וידוע מדברי רבותינו קדמאי ובתראי ז"ל גדול הענין הזה של סיפורי צדיקים, ואעתיק קצת מדבריהם לתועלת הענין:

בענין מעלת סיפורי צדיקים: כתב רבינו יונה (שערי משנה ג' אות כ"ו): ידוע הדבר כי מן המדות הנאות לספר בשבח החכמים והצדיקים, כמו שנאמר (משלי כ"ה כ"ו) "וחקר כבודם כבוד", ואמרו על האויל שאינו מדבר בשבחיו של עולם. עכ"ל. וכתב רבינו בחיי ז"ל (הקדמה לפרשת ושלח), "אכול דבש הרבות לא טוב וחקר כבודם כבוד" (משלי כ"ה כ"ז), הודיע הכתוב הזה כי יתחייב האדם לחקור הצדיקים ולספר בשבח מעלתם, והגיד לך כי ערך החקירה הזאת בחקר כבודם הוא טוב מאכילת הדבש, כי אכילת הדבש הרבות לא טוב, והרבות לחקור בכבודם הוא טוב וכבוד אצל המחשבה וכו'. וכן אמר דוד ע"ה (תהלים ט"ו ד') "ואת יראי ה' יכבד", הזהיר לחקור כבוד הצדיק ולספר בכבוד יראי ה' ולכבד אותם, וכו'. עכ"ד. וכתוב בספר מסילת ישרים (פרק כ"א): תועיל הקריאה בסיפור מעשה החסידים באגדות אשר באו שם, כי כל אלה מעוררים את השכל להתעניין ולעשות כמעשיהם הנחמדים, וזה מבואר. עכ"ל. וכ"כ בספר חסידים (סימן מקנ"ג): אדם מגיד לבניו או לתלמידיו "כך אני עושה", "כך היה אבי עושה", "כך היה רבי עושה", כדי שהם יעשו כך, דכתיב (שמואל ב' כ"ג כ"ד) "כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלהי". ע"כ. ובשו"ת חתם סופר (מ"ו ליקוטים סימן נ"ט ד"ה והנה שם) כתב: לספר בשבח הצדיקים הוא מצוה גדולה כו', מצוה בעידנא דעסיק בה מגינא ומצלי כו', השומעים כו' במצות שמיעה קא עסקי.

¹⁴⁷ "בכל כחו", כלומר בכל כוונתו. ומפני שיש בני אדם שאין הכונה שלהם מתעוררת אלא על ידי הכת, אמר "בכל כחו". אבל אין צריך לתת קולות גדולות שיתלוצצו ממנו בני אדם. (רבינו יונה צרכות יג: ד"ה כל).

¹⁴⁸ מהא דמועיל לבטל גזירה רעה יש ללמוד קל וחומר שמועיל למנוע גזירות רעות, דיותר קל לפעול שלא יגזר גזירה מלבטלה לאחר שכבר נגזרה בשמים.

¹⁴⁹ כתב החתם סופר ז"ל (חמס סופר השלם שנת דף קיט: ד"ה וכתיב) שאף שלחילול ה' אין תקנה עד שימות, מ"מ אם שב באשר חטא, היינו שחוזר ומקדש שמו ברכים, כגון בעניית "אמן יהא שמיה רבה" בכל כחו, קורעין לו גזר דינו שהיה לו למות, ועתה יחיה.

¹⁵⁰ בספר חרדים (פרק ע"ג) כתוב שזה נאמר על מי שירגיל לעשות כן, שהוא מבושר שימחלו לו עוונותיו אם לא ישוב לכסלה.

וכדאיתא במסכת דרך ארץ דר' חמא אשכחיה לאליהו בכמה אלפי גמלים טעונים אף וחימה לשלם לאלו. (שו"ע או"ח נ"ו א', ומשנה ברורה ס"ק א').

סימן י"ח

שיהנו תלמידי חכמים מנכסיו חפ

קבא. כל זמן שבית המקדש קיים, מזבח כפרה הוא לישראל בכל מקומות מושבותם. ובזמן שאין בית המקדש קיים, תלמידי חכמים הם כפרה להם לישראל בכל מקומות מושבותיהם, שכל הנזקק אל החכמים ולתלמידיהם ומפרנס אותם, מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב בכורים ועושה רצון אביו שבשמים. (תנא דבי אליהו זוטא ז', וע"ע סנהדרין קצ:). וכן איתא בגמרא (ברכות י:), כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהגו מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין. ובמסכת כתובות (קט:), כל המביא דורון לתלמיד חכם כאילו מקריב בכורים. (וע"ע לעיל סעיף כ'). ואמרו בסנהדרין (צג:), כל שאינו מהנהג תלמידי חכמים מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם.

סימן י"ט

להשתדל להחזיר אחרים בתשובה חפ

קבב. בוא וראה, כל מי שאוחז ביד הרשע והשתדל בו שיעזוב דרך הרע, הוא עולה בג' עליות, מה שלא עלה כך אדם אחר: גורם להכניע את הסמרא אחרא, וגורם שיתעלה הקב"ה בכבודו, וגורם לקיים כל העולם בקיומו למעלה ולמטה. ועל אדם זה כתוב (מלאכי ב' ה') "בריתי היתה אתו החיים והשלום". וזוכה לראות בנים לבניו, וזוכה בעולם הזה וזוכה לעולם הבא. כל בעלי הדין לא יכלו לדון אותו בעולם הזה ובעולם הבא. ועל זה כתוב (תהלים קי"ג ז'-ד') "גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך, הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, זרח בחושך אור לישרים וגו'". (זוהר הקדוש - שמות קכט:).

קבג. אמרו חז"ל (בבא מציעא פה:). כל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו הקדוש ברוך הוא גוזר גזירה, מבטלה בשבילו. ע"כ. ואם מועיל לבטל גזירות, קל וחומר דמועיל למנוע אותם מליגור. וכמו"כ יש עוד מעלה גדולה ורמה בקירוב רחוקים, שיש להמקרב חלק טוב בכל מצוותיו של החוזר בתשובה וצאצאיו, ובוה יתרבו זכויותיו עד לשמים (עי' אלשיך - דברים כ' ט'-י"ח). ועיין עוד לעיל סעיף ז' מה שכתבנו בענין זיכוי הרבים. אולם צריך לזיזר מאד בכל זה פן ישפיעו עליו אותם שמשתדל להחזירם למוטב. ובאבות דרבי נתן (ט' ד') כתוב: אל

תתחבר לרשע, ואפילו [לקרבו (ספר מסידים סי' תקנ"ו)] לתורה.¹⁵¹ ע"כ. ולכן צריך להתיעץ בכל זה עם תלמידי חכמים מובהקים.

סימן כ'

לשמוע דברי חכם שדורש יראת שמים ודברי אגדה

קבר. כתוב במדרש משלי (פרק י', וכע"ז נקלטה ד"ט) שאמר הקב"ה שבשעה שהחכם יושב ודורש, אני מוחל ומכפר עונותיהן של ישראל.¹⁵² ולא עוד, אלא שבשעה שהן עונים "אמן

¹⁵¹ כתב הג"ר אליהו הכהן האיתמרי ז"ל בעל השבט מוסר (נשפדו אזור אליהו סי' נ"א) לבאר מאמרו של נתאי הארבלי (אבות א' ז') "הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע, ואל תתיאש מן הפורענות", וז"ל: "אל תתחבר לרשע" כדי להחזירו בתשובה, וכן אל תשכון בשכן רע, מסיבה שיותר בנקל יטו לך מהדרך הטוב ממה שאתה יכול להחזיר. וזהו "ואל תתיאש מן הפורענות", שיותר קל להניסך בפורענותם ממה שאתה יכול לקרוב לתורה. ויש לדקדק דלמה הצדיק המתחבר עם הרשע יותר בנקל נעשה רשע ממה שהרשע המתחבר עם הצדיק שהוא קשה להיות צדיק כמותו. והח"ר אהרן הכהן נר"ו פירש על זה בדחו"ל (סנהדרין נ"א): שיצר הרע נכנס תחילה באדם, שנאמר (נחשית ד' ז') "לפתח חטאת רובץ", ונמצא שבהתחבר הצדיק עם הרשע מתחברים שני יצרים יחד, שהוא יצר הרשע ויצר הצדיק, ובהיותם ישנים בגוף האדם שנכנסו קודם יצר הטוב ונשתרשו בגוף יכולים לנצח לשני יצרה"ט אשר מקרוב באו. וקרוב לזה י"ל, שבהתחבר הצדיק עם הרשע ומתחברים שיעור שלשה יצרים, יצר הרשע ויצר הצדיק שעולה לשנים, בדחו"ל (סוכה נ"ג). כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, ולכן צדיק המתחבר עם הרשע הוא בנקל להטות הדרך. ודוק. עכ"ל. ובמעם למה כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, ביאר הגאון הנ"ל בספרו חוט של חסד (פרשת מטות - דף פ' טור א'), וז"ל: ידוע שכל החצוניים, אין חיותם כי אם במה שיונקים מן הקדושה. וזהו הטעם שכל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, משום שהכל רצים לידבק עם מי שהוא יותר קדוש לינק משם, ש"זה לעומת זה עשה אלהים" (קהלת ז' י"ד). עכ"ל.

¹⁵² כתב בזה החתם סופר ז"ל (דרכות ח"ג עמ' מ' טור ז'): יהיה הטעם מה שיהיה, מכל מקום כך היא המדה והסגולה. עכ"ל. ובמקום אחר (דרכות ח"א דף כ"ה טור א') ביאר, וז"ל: אחז"ל בשעה שחכם יושב ודורש והעם שומעים, הקב"ה מוחל עונותיהם של ישראל. והדבר כפשוטו בטבע הענין, כי כל העובר עבירה ומתבייש בה, מוחלין לו כל עונותיו, וילף משאול שנתבייש לומר אורים ותומים כיון שהרג נוב עיר הכהנים (נחמ"ד י"ג), מבואר מזה שאין הכוונה שמביישין אותו ברבים, אלא שמתבייש בפני עצמו ובוש מפני המעשה שעשה ולבו שבור, על זה הקב"ה מוחל לו. והחכם הדורש ומזכיר עוונות הרבים במה שנכשלים וכל א' שומע ויודע בעצמו מה שנוגע לו לעצמו מדברי הדורש ומתבייש בפני עצמו, הרי הקב"ה מוחל לו. אך צריך לזה ב' תנאים: א', שלא יתכוון הדורש לבייש אדם, כי אז לא יצליח, וע"ז התפלל דוד המלך וכו'. וזאת שנית, שיהיו השומעים נותנים על לבם ומתביישים בפני עצמם על עונותיהם האמורים מפה הדורש המכוון לשם שמים. ובהצטרף ב' אלו וסר עון וחטא תכופר. אבל אם הדרשה כשחוק באזניהם וגמרא גמור זמורתא תהא, כפרה מנין. כו'. ע"כ. ועיין עוד בדרכות ח"א דף ט"ז טור ד'.

וסגולה זו נזכרת גם בספר חרדים (פרק ע"ג), ואעתיק דבריו לתועלת הענין, וז"ל: ישמע בחשק דברי חכם כשדורש יראת שמים ודברי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים, שאמרו רבותינו ז"ל שבוה ימחול עוונותיו. וחייבין אנחנו לשמוע קול מוכיח, דהכי קבלנו בסיני במסורה ג' "ונשמע", "נעשה ונשמע" (שמות כ"ד ז'), "ונשמע קולו בבואו אל הקודש" (שמות כ"ח ל"ה), "ונשמע פתגם המלך" (אסתר א' כ'). קבלנו נעשה ונשמע עד עולם, כל אשר יצונו. וגם קבלנו, כל עת וזמן שיבוא מאן דהוא מרבנן וידרוש תוכחה, שנשמע קולו בבואו אל הקודש, הוא בית הכנסת שנקרא מקדש מעט, לדורש לרבים. למה? כי לא לדורש הכבוד כי אם למלך, הוא מלכו של עולם.

יהא שמיה רבה" (פי' כשעונין "אמן יהא שמיה רבה מברך" אחר הדרשה (ספר המייס - סלימה וממילה א'), אפילו אם נחתם גזר דינם, אני מוחל להם ומכפר עונותיהן.¹⁵³ ע"כ.¹⁵⁴ וכתב החתם סופר ז"ל (דרכות ס"א עמ' י"ח טור ז') שזה נאמר בחכם מחכמי הדור שופט שבימיו, ואפילו בקבוצ מועט עם ואנשים כמונו אשר בכל השנה איש לדרכו פנינו.

סימן כ"א

להיות נבדל וניכר בין העמים

קכה. "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי" (ויקרא כ' כ"ו). פירש"י אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי, ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו (ילקוט ויקרא כ' ס' תרכ"ו). פירוש, אפילו ישראל עושים רצונו של מקום, רק אינם מצויינים להיות נבדלים וניכרים בין העמים, הנה העולם נידון בתר רובו (קדושין מ:), המעוט ישראל בטלים ברוב עולם ח"ו. אך דבר הניכר אינו בטל. על כן, אם אינם נבדלים ואינם ניכרים הרי הם נידון ח"ו ככל אומות העולם.¹⁵⁵ (חמס סופר עה"ת - קדושים - דף נ"ג ד"ה ואדליל, וע"ע דרכות ס"א דף שט"ז טור א' ד"ה אנשי). (ועיין בהערה¹⁵⁶ עוד כמה מקורות לעצה זו).¹⁵⁷

כו'. וכן אמר משה רבינו ע"ה כשאמר ברכים תוכחת "האזינו השמים" (דברים ל"ז א'), הם העשירים הגבוהים כו', "ותשמע הארץ" (סס), הם העניים, שפלים בארץ. ולמה? כי לא תתנו לי הכבוד, כי אם לה'. כו'. דבר אחר, "ונשמע פתגם", כבר ידעת מה שאמרו בזוהר (צמדנר קטו). בת קול יוצאת בכל יום ומכרזת "שובו בנים שובבים". ובת קול יוצאת מהר חורב בכל יום ויום ואומרת "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה" (אצות ו' ז'). וקשה, למי מכריזין, הלא אין אנו שומעין כלום. אלא ודאי אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי, כדאיתא במסכת מגילה (ג.), הכא נמי אף על גב דהוא לא שמע, מזליה שמע, כו'. וזהו שלפעמים מתעורר באדם רוח מהרה מקול הקורא לאוזן נשמתו. ומכל מקום לא יזכה לזה רק השומע קול החכם המוכיח, והיינו דכתיב (דברים כ"א א') "והיה אם שמוע תשמע", כלומר אם תשמע למוכיח באוזן בשר, תזכה לשמוע באוזן הלב כרוז מלכו של עולם. וכו'. עכ"ל.

¹⁵³ ועל כן נהגו בכל תפוצות ישראל לומר אחר כל לימוד תורה שבעל פה "רבי חנניה בן עקשיא אומר, רצה הקב"ה לזכות וכו'" (מכות כג:), שהוא הגדה, כדי לומר קדיש על מילתא דאגדתא. (פלא יועץ - ערך "הגדה").

¹⁵⁴ ולכך נוהגים בכל תפוצות ישראל להעמיד חכם העיר שידרוש ברכים בשבת שלפני ראש השנה, כדי להשיב את הרבים מן העון שבידם. וצריך שיהא תלמודו בידו, פירוש, שיסכים מעשה ידו עם תלמוד תורתו, שיהא נאה דורש ונאה מקיים. (ספר המייס - סלימה וממילה א').

¹⁵⁵ אעתיק דבר גדול שמצוה לפרסמו מספר לקט רשימות של הרה"צ ר' נתן וואכטפויגעל זצ"ל (מנוחה) בענין זה: סיפר המשגיח, שמעתי ממרן ראש הישיבה רבי אהרן קוטלר זצ"ל שיש לו קבלה מהחפץ חיים שהמלחמה האחרונה תהיה אתחלתא דגאולה. ובן תורה אמיתי, שמובדל ומנותק מן הגוים, אין עליו שום שליטה. ומצינו במצרים שהיו שתיים ששתו מאותו כוס, אחד שתה דם והשני שתה מים. והיינו דבמצויאות אין שום שליטה על יהודי שמובדל מן העמים. וכו'. כשהיו דיבורים על פצצת אטום (אטום באמבער) ואנשים דברו וחששו איך אפשר להנצל ממנה, אמר המשגיח שיחה שלימה לבני הישיבה, ואמר בתמיה, איך בן תורה שואל שאלות כאלו, בן תורה שמובדל ומופרש מן העמים אין לו שום חשש סכנה. מאה אחוז מובטח שיהיה ניצל. אין בזה שום מקום שאלה ולא נערווען ולא ספיקות. "והבדלתי אתכם מן העמים להיות לי" (ויקרא כ' כ"ו), ובחז"ל (ילקוט שמעוני ויקרא כ' ס' תרכ"ו) אם אתם מובדלים מן העמים אתם שלי, ואם לאו אתם של נבוכדנצר וחבריו. ביאר המשגיח,

אם מובדלים מהגויים, נמצאים ברשותו של הקב"ה, ואין עליכם שום שליטה, אתם נמצאים בפלאנעט אחרת. אמר המשיג, יש לי בקבלה איש מפי איש מרבי יהושע לייב דיסקין זיע"א "שבמלחמה האחרונה קודם ביאת המשיח כל העהרליכער אידן יינצלו". ומה זה "עהרליכער איד"? מובדל מן העמים. לא מדובר פה להיות אחד מהל"ו צדיקים, אלא אם מובדל מחוקות העמים, ואין לו שייכות עם הקולטור שלהם, עם העתונות שלהם, והמוזיקה והספרים שלהם, ומנותק מהם, אז אומר הקב"ה "אתם שלי!" ונמצאים ברשות אחרת, ואין שום שליטה עליכם. עכ"ד הרה"צ ר' נתן וואכטפויגעל זצ"ל בספר לקט רשימות.

¹⁵⁶ כתוב בשיר השירים (ה' ט"ז) "חכו ממתקים וכולו מחמדים זה דודי וזה רעי". ועל זה כתוב במדרש (צמדנר רנה י' א') וז"ל: "היו כולו מחמדים זה דודי", כמה דתימא (ויקרא כ' כ"ו) "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי". א"ר לוי, כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן אומות העולם, בחרישתן ובזריעתן בקצירתן בעומרן בדישתן בגרייתן ביקביהם ובתגלחתם ובמניינם. בחרישתן, (דברים כ"ג י') "לא תחרוש בשור ובחמור יחדו". בזריעתן, (ויקרא י"ט י"ט) "שדך לא תזרע כלאים". בקצירתן, וכו'. בתגלחתם, (ויקרא כ"א ה') "ופאת זקנם לא יגלחו". במניינם, שישאל מונים ללכנה ואומות העולם מונין לחמה, וכו'. הרי אתם שלי, הוי זה דודי וזה רעי. ע"כ. וכתוב בספרים הקדושים ש"אלול" ראשי תבות א"ני ל'דודי ו'דודי ל'י (שיר השירים ו' ג'), וסופי תבות עולה ארבעים, כנגד ארבעים יום מראש חודש אלול עד יום הכפורים. ע"כ. ולכן נראה לענ"ד דלכך מחיוב ההבדלה מן העמים שיש בכל השנה, בימים האלו יש להתחזק בו במיוחד, ובזה "היו כולו מחמדים זה דודי", ויהיה "דודי לי" שיצא דיננו לטובה בעז"ה. (כנלענ"ד).

ושבו מצאתי דברים ישרים ומשל נפלא בענין זה מהגאון הבן איש חי ז"ל (צספרו צן איש חיל - ס"ז דרוש צ' לשנת תשנ"ה), ויוצא מדבריו עצה זו אשר כתבנו בע"ה, וז"ל: אמר הכתוב (ישעיה ס"ז י') "סולו סולו המסילה סקלו מאבן הרימו נס על העמים", וצריך להבין, מה ענין הרמת הנס הזה שצונו בו ה' יתברך ע"י נביאו. ופירשתי בחיבור שחיברתי על ההפטרות בס"ד בהפטרות נצבים שבוה הורה לנו עצה טובה ונכונה אשר כל עבודת ה' תלויה בה וכל היהדות תלויה בזה, והוא ענין ההפרשה וההבדלה מן העכו"ם לבלתי נתערב עמהם, כי התערבות ישראל עם העכו"ם היא שורש פורה ראש ולענה להרוס כל הדת ח"ו, כי אחרית דבר זה מרה כלענה, שיהיו פוקרים בדברי תורה ובדברי רז"ל, ואחד מעיר הוא שיוצא מזאת לשלום, וכאשר הובא בספרים בחסיד אחד שחלם לילה אחת הגה הוא עובר בארץ צלמות וראה את השטן יושב בשער גיא בן הינס, וסביביו עומדים מלאכי השרת מקיפים אותו. וירם [השטן] קולו ויאמר "הנה אני אדון הצלמות ואתם עבדים לי עושים רצוני, הגידו לי מי בכם מפליא להרבות הרג ואבדן לבני האדם, כדי שאלבישהו סימן של מעלה וגדולה". ויגש מלאך משחית הממונה על הדבר, בר מינן, ויתיצב לקראתו ויאמר לו אליו יאות הסימן של גדולה, כי הפליא עליה להכות שאיה להביא שאולה אנשים ונשים יונק עם איש שיבה. ויאמר לו השטן "עמוד עתה לצד אחד ונראה מי יבוא לדבר אחריו". ויגש מלאך המשחית הממונה על חלי רע, הוא הקולירה בר מינן, ויאמר "אני הרביתי חללים, ומצדי נפלו אלף ורבעה מימיני, וכקוצר העשב קצרתי אותם!" עוד הוא מדבר, ויתיצב שר החרב ויאמר "בכמה מלחמות עברתי, וכמה גיבורי חיל הרגתי, וכמה גדודים טבחתי, ובמלחמה אחת מאת אלף איש ביום אחד הרגתי". עודו מדבר, ויגש שר הרעב ויאמר "שמעתי אדוני, רבים היו חללי רעב מחללי חרב ובמיתה מנוולת אותם הרגתי עד אבות אכלו בניהם ואמהות טרפו גוריהן ואיש את רעהו חיים בלעו, והכל אמרו והעידו כי הכה החרב באלפיו והרעב ברכבותיו!" עוד הוא מדבר, ויגש משחית אחד הולך על גחונו בדמות נחש, ויאמר "שמעני אדוני, לא לאלה נאוו התהלה, כי כל אלו הרגו גויות, והלכו הגויות ונחו בקבורתם אשר שם אין שנאה ואין קנאה ואין עון ואין פשע, ולא יכלו אלו להמית נפשות ורוחות. אך אני, אשר הרביתי חללים לבני אדם בעודם בחיים, ועשיתם מתים בחייהם אשר כל יום ויום הם מתים אלף מיתות ועודם חיים. והרגתי כמה נפשות ורוחות!" ויאמר לו השטן "פרש דבריך, במה עשית את הגבורה הזאת". ויאמר "כמעט פתתי שפתיתי אותם להתערב עם בני נכר ולהטות אוזן אל דברי הבליהם ושקריהם, עד כי צמחה ונגלית ונראתה צרעת הפקרות בלבותם ויעשו בשאט הנפש כל מה שלכם חפץ. ויום על יום ירביון ברע עד אשר מלאה הארץ מתועבותיהם ומעשיהם הרעים!" ויען השטן ויאמר לו "את עלית על כולנה, ולך נאה הפאר וסימן המעלה אשר חפצתי לתת לעבדי עושי רצוני!" ויקץ החסיד והנה חלום, כי החלום עצמו דבר ידבר את פתרונו. נמצא לא

גלות - גלות לבית המדרש וכדומה

קבו. כתוב בספר חסידים (כ) שמדרכי התשובה שיגלה ממקומו, שגלות מכפרת עוון (נרכות נ.ו). ע"כ. ובספר יעלזו חסידים (כ) לבעמח"ס פלא יועץ ז"ל כתב על זה, וז"ל: והן אמת שקשה טלטולא דגברא ומטריד מאד מעבודת השם יתברך ומעביר את האדם על דעת קונו, כי לא כדורות הראשונים, שלא היה מטרידם שום דבר, הדורות הללו. הנה כי כן כגון אנן, אשרי יושבי ביתם יכולים יותר לעסוק בתורה ובעבודת השם יתברך שמו ובדרכי התשובה, רק יגלה לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ורגליו לטוב ירוצו לדבר מצות וגמילות חסדים, אפילו ביום סגריר דלף טורד ורוח חזקה ונושא הצנ"ה וכדומה, לא ישוב מפני כל, ונרצה לו לכפר עליו כאילו גלה מעיר לעיר. ועל כל פנים, כאשר יזדמן לו שצריך לילך בדרך, יכוין ויתפלל אל ה' [שיהא חשוב לו הדרך ההיא בשביל גלות (פלא יועץ - "גלות")], ויהא נחשב לו לגלות לכלא פשע ולהתם חטאת, והוא רחום יכפר. עכ"ל. וכן מי שלא יזדמן לו בגזירת שמים לילך בדרכים, יש שעוקר דירתו מבית לבית וחשוב גלות, ויכוין לזה, שהרי אמרו (פסיקתא דרז כהנא כ"ט) שמה שאנו גולים בחג מבית לסוכה הוא לנו לגלות מכפרת עון. וכן בערבי פסחים שמפנים הבתים בעבור בדיקת החמץ ומושיבים את הבעל הבית בין תנור וכיריים, יקבל באהבה ויכוין שיהא גלות מכפרת. וכל כיוצא בזה על כל שהוא דרך וטלטול

יש רעה חולה בעולם כרעה הזאת, שיתערבו ישראל אנשי קודש עם העכו"ם. וממילא תבין אין עצה טובה ודרך ישרה לישראל בעולם כמו ההפרשה וההבדלה שיהיו פורשין ונבדלים מן בני נכר העכו"ם. ולכך בלעם בתחילת נבואתו הגיד שבחן של ישראל בזה, דכתיב (צמדזר כ"ג ט') "הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב", כי באמת כל שבח ישראל תלוי בזה. ולכך עשה הקב"ה רמז לישראל באגודל ואת העכו"ם בארבע אצבעות, וכמ"ש במ"א, לרמז כמו שהאגודל מובדל מן ד' אצבעות, כן ראוי לישראל שיהיו מובדלים מן העכו"ם. ועל זאת יעצה הנבואה לישראל "סולו סולו המסילה", כפל הלשון קאי על דברים שבין אדם למקום ועל דברים שבין אדם לחבירו, או "סולו סולו" רמז על ימים של חודש אלול ועל ימים של עשרת ימי תשובה. "סקלו מאבן" - "מ' אבן", כי אלול ועשרת ימי תשובה הם ארבעים, וכל יום מתחדש יצר הרע אחר מן הקליפה, וכמו שאמרו רז"ל (קדושין ז:) יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יוכל לו. וידוע שהיצר הרע מכונה בשם "אבן", דכתיב (יחזקאל ג"ו כ"ו) "והסירותי את לב האבן מבשרכם". וארבעים יום בהם ארבעים אבן, וזהו "מ' אבן". ועצתי זאת לכם: הרימו גם על העמים, שתהיו מובדלים מן העמים עובדי ע"ז בפרסום וגילוי, כמו הנס שהוא מובדל וגבוה מעל פני הארץ דכל רואיו רואין אותו מובדל ועומד לבדו, כן ישראל תהיה ניכרת ונראית הבדלתם והפרשתם מן בני נכר העכו"ם דאז כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'. עכ"ל, וע"ש עוד. וע"ע לעיל הערה 44.

157 עוד בענין זה, כתב בספר משך חכמה (שמות י"ז כ"ז): המתבונן יראה כי במצרים נשתכח מהם גופי תורה, שהיו "גוי מקרב גוי" (דברים ד' ז', ועי' ויקרא רנב כ"ג ז' דר"ל שהיו אלו ואלו ערלים וכו'), הללו עובדי ע"ז וכו' (שמות רנב כ"א ז'), וכן הפרו ברית מילה (שמו"ר י"ט ה'). אמנם הסייגים והגדרים שמרו ביתרונן גדול, כמו שאמרו במכילתא (נא - פרשה ה') שלא שנו שמם, שלא שנו לשונם, שלא גלו מסתורין, יעו"ש. לא כן בגלות בבל, היו שומרים גופי תורה, אמנם הסייגים והגדרים עברו, שבניהם היו מדברים אשדודית וכו'. והנה בימי היות ישראל בגולה העיקר הוא הסייגים והגדרים שלא יתערבו בין העמים, ולכך אמרו (נרכות ד.) "עד יעבור עמך עד יעבור עם זו קנית כו'" (שמות ט"ו ט"ו), ראויים היו ישראל לעשות להם גם בימי עזרא כדרך שהיו כו', אלא שגרם החטא. פירוש, שעברו הגדרים והסייגים. עכ"ד.

שהוא מוכרח לעשות, בין לדבר מצוה בין לצורך פרנסתו, יכוין ויבקש שיהא חשוב לגלות מכפרת עון, דמה לי גלות גדול מה לי גלות מועט, הכל עולה לחשבון, ובלבד שיכוין לבו לכך ולקבולינהו באהבה רבה. (פלא יועץ - "גלות").

סימן כ"ג

שמירת הלשון

קכז. דבר זה ידוע בעונותינו הרבים כי כמעט כולנו נכשלים בלשון הרע. (ספן חיים הל' לשה"ר 158 י"ו).

קכח. יתבונן האדם וידע שבעת שהוא מספר לשון הרע על חברו, גם למעלה מזכירין המלאכים את עונותיו. (שמירת הלשון שער המצוה י"ז - נשם הרוקם - מאמר כ"ח לקראת סופו, ומדרש משלי י"א פסוק "שומר טו" 159). וכן צריך לדעת כי באותם הדיבורים האסורים שמדבר האדם פה, הוא נותן כח להשטן לקטרג, כמבואר בספרים הקדושים. ואיך לא יבוש האדם לבקש אחר כך מה' ב"אבינו מלכנו" "סתום פיות משטינינו ומקטרגינו" אחרי שהוא בעצמו גרם לזה על ידי דיבוריו. (ספר צית ישראל להפנץ חיים ז"ל - פרק ט' סעיף ד'). ואיתא בזוהר הקדוש (מנורע ח"ג נג, מונח נשמה"ל שער הזכירה ז') מי שיש בו לשון הרע, תפילתו אינה עולה לפני הקב"ה, שהרי התעורר עליו רוח טומאה. 160 וכיון שחזר בתשובה מה כתיב, "ביום טהרתו והובא אל הכהן וגו'" (ויקרא י"ד ז').

158 כתב החפץ חיים ז"ל (ספר מונח השמירה פרק י'): אף שהוא רואה כמה אנשים חשובים שאינם זהירים בכח הדיבור, אל ילמד מהם, ויהיה לנגד עיניו מעשה דעשרים וארבעה אלף תלמידים שהיה לו לרבי עקיבא שפגעה בהם מדרת הדין לבסוף על שלא נהגו כבוד זה בזה. ומכל מקום בעדתו ידון אותם לכף זכות שלא התבוננו בחומר הענין שיש בזה. עכ"ל.

159 ז"ל מדרש משלי שם: "שומר טוב יבקש רצון" (משלי י"א כ"ז), אם ראית אדם שהוא מדבר טוב על חברו, אף מלאכי השרת מדברין עליו זכות טוב לפני הקב"ה. הה"ד (שמות ל"ג י"ט) "וחנתי את אשר אחון". "ודורש רעה תבואנו" (משלי י"א כ"ז), אם ראית אדם שהוא מדבר רעה על חברו, אף מלאכי השרת מדברין עליו רעות וחנופה לפני הקב"ה. כמה דאית אומר (מסליס ז' י"ז) "ישוב עמלו בראשו וגו'".

160 אגב אעתיק דברים אלו מהאי כהנא רבא הג"ר אליהו הכהן האיתמרי ז"ל בעל השבט מוסר (נשפנו מונח אליהו עה"ת - מנורע - דף ק"כ טור ד'): ודע אהובי הקורא בספר הזה, הזהר והשמר כנשיכת הנחש מלדבר עם איש המפורסם לך בלשון הרע, כי רוחו היוצא מפיו מטמא כטומאת מת, ואותו רוח היוצא מפיו מתלבש עם רוחך. ואע"פ שלא תרגיש לשעה, דע כי פוגם הנפש ומתעפשת אותה ומעלה בה חלודה, ותגרום לך התלבשות הרוח הזה לעשות בגופך מושב קבוע ליצר הרע, כי אותו רוח שנתלבש מאותו בעל לשון הרע הוא אב הטומאה להמשיך עמו כל מיני רוחות הטומאה ולגרום עניות וכל מיני יסורים. ובהיות דבר זה ברוך ומנוסה נראה לעין כל, לא הארכת בראיות בזה, כי המפורסמות אינן צריכין ראיה. עכ"ל.

קבט. כל המספר לשון הרע, אמר הקב"ה "אין אני והוא יכולין לדור בעולם". (ערכין טו:). ועוד כתוב שם, אמר רב חסדא אמר מר עוקבא, כל המספר לשון הרע אומר הקב"ה לשר של גיהנם "אני עליו מלמעלה, ואתה עליו מלמטה, נדוננו".

קל. כתוב במדרש תהלים (נ"ז) שעל אותו הקול שהוצאת בפך ואמרת לשון הרע על חברך, מעט תורה שיש בידך אתה מאבדה. ע"כ. ופשוט דכונת המדרש הוא כמו שכתבו הספרים הקדושים (חובות הלצנות - שער הכניעה ז', וכ"כ בספר מגיד מיערים פרשת ויקהל)¹⁶¹ שמי שמדבר לשון הרע על חברו, הוא גורם שנוטלין ממנו זכויותיו שעשה עד עתה, ונותנין לחברו. (שמירת הלשון - שער הזכירה ז').

קלא. מצינו בתורה שאם אחד ציער ובייש חברו, תיקונו שיפייסנו וימחול לו. אכן מי שמרגיל עצמו בחטא הלשון, בודאי נתעורר על ידו המקטרג הגדול לקטרג על העולם.¹⁶² ומי יודע כמה בני אדם ירדו מנכסיהם על ידו, וכמה מתו על ידו. ואף שבדיני אדם לא נוכל להענישו על זה, אבל בדיני שמים, שהוא אפילו על גרמא, בודאי לא ינקה מזה. ועל כן השומר נפשו ישמור את עצמו מזה מאד מאד. (שמירת הלשון ח"ג ד').

קלב. "מי האיש החפץ חיים [בעולם הזה], אוהב ימים לראות טוב [גם בעולם הזה], נצור לשונך מרע וגו'" (מסילת ד' י"ג). זו היא טובה מכל הסגולות שמחפשים אנשים להצלחה. (ספר חובות השמירה להספן חיים ז"ל - פרק ו'). ועוד כתב החפץ חיים ז"ל (צמאמר כבוד שמים) שהנוהר מלקבל לשון הרע, לבד שהוא מקיים מה שכתוב בתורה (שמות כ"ג א') "לא תשא שמע שוא", עוד, מתנהג ה' יתברך עמו מדה במדה, שאין מקבלין קטרוגין עליו. ע"ש.

¹⁶¹ ז"ל ספר חובות הלבבות: נאמר על אחד מן החסידים שזכרו אותו לרעה, וכיון שהגיעו הדבר, שלח למדבר בו כלי מלא מזמרת ארצו, וכתב אליו "הגיעני ששלחת לי מנחה מזכותך וגמלתך בזה". ואמר אחד מן החסידים, הרבה בני אדם יבואו ליום החשבון, וכשמראים להם מעשיהם, ימצאו בספר זכויותם זכויות שלא עשו אותם, ויאמרו "לא עשינו אותם". ויאמר להם "עשה אותם אשר דיבר בכם וסיפר בגנותכם". וכן כשיחסרו מספר זכויות המספרים בגנותם, יבקשו אותו בעת ההיא, ויאמר להם "אבדו מכם בעת שדיברתם בפלוני ופלוני". וכן יש מהם גם כן שימצאו בספר חובותם חובות שלא עשו, וכשאומרים "לא עשינום", יאמר להם "נוספו עליכם בעבור פלוני ופלוני שדברתם בם". עכ"ל. ובספר מגיד מיערים כתוב: אילו היו בני אדם יודעים זה, כששומעים שמספרים עליהם רע, היו שמחים כאילו נותנים להם מתנת כסף או זהב. ע"כ. וכתב החתם סופר ז"ל (דרכי מים סופר ח"א דף ק"ע טור ג') שכשיתכפר לו חטא לשון הרע, אז מחזירים לו מצוותיו.

¹⁶² בהקדמה לספר חפץ חיים מובא מהזוהר הקדוש (פקודי קסד:) שכשבני אדם מתעוררים בלשון הרע, או אדם אחד שנתעורר בלשון הרע, אז נתעורר רוח הרע הטמא ההוא שלמעלה, הנקרא סכסוכ"א, והוא שורה על התעוררות ההיא של לשון הרע שפתחו בני אדם, והוא נכנס למעלה וגורם בהתעוררות ההיא של לשון הרע מות וחרב בעולם. אוי לאלו שמעוררים את צד הרע הזה ואינם שומרים פיהם ולשונם ואינם דואגים על זה, שאינם יודעים שבהתעוררות שלמטה תלויה התעוררות של מעלה, בין לטוב ובין לרע. עכ"ד הזוהר.

קלג. אפילו אם לא שמר פיו ולשונו עידן ועידנים, מכל מקום יחזק עצמו עכ"פ על להבא ביתר הימים שיחיה אותו ה' יתברך שלא יהיו מקולקלים. ויעשה לעצמו גדרים שירחיק עצמו מחבורת אנשים, ושלא ידבר אודות שום איש, ולמי שקלקל בלשונו, שחרפו וגרפו, יפייסנו. וישמור יתר ימי חייו את פיו בשמירה. ואז יוכל לומר על עצמו "אשרי זקנתנו, שכפרה על ילדותנו" (עי' סוכה נג.). (שמירת הלשון ח"צ כ"ד). ועיקר השמירה לא נעשית בקבלת הלב בלבד, כי אם שיהיה לו עת קבוע בכל יום, אם מעט ואם הרבה, ללמוד ההלכות והמוסר השייכים לענין חלק הדיבור. (ספר מוצת השמירה להפזן חיים ו"ל).

סימן כ"ד

להתיסר ברסן פיו - תענית דיבור

קלד. כתב רבינו הגר"א ז"ל (באגרת הגר"א) וז"ל: ועד יום מותו צריך האדם להתיסר, ולא בתעניות וסגופים, רק ברסן פיו ובתאותו. וזהו התשובה, וזה כל פרי העולם הבא, כמו שכתוב (משלי ו' כ"ג) "כי נר מצוה וגו'", אבל "ודרך חיים תוכחות מוסר", וזהו יותר מכל התעניות וסגופים בעולם. וכל רגע ורגע שהאדם חוסם פיו זוכה בשבילו לאור הגנוז שאין מלאך ובריה יכולים לשער (מדרש). ואמר הכתוב (מסלים ל"ד י"ג-י"ד) "מי האיש החפץ חיים אוהב ימים וגו' נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה", ובזה יכופר לו כל עון ונצול משאול תחתית, כמו שכתוב (משלי כ"א כ"ג) "שומר פיו [מאכילה ושתיה יתרה] ולשונו [מדברים בטלים] שומר מצרות נפשו".

קלה. כתוב בספר ראש הגבעה (מוצא נספר שמירת הלשון שער המצוה צ' בהגהה) שכשאדם רוצה להתגבר תענית, טוב יותר שיקבל עליו התענית מן הדיבור ממה שיקבל עליו מן האכילה, כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו, ולא יחלש על ידי התענית הזו.

קלו. והנה, כשהחפץ חיים ז"ל בספרו חובת השמירה (פרק י') מנה עצות לשמירת הלשון, כתב: ואל יקשה על הקורא למה אנו צריכין לכל העצות האלו, והלא יש לנו עצה מחז"ל (חולין פט.) על מאי דכתיב (מסלים נ"ח ז') "האמנם אלם צדק תדברון", מה אומנותו של אדם בעולם הזה, ישים עצמו כאילם.¹⁶³ תשובה לזה, סחורה זו יפה מאד, ובה הוא משומר מכל נזק, אבל לא הכל יכולים לקנותה, כי אם העשירים הגדולים [בנפשותם], אבל כגון אנו, מוכרחים להתנהג במדה המצומצמת. אכן בימים הנוראים הקדושים בודאי נכון מאד להתנהג במדה הקדושה הזו. וכן שמעתי שנהג הגה"צ ר' יצחק אב"ד פטרבורג, מראש

¹⁶³ לכך נבראו באדם שתי עינים ושתי אזנים ושתי נחירים ופה אחד, לומר שימנע בדיבור. (אורחות מדיקס - שער כ"ה).

חודש אלול עד אחר יום הכפורים היה משים עצמו כאילם כעצת חז"ל. והפוחת לא יפחות על כל פנים מעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. עכ"ל. ובספר יסוד ושו"ר העבודה (שער י' פרק ד') כתב: ורבים וכן שלמים נוהגים שמקבלים עליהם מראש חודש אלול שלא ידברו שום שיחת חולין. ואשרי חלקם, כי אין כל דבר בעולם לטהרת הנפש כמו בלימת פיו משיחה בטלה. גם הוא תועלת גדול מאד ומאד לכונת התפילה, שאין מבלבלים אותו מחשבות זרות. עכ"ל.

סימן כ"ה

תענית - למעט מתאוותיו

קלז. תענית מבטל גזירות רעות. (בראשית רבה מ"ד י"ג, וכ"כ בראש השנה טו:). ועיין בזוהר הקדוש (שמות כ:): שע"י התענית עוונותיו מתכפרים. ויש נוהגין להתענות מראש חודש אלול. אמנם אין ראוי לנהוג בתענית אלא מי שהוא אדם בריא ויודע בודאי שהתענית אין מזיק לו, ואינו מבטלו מן התורה. אבל בדורות הללו, שאנו חלושי כח, ופשיטא הלומדים כו', יותר טוב שיאכל מעט וילמוד בפל"ים. (מ"י אדם קל"ח א', וכ"כ צפלא יועץ - ערך "תענית", ע"ש). (ולענין עוונות ידועים דצריכים תענית לכפרה עיין במשנה ברורה תקע"א ס"ק ד', ובבה"ל ד"ה ת"ח. ועיין בהערה¹⁶⁴).

קלח. וכתב רבינו יונה (בספר יסוד המשנה) וז"ל: [על פשעיו אשר השליך מעליו יהיה מבקש מהמקום למחותם מספר הזכרונות], וגם יענה נפשו עליהם.¹⁶⁵ ואם אדם חלש הוא, כמוני, שאינו יכול לסבול ענויין קשים ותעניות, ימשוך מתאוותיו, ואל ימלא כל תאוותו, לא במאכל ולא במשתה. וכן אמר הרב רבי אברהם בר דוד (בספר צעלי הנפש להרא"ז ד' - שער הקדושה), שהיה אחד מחסידי עולם: הגדר הגדול המעולה המופלא, מניעת המאכלות. וכן פירש דבריו: אל יעזוב לגמרי מלאכול בשר ומלשתות יין, כי דיך מה שאסרה תורה. אך בעת מאכלו ועודנו תאב לאכול, יניח ממנו לכבוד הבורא מתאוותיו, ואל יאכל כפי תאוותו. ודרך זה ימנענו מחטא ויזכרנו אהבת הבורא יותר מתענית אחד בשבוע, כי זה בכל יום תמיד

¹⁶⁴ לא כל היושב בתענית עושה טוב, אלא פעמים נקרא חוטא, וזהו המסגף עצמו בחנם ומזיק למבעו, שאינו ראוי לחבול בעצמו. ולפעמים נקרא קדוש, הוא היודע שצריך לכך למרק נפשו או להכניע יצרו, ומכיר טבעו שאינו נזק בכך, זה ודאי יפה לו התענית. והכל לפי מה שהוא אדם ולפי גודל הצורך להפיק רצון מאת ה'. ודבר זה אינו מסור ביד כל אדם, אלא ילך אצל חכם רופא הנפש וילמדנו עד כמה מגיע צרכו לתענית. (סידורו של הג"ר יעקב עמדין זצ"ל - שער העין - שער המטרה - מעגל ד' סעיף ג' ד').

¹⁶⁵ כתוב בספר פלא יועץ ("מענית"): מאחר שהתענית הוא דוגמת הקרבן, צריך לצרף עמו התשובה, כמו שהיה צריך עם הקרבן, שאם הוא בלא תשובה, עליו נאמר (משלי כ"א כ"ז) "זבח רשעים תועבה". ואפשר שבתענית, אם לא עשה שום דבר מדרכי התשובה, יקבל שכר טוב בעמלו ועושה פרי למעלה וכפרה עושה בחסדי האל יתברך שמו, כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. אבל עיקר התענית הוא כדי שיכנע לבבו הערל ויפשפש במעשיו ויתיר חרצובות רשע ויעזוב רשע דרכו ויעשה גדרים וסיגים בעצמו וישוב אל ה' וירחמהו. עכ"ל.

מדי אכלו ומדי שתייתו יניח מתאוותיו לכבוד הבורא. עכ"ל.¹⁶⁶ וכתוב בספר יסוד ושורש העבודה (שער י' פרק ד'): כתבו ספרי היראים, מי שמפסיק באמצע אכילה בעודו בגברות התאוה לאכול וכובש תאוותו, וכונתו למען השם יתעלה ויתרומם, נחשב לו כאילו התענה יום שלם. עכ"ל. וכן אם מושך ידו מלאכול פת נקיה ואוכל פת קיבר, חשוב תענית, כמו שמצינו בדניאל שאמר (דניאל י' ג') "לחם חמודות לא אכלתי", וכתוב (דניאל י' ז') "מיום אשר נתת לבך להתענות", אלמא תענית מקרי. וכן על זו הדרך, כל אשר ימעט מהנאות העולם הזה לכפרת עוונותיו, תענית מקרי. (פלא יועץ - ערך "תענית").¹⁶⁷ ובספר מגיד מישרים (פרשת משפטים) כתוב שצריך האדם, כשאוכל על שולחנו ומתאוה לאכול ולשתות יותר, שלא ישלים תאוותו, וזה הוא קרבן להקב"ה, שזובח את יצרו. וזהו שאמרו חכמים (נדרים נה). ששולחנו של אדם מכפר כמזבח, שבאופן זה הוא מזבח ממש. ע"כ. ובפרשת תרומה כתוב: ובעת מאכלך כשאתה תאב ביותר לאכול או לשתות, תסלק ידך. ואם כה תעשה בכל סעודה, כאילו אתה מקריב בכל סעודה קרבן, ושולחנך יהיה מזבח ממש לזבח עליו יצר הרע.

קלט. עיין לעיל בסמוך (סימן כ"ד) מה שהבאנו בענין תענית דיבור.

סימן כ"ו

אמירת שלש עשרה מדות

קמ. הי"ג מדות של רחמים, אנו נעזרים בהם בעתות התפילות וזמני הצרות, והם מורשה לקהילת יעקב, ואע"פ שלא ידענו לרצותו שאין הדורות יודעין כח המדות ואינן מרגישין היאך הן אדוקות במידת רחמים עליונית, מכל מקום מידות רחמיו ימליצו בעדנו, כי כן הבטיח הקב"ה למשה בסיני, "כל זמן שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני אמחול להם" (ראש השנה יז:). ודרשו רז"ל (שם) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר (שמות ל"ד י') "הנה אנכי כורת ברית" (עיין בהערה¹⁶⁸). והנה הם מפתח גדול לבקש בהם שערי רחמים בכל דור ודור, הן ליחידים הן לרבים, ובזמן הזה בהיותנו בגלות ושיעבוד בין

¹⁶⁶ ונראה מספר חרדים (ס"ו ז"ה) שאפילו אם ממעט במאכלו מסיבת בריאותו, אם מכין במניעת התאוה שהוא לכבוד הבורא יתברך, גם זה יחשב לו כתענית. ע"ש.

¹⁶⁷ ו"ל החיד"א זצ"ל (עבודת הקודש - מורה צנעני אות קי"ג): אם מאכל אחד מתוק לחכו וערב עליו, והן בעודנו נהנה ממנו מושך ידו לסגף עצמו, נחשב לו כקרבן ומזבח כפרה.

¹⁶⁸ כתב רבינו בחיי בפירושו עה"ת (שמות ל"ד ו'): וצריך אתה לדעת כי כל המבין שלש עשרה מדות ויודע פירושן ועיקרן ומתפלל בהם בכוונה, אין תפילתו חוזרת ריקם אלא אם כן היו בידו עבירות שמעכבות זה. עכ"ל. וכתב החיד"א ז"ל (נרכי יוסף או"מ סי' תקפ"א סעיף ד' - גסס מהד"ש שער אריה צמחושיו כ"י): סליחות ותחנונים וכו' צריך לאומרם בנחת ובמתון ובכוונה, ואסור להזכיר י"ג מדות שלא בכוונה. עכ"ל.

האומות ואין לנו כהן גדול לכפר על חטאתינו ולא מזבח להקריב קרבן ולא בית המקדש להתפלל שם ולא נשאר לנו לפני ה' בלתי אם תפילתנו ושלוש עשרה מדות אלו.¹⁶⁹ (ספר כד הקמח לרבינו צחי ז"ל - כפורים ז', וכע"ז צרבינו צחי עה"ת - שמוס ל"ד ו').¹⁷⁰

סימן כ"ז

חלבי כיבוד אב ואם חל

קמא. כל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אין חטא של חילול השבת ולא שאר שום כל חטא בא על ידו. ואם חטא, נמחל לו. (מנא דצי אליהו רצה כ"ו). וכתוב בתורה (דברים ה' ט"ז) "כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך". והוא מצוה חמורה שבחמורות (ירושלמי פאה א' א'). ועיין חולין דף ק"י ע"ב ורש"י ד"ה שמתן.

סימן כ"ח

חלבי אמירת "ויכולו" בליל שבת חל

קמב. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא, כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכולו", שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו, ואומרים לו "וסר עונך וחטאתך תכופר" (לה"כ צישעיה ו' ז').¹⁷¹ (שבת קיט:). ובזהר (שמוס כז:). כתוב על אמירת ויכולו: צריך האדם להעיד עדות זו בשמחה ברצון הלב להעיד לפני אדון האמונה. וכל מי שמעיד זה ומשים לבו ורצונו לזה, מכפר זה על כל עוונותיו. ובספר יסוד ושורש העבודה (שער ס' פרק ה') מוכיח מכאן

¹⁶⁹ ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם (שמוס ל"ג י"ט), פירש"י ויאמר אני אעביר וגו', הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות, לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפילה. שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות, כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה, אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה צפון במערה. "וקראתי בשם ה' לפניך" ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות (ר"ה יז:), וכסדר זה שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן, וע"י שיזכירו לפני רחום וחנן יהיו נענים, כי רחמי לא בלים.

¹⁷⁰ ע"י בסוף החיבור בעמוד שבו ערכתי ביאור הי"ג מדות על דרך הפשט. וחנני בזה להודיע שמותר לצלם עמוד ההוא לעצמך או לאחרים, להשתמש בו. אבל אסור למכרו.

¹⁷¹ ועל כן יש להרהר בתשובה קודם שאומר "ויכולו", כי הכפרה בא על ידי התשובה, כידוע. (קף סמ"ס - רס"ח ס"ק א'). ובספר עבודת הקודש להחיד"א ז"ל (מורה נבנע - אות קמ"ג) כתב מעם אחר שיהרהר בתשובה לפני אמירת "ויכולו", וז"ל: יכוין מאד בקידוש, ויהרהר בתשובה, כי אמירת "ויכולו" להעיד כי ה' ברא שמים וארץ ונח בשבת, ורשע פסול לעדות, על כן יהרהר בתשובה שיהיה ראוי לעדות כו'.

עצות סימן כ"ח-ל' לדינא

שעיקר התיקון הוא דוקא שיכוון באמירתה להעיד עדות על אחדות אלהותו ית"ש במעשה בראשית ושצריך להעיד עדות זו בשמחה ובכונה.

קמג. ושוב מצאתי בספר ראבי"ה (ח"א - מסכת שבת סימן קל"ו) ובאור זרוע (הל' ערב שבת - ח"צ סימן כ') בשם מדרש שוחר טוב שכל האומר ג' פעמים "ויכולו" כפרה לכל עונותיו וכאילו קיים כל התורה. (וכתבו דלהכי תקנו לומר "ויכולו" בתפילה ובקול רם עם הש"ץ ועל הכוס - ג' פעמים).

סימן כ"ט

לכוון בשירת הים

קמד. יכוין בשירת הים שאומרים בכל יום לאמרה בקול ובשמחה רבה כאילו אותה שעה יצא ממצרים, שהרי אמרו במדרש (ילקוט שמוט ט"ו סי' רנ"ד) "ויסע משה את ישראל מים סוף" (שמוט ט"ו כ"ז), שהסיעם מעוונותיהם, שנמחלו על ידי השירה שאמרו, שכל מי שנעשה לו גם ואומר שירה, מוחלין לו על כל עוונותיו. והנה אחר שצונו ה' לומר שירה זו בכל יום, כדכתיב (שמוט ט"ו א') "ויאמרו לאמר", וכדכתב רבי שמעון בר יוחאי (עי' זוהר שמוט נד): שר"ל שנאמר אותה בכל יום בשמחה רבה כשעה ראשונה שאמרנו אותה, ודאי כח סגולתה כל יום כשעה ראשונה למהדרין. (ספר חרדים - פרק ע"ג, וכ"כ בספר עבודת הקודש להסיד"א ז"ל - נפון שמיר צ' כ"ד, וכ"כ שם י' קמ"ז).

סימן ל'

להצטער על מה שאינו יכול לעבוד את ה' בראוי

או על מה שנכשל ח"ו באיזו חטא

קמה. צריך לדעת כי היסורין והצער שיש לאדם ממה שאינו יכול לעבוד את ה' יתברך בראוי או ממה שנכשל ח"ו באיזו חטא, אותו הצער הוא מזבח כפרה, וחביב לפני השם יתברך כמו מי שעושה מצוה, כי רחמנא ליבא בעי. (קריינא דאגרתא - חלק א' סימן ט"ז). וכתב רבינו יונה ז"ל (משלי י' כ"ז, וכ"כ בספר העיקרים - מאמר ג' פרק ל"ד) דאף שע"פ הטבע הדאגות מחלישות הכח ומקרבות קץ המות, יראת השי"ת והדאגה על העוונות וחסרון עבודת האלהים לא תקצר את הימים, אבל הימים על ימי היראה תוסיף,¹⁷² כמו שנאמר (מסלים ס"א

¹⁷² זה גם נסתר. (רבינו נחמ"י - הקדמה לפרשת כי משא, וע"ש עוד). וכתב רבינו יונה ז"ל בעי"ז גם על מאמרם ז"ל במסכת אבות (ב' ט') מרבה תורה מרבה חיים, שדאגת התורה, אף כי היא דאגה גדולה למבין כאשר יחשוב בהלכה עד יאמר דבר דבור על אופניו, אין יכולת לדאגה ההיא לעשות לו רע, ואע"פ שאמרו חכמי הטבע, "היגון חולי הלב, הדאגה כלות הלב", אך דאוג בתורה אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לו. ועל זה אמר שלמה ע"ה (משלי י' כ"ז) "יראת ה' תוסיף ימים וגו'". עכ"ד.

עצות סימן ל-ל"ב לדינא

ז' "ימים על ימי מלך תוסיף", פי' כשני דורות, כי משנה שני חייו יוסיף לו, ואז"ל (דברים רצה ח' י"ג) תוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר, שנאמר (מלכים ב' כ' ו') "והוספתי על ימך חמש עשרה שנה", ומתחילה לא מלך רק ארבע עשרה שנה.

סימן ל"א

להתבייש מעוונותיו

קמו. כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו, מוחלין לו על כל עונותיו (עי' בהערה¹⁷³). (צרכות י' :).

סימן ל"ב

קבלת עול תורה

קמו. ר' משרשיא בשם ר' אידי, בכל הקרבנות כתיב חטא, ובעצרת אין כתיב חטא (פירוש, בכל הקרבנות כתיב "ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת", ובעצרת לא כתיב "לחטאת", אלא "שעיר עזים אחד" (קרבן העדה)). אמר להן הקב"ה "מכיון שקיבלתם עליכם עול תורה [שניתנה בעצרת, להיות עמל ויגע בה כל צרכיכם (פני משה)], מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימכם [ואין החטא נזכר לפני, לפי שהתורה מכפרת עליכם (פני משה)]". (ירושלמי ראש השנה ד' ח').¹⁷⁴

¹⁷³ ביאר הבן יהוידע טעם בזה: כי בבושה נשפך דמו בקרבנו, והרי זה כאלו נהרג, וכמו שאמרו רז"ל (צנא מנעא נמ:) המלבין פני חבריו ברבים כאלו שופך דמים, ואמר בגמרא דחזינן אויל סומקא ואתי חיוורא, וכן זה שנתבייש נחשב לו כאלו נהרג, ולחכי מהניא ליה כפרה, כי מיתה מכפרת על הכל. מיהו ודאי דלא קאמר כן אלא אם כן עשה תשובה בוידוי וחרטה ועזיבת החטא, ורק על מה שאמרו בארבעה חלוקי כפרה דהכל תולין ומיתה מכפרת קאמר הכא שהבושה מספקת במקום מיתה. אבל ודאי בלא תשובה לא מהני כלום, כי אפילו המיתה עצמה, אם לא מת מתוך תשובה לא תועיל לו מיתתו. ועוד נמי נראה לי, דהא דמהניא בושה לגמור הכפרה במקום מיתה, היינו דוקא אם הוא קיבל צער הבושה בלבד בשמחה לכפרת עונותיו, אז תועיל לו. עכ"ד הבן יהוידע. וכתוב בספר לקט רשימות (אלול וימים נוראים) שהרה"צ ר' נתן וואכטפויגעל זצ"ל ביאר במאמר הנזכר למה מוחלין לו על כל עונותיו, שבושה לבד עושה את כל מדרגות התשובה, ואם יש בושה על חטא, זה מוחק את כל החטא, בלי וידוי ויסורים ושאר ענינים. עכ"ד. וראיתי בשיטה מקובצת שפירש: "כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עוונותיו" שמתבייש בהם, שהבושה עולה לו לתשובה. וע"ע בפירוש הרי"ף על עין יעקב.

¹⁷⁴ מובא בספר לקט רשימות מהרה"צ ר' נתן וואכטפויגעל זצ"ל (אלול וימים נוראים): אמר המשגיח, עיקר מה שצריך לזכות בישיבה הוא קבלת עול תורה. והמשמעות היא לשמור את סדרי הישיבה. שמירת הסדרים זה גופא עול תורה. סדרי הישיבה, הנהגת הישיבה, רוח החיים של הישיבה, כל זה נכנס בגדר עול תורה. ובכל יום צריך לקבל עול תורה. ועד כמה שלא נוהרים בסדרי הישיבה, שכוללים [גם] תפילה וסדר מוסר, יש ח"ו סכנה להצלחה. והמתבונן וחושב על עול תורה יזכה להצלחה.

עצות סימן ל"ג-ל"ד לדינא

סימן ל"ג

לקיים מצוות לשמה - לדקדק במצוות

קמח. א"ר חנינא בר אידי, כל העושה מצוה [אחת] (ילקוט ש קהלת ח' סי' תתקע"ח) [כמאמרה (ע"י בהערה¹⁷⁵)] אין מבשרין אותו בשורות רעות,¹⁷⁶ שנאמר (קהלת ח' ה') "שומר מצוה לא ידע דבר רע". א"ר אסי ואיתימא ר' חנינא, אפילו הקב"ה גוזר גזירה, הוא מבטלה. (שבת סג.).

סימן ל"ד

אם באו עליו יסורין, לקבלם מאהבה

קמט. אם באו יסורין¹⁷⁷ עליו, יקבלם מאהבה, שיסורין ממרקין כל עונותיו של אדם. (זרכות ה.). ומה שבר המקבלם מאהבה? "יראה זרע יאריך ימים" (ישעיה נ"ג י.). ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו, שנאמר (סס) "וחפץ ה' בידו יצלח".¹⁷⁸ (זרכות סס). ואיתא בתנא דבי אליהו (רצה ג'), כל המודה ביסורים ושמה בהם, נותנים לו חיים בעולם הזה¹⁷⁹ ובעולם שאין לו סוף. ועוד אמרו (תענית ט.), כל השמח ביסורין שבאין עליו, מביא ישועה לעולם.

קנ. כתוב בספר פלא יועץ (עין "יסורין"): כמה מיני יסורין הם, וכולם אהובים כולם חביבים, שאם ישב אדם כל ימיו בשלוחה אין מתכפר לו מעוונותיו כלום, אבל יסורין ממרקין

---

¹⁷⁵ מהרש"א פירש "כמאמרה" שעושה המצוה לשמה. אבל הרע"ב (אבות ז' ד') כשמוכיר מאמר זה כותב וז"ל: כל העושה מצוה כתקנה, אפילו גזר דין של שבעים שנה, מתבטל מעליו.

¹⁷⁶ לא אמר "לא יבואו עליו רעות", דזה פשיטא, אך אמר "אין מבשרים אותו בשורות רעות", שיש קול בשורה יוצאה על רעה וסוף יתגלה שהוא שקר ולא היה רעה כלל, והנה זה הוא צער לפי שעה, והוא צער כוזב שסופו להיות בטל, דלא היה רע בפועל, וגם על זה תגין עליו המצוה ההיא, שלא יתבשר בכך ויצטער. (כן יהודע).

¹⁷⁷ כל דבר שבא לו לאדם שלא כסדר הראוי נקרא יסורין, כדגרסינן במסכת ערכין (טז:): עד היכן תכלית יסורין (פי' סוף מדת יסורין, כלומר יסורין שאין פחותין מהן (רש"י))? כל שארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו (פי' שאינו למידתו כהגון, וצער הוא לו (רש"י)); אפילו נתכוונו למזוג בחמין ומזוגו לו בצונן, בצונן ומזוגו לו בחמין; אפילו נהפך לו חלוקו (פי' שלא לבשה כסדר וצריך להפכה ולפושטה (רש"י)); אפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלו בידו שתיים (איכא טירחא למיהדר ולמשקל שלישית (רש"י)) וכו'. (מנורת המאור - נר ה' כלל ג' ח"א פרק ג').

¹⁷⁸ וכל זה בדוק ומנוסה, כי לא יפול מדבר ה' ארצה, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו. (ספר מגדל עוז להיעזר ז"ל - צית מדות - עליית חשבון הנפש).

¹⁷⁹ אין הדיבור כאן ובכל מקום כי אם על פי הרוב, ואין למדים מן המיעוט היוצא מן הכלל, כי תראה שנמצאו לעתים רחוקות צדיקים מתים בקצרות שנים, כי מי עמד בסוד ה', ואל דעות ה' לו נתכנו עלילות ומצעדי גבר, חופש כל חדרי בטן בוחן כליות ולב גבר אם תוכו כברו, או שמא יש לו עונות נסתרות מבני אדם, והאדם יראה לעינים, או שמא עוונות הדור גרמו, כענין שכתבו (ישעיה נ"ז א') "מפני הרעה נאסף הצדיק", "ויש נספה בלא משפט" (משלי י"ג כ"ג), מלבד דרך הנעלם, כי מי עמד בסוד ה' בגלגול, אין לך עסק בנסתרות, וכו'. (מגדל עוז להיעזר ז"ל - צית מדות - עליית חשבון הנפש).

עוונותיו של אדם. אבל צריך לקבולינהו באהבה בידעו ומכירו תועלת שבהם, שמכפרים עוונותיו, והתועלת היותר גדול שמנקה ומטהר את אשר פגם למעלה ועושה נחת רוח ליוצרו. הנה כי בן האיש הירא מעבירות שבידו וצר לו מאד ומר ממות על אשר פגם למעלה, יקל לו ויערב לו ויבוסם לו כל מיני יסורין לתקן את אשר עות ולטהר את אשר פגם באהבתו את קונו. וכו'. ומאחר שעל כל פנים הוא צריך לסבול אפילו על כרחו שלא בטובתו, טוב לגבר כי ישא עול ולא יבול ולא יקוץ בתוכחות, ויקבלם באהבה ובשמחה ובטוב לבב, כי גדלה מעלת השמח ביסורין ומקבלם מאהבה, כמבואר בדברי רז"ל וכו'. ועל כל פנים, על כל מין צער שארע לו יהא רגיל לומר "גם זו לטובה וכל דעביד רחמנא לטב עביד". ולא יהא ככסילים שבועטים וכועסים, ואם נופלים או נכשלים, אומרים דברי חרופין וגדופין. אוי להם שיורשים תרתי גיהנם, שיגיעים ביסורין לריק ומוסיפין על חטאתם פשע. אבל המקבלים הכל בטוב לב, אחריתם יהיה טוב, כי כל מה שנראה לאדם רעה, אלקים חשבה לטובה, אלא לפעמים הם נסתרות לה' ופעמים סוף שהן נגלות לנו. עכ"ל. וכתוב בספר החיים (חיים טו"ז ו'): אף דחלילה שנבקש יסורים על נפשינו, מכל מקום גם מוסר ה' אל נבזה, ונקבלם באהבה.¹⁸⁰

קנא. ואם יסורין באין להאדם בעת שהוא עוסק בדבר מצוה, עוונותיו מתכפרין לו בזה הרבה יותר, כמו שכתוב בחולין (י): "א"ר אלעזר, דם ניקוף מרצה (פי' מכפר) כדם עולה. אמר רבא, בגודל ימין (מפני שהוא נוגף בכח ומצטער הרבה) (רש"י) ובניקוף שני (קודם שנתרפא הראשון) (רש"י), והוא דקאזיל לדבר מצוה. ע"כ. וכתב הגרי"י קנייבסקי זצ"ל (קריינא דאגמא חלק א' סימן פ"ג) וז"ל: סיפר לי הרב שמואל גריינימן ז"ל שהיה זמן מסוים עוזר להחפץ חיים ז"ל בכל מעשיו הרבים, ופעם אחת נשלח לאיזו מקום והיה לו איזה זמן צרות מהמשטרה וכו' עד שעזרו השם יתברך וניצל. וכשסיפר דבר זה להחפץ חיים ז"ל, אמר לו החפץ חיים, נודמן לך שמחה גדולה וריוח עצום מאוד, כי מבואר פ"ק דחולין דדם ניקוף מרצה כדם עולה (בזמן שהיה יסורים חזקים כגון בגודל ימין וניקוף שני) והוא דקאזיל לדבר מצוה, והיינו משום דיסורים הבאים על ידי עסק המצוה הוא עצום ונורא מאוד. ואמר לו החפץ חיים שהכא נמי אתה, כיון שהיסורים באו לך על ידי עסק המצוה, זכות רב ועצום הוא מאוד, וצריך לשמוח מזה. וכו'. וכל שהיסורים באים בסיבת עסק המצוה, המה רכוש עצום ונורא, ובודאי איש לא ימכור אותן זכותם אפילו בעד כל הון דכולי עלמא. עכ"ל.

¹⁸⁰ כתב החתם סופר ז"ל (מורת משה להחמס סופר ז"ל נ"ז דף נ"ח): כשמתבוננים מלשעבר עד היום הזה אם כי פשענו ומרינו ומכל מקום לא כלו רחמיו ולא תמו חסדיו, וכפרש"י (דברים כ"ט י"ג) "אתם נצבים היום" (דברים כ"ט ט'), הכעסתם עד עתה, ומכל מקום אתה נצבים. והקב"ה מייסר כאב את בנו ירצה, וכשתבוננו בזה ראוי לקבל עלינו עול מלכותו ולמסור נפשינו אליו, יעשה מה שירצה ורצונו עמנו חפצינו, הן לטוב הן למוטב. ועל ידי זה שאנו מקבלים כך בלב שלם נהיה בטוחים שייטיב עמנו מכאן והלאה.

עצות סימן ל"ה-ל"ז לדינא

סימן ל"ה

להקדים לבית הכנסת, ולהאריך שם

קנב. אמרו ליה לרבי יוחנן "איכא סבי בבבל". תמה ואמר "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה" (דברים י"א כ"ה) כתיב, אבל בחוצה לארץ לא". כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשבי לבי כנישתא (פי' הם מקדמים בשחרית ומחשבים בערבית, כלומר שמאריכין בבית הכנסת (כש"י)), אמר "היינו דאהני להו". דאמר רבי יהושע בן לוי לבניה "קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חי". אמר רבי אחא ברבי חנינא, מאי קרא? "אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי" (משלי ח' ז"ד), וכתיב בתריה (משלי ח' ז"ה) "כי מוצאי מצא חיים".¹⁸¹ (זרכות ט.). ואיתא בילקוט שמעוני (משלי ח' ס"י תתקמ"ג) מעשה באשה אחת שהזקינה הרבה. באת לפני ר"י בן חלפתא, אמרה לו "רבי, זקנתי יותר מדאי ומעכשיו חיים של נוול הם, שאיני טועמת לא מאכל ולא משתה, ואני מבקשת ליפטר מן העולם". אמר לה "במה הארכת כל כך ימים?" אמרה לו "למודה אני אפילו יש לי דבר חביב אני מנחת אותו ומשכמת לבית הכנסת בכל יום". אמר לה "מנעי עצמך מבית הכנסת שלשה ימים זה אחר זה". הלכה ועשתה כן, וביום השלישי חלתה ומתה.

סימן ל"ו

להכנסת אורחים

קנג. המאריך על שלחנו, מאריכין ימיו ושנותיו. והוא כשמאריך על שולחנו שמא יבוא עני והוא יתן לו. ואמרו שכל זמן שבית המקדש קיים, מזבח מכפר על ישראל, ועכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו (דנותן פרוסה לאורחים (כש"י זמנחות)). (זרכות נד:-נה, ומנחות נז.).¹⁸²

סימן ל"ז

להצטער על יסוריהם ועל מיתתם של צדיקים

קנד. כל מי שמצטער על יסורים של הצדיקים, מעבירים עוונותיו מן העולם. ועל כן ביום הזה (יום הכפורים) קוראים "אחרי מות שני בני אהרן", כדי שישמעו העם ויצטערו על הצדיקים שנאבדו, ויתכפרו להם עונותיהם. כי כל המצטער על צדיקים שנאבדו, או מוריד דמעות עליהם, הקב"ה מכריז עליו ואומר "וסר עונך וחטאתך תכופר" (לשם"כ ישעיה ו' ז). ולא

¹⁸¹ זה בחון ונתאמת מאד, אפילו בעמי הארץ שנהגו בדבר זה. (ספר מגדל עוז ליעז"ך - צית מדות - עליית חשבון הנפש).

¹⁸² צריך לזהר בכמה דברים כשמכנים אורחים, ועי' בספר פלא יועץ ערך "אורחים". וע"ע בדרשות חתם סופר ח"א דף קמ"ו טור א' ד"ה אחז"ל.

עוד, אלא שלא ימותו בניו בימיו. ועל זה כתוב (ישעיה נ"ג י') "יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח". (זוהר הקדוש ויקרא נ:). וכן איתא במסכת שבת (קפ:), כל הבוכה על אדם כשר, מוחלין לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה לו.¹⁸³

¹⁸³ אעתיק כאן מה שכתוב בדברי חז"ל מה היה כשהגיע זמנו של משה רבינו ע"ה ליפטר מן העולם, שעיי"ז יכול לבוא לבכיה, ואין אדם כשר כמותו שראוי לבכות עליו. ואף אם לא יזלגו עיניו דמעות ממש, מ"מ בוודאי שיצטער עליו עיי"ז, וגם בזה אית ביה כפרה, כדהבאנו בפנים מזהיר הקדוש. וכמו כן ראוי לקרות עוד מעשיות מיסוריהם של צדיקים (כגון סיפור עשרה הרוגי מלכות, והמעשיות שכתובים במדרש איכה, וכן בספרים אחרים) למען יצטער במיתת אותם הצדיקים ויתכפרו עוונותיו. ובה דברי חז"ל בדברים רבה (י"א י', וע"ע תנחומא ושלחמנ ו'): א"ר יוחנן, עשר מיתות כתובות עליו על משה, ואלו הן כו', מלמד שעד עשרה פעמים נגזר עליו שלא יכנס לארץ ישראל ועדיין לא נתחתם גזר דין הקשה עד שנגלה עליו בית דין הגדול. אמר לו "גזירה היא מלפני שלא תעבור", שנאמר (דברים ג' כ"ז) "כי לא תעבור את הירדן". ודבר זה היה קל בעיניו של משה, שאמר "ישראל חטאו חטאות גדולות כמה פעמים, וכיון שבקשתי עליהם רחמים מיד קבל ממני, שנאמר (דברים ט' י"ד) 'הרף ממני ואשמידם', מה כתיב תמן, 'וינחם ה' על הרעה' (שמות ל"ג י"ד), 'אכנו בדבר ואורישנו' (זמדרנ י"ד י"ג), מה כתיב תמן, 'ויאמר ה' 'סלחתי וגו'' (זמדרנ י"ד כ'). אני שלא חטאתי מנעורי, לא כל שכן כשאתפלל על עצמי שיקבל ממני". וכיון שראה הקב"ה שקל הדבר בעיניו של משה ואינו עומד בתפילה, מיד קפץ עליו ונשבע בשמו הגדול שלא יכנס לארץ ישראל, שנאמר כו'. וכיון שראה משה שנחתם עליו גזר דין, גזר עליו תענית, ועג עוגה קטנה ועמד בתוכה, ואמר "איני זו מכאן עד שתבטל אותה גזירה!" באותה שעה מה עשה משה? לבש שק, ונתעמף שק, ונתפלש באפר, ועמד בתפלה ובתחנונים לפני הקב"ה עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית, ואמרו "שמא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו". יצתה בת קול ואמרה "עדיין לא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו, אלא 'אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש' (איז י"ג י'), ואין 'איש' אלא משה, שנאמר (זמדרנ י"ג ג') "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה". מה עשה הקב"ה באותה שעה? הכריז בכל שער ושער של רקיע ורקיע בכל בית דין ובית דין שלא יקבלו תפילתו של משה ולא יעלו אותה לפניו מפני שנחתם עליו גזר דין. אותו מלאך שממונה על הכרזה, אכזריאל שמו. באותה שעה קרא הקב"ה בבהלה ואמר להם למלאכי השרת "רדו בבהלה ונעלו כל שערי רקיע ורקיע, שגבר קול התפילה כלפי מעלה ובקשו לעלות הרקיע מפני קול תפלתו של משה", שהיתה תפילתו דומה לחרב שהוא קורע וחותר ואינו מעכב, שהיתה תפילתו מעין שם המפורש שלמד מן זוגאל, רב וסופר של בני מרום. על אותה שעה הוא אומר (יחזקאל ג' י"ג) "ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו", ואין "רעש" אלא זע, ואין "גדול" אלא משה, שנאמר (שמות י"א ג') "גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם". מהו "ברוך כבוד ה' ממקומו"? בשעה שראו גלגלי מרכבה ושרפי להבה שאמר הקב"ה "לא תקבלו תפילתו של משה ולא נשא לו פנים ולא נתן לו חיים ולא הכניסו לארץ ישראל", אמרו "ברוך כבוד ה' ממקומו", שאין לפניו משוא פנים, לא לקמן ולא לגדול. ומנין שהתפלל משה באותו הפרק חמש מאות וחמשה עשר פעמים? שנאמר (דברים ג' כ"ג) "ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר", "ואתחנן בגימטריא הכי הוי.

באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה "רבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי שנצטערתי על ישראל עד שיהיו מאמינים לשמך, כמה צער נצטערתי עליהם במצות עד שקבעתי להן תורה ומצות. אמרתי, כשראיתי בצרתן כך אראה בטובתן. ועכשיו שהגיע טובתן של ישראל אתה אומר לי 'לא תעבור את הירדן הזה' (דברים ג' כ"ז)?! הרי אתה עושה תורתך פלסתר, דכתיב (דברים כ"ד ט"ו) 'ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא'; זו היא שילום עבודה של ארבעים שנה שעמלתי עד שיהיו עם קדוש ונאמן, שנאמר (סוף י"ג א') 'ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן'!?"

מלאך סמאל הרשע, ראש כל השטנים הוא, בכל שעה היה מספר מיתתו של משה ואומר "מתי יגיע הקץ או הרגע שבו ימות משה, שארד ואטול נשמתו הימנו". ועליו אמר דוד (תהלים ל"ז ל"ג) "צופה רשע לצדיק

ומבקש להמיתו", אין לך רשע בכל השטנים כולן כסמאל, ואין לך צדיק בכל הנביאים כמשה, שנאמר (דברים ל"ד י') "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים". משל למה הדבר דומה, לאדם שנודמן לסעודת חתן וכלה, והיה אותו האיש מצפה ואומר "מתי יגיע שמחתם ואשמחה בה". כך היה סמאל הרשע מצפה נשמתו של משה, ואומר "מתי יהיה מיכאל בוכה ואני ממלא פי שחוק", עד שאמר לו מיכאל "מה רשע אני בוכה ואתה משחק, אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך ה' אור לי" (מכ"א ז' ט'), "כי נפלתי מפטירתו של משה, 'קמתי' מפרנסתו של יהושע בשעה שהפיל ל"א מלכים. 'כי אשב בחושך' בחורבן בית ראשון ואחרון, 'ה' אור לי' לימות המשיח".

עד כאן עלתה למשה שעה אחת. באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה "רבונו של עולם, אם אין אתה מכנים אותי לארץ ישראל, הניח אותי בעולם הזה, ואחיה ולא אמות". אמר לו הקב"ה למשה "אם לא אמיתך בעולם הזה, היאך אחייך לעולם הבא. ולא עוד, אלא שאתה עושה תורת פלסתר, שכתוב בתורתך על ירך (דברים ל"ג ז') 'ואין מידי מציל'". אמר משה לפני הקב"ה "רבונו של עולם, אם אין אתה מכנים אותי לארץ ישראל, הניח אותי כחיות השדה, שהן אוכלין עשבים ושותין מים וחיון ורואין את העולם, כך תהא נפשי כאחת מהן". אמר ליה "רב לך". אמר לפניו "רבונו של עולם, ואם לאו, הניח אותי בעולם הזה כעוף זה שהוא פורח בכל ארבע רוחות העולם ומלקט מזונו בכל יום ולעת הערב חוזר לקנו, כך תהא נפשי כאחת מהן". אמר לו "רב לך". מהו "רב לך"? אמר לו "רב לך אשר דברת".

כיון שראה משה שאין בריה יכולה להצילו מדרך המות, באותה שעה אמר (דברים ל"ג ז') "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא". מה עשה משה? נטל את המגלה וכתב עליה שם המפורש, וספר השיר עדיין לא מלא לכתוב עד שהגיע הרגע שבו ימות משה.

באותה שעה אמר הקב"ה לגבריאל "גבריאל, צא והבא נשמתו של משה". אמר לפניו "רבונו של עולם, מי שהוא שקול כנגד ששים רבוא, איך אני יכול לראות במותו, ומי שיש בו דברים אלו איך אני יכול לעשות לו קצף?!" ואחר כך אמר ליה למיכאל "צא והבא נשמתו של משה". אמר לפניו "רבונו של עולם, אני הייתי לו רב, והוא היה לי לתלמיד, ולא יכול אני לראות במותו".

ואחר כך אמר לסמאל הרשע "צא והבא נשמה של משה". מיד לבש כעס וחגר חרבו ונתעטף אכזריות, והלך לקראתו של משה. כיון שראה אותו שהוא יושב וכותב שם המפורש וזוהר מראהו דומה לשמש והוא דומה למלאך ה' צבאות, היה מתיירא סמאל מן משה, אמר "ודאי שאין המלאכים יכולין ליטול נשמתו של משה". וטרם שהראה סמאל את עצמו למשה היה משה יודע שבא סמאל. וכיון שראה סמאל את משה, אחזתו רעדה וחיל כיולדה, ולא מצא פתחון פה לדבר עם משה, עד שאמר משה לסמאל "אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיה מ"ח כ"ג), מה תעשה בכאן?" אמר לו "ליטול נשמתך באתי". אמר לו "מי שיגרך?" אמר לו "מי שבא את כל הבריות". אמר לו "אין אתה נוטל נשמות?" אמר לו "כל באי העולם, נשמתן מסורין לידי!" אמר לו "יש בי כח מכל באי העולם?" אמר לו "מה כחך?" אמר לו "אני בן עמרם שיצאתי ממעי אמי מהול, ולא נצרכתי למוהלני. ובו ביום שנולדתי מצאתי פתחון פה, והלכתי ברגלי, ודברתי עם אבי ואמי, ואפילו חלב לא ינקתי. וכשהייתי בן שלשה חרשים התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל תורה מתוך להבי אש. וכשהייתי מהלך בחוץ, נכנסתי לפלטרין של מלך ונמלתי כתר מעל ראשו. וכשהייתי בן שמונים שנה עשיתי אותות ומופתים במצרים והוצאתי ששים רבוא לעיני כל מצרים. וקרעתי את הים לשנים עשר קרעים. והפכתי מי מרה למתוק. ועליתי ודרכתי דרך בשמים. והייתי תופס במלחמתן של מלאכים. וקבלתי תורה של אש. ודרתי תחת כסא אש, וסוכתי תחת עמוד אש, ודברתי עמו פנים בפנים. ונצחתי בפמליא של מעלה, וגליתי רזיהם לבני אדם. וקבלתי תורה מימינו של הקב"ה, ולמדתי אותה לישראל. ועשיתי מלחמה עם סיחון ועם עוג שני גבורי עובדי כוכבים שבשעת המבול לא הגיעו מים לקרסוליהן מפני גובהן, והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם, והכיתים במטה שבידי, והרגתים. מי יש בבאי עולם שיכול לעשות כן?! לך רשע מכאן! אין לך לומר כן! לך, ברח מלפני! איני נותן נשמותי לך!"

מיד חזר סמאל והשיב דבר לפני הגבורה. א"ל הקב"ה לסמאל "בא והבא נשמתו של משה". מיד שלף חרבו מתערו ועמד על משה. מיד קצף עליו משה, ונטל את המטה בידו שחקק בו שם המפורש, ופגע בו

קנה. כתוב מהאר"י ז"ל שכל מה שתמצא בדברי הראשונים תוכחות על עוון, סגופים ויסורים קשים, שלג וחרולים והפסקות ענויים, לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה. אבל מי שתורתו אומנותו ויודע דעת ויראת ה', זאת היא תקנתו: לא יחלש ולא יתבטל מלימודו, אך יום אחד מן השבוע יתרחק מבני אדם, ויתבודד בינו לבין קונו, ויתקשר מחשבתו בו כאילו כבר עומד לפניו ביום הדין, וידבר לאל יתברך רכות כאשר ידבר העבד אל רבו והבן אל אביו. וזה סגולה לכפרת עוון. (ספר חרדים פרק ס"ה, ופרק ע"ג סגולה חמישית, ומוצא צמסנה צרורה - ביאור הלכה סי' תקע"א ד"ה ת"ח).

בסמאל בכל כחו, עד שנים מלפניו. ורץ אחריו בשם המפורש. ונטל קרן הודו מבין עיניו, ועיור את עיניו. עד כאן עלתה למשה.

סוף רגע יצתה בת קול ואמרה "הגיע סוף מיתתך". אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא "רבונו של עולם, זכור אותו היום שנגלית עלי בסנה ואמרת לי (שמות ג' י) 'לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים'! זכור אותו היום שהייתי עומד על הר סיני ארבעים יום וארבעים לילה! בבקשה ממך, אל תמסרני ביד מלאך המות". יצתה בת קול ואמרה לו "אל תתיירא, אני בעצמי מטפל בך ובקבורתך". באותה שעה עמד משה וקידש עצמו כשרפים. וירד הקדוש ברוך הוא משמי שמים העליונים ליטול נשמתו של משה. ושלישה מלאכי השרת עמו, מיכאל וגבריאל וזוגאל. מיכאל הציע מטתו של משה, וגבריאל פירס בגד של בוץ מראשותיו, וזוגאל מרגלותיו, מיכאל מצד אחד, וגבריאל מצד אחד. אמר הקב"ה למשה "משה, השקיף עיניך זה על גב זה". והשקיף עיניו זה על גב זה. אמר לו "הנח ירך על החזה", והניח ידו על החזה. אמר לו "הקף רגליך זה על גב זה", הקיף רגליו זה על גב זה.

באותה שעה קרא הקב"ה לנשמה מתוך גופו, אמר לה "בתי, מאה ועשרים שנה קצבתך היותך בגופו של משה. עכשיו הגיע קצך לצאת. צאי, אל תאחרי". אמרה לפניו "רבונו של עולם, יודעת אני שאתה אלוה כל הרוחות וכל הנפשות, נפש החיים והמתים מסורין בידך, ואתה בראתני ואתה יצרתני, ואתה נתתני בגופו של משה מאה ועשרים שנה. ועכשיו יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה, שלא נראה בו רוח סרוחה מעולם, ולא רמה ותולעה?! לכן אני אוהבת אותו, ואיני רוצה לצאת ממנו". אמר לה הקב"ה "נשמה, צאי, אל תאחרי, ואני מעלה אותך לשמי השמים העליונים, ואני מושיבך תחת כסא כבודי אצל כרובים ושרפים וגדודים". אמרה לפניו "רבונו של עולם, מאצל שכינתך ממרום ירדו שני מלאכים, עזה ועזאל, וחמדו בנות ארצות, והשחיתו דרכם על הארץ עד שתלית אותם בין הארץ לרקיע. אבל בן עמרם, מיום שנגלית אליו בסנה, לא בא לאשתו, שנאמר (צמדנר י"ז א') 'ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכשית אשר לקח כי אשה כשית לקח'. בבקשה ממך, תניחני בגופו של משה".

באותה שעה נשקו הקב"ה, ונטל נשמתו בנשיקת פה. והיה הקדוש ברוך הוא בוכה "מי יקום לי עם מרעים, מי יתיצב לי עם פועלי און (מהלס ז"ד ט"ז)!!" ורוח הקודש אומר "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (דברים ל"ד י)!!" שמים בוכין ואומרים "אבד חסיד מן הארץ (מכא ז' ז')!!" ארץ בוכה ואומרת "וישר באדם אין (שם)". וכשביקש יהושע רבו, ולא מצאו, היה בוכה ואומר "הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם (מהלס י"ז ז')!!". ומלאכי השרת אומרים "צדקת ה' עשה (דברים ל"ג כ"א)". וישראל היו אומרים "ומשפטיו עם ישראל (שם)". אלו ואלו היו אומרים "יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו (ישעיה י"ז ז'), (משלי י' ז') זכר צדיק לברכה ונשמתו לחיי עולם הבא".

סימן ל"ט

להתרחק מניבול פה

קנו. בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות, ובחורי שונאי ישראל מתים, יתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין, שנאמר (ישעיה ט' ט"ז) "על כן על בחוריו לא ישמח ה', ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם, כי כלו חנף ומרע, וכל פה דובר נבלה וגו'". א"ר חנן בר רבא כו', כל המנבל פיו [ומדבר בענין עריות (ע' בהערה¹⁸⁴)], אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה, הופכין עליו לרעה. (שבת לג.). ואף השומעים ושותקים ונהנים בשמיעה ואינם הולכים משם, נכשלים בדבר. (ספר היצאה לרצינו יונה). וגם כל השומע ושותק, נושא עוון וענוש יענש. (פלא יועץ - ערך "נצלות הפה", וע"ע צספד שצט מוסר פרק מ"ג).¹⁸⁵

סימן מ'

להתרחק ממידת הכעס

קנו. כל הכועס, בידוע שעונותיו מרובין מזכויותיו, שנאמר (משלי כ"ט כ"ג) "ובעל חמה רב פשע".¹⁸⁶ (נדרים כג:). ועל כן כל מי שיש לו מוח בקדקדו צריך לברוח מן המדה הרעה הזו כבורח מן האש, כי ידע בנפשו בברור שעל ידי מדה רעה זו בודאי יצא חייב ביום הדין, בידוע (קידושין מ:). שמי שיש לו רוב עוונות הוא בגדר רשע. (שמירת הלשון - שער מצוה י"ג). ואמרו

¹⁸⁴ והן בכלל נבלות הפה שירי נכרים, שכל דבריהם דברי עגבים ונבלות הפה ומטמאים את הפה ונעשית חתיכה דנבילה, ואיך יקרב לשרת את ה' בכלי מטונף מלא צואה. על זה נאמר (תהלים נ' ט"ז) "ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי" חס ושלום. (פלא יועץ - ערך "נצלות הפה").

¹⁸⁵ כתב הפלא יועץ ז"ל (ערך "נצלות הפה") וז"ל: אנכי לדור אשר שמעה אזני מעשה שארע בימינו באיש אחד שהיה בדחן והיה מרבה בשחוק וקלות ראש בשמחת מרעים והיה מדבר נבלות הפה וכדומה מדברים הגורמים שחוק וקלות ראש ושמחה לריקים ופוחזים. ויהי היום כאשר קרב קצו והיה שכיב מרע ומתעלף כמה ימים, ויהי בחצי הלילה פתח את עיניו כברקים ועמד והתחיל לזעוק מרה, אוי וי, אוי וי, מה בא עליו. והעומדים עליו רעדה אחזתם. והתחיל לומר להם, הלא תראו דמות אנשים שחורים וצורות משונות שמראים לו נאדות נפוחים מלאים אש להריק לתוך פיו ושלשלאות של ברזל וכהנה דינים קשים מכינים לו על אשר הרבה שחוק וקלות ראש ודברי נבלות. והיה צועק צעקה גדולה ומרה. ויהי היום ויודע הדבר בתוך העיר, והיו מרבים העם לבוא, ולכולם היה מגיד כדברים האלה בקול צעקה גדולה. וכשהיה נכנס איש שעשה כמעשהו, היה אומר לו "גם אתה כמוני עשית, גם עליך יעבור כוס!" וכשהיה נכנס מי שראה ושתק וצחק, היה אומר לו "זכור אתה ביום פלוני ששמעת אותי דובר נבלה וליצנות, ובמקום שהיה לך להכות בסנדל על פני שתקת וצחקת; גם עליך יעבור כוס כזה!" והיה צועק מרה ומגיד הדינים קשים שהיו מראים לו. ונמשך בזה שלשה ימים ושלשה לילות עד שלבסוף הניח ידיו לתוך פיו ופער פיו לבלי חוק, והיה צועק "השליכו, השליכו אש!" ומתוך כך יצא נשמתו. ונתעוררו כל העם בתשובה. לזאת יחרד כל לב. עכ"ל.

¹⁸⁶ מה שכתוב בלשון "פשע", דהוא מרד, וגרוע יותר ממזיד, משום דבעת הכעס הופקר לגמרי אצלו התורה והמצוות, כמו שאמרו רז"ל (נדרים כג:). כל הכועס, אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו. (שמירת הלשון סס).

במסכת פסחים (סו:), כל שבעה, אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים, מורידין אותו. ועוד אמרו שם (פסחים קיג:) שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבן, ואחד מהן מי שאינו כועס.

קנח. כתב החפץ חיים ז"ל (שמירת הלשון ח"צ חמימת הספר פרק ג') שראיית הציצית תועלת היא להזהר במצות ה', ולכן נכון הוא לראות אותם כמה פעמים ביום, ובפרט בעת שעולה איזה מחשבה שאינה טהורה על לבו או איזה כעס, טוב מאד להסתכל אז בציצית, ואז יפקע היצר. עכ"ד. והחתם סופר ז"ל כתב (דרכי מ"א דף קל"א טור ז'): לכעס יש סגולה לאחוז בכנף בגדו, כי כנף גמטריא ק"ן כמו כע"ס. עכ"ל.

סימן מ"א

להתרחק מליצנות

קנט. א"ר אליעזר, כל המתלוצץ¹⁸⁷ יסורין באין עליו¹⁸⁸. (ע"ז יט:). אמר רבי חנינאי בר חנינאי, כל המתלוצץ גורם בלייה לעולם. (ספ). אמר רב קטינא, כל המתלוצץ מזונו

¹⁸⁷ הליצנות נחלק לחמשה חלקים: (1) איש הנותן דופי בבני אדם. הלצון הזה יש בו שתי מדות רעות. האחת, שהוא זד ועושה העבירה בזדון, שהוא מזיד על חברו, בדבר שאין לו בו רווח עושה נזק והפסד גדול לחברו, כי כשהוא נותן דופי ומבאיש ריחו בעיני בני אדם ומשניאו, זהו תכלית הזדון, יותר מן הגזל וגונב, כי כשהוא גונב או גוזל אינו בזדון הלב, כי אם להנאתו הוא כדי להרבות לו הון, אבל הנותן דופי בבני אדם אין לו רווח, והוא גריעות הלב. וגם הלץ הוא בעל גאווה, ולכך הוא נותן דופי בבני אדם. אבל החכם, ענו ושפל הוא, מכיר מומו לעצמו. ומתוך כך לא יתלוצץ בבני אדם ליתן בהם דופי כדרכי הליצנים היושבים ואומרים "פלוגי עשה כך וכך", ומתלוצצים בו. (2) מי שלועג על דברי בני אדם עבור שהוא בוזה להם מחמת שלא הצליחו גם הם בממון ובכבוד; לא שיתן בהם מום, אלא הם נבזים בעיניו. וזה הענין בא מחמת הגאווה, או לפעמים בא מחמת שלווה ורוב תענוג. ופעמים ברוב שלותם לועגים גם בצדיקים. וכו'. (3) מי שלועג לדברים, ואין דעתו להבזות בעליהם, אך מרחיק פעולות שיש תקוה ואחרית לפעולתם. והלץ הזה הוא חכם בעיניו, וכל מעשה שהוא לא התחיל נראה לו שטות ולועג עליו. ופעמים תביאנה המדה הזאת לידי מינות להלעיג על המצות. וזה הלועג אינו מקבל תוכחה. והיא המדה שאין לה תקוה. (4) הקובע עצמו תמיד לשיחה בטלה ולדברים בטלים, כמו יושבי קרנות, והם מחפשים בכל יכלתם למצוא ליצנות, כי אין להם מלאכה אחרת כי אם שיושבים ולועגים בבני אדם ומתלוצצים במעשיהם. ויש בדבר הזה דרכי מות, כי לא שם אל לבו כי בעת הזאת שהוא יושב ומתלוצץ היה יכול ללמד או לעשות מצוה לקנות חיי העולם הבא. (5) המתלוצץ על מעשה ועל דברים, לא מחמת שהוא בז לאותו מעשה שהוא מתלוצץ, אלא הוא לועג בדרך המשחקין דרך שחוק. ופעמים שגורם לזה משתה היין. ודע שהמתלוצץ על עושי מצות, זה הדבר נוטה למינות, שאינו מאמין במצוות, והרי זה כמי שמתלוצץ על מצוות המלך, כלום חיים יש לו?! ועוד, זה המתלוצץ מחטיא גם אחרים שלא יעשו המצוות, כי הם יראים מן הליצנות. (ספר אורחות נדיקים - שער כ"א, ע"ש עוד). כתוב בספר שערי תשובה (שערי תשובה ג' קע"ו): החכמים היו מזהירים לתלמידיהם שלא להתלוצץ, גם על הדרך מקרה ועראי (ע"ז יט:). ועל החלק הזה הוצרכו להזהיר, כי רבים יכשלו בו על דרך מקרה.

¹⁸⁸ לא יהיה מנהג ליצנות קבוע באדם עד שהוא פורק עול שמים מעליו, על כן יענש לתת עליו עול היסורים, מדה כנגד מדה. (שערי תשובה ג' קע"ו).

מתמעטין, שנאמר (הושע ז' ה') "מושך ידו את לוצצים". (ע"ז שס). פירש"י (ד"ה משך, וד"ה ידו) שהקב"ה, שפותח ידו לזון את הכל, מושך ידו מן הלוצצים. ע"כ. והנה, כשהקב"ה, שהוא הזון ומפרנס לכל, מושך את ידו, אז אין עצה ואין תבונה, כי רק ממנו נובע כל דבר. וכל התחכמות שיעשה האדם למוצא פרנסתו, הם כאין וכאפס. וקללת אלקים רובצת עליו ועל מעשה ידיו, ואינו רואה סימן ברכה בהם. (מאמרי ומכתבי הספד חיים מ"ג).

קס. לין, הוא מחטיא את הרבים, שמסבב אותם להרבות בליצנות.¹⁸⁹ וידוע גדול העונש של מחטיא את הרבים, שאין מספיקין בידו לעשות תשובה על זה, כמו שאמרו ז"ל באבות (ה' י"ח). (שמירת הלשון - שער התשובה י"ג, וע"ע לעיל סעיף כ"ט).¹⁹⁰

סימן מ"ב

ללמוד ספר תהלים

קסא. בספר פלא יועץ (פרק "סגולה") כשמנה דברים שמועילים לכפר עוונות בקלות בדרך סגולה, כתב וז"ל: ומה טוב ללמוד ספר תהלים בקול רנה ותודה. וצריך לאזור חיל ולעורר את האהבה במחשבות מהירות לקיים אלו דברים כדת מה לעשות, בעדן חדוה חדוה, ובעדן עציבותא וכו'. ובלבד שיעזוב רשע דרכו ולא ישוב לכסלה ולא יעשה הדברים לכבוד עצמו כדי שיתכפרו עוונותיו, אלא יעשה הדברים לשם שמים, וסוף הכבוד לבא. רק לבבו יבין מתוך סגולתם שהדברים עתיקים ועושה נחת רוח גדול לפני אבינו שבשמים עד שמשלם שכר גדול עליהם, ובכך כל מגמתו תהיה לעשות נחת רוח ליוצרו. וזה כל פרי שכר המצוות, לידע ולהודיע ולהודע כמה נחת רוח עושה. אשרי ילוד אשה שכך זוכה. אין לנו שכר גדול מזה, כי זה כל האדם. עכ"ל. ושוב מצאתי כע"ז בספר סדר היום (סדר יום הקדוש) וז"ל: הוא דבר נאות וסגולתי לכל בעל תשובה ולכל מבקש רחמים לקרוא בזה הספר (ספר תהלים), כי ימצא בו מבוקשו, והאל יתברך ויתעלה יענה אותו בו. וכן התפלל דוד המלך ע"ה וביקש רחמים על כל עוסק בספרו שלא ישוב ריקם. עכ"ל, וע"ש עוד.

¹⁸⁹ והיוק זה לא יתוקן בקלות, כדאיתא באבות דרבי נתן (פרק כ"ט), דברי שטות ודברי תיפלות, נוחין לקנותן וקשין לאבדם כשק; פעמים שאדם לוקח שק מן השוק בסלע ומשתמש בו והולך ד' או חמש שנים.

¹⁹⁰ אגב אעתיק מש"כ בעל השבט מוסר ז"ל (נספרו מזמנא אליהו - נראשית - דף ו' טור ג' ד"ה ילקוט) סגולות לעכב ריבוי הצחוק: שמעתי משם א"א ז"ל שאמר משם הקדמונים הקדושים סגולה על מי שטבעו לצחוק תמיד בדרך הכסילים, אם רוצה לעכב הצחוק, יסתכל בצפורני ידיו, וישקוט. ושמעתי גם כן משם הקדמונים סגולה אחרת לשקוט הצחוק, שיסתכל בקרקע, ומיד בשומו עיניו למטה ורואה האדמה שוקט. עכ"ד, וע"ש טעמים שנתן לסגולות אלה.

סימן מ"ג

לעשות שלום בין אדם לחבירו - להתרחק ממחלוקת

קסב. והרי קל וחומר, ומה אבני מזבח, שלא ראות ולא שומעות ולא מדברות, על שמטילות שלום אמרה תורה (דברים כ"ז ה') "לא תניף עליהן ברזל", המטיל שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו על אחת כמה וכמה שיאריכו ימיו ושנותיו. (תנחומא יתרו י"ז). ואמרו במסכת דרך ארץ (זוטא - סוף פרק השלוש), מי שהוא אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום ומשיב שלום, הקב"ה מורישו לחיי העולם הזה והעולם הבא.¹⁹¹ ובמדרש (צראשית רבה ל"ח ו', וכ"ב בתנחומא שופטים י"ח, ועוד) אמרו, גדול השלום, שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם [ועומדין בחברה אחת (פסיקתא רבתי, וכע"ז בתנחומא שס)], אמר המקום, כביכול איני יכול לשלוט בהן (אין מדת הדין נוגעת בהם (תנחומא שס)) כיון ששלום ביניהם, שנאמר (הושע ד' י"ז) "חבור עצבים אפרים הנח לו". אבל משנחלקו מה הוא אומר? "חלק לבם עתה יאשמו" (הושע י' ז') [ומדת הדין נוגעת בהן (תנחומא שס)]. הא למדת גדול השלום ושנואה המחלוקת. ועוד איתא במדרש (צמדנר רבה י"ח ד') וז"ל: בוא וראה כמה קשה מחלוקת, שכל העוור במחלוקת הקב"ה מאבד את זכרו, שכך כתיב (צמדנר ט"ז ל"ה) "ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש". אמר ר' ברכיה, כמה קשה המחלוקת, שבית דין של מעלה אין קונסים אלא מבין עשרים שנה ומעלה ובית דין של מטה מבין י"ג, ובמחלוקתו של קרח תינוקות בן יומן נשרפו ונבלעו בשאול תחתית, דכתיב (צמדנר י"ח ד') "ונשיהם ובניהם ומפם ויורדו הם וכל אשר להם חיים שאולה".^{192 193 194}

¹⁹¹ איתא במסכת תענית (כג). שרב ברוקא היה שכיח בשוק דבי לפט, ובאו ב' אנשים, ואמר לו אליהו שהם בני עולם הבא. הלך ר' ברוקא אצלם ואמר להם "מה מעשיכם?" אמרו לו "אינשי בדוחי אנן (פי' אנשים שמחים ומשמחים אחרים אנחנו (רש"י)) מבדחינן עציבי (פי' ואנו משמחים אנשים עצבים), או כשאנו רואים שנים שיש מריבה ביניהם, אנו מורחים [במילי דבדיחותא ביניהם (רש"י)] ועושים להם שלום".

¹⁹² וע"ע בספר שמירת הלשון (שער הזכירה - פרק י"ז) מה שכתב בענין מחלוקת.

¹⁹³ ואם רבה רעת המחלוקת כי ינצו אנשים יחדיו, על אחת כמה וכמה רעה כפולה ומכופלת כי יהיה ריב בין איש לאשתו. וידוע כמה שקדו חכמים וכמה תקנות עשו מפני דרכי שלום, ובפרט מפני שלום הבית. ושמו של הקב"ה שנכתב בקדושה, התיר למחקו כדי ליתן שלום בין איש לאשתו. וממנו נלמד כמה צריך האדם שיסבול בשביל שלום הבית. ולעולם כשיש דברי ריבות, מן הגדול צריך שיבוא השכל ויגער בהשטן, ואל יחזיק במחלוקת, אלא יהא אוהב שלום ורודף שלום. כל שכן בין איש לאשתו, שדעתן של נשים קלות, וחיובא רמיא על האיש, שהוא בר דעת, למחול על עלבוננו ולהשפיל עצמו לכבוד קונו ולרדוף שלום בכל כחו, כי רבה רעת המחלוקת בתוך הבית, שגורם רעה לעצמו ולזרעו אחריו. ואוי לו לפוגם את זרעו, שגורם שיהיו בניו מריבה, בני שנואת הלב. (פלא יועץ - ערך "מחלוקת").

¹⁹⁴ כתב בספר כתר ראש (נדפס צסוף סידור הגר"א - סימן קי"ט): אמר רבינו (הגר"ח וואלאזינער ז"ל), דבר מנוסה, אם יהיה לאדם שונאים ח"ו, אם יפעול אצלו שהם צדיקים גמורים וידין אותם לכף זכות, תיכף יתהפך לבבם לאוהבים לו. עכ"ל. (ומקרא מלא הוא, (משלי כ"ז י"ט) "כמים הפנים לפנים כן לב האדם כו", כשם שהוא מלמד זכות, כן ילמוד זכות מי שכנגדו (הערוך "אוהלי חיים" שס - צסס הגר"ר אשר הכהן משערשאצ ז"ל)).

סימן מ"ד

לא לבטוח בתפילתו - לא למסור דין לשמים על חברו ^{הפ}

קסג. עיון תפלה מזכיר עוונותיו של אדם (פי' המעיין בתפלתו וסומך עליה שתהא מקובלת ומצפה עליה שתתקיים, עליה אמרו שמזכירין עוונותיו לפי שמחשבין עליו אם הוא ראוי לכך, לקבל תפילתו, כמו שהוא סבור (רש"י כאן, ותוס' זרכות לז: ד"ה כל המאריך, וריטצ"א כאן))¹⁹⁵, וכן מסירת דין על חברו, מזכירין עוונותיו של אדם (אומרים "כלום ראוי הוא זה שיענש חברו על ידו?" (רש"י)). וא"ר חנן, כל המוסר דין על חברו הוא נענש תחילה (עי' בהערה¹⁹⁶). (ראש השנה טז:).

סימן מ"ה

לעשות מצוה אע"פ שמתבייש בעשייתה ^{הפ}

קסד. כתוב בספר חסידים (אומ קנ"ה): וכל דבר שבא לידך לעשות ואינך עושה מפני הבושת שיקראוך חסיד שומה, תחשוב כאילו היית בשעת השמד, היית נהרג על עבירה קלה, אפילו אערקתא דמסאנא, וכל שכן שאכופ את יצרי המסור בידי. וכו'. ואם הבושה מלבנת פניך, הרי לך כקרבן כפרה. עכ"ל.

סימן מ"ו

לשבת הקב"ה ^{הפ}

קסה. דבר ידוע שבלתי הכרת החסד המקובל והעדר השבת הגמול הראוי, הם סיבות עצמיות לסתום צנורי השפע מלהשפיע פעם אחרת. ולכן אע"פ שהאל יתברך מקור הברכות ומעיין נובע ההשפעות ואינו צריך ברכה משום בריה, עם כל זה אין אנו פטורין

¹⁹⁵ תרי עיון תפלה יש, עיון תפלה דהכא שמצפה שתבוא בקשתו, ועיון תפלה שמכוין את לבו לתפלה. (תוס' זרכות לז: ד"ה כל המאריך). ותוס' בשבת (קיס: ד"ה עיון תפלה) פי' מה שאמרו חז"ל (זרכות לז: וכו"כ זדף נה). "המעין בתפלתו סוף בא לידי כאב לב", ההוא "עיון" דמצפה מתי יעשה הקב"ה בקשתו, שסבור שתפלתו מקובלת, כדמייתי עלה "תוחלת ממושכה מחלה לב" (משלי י"ג י"ז). עכ"ד. ויש עוד דבר שנקרא "עיון תפילה", והוא שאינו מכין ומעיין בתפלתו, שמהרהר בדברי העולם. ונקרא "עיון תפלה" ליפוי השם, כדרך שקורין למי שאינו רואה "סגי נהור". וזה שאמרו בבבא בתרא (קסד:) שאין אדם נצול ממנו (מ"עיון תפילה") בכל יום, שאי אפשר לאדם שלא יהרהר בדברים בטלים בעת התפילה, כדאיתא בירושלמי (זרכות ז' ד'). (ריטצ"א ר"ה טז:; וכו"כ תוס' שבת קיס:).

¹⁹⁶ למסור דין על חברו, זה דבר הרגיל בפי ההמון גם בלא דעת, ולפחות אומר "ה' ישלם לו לעושה הרעה כרעתו". ולו חכמו ישכילו כי ה' אמר לו קלל (עי' שמואל ז' ט"ז י') וברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו (משלי ט"ז ז'), מה יתאונן אדם חי, גבר על חטאיו, ומה בצע שיקלל את חברו וימסור עליו דין, הרי הוא גורם רעה לעצמו יותר ממה שעשה לו חברו. לכן ישב בדרך וידם כי נטל עליו, והאלקים יבקש את הנדרף בלי שימסור דין. (פלא יועץ - ערך "מסירה").

מלהללו ולברכו ולשבחו כשנקבל חסד ממנו, שחייב המקבל החסד שיודה למשפיע האמיתי יתברך שמו.¹⁹⁷ (ספר יד יוסף - דרוש ז' לפרשת בשלח).

קסו. ר' שמואל בר חייא ורבי יודן בשם רבי חנינא, על כל שבח ושבח שישאל משבחין להקב"ה (פי' לא מיבעי בק"ש, אלא אפילו בכל שבח בעלמא (יפה תואר)), משרה שכינתו עליהם [לשמוע בקולם ולהגן בעדם (יפה תואר)], (וכל מה שמוסיפין לשבח, מוסיף הקב"ה להשרות שכינתו ביניהם (פי' מהר"י)). מה טעם? "ואתה קדוש יושב תהלות ישראל" (תהלים כ"ז ד'). (נראשית רצה מ"ח ז').

סימן מ"ז

להתרחק מעוברי עבירה - להדבק בעושי מצוה

קסז. רבי עקיבא אומר, כל המדבק בעוברי עבירה, אע"פ שלא עשה כמעשיהם, הרי זה מקבל פורענות כיוצא בהם. וכל המדבק בעושי מצוה, אע"פ שלא עשה כמעשיהם, הרי זה מקבל שכר כיוצא בהן. (אבות דרבי נתן ל' ג').¹⁹⁸

¹⁹⁷ שמעתי כמה פעמים מהגה"צ הר"ר אביגדור מיללער ז"ל שהדבר הראשון שצריך לעשות בראש השנה הוא להודות לה' על שחננו חיים וכו' בשנה שעברה. עכ"ל. ועיין בחינוך (מנחה מר"ו) שכשאדם משבח הקב"ה ומספר חסדיו ית' עלינו, ואח"כ מבקש מלפניו להתמיד הברכה, מתוך התעוררות נפשו בשבח ה' ובטובו זוכה ומתברכת, ע"ש.

¹⁹⁸ כתב רבינו הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה יו"ד ס"א סי' קנ"ו) וז"ל: ודאי יש איסור על האדם לילך למקום שעוברין על איסורי תורה, וראיה ממה דאיתא ביומא דף ע' שיש מצוה לראות בעשיית מצוה משום ברוב עם הדרת מלך, והקמ"ל הוא רק שליכא בראיה משום אין מעבירין על המצות מאחר שאין עסוק בה, עיי"ש ברש"י. אם כן שמעינן ממילא דלראות בעבירה יש איסור, דהא ברוב עם הוא ח"ו בזיון למלך. עכ"ל.

עצות סדר עבודה לשלמות לדינא

סדר עבודה לשלמות

ע"פ דברי מוהר"ר אביגדור מיללער זצ"ל

אעתיק באן סדר עבודה לשלמות שערכתי בצעירותי ע"פ דברי מו"ר הגה"צ ר' אביגדור הכהן מיללער זצ"ל, וכמו שכתבתי בהערה 65. העשרה פרטים הם מהרב מיללער ז"ל, וכן הדברי הקדמה ודברי חתימה והרבה דברים שבסעיפים. אך המאמרים מספרים הקדושים שבסעיפים, רובם נלקטו על ידי. וזה היה למראה עיניו של הרב מיללער ז"ל, והוא נתן לי רשות להדפיסו. (לידיעת הקורא, כל דברי הרב מיללער ז"ל שיש בוזה, לקחתי מהטייפ-קאסעט'ס מספר 706 ו730).

אם אין האדם משתדל לעלות תמיד מעלה מעלה על כרחו ירד מטה מטה (ספר חזן שלמה - פרק ד' סעיף ט').

פעמים שאדם מתחיל לילך בדרך הישר ואח"כ פורש מפני שקשה לו מאד, והוא מתרעם על הקב"ה שלא היה לו סיעתא דשמיא. אבל באמת הוא בעצמו קלקל במה שרצה לקפוץ בפעם א' למדרגה עליונה (שם סעיף י').

חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט

(משלי י"ח)

אויל זה מדבר בענינים טובים כגון תיקון המידות והדעות, אך ילבט (פי' יכשל) כי אין דבריו מגיעים אל המעשה. והנה באמת אין דרך קצר שבו אפשר להשיג גדלות אמיתית, ומ"מ מוטל על האדם להעלות את עצמו כל כמה שאפשר לו, והבא לטהר מסייעין אותו (יומא נא:). אבל ה"אויל שפתים" שלא יתחיל לעבוד על מעלות המידות והדעות מחמת רב גבהותם בשלימותם, ילבט, והוא ישאר איש ריק כל ימיו. (עי' פירוש הגר"א). על כן לקטנים כמונו יש להם להתחיל מיד לעבוד על הנ"ל. והנה לפניך סדר עבודה של עשרה פרטים, שאינם קשים לקיימן, והדבר בטוח שירויח! ודע כי אף שהם קלים לקיים, מאד חשובים הם, כי יקבל מהם פירות הרבה.

<< לפני קיום הפרטים יש לכוון שעשייתם לשם סדר עבודה זו (ר"ל לשם תיקון המידות והדעות), ולא למנות איזה מעשה לשם הנ"ל למפרע.

א) לכל הפחות לחצי מינוט בכל יום להתבונן בענין העולם הבא.

כמה וכמה ימים עוברים ואנשים אינם חושבים כלל בענין העולם הבא באמת.

אמרו חז"ל (אבות ד' ט"ז): העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא. התקן עצמך בפרוזדור, כדי שתכנס לטרקלין. דהיינו שהאדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה, אלא בעבור מצבו בעולם הבא. אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא, שהוא תכליתו. (מסילת ישרים פרק א').

כתב רבינו הגר"א ז"ל (איוז ג' כ"א) שאם היה עונג העוה"ב על בחינה אחת ועל מעמד אחד, לא היה העונג והנועם מורגש רק בתחילתו בהשגתו אותו כמו שענינו רואות בעונג העוה"ז, שיגיע העונג והעדן אך ברגע הראשון, אבל ענין תענוג עוה"ב יהיה נוסף בכל עת מתוספת השגת אלוקותו יתברך ועומק תורתו לבלי קץ, ובכל פעם נוסף דעת לדעת אותו יותר ויותר, ותתגבר תשוקת הנפש להתדבק בו יתברך ותהיה עודפת והולכת רגע אחר רגע.

עצות סדר עבודה לשלמות לדינא

והוא מתת אלקים. אלא כשהאדם עושה את שלו אז ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

◀ דוגמאות של דברים שצריך להכיר בהם טובו של מקום: מה שלא חסר לך אחד מן האיברים, או אחד מן החושים, או כלכלה, ומה שאין לך מחלה ח"ו. ומה שאין אנו משעובדים תחת מלכות שמונע אותנו מלשמור מצוות ה'. וישמע חכם ויוסף לקח.

(ג) בכל יום עשה איזה מעשה חסד בסתר ללא ידיעת שום בן אדם, רק למען תמצא חן בעיני ה'.

◀ אמרו חז"ל (אבות א' ז') שעל ג' דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילת חסדים.

◀ כתוב במדרש רות (פ"ה ס' ד') בא וראה כחן של בעלי צדקה וגמילת חסדים, שאין חוסין לא בצל שחר, ולא בצל כנפי שמש, ולא בצל כנפי כרובים, ולא בצל כנפי שרפים, אלא בצל מי שאמר והיה העולם.

◀ איתא במדרש שוחר טוב (ס"ה) מי שהוא גומל חסדים יהא מבושר שתפילתו נשמעת.

◀ פעם אחת היה רבי יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים, והיה ר' יהושע הולך אחריו, וראה בית המקדש חרב. אמר ר' יהושע "אוי לנו על זה שהוא חרב, מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל". אמר ליה "בני, אל ירע לך - יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה. ואיזה זה גמילת חסדים, שנאמר (יחזקאל ו') 'כי חסד חפצתי ולא זבח'". (אבות דרבי נתן פ"ד ה').

◀ מקיימין בזה גם את המצות עשה ד' והלכת בדרכיו" (דברים כ"ט ט').

◀ כתב הפלא יועץ ז"ל בספרו אורות אליים (על ע"ז ד'): כל היוצא מידכם לגמול חסד בגופכם ובממונכם, אל תתשללו, כי המעט הוא למצוה רבה תחשב.

◀ [דוגמאות: להחזיר ספרים למקומן. להסיר דבר מחליק (גליטשיק) מרשות הרבים. וישמע חכם ויוסף לקח].

(ד) בכל יום לחזק מישחו.

◀ גם בזה הולכים בדרכיו יתברך, וכדכתיב (תהילים קמ"ז ו') "מעודד ענוים ה'".

◀ עי"ז שיתבונן בעולם הבא ישאף לבך לאסוף עוד ועוד לנחלתך הנצחית.

◀ התבוננות זה יאיר ימי חייך וישמחך ע"י ההכרה כי ימשיך לנצח לאחר המות בגן עדן, ושאין הסוף שלך בקבר. ואפילו אם קשיים יעברו עליך ח"ו, תהיה במנוחה בדעת כי מקום התענוג ההוא, הוא הסוף שלך.

◀ [דוגמאות: לחשוב כמה גדול עידונו של העולם הבא; מה ישאלו בעולם הבא; כמה כדאי הוא להשקיע לחלקך בעולם הבא; כמה צריך לשמור החלק שלך בעולם הבא.]

◀ אפשר לקיים פרט זה גם בעת הילוך ברחוב, או בשעה שממתין לאוכל, או לאוטובוס, וכדומה.

◀ כיון שרק מעט מבני אדם מתבוננים בזה, ע"כ יהיה לך גדלות נגד שאר אינשי בזה הענין החשוב ביותר.

(ב) בכל יום להתבונן קצת בחסדי הא-ל התמידיות ולהוציא מפיו מילות אלו (בכל שפה שהוא): "אהבתי אותך ה'".

◀ אף אם בתחילה נראה הדבר כמילתא זוטרתא, דע שקיום פרט זה ידליק ניצוץ בלבך אשר במשך הזמן יתלהב ויתגדל וישפיע מאד על נפשך. החיצוניות מעוררת את הפנימיות.

◀ כתב האור החיים הק' (דברים ס' י"ט): צריך האדם לתת לבו על טובתו כי מה' היתה לו. ודבר זה יעירנהו תמיד להכיר בוראו והשגחתו עליו. ותחילת תחבולות יצר האדם הוא להשכיחו דבר זה, ודרך זה יכנס לאבדו.

◀ כתוב בספר פלא יועץ (עין "הנהגה להקצ"ה") וז"ל: אהבה להקב"ה אין מידה טובה הימנה, כי ממנה ימשך כל עבודת ה' יתברך וכל היהדות.

◀ בטח כי אהבת ה' בשלימותה קשה מאד לקנותה, אבל מ"מ אפשר להגיע לאיזה מדרגה חשובה של אהבת ה' על דרך זה. ואף אם לא יהיה כאהבתו של משה ודוד להקב"ה, מ"מ אהבת ה' היא, ויקרה היא מפנינים.

◀ כתוב מרבינו הגר"א ז"ל (אגן שלמה פ"ה סעיף ג') וז"ל: תורה ומצוות ביד האדם להשיגן, אבל יראה ואהבה, פנימית זה אין ביד האדם,

עצות סדר עבודה לשלמות לדינא

משפתיך מילים אלו: "איך עם אני אוכל) לשם שמים".

— החיצוניות מעוררת את הפנימית. (מסילת ישרים פרק ו').

— מבואר בשו"ע או"ח סי' רל"א שבכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו, אלא לעבודת הבורא יתברך. ע"ש. והנה אם לא תקיים פרט זה אפילו פעם אחת ביום הוה מוכח דלא איכפת לך כלל לקיים סימן זה מן השו"ע.

ז) פעם א' בכל יום לחשב מה אפשר לבוא אליך בהעשרה מינוטין הבאים, ולפי מה שחשב מה נכון לך לעשות.

— אפילו בעניני חול, כי עי"ז שירגיל עצמך במידה זו יבוא תועלת גדולה גם לעניני רוחניות.

— איזהו חכם? הרואה את נולד (תמיד לז'). וכתב היעב"ץ (נפירושו על אבות ז' י"א) הרואה את הנולד, זה לא יבוא חטא לעולם על ידו, ע"ש. החכמים האמתיים חזו תולדות מעשיהם ותולדות תולדותם ואת מה שיתבע או יפרע עליהם בעוה"ז ובעוה"ב.

— מידה זו מציל מטעויות וצרות הנגרמים ע"י החלטות ותגובות פתאומיות.

— כתוב בספר שבט מוסר (פרק מ') שכל הדברים אשר יעשה אותם האדם, יקח זמן ועת לכל חפץ, ואל יעשה האדם דברים מבוהלים ודחופים בחפזון מבלי קדימת מלאכת מחשבה והתבוננות תכלית המעשים ההם. וכשהאדם עושה מעשיו בנחת וחושב מחשבות טרם היותו, הוא קיים וטוב ויפה. ואמר החכם: "מי שירוצן, יכשל. מי שימהר, ילבט. וכל המרבה לחשוב, ימלט".

— [דוגמאות: בפתח ביתו, לפני שיכנס פנימה, לחשוב מה אפשר לעבור עליך בהעשרה מינוטין הבאים, את מי יפגש, ואיך יש להתנהג עמהם, ומה יתכן שיאמרו לך, ומה יש לך לענות, וכו'. לפני שיכנס לבית המדרש, לחשוב שצריך להתרחק מן הבטלנים, וכדו'].

— דע כי לא צריך להרבות בדיבור, כי בדברים מועטים אפשר לפעול הרבה מאד.

— [דוגמאות: 1) לומר "אני רואה שאתה לומד מצויין". 2) להראות פנים שוחקות לחבירו. אמר ר' יוחנן, טוב המלכין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב (כמוצות קיא). וכתוב בספר תומר דבורה (פרק ז') שלהיות האדם דומה לקונו בסוד מידת הכתר, צריך שיהיו בו כמה גופי פעולות שהם עיקר ההנהגה. והפעולה השביעית שמנה שם הוא שפניו תהיינה מאירות תמיד ויקבל כל אדם בסבר פנים יפות, ע"ש. 3) להגיד להורים דברים טובים שראית בבניהם. וישמע חכם ויוסף לקח.]

ה) לכל הפחות למינוט א' בכל יום לעשות חשבון הנפש על מעשיך דאיתמול.

— הן דבין אדם למקום הן דבין אדם לחברו. — כל צדיקי הדורות האריכו בחשיבות זה הענין, והעם יודעים מזה, וכן הכל אומרים תמיד "נחפשה דרכינו ונחקורה וכו'" הרבה פעמים בתחנונים, ומכל מקום רוב בני אדם אינם מקדשים אף זמן מועט לדבר גדול והכרחי זה.

— עי"ז נעשה בעל חשבון. והגם שבודאי מינוט אחד אינו מספיק ליום שלם, מ"מ העושה אף חשבון קצר כזה גדול הוא אצל שאר בני אדם, כי הם אינם מחשבין אף הכי.

— כתוב בספר אורחות צדיקים (שער כ"ו) דכשיתאחר לתקן נפשו אז היצר הולך ומתגבר ומתקשה הלב, וכבר הורגל בעבירות, וכל העבירות הן בעיניו כהיתר, ולא יוכל לטהר עצמו. ועוד, כשיתאחר לשוב יהיו עוונותיו ישנים וישכח ולא ידאג להם כאשר בתחילה.

— [דוגמאות: לחשוב "האם התנהגתי טוב עם אנשים?", "האם התפללתי טוב?", "האם למדתי טוב?"].

ו) לכל הפחות פעם א' בכל יום לבוון קודם האכילה ולהוציא

עצות סדר עבודה לשלמות לדינא

(ח) לכל הפחות פעם אחת באמצע היום בכל יום להתפלל לה' שיצליח וכדומה.

— על כל דבר קטן, וכל שכן דבר גדול, צריך להתפלל לה' שיצליח, כי הכל בידי שמים (נרכות לג:), ואי אפשר לעשות או לפעול כלום בלי סיעתא דשמיא.

— עי"ז יתרגל לפנות אל ה' לצרכיו. וברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו (ימיה י"ז ז'). ואמרו חז"ל (ילקוט שמעוני תהלים ל"ב ס' תשי"ט) אפילו רשע ובוטח בה', חסד יסובבנו.

— קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת (תהלים קמ"ה י"ח).

— כתוב במדרש תנחומא (וילא א') הווי זהירין בתפילה, שאין מידה אחרת יפה הימנה, והיא גדולה מכל הקרבנות, ואפילו אין האדם כדאי לענות בתפילתו ולעשות חסד עמו, כיון שמתפלל ומרבה בתחנונים אני עושה חסד עמו.

— ועוד אמרו ז"ל (תנחומא ואמחן ד') אין הקב"ה פוסל תפילת כל בריה.

— כתוב בספר שבט מוסר (פרק כ'): יהא אדם זהיר להקדים לכל דבר תפילתו, כי מקודם בקל יותר לבטל הרעה, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין מד:): "לעולם יקדים אדם תפילה לצרה".

— [דוגמאות: אם נוסע, אף בעיר, להתפלל שיהיה לשלום; אם עושה איזה השתדלות לרפואה, להתפלל "יהי ר"ר מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה" (כמזארי נא"מ ר"ל ד', ומ"ב. ע"ש); אם קשה הלימוד, להתפלל לה' שיאיר עיניו בתורתו; אם עומד לדבר בפני אנשים, להתפלל שיצליח.]

(ט) פעם אחת באמצע היום להשתחוות בהכנעה לפניו יתברך.

— צריך האדם להכיר ולהבין כי הוא עפר ואפר נגד ה', ומשול כחציר יבש, וכצין נובל, כצל עובר, וכענן כלה, וכרוח נושבת, וכאבק פורח, וכחלום יעוף, אבל הוא יתברך מלך א-ל-חי וקיים לנצח. וראוי לנו לעשות עצמנו נמוכים לפניו בהשתחויה.

— פרט זה חשוב מאד כי עי"ז יקנה מידת הענוה, ויסיר את הגאווה מלבו. והנה, כתוב בספר פלא יועץ (עקן "ענוה") וז"ל: ענוה היא מידה טובה דלית דכותה, כמאמר רבותינו ז"ל (ע"ז כ:): "ענוה גדולה מכולם". והיא אב התורה ומידות טובות, וריעותיה מובאות אחריה. עכ"ד.

(י) בכל יום לישוב על הרצפה במקום מוצנע לזמן קצר ולחשוב בענין חורבן בית המקדש ועיה"ק ירושלים ולהוציא מפיך מילות אלו: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני".

— כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה. ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה (מעניי ל:).

— כתוב בשלחן ערוך (או"ח א' ג'): ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש.

— לזכור חורבן בית המקדש וירושלים כ"כ חשוב, ואיך אפשר להניחה בשכחה כל השנה עד תשעה באב? ! ויש הרבה אנשים שחושבים להתחיל באיזה זמן בעתיד לסדר תיקון חצות, אך אצל רובם אין מחשבתם מגיע אל המעשה.

— קומי רוני בלילה! (א"כ כ' י"ט). וכתוב בזוהר הקדוש (שמות נה:): "קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו" (ישעיה נ"ב ח'), כל איש שבוכה ומרים קולו על חורבן ביתו של הקב"ה, זוכה למה שכתוב אח"כ, "יחדיו ירננו", וזוכה לראותו בישובו בשמחה בשוב ה' ציון.

— בחורבן בית המקדש אפילו מלאכי שלום בכו (מגיגה ה:).

— "הקבצו ושמעו בני יעקב כולכם, קרעו לבבכם ואל בגדיכם, כי בפשעיכם שולחה אמכם, ותנו כבוד לה' אלקיכם." "קול ברמה נשמע בלילה, קול נהי מציון המהוללה. חשבתי ימים הייתי גברת, ביד ה' תפארת עטרת - ועתה אני שחרחרת, טבעתי בבור ביון מצולה. יחידה רעיה אזי הייתי, וכבוד ה' עליון אני נקראתי - ועתה לתחתיות ירדתי, ודודי ורעי לרום עלה. יחד יודעי בתולותי ורעותי בכו עמי, כי רבות אנחותי, אין נוטה עוד אהלי ומקים יריעותי, כי דורי מני נסע ונגלה. ממרום

עצות סדר עבודה לשלמות לדינא

היקרים ובחורי הלכו בשבי ועוללי בגולה".
(מסדר תיקון חנוכה).
קודם השינה ליד המטה מתאים לפרט זה.

הושלכתי ברוב מגינה, שלח אש בעצמותי
וירדנה, ויצאתי בגולה בדד כאלמנה, הגלת
יהודה הגלת שלומים כולה. כהני וזקני טבח
אויבי, מחזיקים בבריתי זרע אוהבי, בני

והנה, איתא בחז"ל "אדם מקדש עצמו מעט, מקדשין אותו הרבה" (יומא נט.), ו"פתח לי פתח
כחודה של מחט ואני אפתח לכם פתח שיהיו עגלות וקרניות נכנסין בו" (ילקוט ש"ש ס"ה"ט).
"ובדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו" (מכות י.). ו"והתקדשתם והייתם קדושים" (ויקרא
י"ט מ"ד) - אדם מקדש עצמו מעט, מקדשין אותו הרבה; מלמטה, מקדשין אותו מלמעלה;
בעולם הזה, מקדשין אותו לעולם הבא (יומא נט.). יוצא מכל זה שאם האדם משתדל, אפילו
בצורה שאינה גדולה, יזכה לראות פירות יותר מכפי מעשיו. ומי שמקיים פרטים אלו הרבה
פעמים, מובטח לו דברים הרבה מן השמים.

יש ליזהר שלא לדבר עם אחרים אודות סדר עבודה זו, אפילו להמקורבים שלך, פן יזלזלו
בה. אמר שלמה "באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך" (משלי כ"ג ט'), פי' אל תדבר מה
מדברי החכמה, כי לחסרון דעתו יבוז מאמריך הנאמרים בהשכל (מנחות דוד). ליצנות אחת דוחה
מאה תוכחות.

יש לשמור את הסדר למשך חודש, ואח"כ להפסיק לשלשה חדשים, כי לאחר חודש
יתעף. ושוב ישמור חודש, ויפסיק ב' חדשים. וכן להלן על זה הסדר. ואולי לבסוף יתגבר
כוחות הנפש עד שיוכל לקיים את כל הפרטים תמיד. <<ודע שאפילו אם עושה הסדר הזה
פעם אחת בלבד, הוא דבר חשוב, וראוי לשמור היום ההוא בזכרונו לטוב וליקר.

קרוב אליך הדבר מאד בפיוך ובלבבך לעשותו

ויאמר ה' אהבתי אתכם. כל ישעי וכל חפצי אשוב לרחמכם. שובו אלי ואשובה אליכם.
אנכי אנכי הוא מנחמכם. ובא לציון גואל במהרה בימינו. אמן.

ענין הי"ג מידות וביאורם ע"ד הפשט

זה לשון רבינו בחיי ז"ל (נספרו כד הקמח - כפוריס ז'): ועתה אזכיר באור י"ג מדות שאנו נעזרים בהם בעתות התפילות וזמני הצרות, והם מורשה לקהילת יעקב, ואע"פ שלא ידענו לרצותו שאין הדורות יודעין כח המדות ואינן מרגישין היאך הן אדוקות במידת רחמים עליונית, מכל מקום מידות רחמיו ימליצו בעדנו כי כן הבטיח הקב"ה למשה בסיני: כל זמן שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני אמחול להם" (ראש השנה יז:). ודרשו רז"ל (שס) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר (שמות ל"ד י') הנה אנכי כורת ברית. וזהוהנה הם מפתח גדול לבקש בהם שערי רחמים בכל דור ודור, הן ליחידים הן לרבים, ובזמן הזה בהיותנו בגלות ושיעבוד בין האומות ואין לנו כהן גדול לכפר על חטאתינו ולא מזבח להקריב קרבן ולא בית המקדש להתפלל שם ולא נשאר לנו לפני ה' בלתי אם תפילתנו ושלש עשרה מדות אלו. עכ"ל רבינו בחיי ז"ל. וזה פירושם:

הי"ה	מידת הרחמים קודם שיחטא (רש"י שמות ל"ד ו', מר"ה יז:). וצריך האדם למידת הרחמים קודם שיחטא כי אין לבריות על בוראם יתברך רק חסד ורחמים, ואין כאן חוב, לכך קאמר שהוא נוהג עם האדם במידת הרחמים קודם שיחטא (נמצא המשוזה למסר"ל פ"ו ז'). ועוד, אע"פ שגלוי לפניו שעתידי הוא שיחטא, אפילו הכי מרחם עליו מאחר שלא חטא עדיין (ראש"ש ר"ה יז:).
הי"ה	מידת הרחמים לאחר שיחטא וישוב (רש"י שם, מר"ה שס). פי' אף כי חטא האדם, אם עושה תשובה הקב"ה מרחם עליו, כי הוא יתברך לא ישתנה לעולם כי אף אם חטא האדם נגדו עדיין הוא ברחמיו. לא כבשר ודם כאשר חבירו חטא נגדו נתרחק דעתו ושוב לא יקבלו. אבל ה' יתברך הווייתו נצחית, ואף אחר שחטא הוא ברחמים. ולפיכך השם השני, שהוא שם הוי"ה אשר הווייתו נצחית לא ישתנה, אף אם חטא ועשה תשובה מרחם עליו. (גור אריה למסר"ל).
א-ל	אף זו מידת הרחמים (רש"י שם). ואינה שוה למידת רחמים של שם הוי"ה, שהרחמים מדרגות רבות הן (ראש"ש); י"א, "א-ל" הוא רחמים גמורים (טורי זהב. וע"ע גור אריה למסר"ל).
רחום	רחום על החייבים להקל ענשם בקראם אליו (ספורנו). אי נמי, ששומר בניו שלא יפלו (אבן עזרא).
וחנון	עושה חן וגומל טוב לשואלים אע"פ שאינם ראויים לו (ספורנו, וע"י תנחומא וירא ח'). אי נמי, שחנון להושיע מי שנפל ולא יוכל קום (אבן עזרא).
ארך אפים	מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע, שמא יעשה תשובה (רש"י שם).
ורב חסד	רב חסד לצריכים חסד, שאין להם זכויות כל כך (רש"י שם, מר"ה יז:), והוא מטה כלפי חסד (ראש השנה יז:).
ואמת	לשלם שכר טוב לעושי רצונו (רש"י שם).
נוצר חסד לאלפים	נוצר חסד שאדם עושה לפניו לשני אלפים דורות (רש"י שם ז').
נשא עון	סולח עון (אבן עזרא נראשית ד' י"ג, שערי תשובה ד' כ"א). עוונות אלו הזדונות (רש"י שם).
ופשע	פשעים אלו המרדים שאדם עושה להכעים (רש"י שם).
וחטאה	אלו השגגות . אפילו השגגות צריכין תשובה כשיודעו לו (כד הקמח לרבינו נחמיה).
ונקה	פי' מנקה הוא לשבים (רש"י שם, מיומא פו). מחטאם ומעונשם (גור אריה למסר"ל). ומי שחזר וחטא אחר התשובה, וכבר מחל לו הקב"ה באותה תשובה, אע"פ שחזר וחטא עכשיו, אין הקב"ה חוזר ופוקד אותן העוונות עם אלו, לפי שאותן עוונות כבר נמחלו לו באותה תשובה שעשה עליהם כבר (כד הקמח לרבינו נחמיה שם).

מספר עצות לדינא - כל הזכויות שמורות למ.א. גולוב - מותר לצלם דף זה לשימוש בלתי מסחרי יע

ניתן להשיג דף זה בחנם בכל רחבי תבל, הן ליחידים הן לרבים. נא להתקשר ל"ארגון הרבצת התורה"

אנא קח לך חלק בזיכוי הרבים! (732) 363-0879 / 423 3rd St. Lakewood N.J. 08701 U.S.A.

ענין הי"ג מידות וביאורם ע"ד הפשט

Explanation of Hashem's 13 Attributes of Mercy

Introduction by Rabbeinu Bachaye: Hashem promised Moshe on Sinai, "Any time that [Klal] Yisroel sins, they should perform before me this order [of service - they should recite the 13 middos] and I will forgive them" (*Rosh Hashonah 17b*). Our sages also teach us, "A covenant has been made concerning the 13 middos, that they will never return empty [i.e. without having accomplished]" (*ibid*). Indeed they are a mighty key, both for the individual and for the masses in every generation, with which to beseech [that] the gates of mercy [be opened], and [especially] in our times when we are in exile and in bondage amongst the nations and do not have a *Kohen Gadol* to atone for our sins, nor an altar on which to bring sacrifices, nor a *Bais Hamikdash* in which to pray, and all that remains with us before Hashem are our prayers and these thirteen attributes. (*Sefer Kad Hakemach-Kipurim 2*)

הי"ה	Compassionate before one has sinned. Even before a person has sinned he still needs Heavenly compassion, for Hashem owes us nothing; all that we have is only due to His grace and compassion. Also, even when Hashem sees that a person will sin in the future, His compassion for him at present remains, since the person has not yet sinned.
הי"ה	Compassionate after one has sinned and repented. Even after a person has sinned, immediately after repentance Hashem's compassion is rekindled towards him. This is unlike the behavior of a human being, who will distance himself from a person who has wronged him, and will often never accept him back. Hashem's being, however, is unchanging (as is hinted in the name הוי"ה), and therefore even after a person has sinned (even seriously) His compassion still remains.
א-ל	This too is an attribute of compassion: There are different levels of compassion; this is not the same type of compassion as is denoted in the name הוי"ה. Some explain that א-ל denotes total mercy (see explanation of Gur Aryeh as well).
רחום	Merciful to ease the punishment of sinners when they call out to Him.
וחנון	He acts charitably to those who ask for it, even if they are unworthy.
ארך אפים	He is slow to anger and does not hasten to punish a person for his sins, in the hope that he will repent.
ורב חסד	He is abundant in kindness towards those who need it but do not deserve it by their own merit. He leans towards favor [in judgment].
ואמת	He is faithful to generously reward those who do His will.
נוצר חסד לאלפים	He guards the good deeds that a person does for two thousand generations [for the benefit of those descendants].
נשא עון	He forgives deliberate sins.
ופשע	He forgives rebellious sins.
וחטאה	He forgives unintentional sins. (One must repent even on sins committed unintentionally, as soon as he becomes aware of them).
ונקה	He cleanses those who repent of their sins and absolves them of punishment. After repenting and being forgiven by Hashem, if a person would commit the same sin again, only the new sin will be held against him, for the old sin has already been forgiven and wiped away.

📩 To receive FREE copies of this chart (for individuals, shuls, yeshivos or schools), please contact Irgun Harbotzas HaTorah at (732) 363-0879, 423 3rd St. Lakewood N.J. 08701. Take part in being מזוכה את הרבים!